C O L E C Ț I A

O A M E N I

D E S E A M Ă

C O P E R T A D E F L O R I C A V A S I L E S C U

TUDOR ŞOIMARU

CEZAR BOLLIAC

EDITURA TINERETULUI

I

MISTERIOSUL DOCTOR BOGLIACCO

Viața omului seamănă cîteodată firului de apă ce sparge nu se știe unde coaja pămîntului, curge o vreme la lumina soarelui și se întoarce apoi în întunecimea gliei fără să lase urme.

Așa a fost, se pare, viața doctorului Anton Bogliacco venit nu se știe de unde și cînd în București, pe vremea lui Constantin Ipsilanti și dispărut din mijlocul semenilor săi, fără ca nimeni să știe cînd și unde. Se poate ca doctorul Bogliacco să fi venit pe-aici cu mult înainte de 1807, dacă admitem că el ar fi jucat un rol în întîmplările ce au urmat după fuga domnului. „Atunci — adică în iunie 1807 — domnul, generalul și cîți puteau fugi părăsiră Bucureștii. Orașul căzu iar pe mîna crailor sub un nazir, dreptatea fiind împărțită de starostea pescarilor, iar spătar fiind vătaful lui Filipescu. De fapt, îndată după plecarea domnului și după armistițiu se făcuse un guvern al boierimii mari înfrățită cu generali și adăugîndu-se și cîte *un aventurier străin ca medicul Bogliacco* al cărui fiu a fost revoluționarul, poetul și ziaristul Cezar Bolliac". *

Ce a căutat doctorul Bogliacco și ce a făcut el în acest guvern, nimeni n-a aflat-o încă. Dar despre cele ce au urmat de-atunci într-un fel plăcut pen-

* N. Iorga : „Istoria Bucureștilor" 1939.

tru boierii şi boieroaicele din Ţara Romînească, pe timpul administraţiei lui Prozorovski şi a lui Engelhardt, avem mărturii nenumărate : ofiţerii ruşi au împînzit saloanele bucureştene, balurile se urmau unul după altul într-un vîrtej ameţitor, căruia emoţiile şi spaimele iscate de cîte o victorie răzleaţă a armiei turceşti îi dădeau un surplus de voluptate. Impresia de a dansa pe un vulcan aprins făcea ca tinerele boieroaice să fie şi mai seducătoare, iar apariţia lor stîrnea pasiuni în inimile ofiţerilor. În curînd n-a mai fost casă de boier în care să nu se peţească o fată pentru un chipeş ostean rus. Atunci au fost peţite fata Dudesculuí pentru căpitanul de cavalerie Müller şi Profira, fata banului Dimitrie Ghica, pentru căpitanul Blaremberg. Tot atunci, fata vornicului Mihail Ghica (numită mai tîrziu literar : Dora d'Istria) a luat în căsătorie pe ofiţerul Masalski, iar fata lui Constantin Ghica a devenit prinţesă Trubetzkoi, nume sub care avea s-o cunoască şi s-o admire peste foarte mulţi ani Cezar Bolliac, înfăţişîndu-ne-o în poezia pe care i-o dedică, nu numai ca ocrotitoare a săracilor şi văduvelor ci şi : „domnind în toate, prin spirit şi ştiinţă" *.

Dar nu numai însoţirile de fete romînce cu ofiţeri ruşi au fost un semn al vremii. Atraşi de prestigiul armatei ruse şi de destinul norocos pe care l-ar fi putut dobîndi pe cîmpul de luptă, împotriva turcilor, feciori romîni dădeau tîrcoale taberelor ruseşti sau înaltului comandament, cerînd să fie şi ei primiţi în rîndurile oştirii pentru a putea dovedi simţămintele lor patriotice. Foarte mulţi au şi izbutit, precum au fost George Dadu Filipescu ori Ion Odobescu, (al cărui fiu, Alexandru, avea să scrie mai tîrziu „Falsul tratat de vînătoare" şi avea să trezească suspiciunea publicului în jurul operei arheologice a lui Cezar Bolliac) sau junele Constantin Herăscu Năsturel, care, la 1848,numit de către revoluţionari preşedinte al Comisiei pentru împroprietărirea ţăranilor, a socotit mai nimerit să se „îmbol-

* Cezar Bolliac : „La prinţesa Trubetzkoi", sept. 1844.

năvească" decît să-şi dea girul unui act de mare dreptate socială.

*
* *

De la 1807, cînd numele său apare însoţit cu epitetul de „aventurier" şi pînă la 1812 nu avea nici o ştire despre doctorul Anton Bogliacco. Nu-l întîlnim nici măcar în tabela „dohtorilor" din „politie", cu toate că au ajuns pînă la noi multe nume de doctori din acea vreme.

Se poate ca numele doctorului Bogliacco să fi scăpat atenţiei condicarilor, se poate însă ca doctorul să nu fi făcut, cum se zice, clientelă. Presupunem însă că doctorul Anton Bogliacco n-a profesat medicina în „politia" Bucureştilor, mulţumindu-se doară să-şi facă o viaţă plăcută şi îndestulată, prin frecventarea asiduă a cercurilor ofiţereşti ţariste.

La 1812, cînd numele lui reapare sub pana lui Langeron, aflăm că împreună cu alţi doi „străini", grecul Barozzi şi polonezul Chodkievicz, „italianul Anton Bogliacco — doctor şi antreprenor de club — era în relaţii foarte bune cu ofiţerii ţarişti". * Tot prin Langeron aflăm că la acea dată Bogliacco era căsătorit cu o femeie născută în Bucureşti dintr-o familie foarte săracă, dar, bănuim, femeie foarte frumoasă deoarece „ofiţerii — şi mai ales unul dintre aghiotanţii lui Kutuzov, locotenentul Keisarov — se prăpădea după ea".**

Că Zinca Bogliacco, născută Kalamagdartis a fost curtată, nimic mai natural, într-o vreme de galanterie, cînd petrecerile erau de fapt un intermediu între două bătălii cu turcii, iar galantul şi îndrăgostitul de ieri îşi putea lăsa a doua zi viaţa pe cîmpul de luptă. Dar că doctorul Bogliacco era un antreprenor de club, aceasta ni se pare o informaţie eronată, chiar

* Hurmuzachi: „Documente referitoare la Istoria Romînilor" (sup. I. vol. II, Jurnalul generalului comite de Langeron.)

** Ibid.

tendențioasă, a lui Langeron. Reținem, totuși, respingîndu-le caracterul calomnios, din însemnările lui Langeron, informația că Zinca Bogliacco era născută în București ; că Anton Bogliacco venise în țara noastră „dintr-o insulă din Arhipelag, unde era cît p-aci să fie spînzurat" și că amîndoi soții se bucurau de încrederea comandantului oștilor rusești, care își stabilise cartierul general la București pe timpul campaniei împotriva turcilor.

*
* *

După 1812, numele doctorului Anton Bogliacco nu mai este pomenit nicăieri. E drept că din acel an și pînă în 1815 peste București s-a abătut urgia ciumii, iar boierimii băștinașe, ca și ofițerilor, nu le mai ardea nici de baluri, nici de sindrofii, nici de partide de cărți. Saloanele se închideau, unul după altul, ca și pivnițele rău famate unde se juca pe rubiele * și pe taleri ; mulțimea săracă nu se mai îmbulzea să caște gura în fața șandramalei lui Mathias Brody din curtea banului Manolachi Brîncoveanu, nici oamenii pricopsiți nu mai intrau să vadă „panorama" înfățișînd, viu colorate, evenimente și peisaje din lumea largă, precum încoronări de regi și împărați, războaie, orașe zgribulite sub mantia grea de zăpadă sau parcuri exotice cu magnolii și ibiscuși înfloriți.

Pornită de pe malurile Bosforului, ciuma se lățise dinspre Dunăre de-a lungul Teleormanului. Cu toate „paraclisele" și „molitvele" citite de preoți la porunca lui Caragea Vodă și cu tot cordonul sanitar rînduit de ostași, prăpădul trecuse peste sate secerînd oamenii cu miile și ajunsese pînă în Capitală. Stăteau oamenii bolnavi pe străzi, unii cu trupul plin de bube, alții cu ochii larg deschiși spre cerul pe care nu mai puteau să-l vadă ; spectacol dureros care umplu sufletul lui Caragea de scîrbă

* Rubia — mică monedă turcească.

şi spaimă. Atunci rîndui vodă oameni prin mahalale, care să întrebe pe la toate porţile de „sănătatea" celor din casă, hotărîre imprudentă, pentru că ne spune Ion Ghica : „toţi beţivii, toţi destrămaţii îşi atîrnau un şervet de gît, se urcau într-un car cu boi şi sub cuvînt de a aduna bolnavii spre a-i duce la lazarete, se porneau pe hoţie din curte în curte şi din casă în casă. Ei intrau ziua şi noaptea prin locuinţele oamenilor şi puneau mîna pe ce găseau : bani, argintării, haine fără ca nimeni să îndrăznească a li se împotrivi. Fugea lumea de dînşii ca de moarte, căci ei luau pe bolnavi sau pe morţi în spinare, îi trînteau în car claie peste grămadă şi plecau cu ei spre Dudeşti sau spre Cioplea unde erau ordiile ciumaţilor." *

Abuzurile acestea s-au stîrpit pînă la urmă prin supravegherea de aproape a cioclilor şi prin organizarea breslei lor. Dar cum focarul molimei nu vroia să se stingă, atunci se dădu poruncă straşnică să fie scoşi din oraş toţi lăeşii ţigani şi să fie trimişi prin satele de la munte. Chefurile cu cîntece şi lăutari au fost oprite, bîlciurile închise ; „dulapurile" nu mai aveau voie să se învîrte, iar „geamala", faimoasa păpuşă, ce se purta în cîntece şi joc pe uliţele oraşului, a fost pusă la popreală, unde are să şi rămînă mai bine de douăzeci de ani, pînă ce, într-o noapte de iunie, în anul 1848, tabacii din Dobroteasa şi măcelarii din Scaune, înfrăţiţi cu boierinaşii căuzaşi, îşi vor aduce aminte de ea şi o vor purta din nou pe străzile Bucureştiului fremătînd de cîntecele revoluţiei.

Cît despre doctori, atîţi cîţi erau pe timpul lui Caragea Vodă, ei au fost rînduiţi să stea ziua toată prin lazarete, prin casele bolnavilor sau prin spitale. Iar unii dintre ei, mai puţin destoinici sau scoşi de la inima lui Caragea, au fost trimişi prin satele de la Dunăre, cu aspră poruncă către ispravnici că de se vor dosi de la însărcinarea lor să fie

* I. Ghica : „Din vremea lui Caragea" în „Scrisori către V. Alecsandri".

înlocuiți, iar la stîrpirea molimei să nu mai fie primiți în București.

Să fi fost și doctorul Bogliacco în rîndurile acestora din urmă?

Fapt este că doctorul Anton nu fusese văzut ca colegul său de breaslă Constantin Caragea „în cămașă de mătasă, cu decorațiile rusești pe piept, umblînd fără încetare pretutindeni unde mizeria omenească îl chema : la spitale, în lazarete, în casele bolnavilor, pe poduri și pe piețele publice". Anton Bogliacco preferase să-și pună la adăpost viața lui și a soției, cu atît mai mult cu cît în primăvara anului 1813 — tocmai cînd ciuma era în toi — Zinca născuse un băiat, pe Cezar, care avea să semneze mai tîrziu : Bolliac. * Cînd ciuma a fost definitiv stîrpită, adică prin iarna anului 1815, iar toți acei doctori care înfruntaseră porunca lui Caragea, dosindu-se de la însărcinarea lor, n-au mai avut voie să rămînă între zidurile Bucureștilor, se prea poate ca doctorul Anton Bogliacco să fi părăsit țara, plecînd la Florența, ori altundeva, în Italia, unde i se va pierde urma. Iar Zinca, rămasă aici, tînără, cu un copil de doi ani, va fi cunoscut mai tîrziu, o dată cu reluarea cursului normal al vieții orașului, pe stolnicul Petrache Peretz în a cărui casă ospitalieră și îndestulată va găsi refugiu și consolare.

---

* Revista *Familia* din 1875. Anul XI precizează că Cezar Bolliac s-a născut la București, la 25 Mărțișor, anul 1813.

II

CASA DE PE PODUL MOGOŞOAIEI

Pe vremea aceia, stolnicul Petrache trebuie să fi avut douăzeci şi trei de ani. Făcuse, sau moştenise averi, nu prea se ştie bine ; în orice caz, avea case la Bucureşti şi Giurgiu precum şi moşii în judeţul Vlaşca.

Asemenea doctorului Bogliacco, obîrşia stolnicului nu este cunoscută. Un vechi dosar administrativ din 1829 ne spune că Petrache Peretz este „crescut aici în Bucureşti, născut nu se ştie unde, 35 ani, stolnic, părinţi n-am pomenit. Şade în Bucureşti, mahalaua Creţulescului, văpseaua de verde, are venit taleri 4000". *

Casa stolnicului Petrache, unde avea s-o aducă pe Zinca, se afla pe Podul Mogoşoaiei, între casele lui Iancu Ghica şi casele Perdicari. ** Prin faţa acestei case va trece convoiul funebru al domnului Grigore Ghica, aşa după cum fusese stabilit în „ceremonialul" căpitanului Banov (cel căsătorit cu fata lui Ştefan Bibescu de la Craiova) : „alaiul cu dorobanţii agiei va să pornească din casa fostului voievod de pe Podul Mogoşoaiei, cea de pe uliţa de

* I. C. Filitti : „Catagrafia oficială de toţi boierii Ţării Romîneşti la 1829" Edit. Göbl. 1929.

** În „Amintirile colonelului Locusteanu" adnotatorul ne spune că această casă se afla pe Calea Victoriei colţ cu str. Briand, deci pe locul unde este magazinul „Romarta".

lîngă casa stolnicului Petrache, apoi pe lîngă consulatul rusesc și pe la căminarul Ștefi, pînă în ulița Sf. Gheorghe".

Bănuim că în mulțimea de boieri care petrecea la groapă pe bătrînul domnitor se afla și stolnicul Petrache, iar pe Zinca și copiii săi din a doua căsătorie ni-i închipuim privind, de la ferestrele casei, trecerea alaiului funerar cu dorobanții agiei în frunte. Numai Cezar, desigur, lipsea dintre „copii". El era acum un tînăr de 23 de ani, activa în cadrul „Filarmonicei", se pregătea să publice primele sale scrieri : „Meditații" și proiecta chiar să scoată un ziar : *Curiozul*. În schimb toți frații săi vitregi mai mici : Paul, Petre, Grigore, Alexandru trebuie să se fi îmbulzit la ferestrele casei așa cum o vor face și mai tîrziu, adică pe timpul revoluției de la 1848, cînd, luptînd pentru drepturile și libertatea poporului, vor încerca să împuște pe reacționarul colonel Locusteanu.

Moartea bătrînului domnitor nu-l lasă indiferent însă pe tînărul Bolliac. La cîteva zile după înmormîntare, poetul are să scrie o „meditație" în care va preamări faptele lui Grigore Ghica „ce odihnește în mormînt proaspăt la Colentina". Cum volumul de „meditații" e gata să fie pus la tipar, Bolliac are să introducă în el și noua sa scriere. Așa se explică cum într-o operă cu teme generale, cu simțăminte larg umane, ca prietenie, deznădejde, dragoste, ură, se poate găsi și o meditație cu caracter național, cu referiri certe la evenimente din viața Țării Romînești.

*

* *

În casele stolnicului Peretz are să-și petreacă Cezar Bolliac copilăria și tot aici are să învețe carte cu dascălul Neofit Duca. *

* În portretul pe care revista *Familia* (nr. 32, 1875) îl face lui Bolliac — și care se crede că ar fi fost inspirat chiar de către acesta — se spune : „primul său profesor fu Neofitu Duca, renumitul profesor elen, care a dezvoltat în tinerelul băiat predilecțiunea către istorie și scriitorii clasici".

În mod obișnuit Neofit Duca lua cîte trei galbeni pe lună pentru elevii care învățau la școala sa. Cum însă stolnicul Peretz era un om avut și ținea ca Cezar să studieze în casă, presupunem că savantul dascăl îi va fi cerut o sumă mai măricică. De altfel, omul avea mare nevoie : zăcuse mai bine de un an în pat, după ce fusese bătut cu ciomagul de un elev de al său, originar din Zante, care fusese eliminat din școală. Se credea îndeobște că inspiratorul atacului fusese un alt dascăl, Veniamin din Lesbos, care dorea să se descotorosească de Neofit și să-i ia locul de director la Academia Grecească. Planul nu i-a reușit însă. Veniamin din porunca domnului a fost izgonit din țară, iar școala grecească tot a rămas fără director și fără elevi, pentru că la 1821 și-a închis porțile pentru totdeauna, ca să facă loc școlii romînești a lui Gheorghe Lazăr, cunoscută sub numele de Colegiul Sf. Sava. Neofit Duca, rămas în București, și-a făcut o școală proprie, mai dînd și lecții elevilor de boieri pe la casele părintești, ca să aibă cu ce să-și încropească cele necesare traiului. Uneori, gîndind la toate prin cîte trecuse, savantul dascăl încerca un sentiment de revoltă față de cei puternici, începînd cu persoana domnitorului și sfîrșind cu unii boieri, care căutau să-l țină în umbră. Neofit tipărise multe lucrări de seamă, tradusese și adnotase numeroși clasici, transpusese pe „Acsebiu socraticul" și „atîtea alte lucrări — spunea el — împotriva cărora nici oamenii cu judecată n-au avut ceva de obiectat". Cu toate acestea — după cum se jeluiește el într-o scrisoare trimisă patriarhului Ciril : „cei de mijloc, lipsiți de înțelegere și aprinși de superstiții, mă învinuiesc". Neofit știe însă că toate relele abătute asupra oamenilor, ca și toate cîte i s-au întîmplat lui din 1815, anul în care a fost adus de la Viena la București de către unii boieri ca să le lumineze odraslele, „toate vin numai din partea tiraniei, care vrînd să se ridice prin violență se luptă inconștient

împotriva binelui și propășirii comune." * Pe cît era însă de aspru față de tirani, de boierii ignoranți și de cei fățarnici, pe atît de înțelegător era Neofit Duca față de suferințele țării și de durerea țăranilor. Lapidara definiție pe care o dă dascălul stării mizerabile în care se găseau țăranii romîni pe vremea sa : „un milion de exploatați a cinci sute de boieri", ne arată cît de profund cunoștea Neofit situația socială din țara care îl găzduise.

Știind toate acestea, cunoscînd și orientarea pe care aveau s-o ia mai tîrziu ideile și scrisul lui Cezar Bolliac, ne putem întreba dacă trecerea dascălului Neofit Duca prin casa stolnicului Petrache Peretz nu a fost plină de roadă și dacă nu cumva ura împotriva tiraniei și marea iubire pentru țărănimea exploatată le-a deprins Bolliac de la dascălul său încă din frageda-i copilărie. În felul acesta înțelegeau mai bine planul nesăbuit al tînărului de 17 ani (plan mărturisit lui Tell) de a zvîrli în aer palatul domnesc, „simbol și cuib al privilegiilor boierești" **, precum și acel apel vibrant pe care scriitorul îl va adresa tineretului în 1857, cu prilejul discutării legii electorale antidemocrate impuse de Poartă : „tinerimea luminată se cuvine să ia mai cu seamă sub protecția ei micul număr de clăcași sfiicioși ce vin să reprezinte două milioane de asupriți, ca și dînșii." ***

* * *

Viața nouă a Zincăi se desfășoară împărțită între grijile gospodăriei, creșterea copiilor și obișnuitele „soirele" săptămînale. Fără să-și dea seama cum, timpul se scurge, iar orașul ca și obiceiurile oamenilor din jurul celor doi soți Peretz se prefac,

* N. Iorga : „Istoria învățămîntului".

** G. H. Grandea : „Cezar Bolliac" *Noua Bibliotecă Populară* nr. 11.

*** *Buciumul* 1857. Articol.

se înnoiesc, se civilizează. Podurile, mai ales acel al Tîrgului din Afară (Moşilor) şi al Mogoşoaiei pe care îşi au ei casa, sînt zilnic curăţate de noroi şi gunoaie, ca să nu mai pricinuiască „putoare, în timp de vară", nici să „putrezească, din cauza ploilor şi zăpezilor". Din şapte în şapte case, pe caldarîmul podului, s-au ridicat stîlpi înalţi de cîte un stînjen şi jumătate, pe care au fost cocoţate felinare. Un stîlp a fost înfipt chiar în faţa casei stolnicului şi slugile din curtea boierească au grijă ca în fiecare seară să aprindă o lumînare în felinar.

Fiecare lună ce trece pare să aducă ceva nou, spre încîntarea şi mirarea Zincăi Peretz. Odată stolnicul Petrache i-a adus o cutie plină cu dantele pentru cap şi un şal, de toată frumuseţea, ca să-şi acopere umerii, seara cînd pornesc în caleaşca de Viena, să „ia aer", la Colentina, sau la Băneasa, dincolo de cişmeaua lui Mavrogheni.

Altădată stolnicul i-a spus rîzînd că încălţările s-au schimbat şi ele, că de acum încolo s-a dus vremea cipicilor turceşti şi toată lumea va să poarte cizme ori botine. Şi nu mică a fost mirarea Zincăi, cînd într-o bună zi, pe la ceasurile mesei, stolnicul Petrache a apărut în faţa ei cu totul alt decît în ajun. Era îmbrăcat în haine de tăietură rusească, zvîrlise omul de pe el şi antiriul şi giubeaua, ba, privindu-l mai bine, i se păru femeii că stolnicul îşi mai subţiase şi mustăţile, lungindu-le în schimb mai mult decît s-ar fi cuvenit. Stătea Zinca şi se minuna, întrebîndu-se dacă boierul, atît de tinerel şi sprinten din faţa ei, era omul cu care se căsătorise acum cîţiva ani.

Iar stolnicul rîdea de uimirea ei, o mîngîia pe păr, şi îi spunea că are să vadă de acum încolo şi mai multe minuni.

E drept că unii boieri din preajma stolnicului au continuat să umble cu ceacşiri roşii, să se îmbrace cu anterie de cutnie sau sevai şi să se încingă peste şolduri cu şaluri de India ; să ciripească în greceşte, să meargă la teatru unde se dădeau opere italiene şi tragedii greceşti. Dar într-o zi de

primăvară (sîntem prin anul 1819) stolnicul Petrache, clipind șiret din ochi, i-a spus nevestii :

— Zinco, astă-seară mergem la teatru romînesc!

Și chiar în acea seară, cu coatele ușor sprijinite de balustrada lojii, din Teatrul de la Cișmeaua Roșie, Zinca a ascultat prologul scris de Iancu Văcărescu și a plîns de suferințele „Hecubei", așa cum fuseseră tălmăcite în romînește după scrierea lui Euripide.

Cînd s-au întors acasă, stolnicul Petrache, care în caleașcă nu scosese o vorbă, se pomeni deodată spunînd :

— Ai auzit, Zinco, ce sfat înțelept ne-a dat poetul Văcărescu ?

Și cum Zinca a ridicat spre el privirile ei blînde, întrebătoare și oarecum mirate, stolnicul Petrache i-a amintit versurile care îl răscoliseră pînă în adîncul sufletului :

V-am dat teatru, vi-l păziți,
Cu el curînd veți fi vestiți...

* * *

Cînd a intrat la Sf. Sava, Cezar Bolliac nu-și terminase încă inițierea în literaturile clasice, latină și elină, la care mai tîrziu se va referi deseori, în poezii sau articole, citind din autorii preferați : Homer, Sofocle, Anacreon, Virgiliu sau Ovidiu, ba chiar din modernii greci, ca Soutzos.

Ceea ce începuse dascălul Neofit Duca avea să desăvîrșească însă profesorul de la Sf. Sava, Eliade. Acesta își va duce elevul cu studiile „pînă la zi" — adică îl va face să treacă prin clasicismul francez și englez, prin operele preromanticilor, pînă la operele romantice ale lui Lamartine sau Byron. La toate acestea va fi contribuit poate și Vaillant, care fusese numit profesor la Sf. Sava, în 1829, adică în cel din urmă an de studii ale lui Cezar Bolliac la acest colegiu. De altfel, mai tîrziu, tînărul elev

se va împrieteni cu profesorul francez, trimiţîndu-i versuri şi note ca să fie publicate în „La Roumanie" şi în 1840 amîndoi au să încurajeze pe cei care complotau împotriva lui Alexandru Ghica. Complotul avea să se sfîrşească cu trimiterea în surghiun la Poiana Mărului a lui Bolliac şi cu expulzarea lui Vaillant din Ţara Romînească.

S-ar putea, de asemeni, ca în cei cîţiva ani de studii la Sf. Sava, Bolliac să fi avut prilej să-l cunoască şi pe Petre Poenaru, audiind vreun curs pe care profesorul îl va fi ţinut în scurtele lui popasuri în Bucureşti, la acea epocă. (Între 1827 şi 1832, Petre Poenaru a stat mai mult în străinătate, şi abia la 1832 s-a stabilit definitiv în ţară fiind recomandat de Kiselef lui Barbu Ştirbey ca cel mai indicat a fi numit director la Sf. Sava.) Faptul că prin 1846 Cezar Bolliac are să scrie un imn „La G. P. Poenaru", pentru a „se cînta de pensionarii Colegiului Sf. Sava", trebuie luat ca un omagiu pe care fostul elev îl aducea liceului în care a studiat, cît şi ca o dovadă de admiraţie faţă de realizatorul unor mari acţiuni de ordin cultural şi social. Petrache Poenaru, care fusese în 1821 „grămăticul" lui Tudor Vladimirescu şi pusese la îndemîna lui Eliade „Istoria pentru începuturile Romînilor" a lui Petre Maior, alcătuise în anul 1832 o lege pentru înfiinţarea de „şcoli săteşti" (numai în Oltenia au fost prevăzute 400 de asemenea locaşuri de învăţămînt); iar mai tîrziu, prin 1836, împreună cu Simion Marcovici şi Aron Florian, înfiinţase „Societatea literară", care îşi propunea să fixeze pentru totdeauna limbii romîne o ortografie, sau cum îşi exprimau ei intenţia: „să se stabilească oarecari reguli prin care să se poată păzi o uniformitate în construcţia zicerilor ce se introduc în limba romînească". Tot Petre Poenaru a fost acela care, în 1840, trimisese o circulară către directorii de şcoli din ţară, cerîndu-le să pună capăt discriminării pe care o făceau între fiii de ţigani şi fiii de ţărani: „Nici o legiuire din Regulamentul Organic — scria Poenaru — nu opreşte pe ţigani de a se bucura şi

ei de dreptul ce au toţi locuitorii acestei ţări să înveţe carte şi să se lumineze, ca să cunoască mai bine datoriile de creştini şi de oameni în societate. De aceea toţi copiii de ţigani ce se vor trimite la şcoală să fie primiţi deopotrivă cu ceilalţi." *

Cunoscînd pasiunea pe care Cezar Bolliac a avut-o încă de tînăr pentru cauza ţiganilor, ca şi pentru luminarea ţăranului, ne explicăm uşor de ce poetul vedea în Petre Poenaru nu numai un artizan al sufletului şi minţii unei generaţii :

Este fapta minţii tale
Generaţia ce vezi,

dar şi un personaj al cărui nume istoria trebuie să-l reţină şi să-l treacă urmaşilor :

Istoria se întinde
Al tău nume a primi,
Şi-aureola ce-l cuprinde
Peste secoli va luci. **

* * *

Adevăratul profesor al lui Cezar Bolliac rămîne însă Eliade. În anul în care tînărul elev se prezenta la Sf. Sava (cam prin 1824—1825), Eliade nu tipărise încă la Sibiu cunoscuta sa „Gramatică" prin care debarasa în mod inteligent scrierea obicinuită pe atunci de slove inutile şi recomanda o raţională întrebuinţare a neologismelor. Dar Eliade era un profesor cu multiple discipline, cunoştea istorie, astronomie, matematică, ştiinţe naturale, citise tratate de filozofie şi multă literatură, avînd o slăbiciune deosebită pentru Voltaire, Molière, Boileau, Dante şi Aristot. În acea vreme Eliade era în strînse relaţii cu Dinicu Golescu şi înfiinţase împreună cu el acea „societate literară" în cercul căreia se dis-

* V. A. Ureche : „Istoria şcoalelor" vol. II.

** Cezar Bolliac : „La D. P. Poenaru".

cuta despre domnul „A. de la Martin", ale cărui poezii influenţaseră în egală măsură pe Eliade ca şi pe Grigore Alexandrescu. Ştiind pe ce vastă arie se întindeau lecturile literare ale lui Eliade, ne dăm seama cîte au putut învăţa elevii de la profesorul lor. Dar ceea ce mi se pare mai important în acest contact dintre elevul Bolliac şi învăţătorul său este faptul că Eliade a sădit în mintea fragedă a şcolarului ideea despre adevărata misiune a omului cultivat. Cultura după Eliade trebuie să rodească ; ea nu este ca talantul grădinarului din parabolă, ascuns şi sterp în întunericul pămîntului. Cultura, ca şi valorile materiale, trebuie să circule, să se împrăştie, să se însutească. Omul cultivat trebuie să-şi pună cunoştinţele sale în slujba obştei şi mai ales a tineretului. El trebuie „să conducă junimea pe calea frumosului şi a virtuţii", să „dezvolte mintea şi să formeze inima junimii ca să amelioreze soţietatea", în fine, „conducînd prezentul să prepare un viitor mai ferice junilor".*

* Heliade Rădulescu : „Literatura politică" — „Issachar".

III

OȘTEANUL DEZAMĂGIT

„Am lăsat școala pentru armată"
CEZAR BOLLIAC

Aceste nobile idealuri, în afară de cultura propriu-zisă, a deprins Cezar Bolliac în cei cîțiva ani cît a stat pe băncile Colegiului Sf. Sava. Poate că ar mai fi rămas pînă la absolvirea completă a studiilor,* dacă, cuprins și el de entuziasmul ce încinsese tineretul de-atunci la vestea că se creează o „Strajă Pămînteană", nu ar fi alergat să se înroleze, lăsînd astfel școala pentru armată.

Această oștire romînească s-a datorat și domnitorului Grigore Ghica, dar în cea mai mare parte generalului Pavel Kiselef, a cărui numire ca guvernator general în Țările Romînești fusese salutată cu un sentiment de mare ușurare.

Prea fuseseră țările noastre, pînă atunci, cămara bogată din care turcii scoteau, cu nemiluita, tot ce le poftea inima. „Căci pe lîngă birul anual care îl da țara turcilor și care din vreme în vreme îl tot sporea după voința lor, apoi veneau angaralele și beilicurile, precum dări de unturi, seuri, cirivișuri, sureciuri (cirezi de vite) cu sutele de mii de oca, iar vitele cu miile de capete pentru furnitura

* La muzeul liceului Sf. Sava se păstrează o fotografie a lui Bolliac cu mențiunea „fost elev". În diversele anuare numele său nu figurează însă printre absolvenți.

oştirii turceşti, apoi cherestea pentru facerea cetăţilor ce posedau în tot lungul Dunării şi cu care guvernul romîn nu mai putea avea nici un amestec ; toate proprietăţile din aceste districte le însuşiseră turcii... Hrăpeau fetele şi copiii de la părinţi, femeile de la bărbaţi cu miile, pe care parte îi turceau şi parte îi omorau... Anglia, Franţa, Germania, la ţipetele romînilor, nu s-au gîndit niciodată să arunce o picătură de balsam pe suferinţele şi durerile lor ; numai blagoslavnicei Rusii datorim multele şi nenumăratele faceri de bine." * Învingînd pe turci şi semnînd tratatul de la Adrianopol, Rusia forţase Poarta să recunoască independenţa principatelor, turcii păstrîndu-şi doar dreptul de suzeranitate. Ca urmare a tratatului, jumătatea Dunării cu ostroavele ei a trecut ca hotar al Ţării Romîneşti şi toate acele proprietăţi pe care turcii le transformaseră în „raiale", după ce le luaseră cu japca, au fost înapoiate romînilor.

Rusia, avînd să-şi exercite protectoratul care i se recunoştea prin tratat, a vegheat ca să se treacă imediat la organizarea administrativă şi politică a Ţării Romîneşti, ceea ce s-a împlinit prin alegerea unei Obşteşti Adunări, prin redactarea „Regulamentului Organic", prin tipărirea unui „Buletin" şi numirea ca domn a lui Grigore Ghica. Iar la abia un an de la semnarea tratatului de la Adrianopol se începe organizarea unei oştiri romîneşti, pentru paza graniţei dinspre Dunăre. „Atunci — va scrie colonelul reacţionar Locusteanu în «amintirile» sale — Rusia a impus turcului recunoaşterea armatei regulate şi care armată au organizat-o, dăruindu-i mai multe mii de arme."

Campania ruşilor împotriva turcilor, terminată cu un rezultat atît de norocos pentru poporul romîn, a fost salutată la acea epocă de Eliade, prin faimoasa lui „Odă la campania rusească din 1829",

* „Amintirile colonelului Locusteanu", 1935.

culminînd cu versurile ce se citeau de către toți bucureștenii, pe podurile orașului, pentru că oda fusese scrisă pe foi volante :

Acum armele Rusiei
Ca crivățul năvălind
În sînurile Turciei
Vingătoare se aprind.

Versuri naive poate, dar tinerești și calde : expresie nu numai a simțămintelor de atunci ale poetului, ci a nației întregi.

Tot atunci cuprins de același entuziasm ca și Eliade, marele poet Ion Văcărescu după cum ne informează *Curierul Romînesc* — într-o clipă, fără cugetare, dintr-o inimă arzîndă, dintr-un condei tremurător", a făcut și el un Marș, „în care se vede și patriotismul său și recunoștința către protectoarea noastră Rusie"... *

* * *

Pentru un tînăr ca Bolliac, entuziast și pornit pe fapte mari, organizarea unei oștiri pămîntene reprezenta un mijloc de afirmare. Din păcate însă, de la început chiar întocmirea militară a fost întunecată de practica favoritismului și a privilegiilor. Astfel „toți fiii de boieri, cu rang de la ban pînă la paharnic sau stolnic inclusiv, erau primiți cu grad de sublocotenent (praporgic), iar de la paharnic în jos, ca iunkeri". ** Cezar Bolliac, așa după cum se vede din „înștiințarea" publicată în *Curierul Romînesc,* a fost primit ca simplu iunker, alături de Teodor Socoleanu, Constantin Telegescu (care va juca un rol însemnat în complotul de la 1840) și Alexandru Manolescu, tatăl marelui actor Grigore Manolescu.

* *Curierul Romînesc,* 1830, nr. 28.

** „Amintirile colonelului Locusteanu".

Din iunie şi pînă la 6 decembrie 1830, adică timp de aproape şase luni, tînărul iunker Bolliac a stat la Craiova, unde noua oştire fusese cantonată pentru a fi instruită. Aici pare-se a cunoscut şi a legat prietenie Bolliac cu fostul căpitan de panduri Christian Tell, primit în oştirea pămînteană comandant de pluton. Discuţiile dintre cei doi prieteni trebuie să fi lunecat deseori asupra relei întocmiri sociale, asupra stării ţăranului romîn, pe care Tell, fostul pandur din Oltenia, avusese prilejul s-o cunoască în toată goala ei mizerie, iar Bolliac abia o întrezărise pe timpul vacanţelor petrecute la moşia Stoeneşti a tatălui său vitreg. Discuţiile se prelungeau pînă în ore tîrzii de noapte, la lumina focurilor din tabără, care încălzeau parcă sufletele celor doi prieteni, făcîndu-le să se deschidă fără rezerve... Într-o asemenea noapte va fi mărturisit el prietenului său Tell că, pe cînd avea numai patrusprezece ani, îşi pusese în gînd să elibereze cîţiva ţigani de pe moşia stolnicului Petrache, pentru că prea amară şi prea nedreaptă i se părea starea în care erau ţinuţi... Şi tot într-o noapte, în liniştea cortului sub care îşi aveau culcuşul, îi va fi şoptit la ureche convingerea sa că nedreptatea şi relele îşi au obîrşia sus, în palatul domnitorului, şi numai distrugerea din temelie a acestui palat ar libera mulţimile de sclavie...

*
* *

La începutul lui decembrie, instrucţia fiind terminată, oştirea e dislocată, iar companiile sînt trimise în diferite puncte ale ţării. Unele sînt înşiruite de-a lungul Dunării pentru pază, altele rămîn în Oltenia. Cîteva compănii sînt pornite spre Bucureşti pentru a fi trecute în revistă de generalul Kiselef. Însoţit de întregul său stat-major, Kiselef coboară în curtea locuinţei de pe Podul Mogoşoaiei şi asistă la diferitele exerciţii ale oştenilor romîni.

Fiecare mişcare, executată aidoma prescripţiilor reglementare, trezeşte entuziasmul generalului, manifestat prin exclamaţii poliglote de : „Haraşò, Très bien ! Bine, copii !" * Pe urmă, compăniile se retrag la cazarma improvizată în casele din strada Negru Vodă ale generalului Mavru, care îi va insufla pasiunea pentru arheologie tînărului Bolliac, şi îi va fi naş cînd la 1846 se va căsători cu Ariştizza, fata paharnicului Alexandru Izvoranu.

Printre ostaşii care defilaseră la Bucureşti nu încape îndoială că se afla şi tînărul iunker Cezar Bolliac.

Cu toate că nu iscăleşte, şi înţelegem lesne motivul, iunkerul se transformă pentru o clipă în cronicar şi fixează evenimentul, pentru viitorime, în *Curierul Romînesc* : „Mare mişcare şi bucurie a pricinuit în toată capitala noastră uniforma romînească. Tot romînul pare că-şi vede naţia sa renăscîndu-se din însăşi sfruntata sa moleşire şi degenerăţie în care o adusese intrigile străine, şi se strămută de plăcere sau se îmbrăţişează cu alt frate al său cu care vorbeşte, lăcrimează, rîde, nu ştie ce face. La acest fel de simţitoare scenă m-am aflat martor". Scenă pe care, pe un ton mai puţin delirant, o notează în caietul său colonelul reacţionar Locusteanu : „Boierii şi poporul era entuziasmat. Cînd ieşeam pe uliţă, cu anevoie străbăteam uliţele. Într-un cuvînt, bătrîneţea ne binecuvînta, iar tinereţea ne îmbrăţişa..."

Cu tot entuziasmul din articolul său, datorat desigur momentului de mîndrie naţională pe care îl trăia, iluziile pe care Bolliac şi le făcuse în legătură cu armata începuseră să se spulbere. Văzuse el oare şi în armata care abia se înfiripase aceleaşi nedreptăţi, aceeaşi aspră apăsare, pe care sufletul său bun şi setos de echitate le respingea ? Fapt este că singura amintire din trecerea sa prin oştire o

* Locusteanu, op. cit.

găsim consemnată cu muşcătoare ironie în „Epistola" pe care o adresează lui D.K.A.K. :

Fuşi comandir în oştire : întîi avuşi escadron
Şi pe urmă după asta comandaşi batalion.
Şi întîi mai la urmă, tu îmblai tot cu cuvînt
Să înveţi pe soldat slujba ; *nici o coastă nu i-ai frînt,*
Nu i-ai deslipit ureche, n-ai scos ochi, de păr n-ai tras,
Nici măcar cu Bobîrnace nu l-ai ciocănit în nas.
Un ostaş cînd va să bată, nu dă douăzeci şi cinci ;
Strigă : Toţi und'oliţirii ! Dăţi pînă veţi da pe brînci,
Soldatului mîncă-i hrana, leafa, nu-i da nici mondir,
Dă-i de muncă, dă-i bătaie, de eşti zdravăn comandir !

Cîtă amărăciune se va fi strîns în sufletul tînărului Bolliac pentru ca după un an de la înfiinţarea oştirii s-o părăsească, luînd din scurta trecere prin ea, pentru tot restul vieţii, numai imaginea brutalităţii !

IV

VISURI DULCI

„Am lăsat armata pentru litere"
CEZAR BOLLIAC

O cronică biografică ne spune în legătură cu hotărîrea lui Bolliac de-a părăsi oştirea : „viaţa militară nu convenea naturelului melancolic şi poetic pe care succesele literare ale lui Eliade îl cuceriră cu totul". * La deziluzia provocată de cele văzute în oştire, iată încă un motiv ca să-şi părăsească camarazii de arme.

La 1830, Eliade părăsise definitiv cariera didactică, iar elevii de odinioară, acum ei înşişi cu veleităţi de afirmare lirică, îşi treceau unul altuia „Meditaţiile poetice", în care, în afară de traducerile după Lamartine, Eliade inclusese şi cîteva poezii originale din tinereţe. Poetul nu căzuse încă în acea exagerare italienistă — acel „Wolapük levantin", cum avea să-l numească un biograf al lui Eliade — care către sfîrşitul vieţii făcuse din scrisul său ceva neînţeles şi rizibil. Atunci, în 1830, limba întrebuinţată de Eliade era „mlădioasă", după cum va remarca Bolliac, şi „nimeni ca el nu suspinase dragostea cu mai multă tristeţe ; nimeni n-a blestemat şi a înfruntat iadul cu o mai mare mînie." **

Poeziile lui Eliade înfierbîntau imaginaţia tinereţului. În intimitatea odăii, în faţa mesei de scris, la lumina şi căldura focului, orice tînăr năzuia să

* *Familia*, 1875. Anul XI.

** Cezar Bolliac : prefaţă la „Meditaţii", 1853.

facă şi el măcar o poezie ca „Dragele mele umbre" ori „Trecutul..."

Fiecare tînăr gîndea, cu bună dreptate, că lui anume i se adresa apelul maestrului: „scrieţi, băieţi!" şi că pe el „începător în cariera literară" îl aşteptau paginile *Curierului Romînesc*, larg deschise. Acolo unde se afirmau Paris Momuleanu şi prea tînărul Vasile Cîrlova, de ce nu s-ar impune şi el atenţiei publice? O beţie dulce îl stăpînea pe tînărul candidat la nemurire, gîndind numai că scrierile sale aveau să fie citite, lăudate, poate chiar corectate puţin de către Eliade; că într-o zi s-ar putea să facă parte din grupa acelor favorizaţi de soartă cărora maestrul le împărţea surîsuri şi încurajări; că la moartea sa prematură (pentru că prematură va fi, aşa cum se cuvine unui june poet romantic!) Eliade avea să scoată şi pentru el acel ţipăt sublim, ca pentru Cîrlova:

„Cîrlova nu mai este... şi harfa-i a-ncetat!"

Ceea ce nu ştia tînărul poet în devenire este că Eliade primea pentru gazeta lui orice i se trimetea, fără alegere; că pentru el orice s-ar fi scris „sublim, mediocru, copilăresc" tot una era numai să fie; că atenţia binevoitoare şi protectoare, ca şi afecţiunea aproape părintească pe care o arăta junilor poeţi, se puteau preface peste o lună sau un an în tăgadă, dispreţ şi ură. Aceasta are s-o afle cu mare tristeţe Bolliac, după cum înainte de el, o aflase Grigore Alexandrescu, şi o va afla într-o bună zi alt tînăr entuziast cu predispoziţii pentru arta teatrală şi poezie: C. A. Rosetti. Dar cînd ochii multora se vor deschide, pe caierul vremii se vor fi depănat cîţiva ani; în pletele odinioară negre se vor furişa fire argintii, iar mulţi dintre ei vor fi lăsat poezia pentru jocul mult mai subtil şi mai pasionant al politicii. Atunci tinerii emuli de odinioară vor scrie că Eliade, dascălul, poetul, luptătorul şi omul — nu fusese decît un mic burghez înspăimîntat de gîndul că şi-ar putea pierde tipografia şi casele bogate de pe Podul Tîrgului din

Afară ; un mic burghez dispus să trădeze o revoluție și să-și părăsească tovarășii de luptă, inventînd ca scuză și apărare o frază sforăitoare : „urăsc tirania, mi-e frică de anarhie" ; un mic burghez drapat într-o pelerină albă, care vrea să simbolizeze curățenia sufletească, dar care nu ezita să încaseze banii tinerilor poeți pentru a le publica operele „rămînînd însă el cu banii și cititorii nealegîndu-se cu nimic." * Asprele judecăți și imprecații zvîrlite în vîltoarea luptei politice nu vor întuneca însă imaginea de luptător pe tărîm cultural și de poet a lui Eliade. El va rămîne „după Dimitrie Cantemir a doua mare personalitate a literaturii romîne ; creator pretutindeni, scriitor ardent, desfășurat deopotrivă în viață și în artă, înzestrat cu mari însușiri și tot atît de mari cusururi."**

* *

Din ziua în care părăsește oștirea și pînă îl aflăm activînd în cercul Filarmonicei, adică mai bine de trei ani, viața lui Bolliac nu poate fi reconstituită decît prin jocul fanteziei și al presupunerilor.

Un biograf socotește că iunkerul demisionat ar fi plecat imediat la Paris pentru a-și completa studiile : „unde apoi petrecu tot timpul cu studiul istoriei și al arheologiei". *** Spre această ipoteză ne îndreaptă și următorul fragment din scrisoarea pe care Bolliac o trimite la 1836 lui Costache Negruzzi, dacă bineînțeles socotim că el se referă la cazul personal al poetului și nu are un caracter mai general : „Cîte idei nouă dete romînilor Societatea Filarmonică nu le poate vedea fără numai acela care a lăsat țara romînească de trei sau patru ani și vine s-o revază acum." Alăturînd însă acest fragment de mărturisirea pe care Bolliac o va face

* C. A. Rosetti : Articole din *Țînțarul*, 1859.

** G. Călinescu *Istoria literaturii romîne*.

*** *Familia*, 1875, nr. 32.

în 1866 : „N-am părăsit Bucureștii și închisorile lui decît nouă luni cît am fost internat la Poiana Mărului după înăbușirea revoluției din 1840 și zece ani cît am fost exilat la căderea revoluției din 1848" *, cu greu putem accepta ideea că între 1831 și 1834 poetul s-ar fi aflat la Paris studiind istoria și arheologia.

În 1831, anul cînd Bolliac părăsește oștirea, asupra Bucureștilor se abătuse un nou și mare flagel : holera. „În vremea aceia de vară de la finele lui august — va scrie colonelul Pappasoglu — mureau în București deși era puțină populație, căci toți fugiseră prin sate și monastiri, iar toți boierii pe la moșiile lor, mureau zic, pînă la 60—70 de oameni pe zi". ** Orașul, cu toate măsurile sanitare luate, avea un aspect înfricoșător. Pe ferestrele caselor răzbeau pînă în ulițe vaierele bolnavilor ; pe poduri nu întîlneai decît cioclii care transportau morții la cîmp, să-i îngroape. În urma căruțelor veneau femeile, bocindu-se, zmulgîndu-și părul, sfîșiindu-și bluzele de jale și disperare. Noaptea, cînd luna se ridica pe cer, argintie și indiferentă la cîte se întîmplă oamenilor, orașul părea o cetate părăsită, pe ulițele căreia numai haitele de cîini, costelivi, cu ochi spăimoși, turbați de foame, goneau urlînd a moarte.

În jurul orașului fuseseră întinse cordoane de oșteni ca să facă pază și pentru ca ofițerii să nu se molipsească, generalul Kiselef îi vizita zilnic, în cantonamente, aducîndu-le damigene pline cu „vinaigre de quatre voleurs", „o doctorie ce se zicea că fusese inventată la Paris de către patru tîlhari întemnițați și care nu era nimic alt decît oțet aromat amestecat cu un lichid de camfor." ***

De ce n-ar fi făcut stolnicul Petrache Peretz ce au făcut toți boierii pe vremea aceia ? Ne place să credem că, înspăimîntat ca și ceilalți semeni ai săi,

---

* *Trompeta Carpaților*, 1866, nr. 414.

** Col. Pappasoglu : Istoria fondării orașului București.

*** Ibid.

Peretz şi-a urcat soţia şi copiii în caleaşcă, a îngrămădit scule şi provizii în vreo două-trei căruţe, şi au pornit-o cu toţii spre moşia de la Stoeneşti, în Vlaşca.

Pe tînărul Bolliac ni-l închipuim făcînd zilnice şi prelungite plimbări în pădurícea de sub coasta dealului, citind la umbra unui stejar „Nopţile" lui Joung pe care le tradusese Simion Marcovici ; meditînd ore întregi la cele scrise acolo, despre „ticăloşiile omenirii", despre „prieteşug", despre „întristare şi nenorocire" şi mai ales despre felul în care omul trebuie să privească moartea ; fără frică, în linişte, ca şi cum în casă ţi-ar intra un bun, poate cel mai bun, prieten.

În zilele întunecate de toamnă, cînd norii se buluceau plumburii şi joşi, gata parcă să se aştearnă pămîntului, tînărul Bolliac rămînea în cerdacul casei, cu privirile în gol, urmărind poate un vis dulce numai de el ştiut, zîmbind unor închipuiri cărora nu le putea da încă nici formă, nici nume. El însuşi ne-o va spune mai tîrziu, în „Meditaţiile" sale : „mi-a plăcut să-mi fac nişte visuri dulci şi să mă rătăcesc într-o formă ideală". Atunci vom afla şi care au fost visurile dulci ale poetului de optsprezece ani ; cu cîtă dureroasă voluptate a contemplat el peisajul nocturn, cît de plăcută întristare i s-a strecurat în suflet o dată cu venirea nopţii, cît de înşelătoare i-au fost speranţele ; ce preţ a pus el pe prietenie : „acel dulce prieteşug, care înmulţeşte fericirile făcînd să le gustăm de atîtea ori, de cîte ori le dobîndesc aceia cu care el ne uneşte şi ne micşorează durerile făcînd să le împărţim cu dînşii" *. Şi cît a fost de înşelat în iluziile lui încît să poată striga : „Nu... Oricare din astea voi cîştiga îmi va fi mai nesuferită decît însăşi moartea ; mai bine să mă sfîrşesc după cum m-am început, în chinuri, în spumegoasele valuri adăugate de vijelia nenorocirilor" **.

---

* Meditaţia a II-a : „Neîncredere în prietenie".

** Ibidem.

Acum cînd visurile dulci ale poetului au căpătat o formă concretă, ne putem întreba ce speranţe înşelate, ce iluzii contrariate îi tulburaseră sufletul pentru ca la vîrsta lui să socotească odihna morţii ca pe un liman liberator din „focul curăţitor pe care îl numim lume" ? Răspunsul nu trebuie să-l căutăm de bună seamă în natura intimă a poetului, nici în propria-i experienţă de viaţă. Boala de care suferă sufletul său nu este strict personală. Boala lui este boala junilor poeţi ai secolului său, şi se numeşte : romantismul. De altfel, din noianul acesta de nădejdi înşelate, de prietenii trădate, de „suiciduri" eliberatoare, sufletul poetului tinde să se desfacă, aspirînd spre lumină şi spre bucuria vieţii. Aşa cum soarele alungă spaimele nopţii, tot aşa va străluci şi pentru el o rază dulce, care să-i împrăştie chinurile, pedepsele, şi care, preschimbîndu-i soarta, să îngăduie poetului :

Viaţa dulce, viaţa lină,
Viaţa nouă, acum să gust. *

* * *

Întrat în această viaţă nouă, tînărul poet îşi va îndrepta privirile spre lumea înconjurătoare, cu aviditatea şi mirarea proprie celor de vîrsta lui şi va vedea că viaţa merită să fie trăită, chiar numai ca să lupţi pentru fericirea altora ; că suferinţele livreşti ale unui tînăr adolescent nu sînt nimic faţă de trudita soartă a ţăranilor, a robilor, a văduvelor.

Într-o înserare de mai, pe cînd se întorcea din liniştita şi bucolica-i plimbare din pădurea de sub coasta dealului, Cezar Bolliac va lua primul contact dureros cu viaţa altora, cu soarta atît de instabilă a oropsiţilor.

Soarele — după propria descriere a poetului — căzuse bine „în sfinţit" şi valea toată „răsuna de

* Meditaţia a XI-a : „Schimbarea soartei".

mugiri". La margine de sat, poate chiar în fața cimitirului cu cruci strîmbe și romaniță sălbatic crescute printre morminte, e casa unei văduve, a cărei singură avere este o vacă... Femeia și fata ei Florica tocmai se pregătesc s-o mulgă pe Brîndușa, care muge încetișor, frecîndu-și botul de poartă... Și poetul se oprește în drum privind cu un soi de încîntare la cele ce au să se petreacă. El admiră sprinteneala copilei, care aleargă să pună sare în obor sau să adune lujere ; vede și strălucirea umezită din ochii văduvei cînd lunecă spre ugerul doldora de lapte al vacii. Vaca văduvei ! Ca prin farmec alăturarea acestor două cuvinte, pare să risipească beatitudinea poetului, turburîndu-i sufletul pînă la întristare. Pentru ce oare bucuria din ochii văduvei l-a ars ca o mustrare, întunecînd propria-i bucurie ? Pentru că poetul — fără revelații mistice, fără să aibă nevoie de intervenția divinității — știe că peste o lună, două, văduva nu are să poată plăti dreptul la pășunat al vacii pe moșia boierului și atunci flacăra din ochii ei se va stinge pentru totdeauna. Poetul vede aievea tot ceea ce are să se-ntîmple atunci : vaca poprită și dusă la tîrg spre vînzare ; bocetele de deznădejde ale văduvei, fata sprințară plîngînd de foame și jale în fața blidului gol. Și ce este poate mai tragic, își va fi spus poetul, este că soarta acestei sărmane ființe stă în mîna altor oameni și se întîmplă ca omul stăpîn pe fericirea sau deznădejdea, pe viața sau moartea văduvei, să fie chiar tatăl său vitreg, stolnicul Petrache.

Cu aceste gînduri va așterne pe hîrtie Cezar Bolliac prima sa poezie în care răzbate, modest încă, apelul său la înțelegere și dreptate. El își începe poezia pe acel ton ușor, săltăreț, care se acordă cu primele lui sentimente. Ajuns însă la final, tonalitatea se schimbă brusc, poetul intervine cu gîndurile lui grave, conturînd peste liniștea și alegreța momentului amenințarea nevăzută a viito-

Cezar Bolliac in 1870

Eliberarea ţiganilor
(tablou de Theodor Aman)

Bordeie ţărăneşti în veacul XIX ***(după un pictor necunoscut)***

Dimitrie Bolintineanu

Podul Mogoşoaiei, văzut dinspre Teatrul Naţional
(Muzeul Teatrului Naţional)

rului şi zvîrlind chemarea sa către inima neîndurată a celor bogaţi şi puternici :

P-amîndouă ea ne ţine,
Ea ni-i singurul venit
La orice nevoie vine,
O, nu-i cereţi ierbărit ! *

* *

Cînd se va întoarce la Bucureşti, în 1834, poetul va aduce în bagajele personale şi filele proaspăt scrise, conţinînd „meditaţiile". Planul său este gata făcut : le va da lui Eliade să le citească şi să le tipărească în tipografia lui de pe uliţa Mavrogheni.

Înainte însă de a porni spre Eliade, tînărul poet ezită, sufletul lui fiind cuprins de panică.

„Ce vreau să fac oare ?" se întreabă el, tulburat.

„Am scris fără ţintă şi fără şir, şi n-am făcut decît să presar vag nişte idei şi să le încălzesc cu un sentiment căruia singur nu ştiu ce nume să-i dau. Mai mult, îmi dau seama că şi acestor idei le-am dat o formă neîngrijită. Sînt scrise în grabă, sînt pline de greşeli ? Totuşi, alerg să le încredinţez tiparului, să le dau pe mîna cititorilor şi mai ales a tineretului, fiindcă pentru el, cu precădere, le-am scris... Dar oare merită ele atîta grabă ? Chiar dacă se vor găsi cîţiva oameni cu judecăţi blînde pentru scrierile mele, se vor afla în schimb foarte mulţi care să se arate aspri în a le prejudeca."

La această întunecată perspectivă, tînărul Bolliac are un surîs de milă la adresa judecătorilor săi viitori şi o indulgenţă înduioşătoare pentru sine :

„Dar ce ştiu oamenii aceştia ? Ei nu-şi pot închipui greutăţile ce trebuie să cerce un începător şi piedicele ce trebuie să întîmpine la orice rînd. De bună seamă oamenii aceştia ar putea să-mi adauge :

* „Vaca văduvei" scrisă la ţară, la Stoeneşti, în mai 1834, pare să figureze printre cele dintîi poezii ale lui Bolliac.

că cine m-a silit a mă da însumi înaintea unei critici atît de prevăzute ? Ei nu știu însă că nu ambiția deșartă, nici marea încredere în sine, face pe un tînăr de 21 de ani să se prezinte de bună voie în fața judecății aspre a oamenilor, ci numai nerăbdarea de a-și vedea talentul confirmat și a se bucura de laudele celorlați. Nerăbdarea ! Acea nerăbdare firească de a-și vedea cineva ostenelile tipărite, o patimă ca și toate celelalte ce nu se poate domoli decît cu dobîndirea lucrului. Și mai este poate ceva : dorința de a da semenilor mei o carte mai mult, romînească !"

Chipul tînărului Bolliac se însenînează. Șoptește încă o dată cuvintele : „o carte mai mult, romînească" și i se pare că ele îi învăluie sufletul cu un abur de căldură și de viață.

Natural, dacă va izbîndi cu ea, vor urma și altele. Ar putea scrie eventual și o piesă. De ce nu ? Avem doară două societăți care se străduiesc : „una să rodnicească brazda muncitorilor și să-i răsplătească sudorile lui" ; alta „gata să arunce semințe fericite pentru hrana duhului".

Pentru aceasta din urmă, pe care înfăptuitorii ei au numit-o teatrul „Filarmonicei", ar putea să scrie piese, sau să traducă... În jurul teatrului de la Momulo roiesc numeroși oameni de inimă și talent. Aristia nu mai prididește traducînd. La fel Eliade, Voinescu II și Ion Văcărescu. „În doi ani numai, literatura romînească și-a luat zborul, iar repertoriul teatrului s-a îmbogățit cu atîtea traducții și bucăți originale"... Pentru ce nu ar scrie și el ? Ideile nu-i lipsesc. Ar putea să facă o piesă după romanțul „Matilda" al madamei Cottin, pe care l-a găsit în lada cu cărți a stolnicului Petrache Peretz... Ar putea scrie și o dramă originală. De mult îl frămîntă ideea de-a aduce pe „șenă" legenda tragică ce se leagă de Mînăstirea Dealului, unde într-o noapte, în toiul unui bal, doisprezece boieri au fost tăiați din porunca domnului, iar jupînesele lor au dănțuit, pe întuneric, peste leșurile lor însîngerate.

Important este însă ca „Meditațiile" sale să intereseze și să placă lui Eliade.

Cu mare grabă tînărul Bolliac își strînge filele pe care stau culcate, fără viață parcă, primele lui încercări literare. Cele mai multe sînt în proză, inspirate de „Nopțile" lui Joung ; numai două sînt versificate... Pornind însă către ușă, cu filele strînse sul, un alt gînd îl săgetează : „Nu cumva titlul «Meditații», care la început lui i-a plăcut atît de mult, are să fie judecat de către unii prea pretențios ? Nu arată el îngîmfarea, prea multa încredere de sine a celui care le-a scris ?" Tînărul se oprește în fața ușii. După o clipă de gîndire începe să rîdă, cu ochii strălucitori de bucurie, ca un copil care a pregătit o șotie bună tovarășilor săi de joacă...

„Dacă le public, am să explic cititorilor că am intitulat scrierile mele «Meditații» pentru că mi-a plăcut ca ei să creadă că am fost absorbit în cugetările mele cînd am scris" ! *

Asta îl liniștește.Panica ce-i cuprinsese sufletul se destramă. Își ia pălăria și pelerina de pe lavița din antretul casei, deschide voinicos ușa și o pornește pe Podul Mogoșoaiei la vale, spre biserica Sfinților Apostoli, unde se află *Curierul Romînesc* și unde speră să-l întîlnească pe Eliade...

---

* Întreg monologul este inspirat din prefața la volumul „Meditații", prefață adresată de Bolliac către tinerii romîni. (n. a.)

V

ELEVUL ŞI DASCĂLUL

Grăbind către gazetă, Bolliac se întreabă în ce dispoziţie sufletească îl va găsi pe fostul său dascăl. Îl ştie de cînd era elev la Sf. Sava ; şi-l aminteşte aşa cum era odinioară : „blînd, vesel, dulce... Aspru nu-l văzuse niciodată"... Dar o dată cu trecerea anilor omul se schimbă ; şi ce este mai dureros, nu numai trupul îmbătrîneşte, ci şi caracterul, făcînd dintr-o fiinţă lipsită de trufie, blîndă şi înţelegătoare, o fiinţă irascibilă, vanitoasă, pornită pe răzbunări cu atît mai josnice cu cît sînt nemotivate. Va fi rămas Eliade, prin minune, acelaşi bun prieten al tinerimii „gata a jertfi ceasuri întregi pentru scrierile lor ; a-i corecta cu blîndeţe şi a-i povăţui pe drumul simţului celui bun ; a le curăţi stilul şi a le împărtăşi ideile cele mai sănătoase" ?

Agitat de aceste gînduri, tînărul Bolliac nici nu ştie cum a intrat în redacţia *Curierului Romînesc,* plină, la acea oră, de numeroşi colaboratori, tineri şi mai vîrstnici... Eliade nu venise încă de la tipografie. Dar primul om pe care l-a zărit Bolliac, în grupul celor care discutau cu aprindere, a fost Ion Văcărescu, cu obrazul bine împlinit, cu bărbuţa îngrijită, frumos rotunjită. Venise poate în ajun chiar de la moşia sa Moţăeni şi se abătuse pe la *Curier* să mai stea de vorbă cu băieţii. Ascultîndu-l, din locul său retras, Bolliac îşi spune : „Iată, deci, pe

fericitul bard al «Primăverii Amorului», cel care a știut să cînte ca nimeni alt zefirii primăverii, nopțile înstelate, cîntarea filomilei și a dragostei zimbire..."

Și gîndul i se întoarce spre copilăria lui legănată de poeziile cu păstori și păstorițe, cu plînset de rîndunică și murmur de izvoare, ale poetului Văcărescu. Pe atunci Bolliac își petrecea vacanța de vară la conacul îndestul de modest de la Talpa-Ogrăzilor, unde trecea apa domoală a Claniței, în zăvoaiele căreia copiii stolnicului se hîrjoneau prin ferigile înalte, în timp ce Bolliac stătea tolănit, ascultînd cîntecul păsărilor sau citind versurile lui Văcărescu din „Primăvara Amorului" și din „Ceasornicul îndreptat", găsind și el ca și poetul că ceasurile bune, în viață, sînt prea puține :

Știu ticălosul om ce puține
Poate să aibă ceasuri de bine !

Uneori copiii treceau dincolo de rîu. Tăind peste ogoare, apoi pe poteci umbroase și tainice, ieșeau la apa Glavaciocului, tocmai sus, la mînăstire... Pe-atunci Glavaciocul era un sat fără istorie, ca mai toate satele bicisnice și întunecate de pe moșiile mînăstirești. Copiii lui Peretz — și nici chiar Bolliac cel mai în vîrstă — nu puteau bănui că într-o bună zi Glavaciocul va fi teatrul unei întîmplări unică în viața socială a țării, cînd veniturile mînăstirii au să treacă asupra Eforiei Școalelor, condusă de Petre Poenaru, iar țiganii mînăstirești au să fie puși pe moșie, ca toți sătenii, să lucreze pămîntul. Eliade avea să facă o scenetă intitulată „Sărbătoare cîmpenească", în care țăranii dintr-un sat de munte se minunează de cele auzite despre Glavacioc : „Am auzit — spune bătrînul Coman — că toți țiganii Glavaciocului au casele lor, au dobitoace, au pluguri și sînt gazde bune"... iar Vasile, cel tînăr, întărește : „Ei, moș Comane, pe ei nu-i mai cunoști din rumîni. Acum sînt ai școalei de la București. Dar ce e lumea asta, moșule. Zice că țiganul nu se dă pe brazdă..."

Acestea toate aveau să se întîmple chiar în junia lui Bolliac, doi ani de la ziua cînd el se afla în redacţia *Curierului,* adăstînd pe Eliade şi evocînd copilăria sa legănată de versurile poetului Văcărescu. Trezit din visare, Bolliac îşi spune: „Am să înalţ şi eu un cîntec de preaslăvire lui Văcărescu ca să ştie marele poet că citera lui veche, cu sunete curate, am înţeles-o din frageda mea copilărie şi muza lui este chiar muza care a creat poezia mea".

Hotărîrea îi umple sufletul de fericire, iar prin mintea lui au şi început să cînte primele versuri ale poeziei ce are să vină:

E muza chiar aceea ce a creat p-a mea...
Pe care-am ascultat-o-n a mea copilărie
Ce i-am rostit cîntarea în toat-a mea junie
Căci prea mult îmi plăcea... *

* * *

Cînd a intrat Eliade, Bolliac mai era încă sub vraja versurilor sale viitoare. Văzînd pe tînărul cu fruntea umbrită de gînduri grele, cu un zîmbet dulce amărui pe colţul buzelor, pierdut în mijlocul larmei omeneşti din cameră, ca un naufragiat pe valurile răscolite de furtună ale oceanului, Eliade se întrebă: „Cine să fie tînărul acesta cu o fizionomie atît de semnificativă şi... picantă? Să fie oare un poet? Fizionomia omului este chiar icoana sufletului său. De se va întîmpla ca acest tînăr să fie poet, atunci sînt sigur că versurile lui trebuie să sune aşa cum mi se arată chipul lui acum: tinere, melancolice, pasionate".

Cercetînd mai atent chipul tînărului necunoscut, Eliade are o tresărire, ca şi cum un amănunt ascuns pînă atunci i s-a relevat cu brutalitate.

---

* Cezar Bolliac: „La I. I. Văcărescu".

„La ce gîndește oare acest tînăr poet ? Ce cugetări posomorîte îl agită ? Nu cred că mă înșel, dar de și-ar așterne pe hîrtie cugetările-i întunecate, am auzi ieșind din ele niște sonuri tot atît de sinistre, pe cît de îngrozitor și sinistru trebuie să arate poetul însuși la mînie, sau cînd e lovit în vanitatea, ambiția ori onoarea lui." *

Ca și cum privirile lui Eliade ațintite asupra lui l-ar fi mușcat, Bolliac se scutură din toropeală și ridică ochii. În jurul lui larma a încetat, oamenii adineauri certăreți și agitați au dispărut parcă înghițiți de tenebre. O singură ființă, vie, tulburătoare de bunătate și prietenie, i se înfățișează privirilor sale uimite : e Eliade, care se pleacă spre el, îi prinde mîna, îl forțează să rămînă pe scaunul din care el vrea să se ridice, și-i spune : „Fii bine venit, printre noi, domnule !"

*
* *

Peste cîteva clipe, dascălul și elevul stăteau de vorbă prietenește, ca două cunoștințe ce s-au regăsit peste ani de despărțire. Fostul profesor își îmbie elevul la vorbă și acesta îi mărturisește deziluziile încercate în armată ; dorința de a-și găsi o situație, cu toate că știe cîte greutăți întîmpină un poet sau filozof pentru a găsi înțelegerea și mijloacele materiale necesare.

— Ce poate face un om cu carte ? Cum să răzbească ? Un rîndaș, un salahor își poate găsi o slujbă în douăzeci și patru de ceasuri, dar un tînăr cu învățătură, un poet, un filozof poate muri de foame în bunăvoie...

Eliade aprobă. Remarcă însă că este loc destul la *Curierul* pentru cine vrea să se afirme... „natural, fără să și cîștige".

Bolliac e de aceeași părere, dar se îndoiește că are să poată găsi un teren pe care să-și manifeste ideile.

---

* Eliade : „Poezie". *Curierul Romînesc* 1845. Anul XII nr. 2.

— Să fac ziaristică? Dar mi-e teamă că n-aș putea vorbi nici de stăpînire, nici de politică, nici de filozofie, nici măcar de literatură. Nici pe oamenii în slujbă nu i-aș putea atinge, nici de acei mulți, fără slujbă n-aș putea scrie. Nu m-aș putea ocupa, criticînd, nici de taraful boierilor; nici n-aș avea voie să scriu despre starea proastă a negustorilor ori despre mizeria și suferința țăranilor.*

Bolliac mărturisește că s-ar putea ca într-o zi, nu știe bine cînd, să facă ziaristică. Deocamdată însă poezia îl preocupă.

— Adică, te mulțumești cu o răsplată viitoare — spune Eliade. Și adăugă: „În toate veacurile oamenii cu inima uscată și rece au disprețuit pe poeți și laudile veacurilor viitoare numai i-a răsplătit cu vrednicie". **

— Accept și asta — răspunde Bolliac cu înfrigurare. Apoi se ridică, scoate din pelerină sulul de hîrtii și îl întinde lui Eliade, spunîndu-i: Le-am adus ca să le judecați!

Eliade începe să răsfoiască filele, și pe măsură ce privirile sale parcurg „Meditațiile", cîteva cuvinte, care exprimă ușoara-i deziluzie, se fac auzite: — Dragoste! Deziluzie! Nimicnicie!

Fostul dascăl pune manuscrisul pe masa de lucru și își continuă gîndul:

— Noi, tinere, nu mai sîntem încă în vremea cînd numai niște cîntece de amor să fie destule a face a se mira lumea de noi. Duhurile au trebuință de o hrană morală mai statornică și mai cuviincioasă la vrednicia omului. Noi prin Homer înțelegem și cunoaștem starea luminilor din veacul său. Veacul nostru este altul și cine știe dacă vreun poet luminat asupra drumurilor înțelegerii veacului în

* Ideea despre cumpăna grea în care se afla intelectualul și poetul pe acea vreme o găsim într-o ciornă de roman a lui Ion Ghica. (vezi: D. Păcuraru: „Începuturile romanului romînesc" în *Steaua* nr. 2, 1956).

** Eliade: „Poezie", 1832.

care trăim nu va avea îndrăzneala de a se legiui Homerul veacurilor viitoare.

Bolliac îl ascultă cu respirația tăiată. Cuvintele lui Eliade îi pătrund pînă în suflet : veacul nostru este altul ; ne trebuie un Homer care să-l înțeleagă și să-l cînte ; lumea nu se mai poate entuziasma de niște plînsete de dragoste.

În timp ce crîmpeiele de fraze se înfig în minte ca niște mari adevăruri, privirile lui Bolliac se opresc asupra omului din fața sa. Cu mustața abia mijind sub nas, cu chipul încadrat de-o barbă subțiată ca un colier fin, cu privirile blînde și totuși semețe ; un chip de imperator roman, scos de pe o monedă : „Ce bine i-ar sta să poarte togă" — gîndește fără să vrea Bolliac. Dar imediat se corectează : „Nu. Nu i-ar sta bine. Prea are capul mare, aplecat spre stînga, exagerat de aplecat. Apoi umerii sînt prea lați încît ai impresia că vezi mereu un gîrbov înaintea ochilor. Și parcă rostește cuvintele cu mare greutate. Asta n-o observasem cînd eram elev la Sf. Sava" *.

Bolliac tresare, auzindu-l pe Eliade spunînd :

— Aceasta nu înseamnă că n-am să public „Meditațiile" d-tale !

O piatră grea i s-a luat de pe inimă. Acum că Eliade se oferă să-i tipărească „Meditațiile" în editura lui, Bolliac își poate îngădui să facă și glume.

— Aș vrea ca între fiecare „meditație", tipograful să lase spații mari albe.

— Pentru ce ?

— Pentru că în felul acesta — spune tînărul Bolliac, rîzînd — volumul va părea mai impozant.

— În schimb meditațiile sînt destul de scurte — remarcă Eliade, pe același ton.

— Cu atît mai bine, cititorii vor fi mulțumiți că le... termină mai repede.

Prins de buna dispoziție a tînărului, Eliade rîde și el zgomotos... Pe masa de lucru, alături de manuscrisele care-și așteaptă rîndul să fie citite de „ma-

* Înfățișarea lui Eliade după scriitoarea Dora D'Istria.

estru", se află o oglindă cu două feţe. Într-una din ele — concavă — îţi poţi vedea chipul, miniatural ; în cealaltă, figura ţi se subţiază, se lungeşte, deformîndu-se pînă la grotesc. Cei doi conlocutori îşi trec unul altuia oglinda, se privesc îndelung în ea şi rîd de chipurile întrevăzute pe apele cristalului. Dar lui Eliade, care caută în diversele faţete ale chipului omenesc corespondenţele sufletului, nu-i scapă înfricoşătoarea prăpastie dintre cele două imagini ale lui Bolliac pe care le reflectă, rînd pe rînd, oglinda. „Cît de picant şi de plăcut, ce expresie de vivacitate şi foc are chipul acesta, în miniatură. Ai crede că ai de-a face cu un copil teribil, un copilul Dracului spiritual şi poznaş... Dacă îl priveşti însă pe cealaltă faţă a oglinzii, aşa cum se arată, prelungit, mare şi cu gura deschisă, îţi vine să ţipi de groază şi nelinişte..." — gîndeşte Eliade. Apoi : „sînt sigur că sufletul tînărului acesta trebuie să fie plin de contradicţii. Iar scrierile lui, ca şi vorbirile lui au să semene totdeauna celor două chipuri pe care i le-am surprins acum... Aci au să te întinerească şi are să-ţi fie drag să le asculţi. Aci au să te facă să ţipi de groază, pentru că nu vezi nimic în ele decît un lemn, o sticlă... nişte simple reflecte de lumină". *

* * *

După ce s-a despărţit de Bolliac, făgăduindu-i să-l prezinte cît mai curînd lui Cîmpineanu, la Filarmonică, Eliade s-a întors la masa lui de lucru, unde aşteptau versurile altor tineri şi cîteva scrisori venite de la Iaşi, din partea lui Costache Negruzzi. Înainte de-a trece însă la lectura lor, Eliade îşi mai spuse, gîndind la tînărul care abia îl părăsise : „Hotărît, Bolliac ăsta, nu-ţi poate rămîne indiferent. Îţi poate trezi ură sau dragoste, dar indiferenţă, niciodată..."

* Eliade : „Poezii", *Curierul Romînesc*, 1845.

Şi pentru că inima lui, la acea oră nu era dispusă să urască, Eliade hotărî să-l iubească.

Peste mulţi ani avem să aflăm chiar prin pana lui Eliade despre discordanţa de sentimente care au influenţat relaţiile dintre cei doi scriitori. Într-o scrisoare trimisă din Constantinopol nepotului său Racottă, aflat la Paris, Eliade spune : „De vei vedea pe d. Bolliac spune-i că sînt simţitor la ce-ţi arată despre mine. D-lui îţi zice că mă *stimă* dar nu mă *amă* ; eu din contra l-am *amatu* de cînd era copil şi *l-amu* totdeauna ; a fost şi este unul din *feblele* mele ; dar nu-l *stimu.* D-aşi putea să-i însuflu amorul meu şi d-ar putea d-lui să-mi insufle stima sa nu ne-am fi despărţit niciodată, făcînd cauză comună cu neconsecenţii, nici eu n-aşi fi avut durerea de-a zice : „şi tu, Brute ?" *

* * *

Mergînd spre casă şi gîndindu-se la cele întîmplate, Bolliac îşi simte inima cîntînd de bucurie. Fostul dascăl nu-l dezamăgise. Îl simţise acelaşi, bun, blînd, surîzător, cu inimă apropiată, aşa cum îl ştia de pe băncile şcoalei, cînd îi punea pe elevi, în faptul dimineţii, să zică în cor :

Cîntarea dimineţii
Din buzi nevinovate.

Cu toate acestea un glas lăuntric îi şopteşte lui Bolliac : „Struneşte-ţi bucuria. Pe omul acesta nu-l iubeşti şi n-ai să-l iubeşti niciodată. Ai să stai în preajmă-i ; ai să te lepezi de el şi ai să revii la el, ca să-l mai părăseşti o dată. Pentru că nu-l iubeşti, ci numai îl stimezi — şi stima e crivăţul iernii care îngheaţă şi pustieşte. Numai dragostea face flori şi dă viaţă. Dar dacă te vei detaşa de el, în nenu-

* Eliade către Racottă : scrisoare datată Constantinopole 7/19 mai 1856.

mărate rînduri, în schimb cuvintele rostite de el astăzi n-ai să le uiţi niciodată...

Şi aşa are să fie. Cînd în 1840, are să-i scrie lui Voinescu II :

Dar cînd inimi amorţeşte şi cînd capul face tot
Cînd principiu-i interesul, a trăi poeţi nu pot.

cuvintele lui Eliade : „oamenii cu inima uscată au dispreţuit pe poeţi" au să fie vii în amintirea lui Bolliac. După cum atunci cînd Bolliac are să-şi îndemne confraţii : „A trecut vremea Petrarcilor ! Veacul cere înaintare", * vorbele lui Eliade au să-i sune încă vii în ureche : „oamenii nu se mai miră de nişte cîntece de amor, vremea noastră cere altceva".

* Bolliac : „Către scriitorii noştri" 1844.

VI

FILARMONICA ŞI TEATRUL EI

Cîtăva vreme relaţiile dintre Eliade şi tînărul poet sînt foarte calde. Consecvent promisiunii făcute, cel dintîi prezintă pe Bolliac membrilor Filarmonicei şi aceştia vor descoperi la noul venit o voinţă şi o putere de muncă rar întîlnite. Cel mai impresionat de disponibilităţile sufleteşti şi spirituale ale lui Bolliac pare să fie Ion Cîmpineanu. Nu este exclus însă ca această bruscă simpatie pentru tînărul Bolliac să se datoreze şi unui sentiment de vanitate măgulită, trezită de cultul fără margini pe care cel din urmă i-l arată. E destul să citim rîndurile pe care Bolliac le dedică lui Cîmpineanu în volumul „Meditaţii" ca să ne dăm seamă de devoţiunea tînărului poet pentru persoana boierului generos şi patriot : „primeşte nu linguşirele ce se obicinuiesc a se da la cei mari din partea celor ce au trebuinţă de dînşii, ci recunoştinţa ce mă simt dator, acea recunoştinţă ce o insuflă oamenii cei mari, prin faptele lor" *.

Faptele acestea erau pe buzele tuturor atunci umplînd de venin sufletele boierilor retrograzi şi stîrnind entuziasm în rîndurile micii boierimi şi a burgheziei tinere, progresiste. Ion Cîmpineanu, rămînînd singur stăpîn pe o imensă avere, îşi elibe-

* Cezar Bolliac : „Meditaţii", prefaţa către d. Ion Cîmpineanu.

rase ţiganii de pe moşie dîndu-le „cărţi de slobozenie" şi scutise pe ţărani de clacă, dîndu-le pămînt necesar de hrană, pe proprietăţile sale întinse. Iar cu cîţiva ani înainte de a cunoaşte pe Bolliac, Cîmpineanu fondase împreună cu Eliade şi Aristia „Filarmonica", merite pe care tînărul poet le va exalta în dedicaţia amintită : „Interesul ce iei spre înaintarea literaturii romîneşti, jerftele ce faci spre formarea teatrului naţional, ostenelile ce pui spre a încuraja tinerimea întru cele ce pot să-i aducă cinste şi laudă neamului, iată pricinile ce mă fac a-ţi închina scrierile mele." * Cît despre calităţile sufleteşti ale omului venerat de el, Bolliac ni le prenumără astfel : „Pietate şi patriotism, generozitate, curaj şi statornicie."**

Prin faptele sale, ca şi prin calităţile sufleteşti, era fatal ca Ion Cîmpineanu să exercite asupra lui Bolliac o fascinantă atracţie încă de la prima lor întîlnire. El ştia să atragă pe cei din jurul său povestindu-le întîmplări din viaţa furtunoasă şi schimbătoare a familiei sale ; ori recitind poeziile care îi fermecaseră copilăria şi adolescenţa. Bolliac, alături de ceilalţi tineri, le va asculta ca vrăjit şi prinzînd trăsăturile esenţiale ale personalităţii lui Cîmpineanu, va scrie mai tîrziu : „Îi era familiară literatura clasică greacă şi franceză. Recitările ce făcea erau totdeauna bine alese şi bine zise. Nu ne-a lăsat nimic scris de mîna sa, dar ca şi Socrate ne-a lăsat faptele lui, simţirea lui, patriotismul lui" ***.

Tînărul Bolliac se apropiase de Ion Cîmpineanu, pregătit parcă sufleteşte încă din copilărie ca să-l recunoască şi să-l iubească. Idealurile sale nu fuseseră oare încă de pe atunci : eliberarea ţiganilor, îmbunătăţirea soartei ţăranilor, caritatea şi înţelegerea faţă de oropsiţi ? Ce pildă mai vie pentru

* Ibidem.

** Ziarul *Buciumul* 1863 — articol scris de Bolliac la moartea lui Cîmpineanu.

*** Ibid.

tînărul Bolliac decît Smaranda Cîmpineanu, mama lui Ion, despre care auzise vorbindu-se în casa stolnicului Petrache Peretz că era „atît de bună şi de generoasă, încît, pe timpul cît fiul său mai mare Constantin era vel-spătar, a introdus în grosul spătăriei, cît şi în puşcărie obiceiul de a primeni şi a spăla pe osîndiţi. Singură se ducea să scape pe aceşti nenorociţi de la cazne şi tot ea a stăruit să li se facă tainuri ca să nu mai cerşească la trecători, cu mîinile întinse pe ferestrele puşcăriei" *.

* * *

Cu un an înainte de cele povestite mai sus, adică prin 20 ianuarie 1834, se înfiinţase pe lîngă „Filarmonica" o „Şcoală de muzică vocală, de declamaţie şi de literatură", întocmită după „învoirea, dorinţa şi ajutorul a mai multe obraze."** Din informaţiile apărute în *Curierul Romînesc* la acea epocă, ştim şi numele „obrazelor", care şi-au dat sprijinul material pentru această şcoală şi găsim printre ei pe : Ion Cîmpineanu, paharnicul Golescu, N. Golescu, Voinescu II, C. Aristia, iar mai tîrziu, pe Vaillant şi soţia lui. Suma strînsă pînă atunci depăşea 850 de galbeni pe an, ceea ce reprezenta un început plin de făgăduieli. Desigur, nevoi materiale mai erau destule, pentru că iniţiatorii îşi făcuseră planuri măreţe ; să tipărească un ziar de teatru intitulat *Gazeta teatrului naţional,* să cumpere un teren pe care să construiască o sală de teatru ; să formeze o trupă de actori profesionişti ; să realizeze un repertoriu dramatic şi muzical pentru tînăra înjghebare teatrală.

Cursurile Şcolii de declamaţie se ţineau la început într-o sală de clasă la Sf. Sava, apoi în casele lui Racottă din mahalaua Dudescului, de lîngă apa Dîmboviţei, cam în apropierea bisericii Sf. Apostoli,

* Ibid.

** Bucureşti, 1834, ian. 19, *Curierul Romînesc* nr. 1.

pe unde își avea Eliade tipografia. Mai tîrziu, cînd Bolliac va aduce piesa sa „Matilda" pentru a fi jucată de către elevii acestei școli de artă, cursurile se țin într-un local mai încăpător, de pe Ulița Nemțească, în vecinătatea sălii „Conduri" unde se dădeau iarna baluri mascate, populare. Printre elevele școalei (acestea din urmă găzduite pe socoteala Filarmonicei la profesorul de danț și scrimă Duport) găsim pe Ralița Mihăileanu, pe d-ra Caliopi, pe Frosa Vlasto, pe d-ra Lang, iar ca elevi pe Gheorghe Buroleanu, Ion Curie care, prin jocul sau glasul lor, aveau să entuziasmeze pe Timotei Cipariu și Gh. Bariț care vizitînd Bucureștii, în anul 1836, se vor duce în fiecare seară la teatru, ca să se desfete și să-i aplaude. Pe toți acești elevi avea să-i cunoască și să se împrietenească cu ei Cezar Bolliac, care urmărise toate spectacolele lor. Se înflăcăra la jocul lor uneori natural, alteori prea pasionant, totdeauna însă plin de poezie și omenesc ; ori de truculență și vervă pe care o risipeau în comedii.

„Ce plăcere să scrii pentru acești tineri talentați, gîndea Bolliac — și ce bucurie mai mare poate încerca un scriitor decît să-și audă textul rostit de către asemenea actori". Scriitorul începe să vadă în teatru și slujitorii lui, mijloacele sigure pentru răspîndirea culturii romînești, pentru lansarea ideilor generoase, pentru schimbarea vechilor moravuri. Prefacerea de altfel începuse să se producă, fiindcă după cum scrie el : „N-aude cineva într-o adunare de trei decît a se întreba ce citesc, a căuta un autor cunoscut la cîte trei, a repeta citațiile ce au plăcut fiecăruia în parte, a discuta pentru neunimea gustului, a critica bucata ce s-a jucat aseară pe teatru, a disputa pentru calitățile artiștilor, a număra greșalele reprezentației."

Dar dramaturgul își făcuse prea multe iluzii. „Matilda" pe care o scrie pentru Filarmonica n-are să fie reprezentată niciodată, cu toate afirmațiile de mai tîrziu (adică din epoca maturității), că piesa ar fi avut două spectacole. Nici tragedia „Tăierea celor doisprezece boieri" nu va vedea lumina

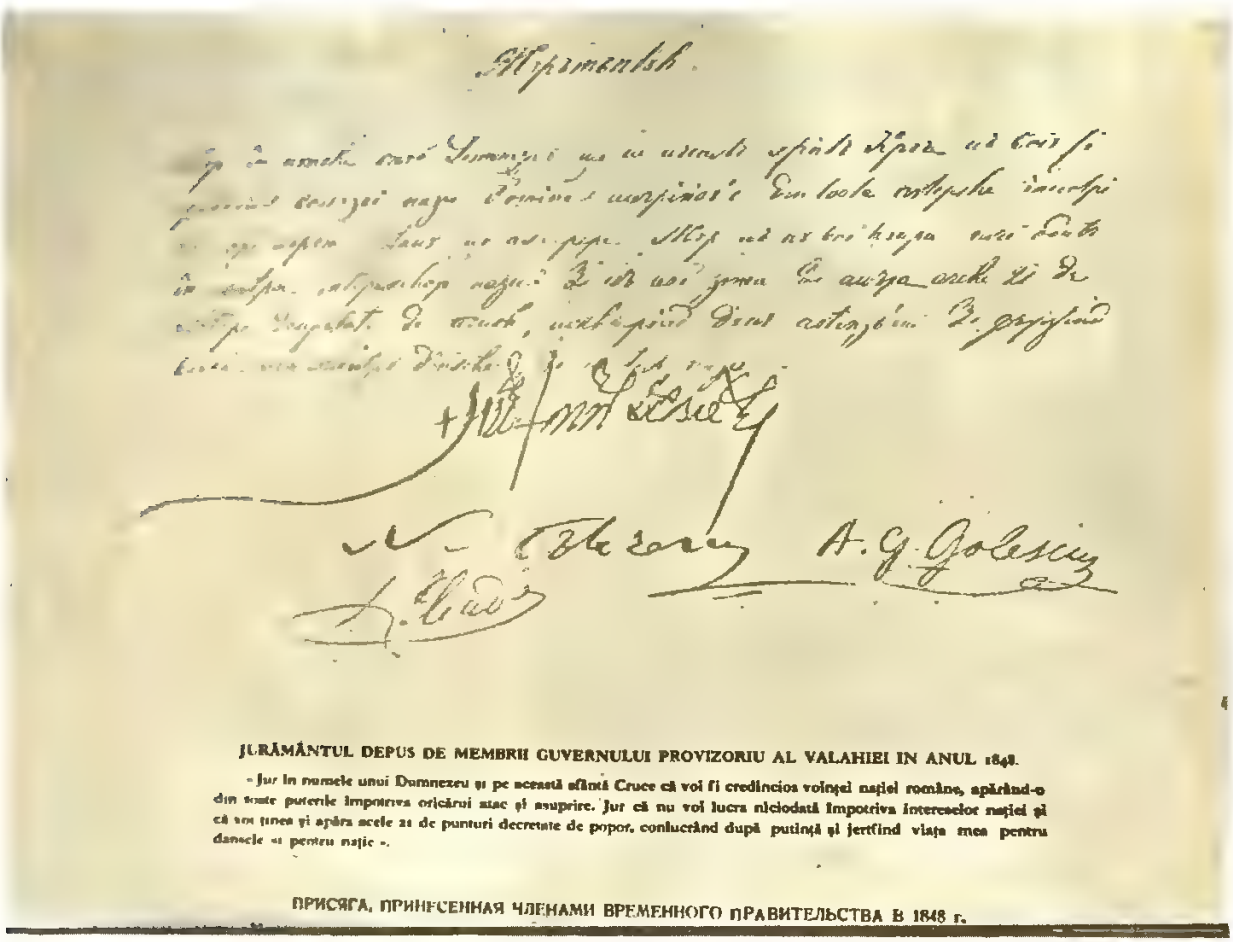

JURĂMÂNTUL DEPUS DE MEMBRII GUVERNULUI PROVIZORIU AL VALAHIEI IN ANUL 1848.

« Jur în numele unui Dumnezeu şi pe această sfântă Cruce că voi fi credincios voinţei naţiei române, apărând-o din toate puterile împotriva oricărui atac şi asuprire. Jur că nu voi lucra niciodată împotriva intereselor naţiei şi că voi ţinea şi apăra acele 21 de puncturi decretate de popor, conlucrând după putinţă şi jertfind viaţa mea pentru dânsele « şi pentru naţie ».

ПРИСЯГА, ПРИНЕСЕННАЯ ЧЛЕНАМИ ВРЕМЕННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА В 1848 г.

Jurămîntul guvernului provizoriu la 1848

Ion Facca, autorul piesei „Franţuzitele“

Ion Voinescu II căruia Cezar Bolliac i-a adresat cunoscuta „Epistolă la maior Voinescu II“

Vornicul Alecsandri cu fiii săi Ion si Vasile

OPERILE

LUI

CESAR BOLIAK.

БѢКѢРЕЩІІ
Ѵ тіпографіа аѵі Еліадѣ
1835.

Coperta volumului de versuri ale lui Cezar Bolliac cuprinzînd „meditaţiile“ *(ediţia 1835)*

rampei. „Moartea lui Abel" și „Radu Vodă" vor avea aceeași soartă. Într-o bună zi, pînă și urma acestor piese se va șterge. Manuscrisul „Matildei" va fi zvîrlit în focul a toate mistuitor de însăși mîna poetului. Celelalte vor intra probabil pe mîinile căpitanului Costache, zbir în solda Agiei, vînător zelos de boiernași progresiști, și distrugător de manuscrise „subversive"...

*
* *

„Meditațiile" apărute în 1835 în tipografia lui Eliade au adus tînărului Bolliac o faimă îndestul de efemeră. S-a găsit desigur un mic grup de oameni complezenți, așa cum și-i închipuie autorul în prefața volumului, care să laude pe tînăr pentru scrierea sa de debut ; se vor găsi însă destui critici care să o judece aspru. Confirmarea o avem în articolul lui Eliade, intitulat „Poezie", unde găsim următoarele : „A putut la început oricine să-mi rîză de un june talent începător cum sîntem siguri că și însuși d-lui rîde, poate, astăzi de multe scrieri ale sale dinnainte". Cu toate acestea Bolliac își luase — după cum știm — unele măsuri care, credea el, aveau să-l pună la adăpost de veninul criticilor. Se persifla singur, în prefața volumului, declarînd că „Meditațiile" sînt scrise „fără scop" „fără șir" ; că personal nu iubește satira, fiindcă literatura are nevoie de încurajare, înțelegere și unire, iar nu de ironie. În ceea ce îl privește, el n-a vrut să facă o scriere moralizatoare, nici să „îndrepte relele cu umărul". A vrut pur și simplu „îndrăznind" să scrie „o carte mai mult, romînească" !

Scrise aproape toate în proză, „Meditațiile" erau vădit inspirate, ca tematică și formă, de „Nopțile" lui Joung, dar și de alte lecturi anterioare, cum ar fi vechile scrieri religioase romînești sau operele lui Lamennais. Cu toate acestea „Meditațiile" nu sînt simple „versuri dulci" cum îi place

poetului să le caracterizeze. Chiar în meditația a II-a „Ceasul al treilea după miezul nopții", cu acel țipăt al inimii îndurerate : „O, cît este de plăcută întristarea ce tu aduci !" răzbate o notă de milă și de ironie la adresa acelora care prefac noaptea în zi, socotind că în desfătare își pot găsi remediul plictiselii... „Dulce tăcere ! Cine a știut a se folosi de tine și n-a găsit înzecită mulțumire, ce fiii chinurilor cu atîtea osteneli o caută în baluri și ospețe de mare cuviință." Tot aici își manifestă poetul încrederea în viitor. „Lină trecere... Balsam vindecător al turburatelor suflete. Tu, al cărui plăcut nectar deșteaptă ținerea de minte, ne bucură repetîndu-ne mulțumirile ce în trecut am gustat și ne arată viitorul ca un veac aurit, făgăduindu-ne într-însul dobîndirea celor mai mari fericiri !" *

O altă „meditație" în afară de faptul că ne arată pe poet desprins din mrejele nopții ale melancoliei și deznădejdii, ne dovedește cît de fragile și schimbătoare sînt la o anumită vîrstă sentimentele omului. Este „meditația a VIII-a", închinată voievodului Grigore Ghica, ce-și doarme somnul de veci la Colentina ; fostul blînd și chefliu voievod, care, odinioară, în copilăria lui Bolliac fusese văzut noaptea în trăsură colindînd ulițele Bucureștiului, cu faimosul cîntăreț Alexandrescu cocoțat pe capră, cîntînd de se sfîșia inima mahalagiilor :

Arde-ți-ar rochia pe tine
Cum arde inima-n mine !

Pe bătrînul domnitor, acum decedat, Bolliac îl numește în panegiricul său liric „vrăjmaș al nedreptății" uitînd că în urmă cu cinci ani vrusese să-i zvîrle palatul în aer, fiindcă îl socotea cuib și simbol al tiraniei ! De atunci însă, multe lucruri se schimbaseră : voievodul, trecînd sceptrul altuia, se retrăsese în palatul său, unde, în adăstarea morții,

* Cezar Bolliac : „Meditații", „Ceasul al treilea după miezul nopții".

își petrecuse cîteva clipe de mulțumire pămînteasc㠍 cele din urmă, lîngă prea tînăra-i soție Eufrosina Săvescu. Bolliac trecuse și el de zbuciumul și interogările proprii adolescenței și ajunsese — așa cum scrie singur — la limanul izbăvirii :

Chinuri, pedepse, acum departe
Le văz, ca valuri ce se răscoală,
Se lupt, se saltă ca să înghită
Pe dezbrăcatul cînd e la port...

„Pe Bolliac, acum, valurile vieții nu mai pot să-l ajungă !" *

*
* *

E foarte posibil ca nici laudele, nici criticile aduse „Meditațiilor" să nu-l fi impresionat prea mult pe tînărul Bolliac. Noi știm că în acest moment chiar tînărul poet hotărîse să se consacre teatrului, părăsind pentru un timp oarecare poezia. Hotărîre cu atît mai de înțeles cu cît Bolliac descoperise un alt model demn de urmat în dramaturgie : pe însuși șeful școalei romantice franceze, Victor Hugo.

Pentru tînărul scriitor romîn, Victor Hugo se transformă în „cel mai bun zugrav al sufletului omenesc", piesele lui sînt poate „încărcate de frumusețI", totuși „foarte măsurate" în economia lor. Ar fi inutil și copilăros ca după ce l-a citit pe Hugo, să mai facă un pas înapoi, revenind la acei clasici și neoclasici ai teatrului grec, chiar dacă unele din tragediile lor, ca de pildă „Polixene" i-a încîntat copilăria și i-a dat unele imbolduri către arta dramatică... „Această Polixene, care a fost din cele dintîi ce am văzut reprezentate pe scena grecească în țara noastră, din care putem zice că s-a

* Gh. Bogdan-Duică : „Întăii poeți munteni" Cluj, 1923.

resfrînt oarecum şi ideia de teatru naţional !" * Nu ! Drumurile poetului dramatic se desfac acum către orizonturi noi, pline de poezie şi culoare, spre nişte grădini fermecate în care jocul sclipitor al rimelor şi curgerea cîntătoare a versului închipuiesc jerbele de artificii şi susurul îngînat al apelor, pe timpul unor serbări galante. Nu „Polixene" nici „Alzira" lui Voltaire, nici măcar tragediile lui Alfieri, după care se topeşte inima lui Aristia şi a publicului de la Filarmonica, nu-i vor servi ca model lui Bolliac, ci „Angelo, tiranul Padovei" şi „Maria Tudor" şi toate acele opere ale lui Hugo, care la fiecare reprezentaţie răscolesc pasiunile spectatorilor francezi, făcîndu-i să se încaiere.

Bolliac deci va scrie piese după modelul scriitorului francez, totodată va şi traduce din opera acestuia. Ideia de a traduce din opera dramatică a lui Hugo îi venise lui Bolliac peste vară, la Giurgiu, în timp ce se găsea ca de obicei în casele stolnicului Petrache. Maiorul Voinescu II, aflător şi el în oraş, venise în vizită la familia Peretz, şi după masă, în ograda casei, cei doi prieteni au prins să vorbească despre teatrul Filarmonicei, despre piesele jucate şi despre reuşita lor. Voinescu II se arăta bucuros că traducerea pe care o făcuse după piesa lui Kotzebue, „Mizantropie şi pocăinţă" — o melodramă în care se reabilita soţia adulteră — fusese primită cu ovaţii de către spectatorii obişnuiţi, care frecventau sala Momulo. Bolliac, dimpotrivă, se arăta mai puţin bucuros de asemenea piese, care ar putea denatura gustul publicului şi ar duce la multe confuzii în noţiunile morale.

— Să nu uităm — spune Bolliac — că scena formează din zi în zi gustul publicului şi că vine o zi în care gustul publicului are să formeze scena. De-aceea, noi trebuie să cîntărim bine ceea ce dăm ca hrană spirituală acestui public.

* Cezar Bolliac în articolul „Teatrul Naţional" *C. R.* 1846, 30 martie.

— Judeci astfel — se apără Voinescu — pentru că eşti scriitor. Eu traduc fără să am o predispoziţie deosebită. Traduc piesele, după cum se întîmplă, pentru că vreau să arăt ce poate limba romînească. Şi dacă traduc mai cu plăcere melodrame, aceasta o fac din cauză că nu-mi plac comediile şi mai ales vodevilurile, acest „mic monstru" spre care toţi dau buzna, scriitori ca şi public. Mi-e teamă că într-o zi teatrul are să ajungă un maidan de petrecere, o plăcere a leneşilor.

— Ai dreptate — încuviinţează Bolliac. Dar de ce nu traduci atunci dintr-un autor care cunoaşte bine omenirea ; care este natural şi — cum să-ţi spun ? — dacă naturalul este o vrednicie, atunci scriitorul la care mă gîndesc o are cu prisos...

— Şi cine este acel autor ?

— Victor Hugo !

Voinescu II, la auzul numelui lui Hugo, obiectează :

— Cum ? Tu nu vezi cu cîtă înverşunare arată poetul acesta scăderile omenirii ?

— Şi aceasta este o vrednicie — se înflăcărează Bolliac. Datoria scriitorului este să arate adevărul, numai adevărul. Mi-e teamă însă că teatrul nostru nu este în stare încă a reprezenta un romantism ca al lui Hugo, dar gîndesc că viitorul îl va aduce şi pe această treaptă.

— Se poate — aprobă Voinescu. După mine însă, din opera poetului tău favorit, o singură piesă merită să fie văzută.

— Care ?

— „Lucretzia Borgia" ! E tot ceea ce prefer din teatrele lui Hugo.

— Ei bine — spune Bolliac pe un ton solemn — făgăduiesc s-o dau în limba noastră.

Şi adăugă apoi, ca un fel de sfidare :

— Are să fie o fală pentru mine a mă da romînilor de traducătorul lui Hugo ! *

---

* Dialog inspirat din articolul publicat de Bolliac în *Curiozul* Nr. 3.

*
* *

Avînd ca model teatrul lui Hugo, se pare totuşi că Bolliac s-a ferit, atunci cînd şi-a scris piesele, să fie un imitator servil al marelui dramaturg romantic. Are să împrumute de la el meşteşugul de-a construi, tehnica propriu zisă, ca şi modul de prezèntare şi exprimare a personajelor lui... Dar fabulaţia piesei, atmosfera, tînărul poet romîn le va căuta şi le va găsi în vechea legendă despre mînăstirea Dealului (atunci cînd va scrie „Tăierea celor doisprezece boieri") şi în istoria neamului romînesc, din care va face să răsară făptura romantică a lui „Radu Vodă". În ce priveşte „Matilda", subiectul ei va fi luat dintr-un roman „a la turque" al doamnei Cottin, dar şi aici Bolliac va avea grijă să facă apel la unele realităţi romîneşti, cel puţin în pictarea caracterului personajelor sale. În prefaţa dedicată lui Ion Cîmpineanu din „Meditaţii", Bolliac ne face această destăinuire : „în slabele-mi începuturi ce vă consfinţesc am îndrăznit a scrie o tragedie şi avînd ca mod virtuţile dumitale am format pe Guilam, Adel şi Montmorensi. V-am împărţit calităţile într-înşii şi lui Guilam am dat pietatea şi patriotismul ; lui Adel generozitatea şi lui Montmorensi curajul şi statornicia..."

Este o metodă de decupare îndestul de originală, fiind ştiut că în general autorii îşi creează personajul principal cu trăsături sufleteşti împrumutate de la diverşi indivizi. Să fi fost oare modelul lui Bolliac, Ion Cîmpineanu, atît de încărcat de virtuţi încît dramaturgul şi-a dat seama că pe scenă un asemenea erou ar fi părut de domeniul fanteziei ?

VII

„MATILDA"

Prezentînd spre citire tragedia „Matilda" cercului Filarmonicei, tînărul Bolliac nu se aştepta desigur numai la laude excesive. El ştie prea bine că în materie de teatru exigenţele au crescut pe măsură ce numărul pieselor reprezentate pe scenă a sporit, iar gustul publicului s-a rafinat. Bolliac însuşi ne informează despre această evoluţie fericită, spunîndu-ne că atunci cînd trei oameni se întîlnesc, ei nu fac altceva decît „a critica bucata ce s-a jucat aseară pe teatru, a disputa pentru calităţile artiştilor, a număra greşalele reprezentaţiei — şi mai departe — scena cutare era prea rece, cealaltă rău aşezată : eroul bucăţii trebuia să fie în cutare loc mai brav, dincolo mai milos ; caracterul cutăruia se schimbă, al celuilalt e prea monoton ; tiranul nu trage ura pînă în sfîrşit : acolo se schimbă interesul ; actul cutare nu se isprăveşte bine ; scena cutare trebuie ştearsă, cealaltă înainte, cealaltă la urmă" *.

Bolliac se aştepta la astfel de critici, dar ceea ce se va întîmpla cu piesa „Matilda" are să depăşească puterea lui de înţelegere. Nu numai a lui, ci chiar a multor cititori obişnuiţi ai *Gazetei teatrului Naţional,* care vor fi aşteptat cu nerăbdare reprezentarea piesei. Gazeta publicase, în adevăr,

* Cezar Bolliac : scrisoare către C. Negruzzi.

această informație : „D. Chesar Bolliac ale cărui Meditații și noutăți se află la tipar și care nu încetează a scri și altfel, acum prin înaintarea Teatrului Național care din zi în zi se perfecționează și-a întors ale sale îndeletniciri literare în partea dramatică și a compus o tragedie intitulată «Matilda». Sujetul e scos dintr-un romanț al madamei Cottin. Această tragedie citindu-se în Comitetul Filarmonicei a făcut efect mai mult decît se nădăjduia și s-a hotărît a se da școlarilor spre a se reprezenta la Teatrul Național" *. Cititorii își puteau închipui din cele relatate că un tînăr scriitor, lăsîndu-și alte îndeletniciri literare pentru dramaturgie, izbutise în sfîrșit să înzestreze teatrul romînesc cu o piesă care depășea nivelul artistic obișnuit și că piesa era „întîia dramă tratată în limba romînă" (cum o va caracteriza ulterior Bolliac), întrucît nu era vorba aici de o simplă traducere, ci de o tragedie inspirată după un roman, ceea ce noi am numi astăzi o dramatizare.

Că părerile în Comitetul Filarmonicii fuseseră elogioase și că piesa făcuse un efect „mai mult decît se nădăjduia", dovada o avem în imputarea adusă de Bolliac lui Eliade, ceva mai tîrziu, că pentru „Matilda" îl numise Victor Hugo al romînilor, „și mi-a făcut atîtea laude cu aceeași nerușinare cu care mă defăimează azi" **. Cu toate acestea „Matilda" mult lăudată nu va fi nici tipărită, cum din eroare va afirma spre bătrînețe Bolliac, nici măcar reprezentată de către elevele și elevii teatrului, pe care tînărul dramaturg și-i închipuise în diferitele roluri ale piesei.

Ca să înțelegem cele întîmplate atunci va trebui să căutăm în amintirile lui Eliade, care, certat de cîțiva ani cu Bolliac, îl desemna pe acesta cititorilor săi sub porecla „Domnul Sarsailă". După ce îi face portretul fizic : „Oamenii îl află, băieții sînt

* *Gazeta Teatrului Național* 1835, p. 12.

** Cezar Bolliac (vezi „Monastirile din Romînia", 1862—1863).

băieții dracului, îl pun la mijloc ; unul îl laudă, altul îl întreabă ce-a dat pe ochelari ; altul îi spune că îi șade bine cu dînșii ; altul îi spune că pesemne i-a pierit văzul de cînd s-a făcut poet"... Eliade scrie :

„Tot acest domn Sarsailă se apucase, fără știrea a nici unei din cele nouă muse ale Eliconului, fără știrea nici însuși a dracului, a se face și poet și încă deodată poet dramatic. Făcu o dramă, în care un personaj venea pe scenă și vorbea singur pînă să adoarmă pe spectatori și apoi ieșind venea altul tot cu asemenea misiune. Făcu cum să se impuie d-lui Aristia spre a exercita în această dramă pe elevi și a o juca în teatru. D. Aristia pe lîngă altele era însărcinat de a face și analise literară a dramelor în care se exercita elevii și a aduce înainte toate criticile ce s-au scris de mari literatori ca La Harpe despre acele scrieri dramatice. O asemenea critică literară era în folosul elevilor. Așa d. Aristia urmase și cu Mahomet și cu Alzira de la Voltaire, și cu Amphitrion, Harpagon și Burghezul Gentilom de la Molière. Își permise într-o zi în lecție d-a zice că drama d. Sarsailă era prea monotonă" *.

Că Aristia explica elevilor săi piesele aduse pentru a fi reprezentate, nu ne miră ; după cum nu sîntem mirați că se servește în explicarea lor de criticile lui La Harpe. Surprinzător pare însă faptul că Aristia aplică niște canoane critice, devenite clasice, unei scrieri ca „Matilda", a cărei tehnică inspirată de Hugo ieșea din tiparele obișnuite. Știind însă că și Eliade, prietenul bun al lui Aristia, proceda la fel, judecînd operele romanticilor prin canoanele poetice ale lui Boileau, procedeul nu mai pare atît de insolit. El va avea cel mult darul de-a scoate din sărite pe Bolliac, care va striga lui Eliade într-o bună zi : „Verseturile epopeei evreești și toate epopeele ce se descoperă din zi în zi de exploatatorii tezaurilor intelectuali cutrupiți de seculi și de pîcla întunericului timpurilor primitivi

* Eliade : „D. Sarsailă autorul", în „Issachar".

epopeea indiană, egipteană, persană, chineză și scandinavă — acele lumi întregi de poezie nu s-au făcut pe regulele d-lui Boileau ; și Iov și Faust sînt rebeli cu totul artei lui Boileau și aforisimilor ei, dar cu toate aceste există, pentru că acția și geniul dramatic sînt încarnate într-însele. Shakespeare și Hugo vor trăi, domnule Boileau, fără regule"... *

Textul „Matildei" neajungînd pînă la noi, ne este greu astăzi să spunem, întrucît criticile lui Aristia erau fondate ori nu. Să fi fost în adevăr personajele „Matildei" monotone, nediferențiate sufletește, iar tiradele rostite de ele, lungi și plictisitoare ? Să fi avut piesa un cusur și mai grav : necunoașterea limbii romînești, fapt care îl împiedica pe autor să sesizeze toate nuanțele ei ? Un biograf al lui Bolliac afirmă „din auzite" că în „Matilda" unul din personaje, solul care venea cu propuneri de pace sau de război, se exprima în felul următor : „Ce vrei, sabie sau măslină ?" **.

Critica lui Aristia făcută față de elevii școlii de declamație a iritat peste măsură pe tînărul debutant în dramaturgie. Ignorînd legile nescrise, dar care prezidează totuși raporturile dintre critici și autori, Bolliac a provocat la duel pe Aristia. Act imprudent, întrucît, dacă ar fi să credem pe Eliade : „peste puțin se răspîndi vorba în capitală că pe la Școala Filarmonică sînt lucrurile pe ianiciarie : *Kes* și iarăși *Kes :* zi c-am scris bine, că te taiu !" Și Eliade conchide : „D. Aristia, cum se vede, n-a putut zice că d. Sarsailă e mai mare poet decît Voltaire, Molière sau Alfieri. De aci se înțelege că provocarea la duel fu acceptă în termeni din partea d-lui Aristia". ***

Duelul, totuși, nu a avut loc. Intervențiile lui Cîmpineanu și Voinescu II pe lîngă Aristia, ca acesta să-și retracteze spusele ; intervențiile altora

---

* Cezar Bolliac : Răspuns la articolul „Poezie".

** G. H. Grandea : Cezar Bolliac — în Noua Bibliotecă Populară.

*** Eliade : Echilibru între antiteze (Issachar).

pe lîngă Bolliac, pentru ca tînărul dramaturg să înțeleagă că drepturile criticii, atunci cînd e făcută cu onestitate și obiectivitate, nu pot fi puse la discreția irascibilității autorilor ; toate acestea au făcut pe cei doi rivali să renunțe a mai ieși pe teren și incidentul a fost închis. Dar amărăciunea din sufletul tînărului Bolliac nu s-a risipit tot atît de ușor. Mai mult, ea va găsi alte surse din care să se hrănească în ziua cînd dramaturgul va prezenta Filarmonicei tragedia : „Tăierea a doisprezece boieri". Atunci lucrurile au să se repete, doar fără episodul duelului. Piesa are să fie lăudată în *Curierul Romînesc* — („acel *Curier* care îmi făcea atîtea laude pentru drama mea în versuri „Tăierea boierilor" — iar acum devine mîrșavul instrument „gazeta bazei poliției" — cum are să scrie Cezar Bolliac peste treizeci de ani) * ; dar piesa n-are să fie jucată niciodată din pricina decorurilor și costumelor prea costisitoare. Scuza invocată de direcția societății teatrale pare cu atît mai surprinzătoare cu cît în aceeași vreme chiar *Gazeta Teatrului Național* anunța „înșenarea" tragediei „Saul" de Alfieri, în traducerea lui C. Aristia, „înșenare care a costat 12 mii lei"... Iată deci pe tînărul Bolliac înlăturat încă o dată de la satisfacțiile pe care le visase atunci cînd lăsase poezia pentru dramaturgie. Și — oroare ! năpăstuit în favoarea prietenului și rivalului său, Aristia ! Dar pentru că Eliade este acela care nu prididește cu laudele la adresa lui Aristia, nedreptățindu-l tocmai pe el, care-i arătase o stimă respectuoasă, Bolliac se va îndepărta, pe încetul, de fostul său dascăl.

Desigur, Bolliac nu va nega imediat faptul că Eliade fusese acela care deșteptase în tineretul de-atunci, deci și în sufletul său, „ceea ce adormise fanariotul, privilegiul oligarhiei", nici nu va uita că citind versurile lui Eliade din „O noapte pe ruinele Tîrgoviștei", îi venise ideea de-a scrie trage-

* Cezar Bolliac în *Trompeta Carpaților* 1867, nr. 505.

dia celor doisprezece boieri, omorîți la Mînăstirea Dealului.

Dar ochii lui Bolliac, pînă azi împăienjeniți, încep să vadă sub alte culori pe acela căruia el îi acordase stima... Abia acum își dă seama Bolliac de versatilitatea sentimentelor lui Eliade ; abia acum vede el clar că dragostea marelui dascăl este menită să înăbușe, să sugrume, cu cît este mai mare, îmbrățișarea-i.

Se întîmplă ca o altă victimă a acestei dragoste să fie chiar acum poetul Grigore Alexandrescu : Eliade îl denunță public ca pe un „ingrat" ; „un copil fără rușine", „un tînăr, menit să fie slugă" și care i-a călcat pragul casei, în mînă cu o hîrtie, rugîndu-l :

Să-ți dau scăpare la simpla ta junie
să-ți sprijin a ta rîvnă și-al versurilor dar...

An cu an, sentimentele lui Eliade pentru Bolliac se vor răci ; relațiile vor fi din ce în ce mai încordate, ca să se rupă în 1840. Atunci Eliade va acuza pe Bolliac că a vrut să-l „înstrăineze" de Ion Cîmpineanu și că prin comportarea sa a provocat desființarea Filarmonicii ; Bolliac, la rîndu-i, va acuza pe fostul său dascăl că s-a bucurat de arestarea complotiștilor împotriva domnitorului Alexandru Ghica și a înălțat tiranului un imn de slavă intitulat „Căderea dracilor", în timp ce „dracii" zăceau la Mărgineni, iar el, Bolliac, la Poiana Mărului.

Să nu ne speriem însă. Divorțurile, în lumea literelor, ca și în aceea a politicii, oricît ar fi de zgomotoase, sfîrșesc uneori cu împăcări tot atît de publice și de răsunătoare. Așa va fi și cu despărțirea dintre Bolliac și Eliade. Peste cîțiva ani, dascălul și fostul său elev se vor găsi împreună, ca să se mai separe o dată, pînă ce moartea lui Eliade are să-i apropie în fața mormîntului proaspăt deschis.

*
* *

Se găsea oare textul „Matildei", acest măr al discordiei dintre Eliade, Aristia, pe de o parte, și Bolliac, de alta, printre manuscrisele pe care căpitanul Costache de la Agie le-a ridicat de la locuința poetului în 1839 ? Sau fusese arsă de către Bolliac însuși, încă mai de mult, poetul recunoscînd imperfecțiile operei sale ? Cu toate că Bolliac ne indică amîndouă aceste versiuni, noi înclinăm pentru aceasta din urmă. Prea este sinceră tînguirea poetului în fața operei sale devorate de flăcări : „Am urmat și eu acelui păcătos poet — are să scrie Bolliac lui Eliade, care-i indicase ca pilduitor exemplul lui Boileau — și într-o îmbătare de ambiție, într-un vîrtej de trufie am aruncat în foc fără milă o mulțime de schițe, creionări, eboșuri ale unei fugoase imaginații de juneție și între acestea și pe „Matilda" pe care d-ta ai sărutat-o atît de dulce la nașterea ei, cînd ți-am adus-o ca să-i pui un nume și căreia alt prieten i-a pus piedică infamă între culise, cînd debuta sfiicioasă și palpitîndă fetița mea ; cînd voia zic să iasă pe scenă ca să ia aplauzele făgăduite de dumneata... Crede-mă, prietene, că nu o încinsese bine flacăra și mustrarea de cuget m-a săgetat amar... De-atunci și pînă astăzi eu văd neîncetat fantasma întîiei născute a imaginației mele, cînd grinzînd în dureri, pîrlită și în vestmînt de lut ; cînd plîngînd despletită la picioarele mele și întrebîndu-mă să-i spui care i-a fost vina de am omorît-o cu atîta cruzime *..."

Sensibil diferită este însă versiunea pe care ne-o dă tot Bolliac în „Monastirile din Romînia" : „La 1839, fiind Mihalache Ghica vornic și Manolache Florescu agă, poliția, mai fără diplomație pe atunci, mi-a călcat casa francamente într-o seară pe la două ore după miezul nopții, a intrat în casă vătaful agiei cu vestitul căpitan Costache, a intrat după

* Cezar Bolliac : Răspuns la articolul „Poezie" în *F.P.M.I.L.*, nr. 8, 1845.

dînsul Rafailă cocoşatul, cu o ladă în spinare, a pus cîte doi dorobanţi la fiecare uşă, mi-au spus că au pitac — pentru că pe atunci eram boier şi nu puteau după regulament să-mi calce casa fără pitac — au strîns toate hîrtiile de orice natură, scrise şi nescrise, le-au băgat în ladă şi au plecat cu dînsele fără prea multe fasoane... Cu aceste hîrtii nu m-am mai întîlnit : „Matilda" întîia dramă tratată în limba romînă şi reprezentată de mai multe ori, fără să fie tipărită : „Tăierea boierilor la Mînăstirea Dealului", altă dramă în versuri, care dase ocazie *Curierului Romîn* să-mi facă atîtea laude" etc.*

Această nouă versiune ne este dată de Bolliac în 1862, cînd scriitorul avea aproape cincizeci de ani... Să fi uitat el oare ceea ce scrisese cu cîţiva ani în urmă sau va fi simţit nevoia să facă responsabili de distrugerea operelor sale „din juneţe" o administraţie împotriva căreia începuse să lupte, sugerînd cititorilor săi ideea că guvernele reacţionare se pot schimba, dar uneltele lor represive sînt aceleaşi, precum neschimbate le sînt metodele ? Oricum ar fi, trebuie să reţinem nepotrivirea, în cele două versiuni, asupra reprezentării „Matildei" : Bolliac afirmînd în aceasta din urmă că piesa fusese jucată de mai multe ori, pe cînd în prima versiune ne spune că amicul îi pusese piedică infamă tocmai cînd piesa „voia să iasă pe scenă ca să ia aplauzele făgăduite de Eliade".

*
* *

Odată episodul „Matilda" încheiat, şi încă atît de dureros, Bolliac se va întoarce la uneltele dintîi, scriind, inspirat de credinţele poporane, poezia „Zburătorul". Cu toate că „Zburătorul" nu va fi inclusă într-un volum de poezii decît la 1847, ea

* Cezar Bolliac : „Monastirile din Romînia", Buc., 1862.

este compusă în 1836, în luna aprilie, și începe cu cunoscutele versuri :

De ce slăbești copilă ?
De ce-ai îngălbenit ?
De ce de joc ți-e silă
Și-atît te-ai ofilit ?

Comparată cu „Zburătorul" lui Eliade (scrisă în 1843), poezia lui Bolliac este mult mai aproape de stilul popular, dar îi lipsește atît fiorul tragic al dragostei, cît și puterea descriptivă a peisajului, calități subliniate de toți comentatorii poeziei lui Eliade. Explicația e simplă : în 1836, Bolliac nu ajunsese încă la acea formă de exprimare poetică personală, care va caracteriza poeziile sale de mai tîrziu, și în care, peste peisajele sălbatice și aspre, peste culmile sterpe, de piatră, gonesc parcă, asemeni stihiilor, izbucnirile năvalnice ale propriului său suflet. De aceea, poate, generații numeroase de elevi de conservator au să-și treacă examenele de sfîrșit de an recitînd „Zburătorul" lui Eliade... Niciodată însă, „Zburătorul" lui Bolliac !

VIII

TIMOTEI CIPARIU DESCOPERĂ BUCUREŞTII

Anul 1836 este anul în care Timotei Cipariu, autorul piesei „Ecloga" închinată lui Lemeny, vine din Transilvania la Bucureşti însoţit de Gh. Bariţ. Călătorii coborîseră cu droşca pe la Cîmpina, şi intraseră la Bucureşti pe lîngă ruinile curţii Văcăreştilor. Apoi, pe Podul Mogoşoaiei, aşternut cu piatră şi încă neumbrit de teii abia plantaţi pe amîndouă laturile, călătorii au pornit-o spre centrul oraşului, către hanul lui Slaison Armeanul.

După o noapte rezervată odihnei, Timotei Cipariu s-a dus să vadă biserica Sărindarului, apoi, trecînd Dîmboviţa „pe lîngă spitalul cel nou ce acum se ridică de d. Brîncoveanu", a mers la Mitropolie, unde a admirat clopotul cel mare „ce s-au vărsat în anul 1834 din tunurile cîştigate de la armia turcească, la Silistra". Încheind cu cele bisericeşti, călătorul s-a gîndit să-şi petreacă seara într-un fel mai lumesc, ducîndu-se la teatrul unde se cînta „Die Stumme von Portici". Ar fi vrut Timotei Cipariu să vadă teatru romînesc, dar reprezentaţiile acestuia nu se dădeau decît o dată pe săptămînă, miercuri, iar acum era duminică şi seara era rezervată spectacolelor nemţeşti. Se va mulţumi deci şi cu atîta, aşteptînd ziua de miercuri. Ceea ce va vedea însă îi va umple sufletul de amărăciune ; în loja cu perdea verde rezervată spătarului

Constantin Ghica şi cocoanei sale, boierul şi jupîneasa lui n-au apărut decît cînd s-a jucat nemţeşte ori franţuzeşte ; „iară la romîneşte nici pre unul n-am văzut..."

În sfîrşit, miercuri seara, i-a fost dat lui Timotei Cipariu să audă şi teatru romînesc. „Goale lojile, parterul plin" însemnă Timotei Cipariu în jurnalul său de călătorie. Apoi continuă : „S-au parastisit două bucăţi : *Actorul fără voie* de Kotzebue, în care d. Boroleanul ca director prea bine au jucat ; celălalt actor a fost d. Rîmniceanul". În cealaltă piesă, al cărei titlu nu-l transcrie, a văzut pe „Madame Caliopi ca Amelia, cu nobila ei purtare, pe d-ra Vlasto ca Evelina, cu graţiile şi măestria cîntării... între actori, Veroleanul ca Pedro. Sporiul acestor tineri, care abia de 18 luni învaţă, este însemnat şi răpeşte inima oricărui simţitor romîn".

Zilele următoare trec cu îndelungate plimbări prin oraş. Văzut de sus, de pe dealul Mitropoliei, Bucureştii i se arată lui Timotei Cipariu ca o imensă grădină, cu biserici multe, „toate cu cîte două pînă la şase turnurele" şi cu superbe „palaţuri" ale boierilor, toate dînd locului, mai cu seamă pe vreme senină, „o frumuseţe deosebită". Ei, da ! Dar văzut dinlăuntru şi mai din aproape, Bucureştii îşi mai pierd din măreţie şi frumuseţe. Printre case mari şi palaţuri, se întîmplă să zăreşti şi cîte o hurubă ţigănească sau o făurişte „de-ţi stîrneşte nemulţumire şi greaţă" ! Cît despre uliţe şi poduri ce să mai vorbim. O fi el, Podul Mogoşoaiei, curat şi sclivisit, dar pe celelalte poduri, cînd se întîmplă să fie senin, se ridică praful ca un nor, de nu te vezi ! Şi — auzi minune ! — „damele toate, de n-au pricină silitoare, fără *şlaer* *, rabdă şi nici că le pasă, numai să le vază !"

Pasiunea pentru teatrul romînesc îl va duce pe Timotei Cipariu, miercurea următoare, la spectacolul dat de elevii şcolii de declamaţie cu piesa „Nevinovaţii". La spectacol se afla şi tînărul Cezar

* Şlaer — voal.

Bolliac, care îl invită pe Timotei Cipariu să ia masa cu el.

A doua zi, deci, Timotei Cipariu se prezintă la casa lui Peretz de pe Podul Mogoşoaiei, ca să dejuneze cu noua sa cunoştinţă. În timpul mesei se discută, natural, despre Filarmonica şi despre teatrul ei, şi Bolliac îl informează pe oaspetele său că „prinţul", adică domnitorul Alexandru Ghica, „nicidecum nu voieşte un teatru romînesc, ci protegează pe nemţi şi pe franţuzi"... Revolta lui Bolliac este cu atît mai mare cu cît domnitorul plăteşte actorilor nemţi cîte cincizeci de galbeni, dar pe membrii fondatori ai Filarmonicii încearcă „să-i dezguste de teatru şi să-i facă să se retragă".

Timotei Cipariu, alarmat, întreabă pe gazda sa dacă este adevărat ceea ce prorocesc vrăjmaşii, aşa cum auzise el mai înainte : „că Filarmonica se va desfiinţa, ca şi teatrul fondat de ea".

Bolliac îi potoleşte însă alarmele, asigurîndu-l : „Din fericire, Cîmpineanu luptă din răsputeri, iar Eliade, din banii pe care-i primeşte de la stăpînire pentru tipărirea *Buletinului,* dăruieşte o parte pentru nevoile Filarmonicii... Altfel, totul s-ar prăbuşi, aşa cum prorocesc vrăjmaşii..."

Din ziua în care a luat masa cu Bolliac, se pare că Timotei Cipariu şi-a rărit plimbările prin Bucureşti — poate că nici nu mai avea ce să vadă ! — şi îşi consacră timpul vizitelor prin casele tinerilor boieri unde se discută politică şi teatru şi unde se citesc diferite scrieri literare. Într-o zi, în casa lui Iancu Ruset, Timotei Cipariu va asista chiar la lectura unui fragment din „Galeria morală şi politică" a doamnei de Ségur, pe care stăpînul casei îl tradusese pentru *Curierul de ambe sexe.* Fiind invitat din nou la Bolliac, Timotei Cipariu va afla cu acest prilej, că Bolliac intenţionează să facă o „soţietate" asemenea Filarmonicii, care va publica şi o broşură, de patru ori pe an. Cheltuielile vor fi acoperite din abonamente : trei sfanţi pe lună pentru bucureşteni, iar pentru streini, doi sfanţi. Timotei Cipariu mai notează în jurnalul său următoarea

mărturisire a lui Bolliac: „Domnul Cîmpineanu singur au dăruit 100 galbeni și din dăruirea altora sînt la 400 galbeni și este nădejde!" (de mai mult).

După cîteva zile Timotei Cipariu părăsește Bucureștii. Dar înainte de plecare, călătorul nostru se mai întîlnește o dată cu Bolliac, cu care se înțelege asupra publicării unor scrieri „pe care stăpînirea nu vrea să le lase a se tipări la București".

Aflăm că printre scrierile lui Bolliac ce urmează să ia drumul Ardealului se află și o tragedie: „Radul Vodă". Este singura dată cînd se face mențiune despre ea și bănuim că piesa nici nu fusese terminată, Bolliac știind din întîmplările anterioare care e soarta scrierilor sale dramatice.

IX

ROBII

Mai mult decît piesele de teatru, Bolliac ar fi dorit să vadă tipărită dizertaţia sa asupra robiei ţiganilor, dizertaţie pe care cenzorul bucureştean o respinsese, cu toate că fusese de acord că unele fapte citate în ea erau adevărate. „Scuturat de friguri, cu plapuma trasă pînă peste nas, cenzorul murmura : O fi aşa cum scrie Bolliac ăsta, dar, judece oricine : se poate tipări aşa ceva ?"...

Bolliac ţinea însă să-şi salveze scrierea, punînd-o la adăpost de vicisitudinile anilor şi de uitarea oamenilor. Neştiind cînd va putea Timotei Cipariu s-o încredinţeze tiparului, Bolliac se adresează lui Costache Negruzzi, la Iaşi, după ce în prealabil trimite o copie şi lui Ion Voinescu II. Precauţiune inutilă, întrucît toate copiile dizertaţiei se vor rătăci printre scrierile destinatarilor. Cel mult, tînărul Bolliac are să se aleagă cu un răspuns măgulitor din partea lui Costache Negruzzi, care îl asigură că a găsit în dizertaţie : „multe adevăruri filantropice şi vrednice de un om ce simte că e vremea a ne îndrepta". Cît despre soluţiile propuse de Bolliac, rămîne, natural, ca oamenii chemaţi întru aceasta, să-şi spună cuvîntul... El, Negruzzi, are să întocmească un fel de proiect pe care să-l supună Adunării Obşteşti din Moldova „şi, dacă se va încuviinţa măcar în parte" atunci, de bună seamă, că

Bolliac „va avea mulțumirea a zice că este fapta sa" *.

De fapt sub amabilitatea răspunsului, se întrevede un ușor scepticism al lui Negruzzi asupra posibilității ca propunerile din dizertația lui Bolliac să fie acceptate și să prindă viață. Tînărul însă este satisfăcut și cu atît. El își vede confirmată propria sa părere „că este vremea a ne îndrepta" și că robia în care sînt ținute mii de suflete nevinovate este o pată pe obrazul boierimii romînești. Ion Cîmpineanu știuse să-și ușureze sufletul și să-și apere prestigiul de om civilizat, eliberînd pe țiganii de pe moșiile sale. Ici, colo, statul se căznea să așeze pe țigani în vatra satelor; Petre Poenaru, certa cu asprime pe dascălii de țară, care închideau ușa școlilor în nasul copiilor de țigani. Dar marea majoritate a boierilor nu socoteau, însă, că a sosit vremea a se îndrepta. Ei nu înțelegeau să se lipsească de aceste „suflete moarte" pe care le hrăneau cu te miri ce, le lăsau să umble în zdrențe, le cereau ascultare orbească, dar le pedepsea în schimb, la cea mai mică vină, cu asprime și răutate; ba se întîmpla de multe ori, ca boierii să vîndă familii întregi de țigani o dată cu moșiile; sau să le piardă la joc de cărți, prin spelunci sau la „Clubul nobililor".

Gîndind la cîte nedreptăți se întîmplă, tînărului Bolliac îi sîngera inima, cu atît mai tare cu cît nici tatăl său vitreg, stolnicul Petrache, oricît de liberal vroia să se arate el în vorbire, nu se putea lipsi de aceste „suflete moarte", care împînzeau ograda casei de pe Podul Mogoșoaiei ori curțile boierești de la Stoenești și Talpa. În ce privește pe Zinca, mama sa, cu reacții sufletești atît de surprinzătoare, și gata să treacă de la blîndețea și umilitatea evanghelică la violență și nedreptate, nu se dezbărase nici ea de obiceiul de a-i pedepsi cu strășnicie. Nu mai departe decît săptămîna trecută, venind acasă

* Amănunte date de Bolliac în articolul „Domnilor publiciști... (Trompeta Carpaților 1872, 14 dec. nr. 1034).

de la Filarmonică, Bolliac găsise pe Zinca, în capul scării, certînd cu strășnicie pe o tînără țigăncușă de iatac. Fata, cu capul plecat, cu lacrimile șuruind pe obraji, îngenunchiase în fața stăpînei, cerîndu-și, fără glas, iertare. Dar furia Zincăi, în loc să se potolească, creștea nemăsurat, ca și cum s-ar fi hrănit din lacrimile nevinovate... O ploaie de pumni se abătură peste capul fetei. O ploaie de pumni și de sudălmi grele, așa cum grindina se amestecă printre stropii de apă, pe o mare furtună... Jos, în pragul ușii de la intrare, tînărul privea îngrozit scena... Ar fi vrut să alerge pe scară, sus ; s-o smulgă pe fată din mîinile mamei sale, să-i strige acesteia : „ce faci, mamă ? Nu te gîndești că e păcat ?" dar respectul pe care îl datora Zincăi îi paraliza parcă orice mișcare... Așa va rămîne, încă mult timp, în pragul ușii, împietrit și îngrozit, pînă ce furia Zincăi are să se stingă și țigăncușa are să fie trimisă afară, în ogradă, să-și împartă somnul străbătut de coșmaruri, cu cîinii din ogradă... Întru tîrziu, Cezar are să urce în iatacul mamei sale și cu glasul încărcat de reproș și de nespusă tristețe are să-i spună : „O, mamă ! Nu te gîndești, oare, la Dumnezeu ?"

Întîmplarea aceasta tristă, din păcate, nu va rămîne între cele patru ziduri ale casei. Ea va face înconjurul saloanelor bucureștene, la ora cînd se servesc pe tăvi de argint șerbeturile, cafelele și ultimile întîmplări ale Bucureștilor. Cucoanele au să facă haz de pretențiile tînărului ca o boieroaică să-și trateze țigăncile ca pe niște ființe umane și au să hotărască, în cor, că „tineretul nu mai respectă nimic, nici privilegii, nici întocmiri sociale vechi de cînd lumea, nici măcar autoritate părintească !" În cîteva zile, orașul întreg are să afle cele întîmplate în casa Peretz, iar bunul dascăl și prieten Eliad are să preia faptul, amplificîndu-l și denaturîndu-l pe măsura urei lui față de tînărul Bolliac.

Dacă ar fi să-l credem pe Eliade, tînărul își înfipsese mîinile în șold și cu glas teatral ar fi strigat mamei sale : „Cum îndrăznești să insulți divi-

nitatea, în persoana acestei creaturi a mîinilor lui Dumnezeu!" Apoi, copilul ingrat, şi-ar fi renegat mama: „Eşti o ciocoaică, o impiă, ce nu-mi faci onoarea a te avea de mamă!"

Nu, Bolliac nu ţinuse mamei sale nici o tiradă asemănătoare; nici nu fusese lipsit de respect faţă de Zinca... Dar nimic nu-l împiedica să se revolte şi să se întristeze că însăşi mama sa dădea dovadă de nedreptate şi răutate. Şi această nouă imagine a femeii, egoiste, autoritară, plină de spiritul îngust al castei sale, va tulbura nopţi în şir liniştea băiatului, care ar fi vrut să păstreze în suflet numai cealaltă imagină a Zincăi: ţesută din duioşie şi caritate...

*
* *

Bolliac se întrebase — şi are să se întrebe multă vreme — cum se poate ca boierii să fie atît de împietriţi sufleteşte, iar raţiunea lor atît de întunecată, încît să nu vadă că oamenii sînt fraţi în faţa dumnezeirii care i-a creat „după chipul şi asemănarea sa?" Tînărul Bolliac n-a avut nevoie — aşa după cum va insinua Eliade — să vie în contact cu membrii Filarmonicii, să ia parte la şedinţe, ca să afle că: „Omul este liber de la Dumnezeu; că ţiganul nu numai ca om, ci şi ca creştin nu poate fi lucru şi sclav..." Aceste adevăruri le simţise Bolliac cu propria-i inimă, încă din copilărie, şi ele i se relevaseră fără să aibă nevoie de nişte paragrafe moarte incluse în statutele unei societăţi literaro-politice, ca Filarmonica.

„Natural — îşi spune de multe ori Bolliac — nimeni nu poate contesta «gigandoasele» fapte ale societăţii. Să ai, în doi, trei ani, un teatru de limba naţiei, cu un repertoriu de nouăzeci bucăţi, cu o trupă mai formată în mai multe ramuri ale astei arte şi cu un parter în stare de a critica artiştii, iată un pas uriaş înainte pe calea propăşirii..." Dar ce a făcut această societate cu nobilele ţeluri pe care

şi le propusese ? Unde era *egalitatea* între oameni, pe care Eliade o înscrisese în program cu fraza pompoasă : „Potrivirea tuturor romînilor de obşte înaintea legilor ?" Unde era reala suveranitate a ţării şi cum se făcuse oare acea „stabilire a prinţului în datoriile şi drepturile sale ?"

Nimic din toate acestea nu se realizase încă. Îndrăzneţele visuri fuseseră cu meşteşug ocolite, lăsate în seama viitorului de către unii membrii ai Filarmonicii şi mai cu seamă de Eliade, înclinat veşnic spre împăciuitorism şi amînare. Chiar şi problema emancipării ţiganilor rămăsese la iniţiativa şi bunul plac al marilor boieri din Obştească Adunare, pentru că pe plan particular nici un boier halè, nici măcar un boiernaş nu urmase exemplul lui Cîmpineanu.

— ...Sînt oare membrii Filarmonicii aceşti tineri inimoşi, atît de orbi încît să nu vadă cele ce se petrec în jurul lor, în casa părinţilor sau în casele boierilor, prietenilor ? se întreba cu amărăciune Bolliac. Nu văd ei, aşa cum văd şi eu în casa tatălui meu vitreg, stolnicul Petrache — cohorta de robi şi roabe, tîrîndu-se ca nişte umbre, fără glas, fără sînge, doar cu un licăr de speranţă şi dorinţă repede aprins şi tot atît de repede stins, în ochii umflaţi de lacrimi ? N-au văzut ei niciodată acele priviri îndreptate spre sufletul împietrit al dumnezeirii, într-o mută rugăciune şi mustrare ?

Ce ! pentru noi, ţiganii, tu n-ai făcut nimica ?
În loc s-avem speranţa, noi n-avem decît frica ?
În loc a ne iubi,
Ne osîndeşti, stăpîne, ca să trăim în ură ?
Aşa ţi-e voia, Doamne ? E drept-astă măsură
La alţii a robi ?

Nu li s-a întîmplat niciodată, aşa cum mi s-a întîmplat mie, să petreacă cu privirea pe o tînără ţigancă, cu bucla neagră unduindu-i pe sîni, cu gura mică, cu ochii vii, negri, atît de plăpîndă în vîrsta ei şi totuşi atît de veştedă, de uscată, ca o frunză de

toamnă ? Ce știa fata asta, de viață, de noroc ? Care este partea ei sub soare, pînă și el nedrept, pentru că ei nu-i dă nici o rază de lumină și căldură ? Ea este sortită să-și urmeze, umbră tăcută și tristă, stăpîna, care se întîmplă să fie chiar sora mea vitregă, Eufemia... Dar în timp ce Eufemia are tot ce dorește în viață : toalete, clavir, teatruri, unde să se arate celui ce o place, concerturi și plimbări ; țiganca roabă nu are mai nimic de la viață :

Să iasă pînă-n poartă i-e toată fericirea ;
Să n-o vază stăpînii, i-e toată norocirea,
Cînd ia îmbrățișări.

„Iată, cît de nedreaptă este dumnezeirea, care făcînd pe oameni după chipul ei, a avut totuși două măsuri pentru ei : unora dîndu-le avuții și libertate, altora robie și sărăcie. Unora, mătăsuri și catifele ca să-și acopere albeața trupului. Altora niște trențe proaste cu care nu izbutesc să-și ascundă trupurile zdrobite de bice și roase adînc de fiare !"

Așa, gîndind la cele văzute în jurul său, în casele prietenilor și în propria sa casă ; alăturînd chipul strălucitor de bucurie și tinerețe al sorei sale vitrege Eufemia, de acela palid și chinuit al țigăncușei care o servea, se va fi trezit în Bolliac dorința de a scrie o poezie despre „Fata de boier și fata de țigan". Imaginile aveau să se succeadă, ca într-o lamentație, așa cum se și deapănă viața tinerei roabe. Imagini de huzur boieresc se vor încăleca cu imaginile crude ale durerii, ca în viața de toate zilele... Iar cînd tînărul poet are să ajungă la acea implorare :

Gîndiți la copilița ce răii chinuiesc,
Ce n-a gustat sărmana, plăcerile vieții ;
Ce trece în robie, și floarea tinereții
Sub bicele de scorpii ăști cruzi ce veștejesc !

poetul va simți cum mîna îi tremură și obrajii i se încing de văpaia rușinii.

X

CURIOZUL

Dacă nici pentru emanciparea ţiganilor nu se făcuse mare lucru, cu atît mai puţin reuşiseră membrii Filarmonicii în tăinuitele lor ţeluri. Încercările în acest domeniu fiind palide, din cauza intrigilor ţesute de boieri la curte împotriva lui Cîmpineanu şi a prietenilor săi, strădaniile Filarmonicii se îndreptaseră mai mult spre domeniul culturii. *Curierul Romînesc* şi cel de *Ambe sexe* îşi ofereau paginile noilor veniţi. Romanţuri, traduceri din opere străine, povestiri, piese de teatru erau citite, lăudate, unele chiar şi publicate în *Curierul*. Cu toate acestea, un spirit mai puţin liniştit, veşnic în efervescenţă, aşa cum era al lui Bolliac, îşi dădea seama că Eliade nu reuşise să facă tot ceea ce făgăduise la înfiinţarea Filarmonicii... Căutînd bine, vedeai că şi în domeniul literar rezultatul reflecta imaginea nehotărîrii şi înclinarea spre tergiversare a celebrului dascăl. *Adaosul literar* al *Curierului Romînesc* se zbătea penibil. Din toată acea mulţime de tălmăciri alese şi alcătuiri pline de morale anunţate zgomotos de Eliade, apăruseră doară: „Nopţile" lui Joung în traducerea lui Simion Marcovici, cîteva din „Poveştile morale" ale lui Marmontel traduse de Eliade şi se anunţase „pe curînd" „Iliada" în traducerea lui C. Aristia.

Bolliac se întrebase deseori care să fie cauza acestei inactivități. Să fie puținul entuziasm al boierilor de a se mai înscrie ca „prenumeranți" — așa cum îi numește Eliade — și să deschidă baierile pungii, pentru împlinirea nevoilor financiare? Să fi scăzut interesul publicului pentru literatură, tocmai acum cînd „prin înlesnirea tiparului puteau și romînii să citească alcătuiri necunoscute lor?" Sau — și la gîndul acesta inima lui Bolliac se strînge — erau poate adevărate cele șoptite de C. A. Rosetti prin saloane, la urechea cui vroia să-l asculte, că Eliade încasase bani pentru traduceri, dar îi oprise pentru sine, pentru ca să-și construiască „palatul" de pe Podul Tîrgului din Afară? Se putea însă pune temei pe spusele acestui tînăr Rosetti, plin de sine, cu imaginația prea vie, cu înclinări vădite spre desfătările trupești, și care nu ezită să-și intituleze pretențios volumul de versuri: „Ceasurile de mulțumire ale domnului Rosetti?"

Oricum ar sta lucrurile, pentru Bolliac era clar că acum se simțea nevoia unei alte „societăți literare" și a unui nou ziar, care să împlinească lipsurile Filarmonicii. Un ziar care să plivească limba și s-o curețe de mărăcini; o societate în care fiecare tînăr să vie cu încredere, să-și citească opera, să ceară și să i se dea o idee nouă, pentru perfecționarea ei.

— Dar cine să încerce? — se întreabă deseori tînărul poet.

Și într-o bună zi răspunsul țîșnește, deodată, luminos ca un fulger: „Tu, Bolliac!"

Odată hotărîrea luată, vin însă îndoielile și temerile care umbresc entuziasmul primului moment... S-ar putea ca cineva să-l întrebe: „Pentru ce neapărat o soțietate literară?" Ce are să răspundă, oare? Bolliac caută și i se pare că răspunsul cel mai potrivit ar fi: „Pentru că, domnul meu, într-o societate literară, aduce fiecare mădular rodul ce a strîns din cititul și adunările ce a avut în parte și

împreună cu micile-i băgări de seamă le pune la mijloc : dau între ei prisosurile pe ceea ce le e de trebuinţă şi nu pierde nimic din ceea ce a aflat."

Are să placă însă răspunsul acesta ? Se prea poate. Se vor găsi totuşi încă mulţi oameni curioşi să afle amănunţe şi nici Bolliac nu ştie de ce, din mulţimea aceasta de curioşi fără formă, fără chipuri bine definite, o figură se conturează cu precizie, una singură : Costache Negruzzi. Ce amănunte ar putea da el acestui scriitor moldovean, pe care îl preţuieşte şi ca scriitor şi ca traducător al lui Hugo ? Cum are să-i explice el atitudinea faţă de Filarmonică ? Va trebui neapărat să precizeze că, deşi într-o măsură oarecare se detaşează de Filarmonică, totuşi „isprăvile ei gigandioase" îl entuziasmează încă ; şi numai „nobila flacără ce arde în cunoscătorii pământului nostru pentru întinderea luminilor care e aceeaşi şi a civilizaţiei l-a făcut a deschide încă un drum prin care să putem păşi mai tare către dînsa. Încă un drum — repetă apăsat tînărul Bolliac — care să ne împingă mai repede la ceea ce desăvîrşeşte şi fericeşte un norod : luminarea !"

Astfel, faţă în faţă cu imaginea scriitorului moldovean, Bolliac se trezeşte angajat într-un dialog, în care el se străduieşte să demonstreze, să pledeze şi să convingă pe interlocutorul, ale cărui întrebări şi le închipuie.

— Şi ce va fi ziarul acesta *Curiozul,* domnul meu ? — pune întrebare Negruzzi.

Iar Bolliac răspunde, fără să ezite :

— Un jurnal critic, domnul meu, care să ne poată curăţi oareşcum limba de mărăcini, care a ajuns a se privi ca talente, în scriitorii noştri !

— Prea bine, prea bine — aprobă, cu un zîmbet ironic, scriitorul moldovean. Nu a făcut însă acelaşi lucru, înaintea dumitale, prietenul meu Eliade, cînd s-a apucat să dezbrace pe fata lui Chiriac, cum

chema el limba romînească, de toate ţorţoanele ce o desfigurau ? *

— Se prea poate, domnul meu, dar fiecare scriitor se crede astăzi original dacă întrebuinţează alţi termeni, alte fraze, alte ziceri... Nu e mai bine să avem un simţ mai comun al limbei şi limba să fie mai corectă...? Chiar dacă scrierile n-ar mai fi aşa de mult originale ?

— Te înţeleg, domnul meu, şi te aprob — răspunde scriitorul moldovean. Aş dori să aflu însă cum voieşti domnia ta să lecuieşti pe scriitorii noştri de... atîta originalitate ?

Şi tînărul Bolliac răspunde cu fermitate în glas :

— Felul ăsta de originalitate nu se poate tămădui, domnul meu, decît printr-o neiertătoare critică a unei societăţi literale, care să fie şi chiar cenzura limbii. **

*
* *

Bolliac va încerca deci. Se va adresa cîtorva boieri generoşi în preajma cărora se ţine şi în primul rînd lui Ion Cîmpineanu. Va invita cîţiva colaboratori ai *Curierului Romînesc* să scrie la *Curiozul* şi printre aceştia ţine neapărat să-i aibă pe Simion Marcovici, pe Voinescu II, pe Costache Negruzzi... Îl va pofti chiar pe Eliade, care se plînge colaboratorilor săi ,că i s-a urît cu gazetăria şi ar dori să se consacre numai literaturii... „Mult mai frumos mi-aş petrece vremea cu Homer, Virgiliu, Tass, traducîndu-i decît să străbat jurnalele ca să pot găsi că cutare împărat mergînd pe drum l-a răsturnat căruţa şi şi-a scrîntit mîna". Prea bine ! Îl va pofti şi pe Eliade să traducă pentru biblioteca *Curiozului* cîteva cărţi „ce au a se vinde cu singurul preţ al tipăritului, fără nici un alt adaos..."

---

* Citat din „Studii asupra limbei romîne" de C. Negruzzi : 1862, revista *Din Moldova*.

** Dialog imaginar, inspirat de scrisoarea lui Bolliac către Costache Negruzzi, datată 1836.

Dar Eliade nu va colabora niciodată la noul ziar, cu viața atît de efemeră. Faptul că Ion Cîmpineanu a subscris 100 galbeni la noua „Societate literală" și că unul dintre vechii săi colaboratori, Simion Marcovici, se pregătește să colaboreze la *Curiozul*, este privit de Eliade ca un semn de trădare. Ion Cîmpineanu se îndepărtase însă mai de mult de Eliade, văzînd politica acestuia net favorabilă domnitorului Alexandru Ghica, or Ion Cîmpineanu era pe atunci sufletul partidei naționale ce se formase în Adunarea Obștească și în vreme ce Eliade cînta osanale domnului, cerînd și colaboratorilor săi de la *Curierul* să-i dea încrederea lor, Ion Cîmpineanu concepe faimosul răspuns către Adunare, a cărui ciornă se va găsi printre manuscrisele lui Bolliac, atunci cînd comisarii Agiei îi vor călca locuința. Eliade se va apăra ulterior și se va lăuda că el fusese acela care semnalase nepotrivirile dintre textul redactat și cel tipărit al Regulamentului Organic, și Alexandru Ghica îl însărcinase să ia contact cu membrii partidei naționale, nemulțumiți. Dar politica de duplicitate a domnitorului pe care Eliade o servea, nu era pe placul răzvrătiților și mai cu seamă a lui Ion Cîmpineanu. Acesta avea drept să pretindă fostului său prieten — care n-ar fi putut înființa niciodată Filarmonica fără el, după cum fără sprijinul lui Dinicu Golescu și al lui Iancu Ruset * nu și-ar fi tipărit niciodată „Gramatica" — un devotament politic fără margini.

*

* *

În scrisoarea pe care o adresează lui Costache Negruzzi invitîndu-l să colaboreze la *Curiozul*, tînărul Bolliac ne mărturisește încă o înfrîngere suferită pe tărîmul literaturii. Este vorba de traducerile făcute de el după piesele lui Victor Hugo, a

* Eliade are să susțină mai tîrziu că deși „cuconul" Ruset îi făgăduise bani pentru tipărirea gramaticei, nu se ținuse însă de cuvînt.

cărui artă dramatică, descătușată de canoanele clasicismului, îl entuziasmase cu doi ani în urmă.

În ianuarie 1836, Bolliac sfîrșise de tradus două drame : „Lucrezzia Borgia" și „Angelo, tiranul Padovei" și începuse să lucreze la „Maria Tudor". Tocmai atunci însă, Costache Negruzzi trimisese editurii lui Eliade, pentru a fi tipărită, traducerea făcută de el după „Maria Tudor" și Bolliac se grăbise s-o citească. Pe măsură ce înainta în lectura ei, își dădea seama cît de stearsă, de monotonă, săracă în rime și imagini era propria-i traducere, față de versiunea „norocită" a scriitorului moldovean. Stăpînit de farmecul traducerii lui Negruzzi, lepădîndu-se pentru un moment de orice deșartă vanitate, tînărul Bolliac simte nevoia de a elogia pe moldovean, recunoscîndu-și implicit înfrîngerea :

„Am citit, în sfîrșit, pe «Maria Tudor» și am fericit pe Hugo că s-a făcut cunoscut rumînilor atît de norocit : aș fi vrut, domnul meu, să aflu dacă te mai îndeletnicești la vreo dramă din ale ăstui autor, ca să nu fiu silit la urmă a-mi arde modestele traducții, cum am ars începutul astei drame după ce am citit-o tradusă de d-ta..." Mărturisire simplă, făcută de la om la om ; înfrîngere brav suportată și cu sinceritate, recunoscută de către acel care mărturisise lui Voinescu II că are să-și facă o fală din „a se da romînilor drept traducătorul lui Hugo !"

Bietul Bolliac ! Ni-l închipuim instalat într-un jilț, în fața focului din sobă, și privind îndurerat, încă o dată cum se consumă în flăcări încă o scriere scumpă sufletului său !

*
* *

Curiozul apare spre sfîrșitul anului 1836, în luna noiembrie.

Alături de Bolliac, împărtășind cu el grijile materiale și redacționale, găsim pe „prietenul" Costache Filipescu.

Curiozul culege, cu aviditate, din toate domeniile, ceea ce i se pare util pentru cititorul romîn. Poezii şi romanţuri, studii şi cronică teatrală trăiesc în bună înţelegere cu sfaturile pentru gospodine, asupra felului cum se altoiesc florile sau se pot păstra nevătămate poamele, sfaturi culese de Bolliac din *Journal de conaissance utile*. Simion Marcovici traduce pentru *Curiozul* din „Privegherile lui Torquato Tasso" ale lui Byron ; Costache Negruzzi trimite de la Iaşi traducerea poeziei lui Puşkin : „Şalul negru" ; Costache Bălcescu reînvie legenda lui Ahasver ; Grădişteanu traduce „Maldonata" ; chiar şi Ion Cîmpineanu are să dea după revista franceză *L'entracte* „O întîmplare din viaţa actriţei Noble", pe care desigur o va fi dictat lui Bolliac, întrucît ştim că nu ne-a rămas nimic scris de mîna celui dintîi. Contribuţia cea mai importantă o aduce însă Bolliac ; şi ea este pentru noi o sursă de informaţii asupra predilecţiilor sale literare de moment. În afară de Victor Hugo mai este entuziasmat de Shakespeare şi de doamna de Stael. Ceea ce admiră Bolliac la Shakespeare este „graţia şi exaltarea amoroasă" din „Sonete", iar în teatrul său : „energia cu care ştie poetul să răsfrîngă toată istoria pămîntului său, ca să îndeplinească trebuinţa epocii sale". Tematică culeasă din istoria universală şi potrivită de către dramaturg în aşa fel încît să-şi poată trimite mesajul său personal contemporanilor, nu a scăpat lui Bolliac, după cum nu-i scapă nici îndrăzneala cu care Shakespeare aduce în scenă evenimentele şi oamenii : „sub despotismul cel absolut al Elisabetei, el nu s-a zăticnit nicidecum în faptele sale ; punea slobod şi fără temere pe scenă toate personajele atît ale crăiei şi cele ale nobleţei ; zugrăvea în cele mai întunecate colori şi deboşurile lui Henri VIII, tatăl crăiesei".

Pe doamna de Stael, din a cărei operă traduce un fragment din Corinne şi o scrisoare asupra gustului lui Rousseau pentru muzică şi botanică, Bolliac o prezintă cititorilor *Curiozului* : „unul din

Pictorul Negulici,
(autoportret)

Pictorul Rosenthal
(portret de Negulici, 1844)

Generalul Bem, comandantul trupelor revoluţionare maghiare, 1848

C.A. Rosetti la 1848
(după o stampă de autor anonim)

Colţ din Bucureşti pe la 1837

Vederea Bucureştilor la jumătatea secolului trecut

Generalul Cristian Tell

O demonstrație politică a pașoptiștilor

cele mai frumoase geniuri ce a expus sexul frumos, care a ştiut printr-un metod atît de plăcut să tragă interesul şi să deştepte gustul către artele frumoase..."

Toată munca lui Bolliac, toată energia cheltuită în căutarea de aderenţi şi colaboratori, s-au dovedit, din păcate, zadarnice. După al patrulea număr, *Curiozul* este suspendat din ordinul cenzurii. Un biograf ne spune că ziarul a fost suspendat „în urma intrigilor şi presiunilor boierilor fanarioţi" şi că de acum încolo nu-i mai rămînea lui Bolliac altă cale decît satira „ceea ce îl va duce de multe ori la închisoare" *. Noi ştim însă că Bolliac nu a stat decît o singură dată la închisoare, şi nu din cauza vreunei satire, ci din cauză că împărtăşea ideile lui Cîmpineanu.

Nimeni nu se aşteptase însă — nici măcar Eliade care îi dorise poate în mod tainic eşecul — ca ziarul să dispară atît de repede. Abia peste mulţi ani de la acest brusc şi nebănuit sfîrşit, răsfoind colecţia *Curiozului,* Bolliac va vedea cu uimire că ziarul avea înscrise chiar în paginile sale, dintru început, semnele pieirii. Pe prima pagină Bolliac găsi cu multă amărăciune elegia lui Charles Hubert Millevoyes : „La chutte de feuilles..."

Ca frunzele căzuse şi *Curiozul !*

---

* I G Valentineanu : „Biografia oamenilor mari scrisă de un om mic".

XI

PRIETENII

Din fericire poetul era tînăr; nu avea decît douăzeci şi trei de ani. E vîrsta la care insuccesul în loc să descurajeze, întăreşte pe om şi-l pregăteşte pentru luptele de mai tîrziu. Precis, nici Bolliac nu întrezăreşte cum se va desfăşura viaţa lui în viitor. Presimte însă că aşa după cum lăsase şcoala pentru oştire şi oştirea pentru poezie, are să vină o zi cînd are să lase deoparte şi poezia. Ce are să pună în loc, singur el nu ştie.

Deocamdată se ţine în preajma lui Cîmpineanu, a cărui luptă deschisă împotriva lui Alexandru Ghica îl pasionează, ea reprezentînd pentru el şi un mijloc de a se răzbuna împotriva marilor boieri din jurul domnitorului, care intrigaseră, asmuţind cenzura asupra *Curiozului*. Totodată va continua să aibă relaţii cu unii colaboratori ai *Curierului Romînesc* şi să strîngă legăturile cu cîţiva oameni, mai în vîrstă, care vin în casa lui Ion Cîmpineanu, ca prieteni. Între aceştia va alege tînărul Bolliac, mai deosebit, pe Teodor Diamant, pe care Ion Ghica îl numeşte familiar „nenea Tudorache" şi despre care unii ziceau că s-ar trage din sfîntul Dimitrie Basarabov, ale cărui moaşte odihnesc în raclă de argint, sub turlele Mitropoliei. Înrudirea cu sfîntul nu-l împiedica pe Teodor Diamant să fie un om plăcut la vorbă, un adevărat om

de spirit și de societate, în fața căruia casele boierești își deschideau larg ușile, iar Cîmpineanu, Iancu Ruset, Manolache Băleanu și Grigore Cantacuzino îl socoteau ca pe un oaspete binevenit și prieten devotat. Bolliac îl întîlnise deseori pe Diamant în casa lui Ion Cîmpineanu și se amuza de felul său de-a vorbi, în sentențe și proverbe al căror tîlc tînărul îl raporta totdeauna la propriile lui năzuințe într-o schimbare a societății. „Bogatul să nu asuprească pe sărac" — spunea nenea Tudorache. „Jertfește interesul tău pentru fericirea aproapelui", „Folosul dobîndit prin viclenie ți se strecoară printre degete", și multe asemenea. Dar Bolliac se simțea atras spre Diamant nu numai pentru vocabularul pitoresc și plin de tîlc al omului pe care Costache Crețulescu, unchiul lui Ion Ghica, îl poreclise pentru vorbirea lui : Zlatauz ! * Pe tînăr îl atrăgea vasta cultură a lui Teodor Diamant (vorbea franceză, germană, italiană și cunoștea literatura clasică, greacă și latină) și mai ales temperamentul său entuziast, tenacitatea cu care îmbrățișa o idee și lupta pentru ea cu trup și suflet ; calități pe care Bolliac le găsea în el însuși, ca o replică vie și ceva mai tînără. Ore în șir, în casa de pe Podul Mogoșoaiei a stolnicului Petrache sau în salonul lui Cîmpineanu, Bolliac îl asculta pe „nenea Tudorache" expunînd teoriile saintsimoniste și mai ales fourieriste, al căror adept era și pe care, de la venirea sa de la Paris, se străduia să le pună în aplicare, aici, la malurile Dunării, în țara neștiută încă mai de nici un străin și confundată de foarte mulți cu o raia turcească. Ar fi vrut Diamant să aplice în fapt, undeva, pe o moșie oarecare, sistemul socialistului utopist francez, Fourier, în care oamenii se asociază și coabitează într-un fel de comună, numită falanster. Bolliac asculta expunerea lui Diamant cu interes și respect. Citise și el, cu cîțiva ani înainte, pe Saint Simon și pe Fourier, se entuziasmase și el de ideile lor socialiste, uto-

* Ion Ghica : Scrisori către V. Alecsandri, E.S.P.L.A., 1953.

pice, pe care mulţi tineri atunci (şi chiar el însuşi) le confundau cu comunismul. Felul atrăgător însă colorat, pasionant, în care „Zlatauz" filozoful, le expunea celor care îl ascultau prin saloane sau săli de redacţie, era mai cuceritor decît însăşi sistemul lui Fourier. Aşa se explica faptul că numai în doi ani, de cînd revenise în ţară „numărul prozeliţilor ajunsese a fi destul de mare ca să se poată gîndi la organizarea seriilor şi la edificarea unui falanster" *. S-a potrivit ca tocmai în anul cînd tînărul Bolliac trecuse prin atîtea încercări grele, Diamant să-şi vadă visul realizat. Tînărul Manolache Băleanu pusese la dispoziţia lui Diamant, moşia sa de la Scăeni-Prahova, iar primul falanster începuse să se edifice, sub ochiul atent al donatorului, el însuşi adept înfocat al fourierismului. Acum, discuţiile bucureştenilor nu se mai duceau decît în jurul celor ce se întîmplă la Scăeni ; fiecare june căuta să se dovedească cel mai bine informat ; şi de unde pot fi luate veştile cele mai sigure, decît de la „nea Tudorache" — care, după ce îşi văzuse visul cu ochii, se ferea să plece la Scăeni, continuînd să frecventeze mai departe saloanele lui Ion Cîmpineanu şi Iancu Ruset. În schimb, binevoitor, nea Tudorache, dădea tuturor informaţiile dorite, fiind ţinut la curent de Manolache Băleanu, şi descria toate, ca şi cum ar fi fost la faţa locului... „clădirile falansterului erau aşezate în careu, ca la mînăstire şi cu poartă la mijlocul din faţa intrării. Erau ca nişte chilii, joase, călugăreşti, poate ceva mai încăpătoare."

— Şi cîţi oameni locuiesc acolo ? — întreba un june.

— Să tot fie vreo treizeci şi şase — răspundea nea Tudorache.

— Şi cu ce-şi petrec timpul ?

Nea Tudorache zîmbea :

---

* Ion Ghica, op. cit.

— Cu ceea ce este de cuviință. Lucrează pămîntul, învață ceva deprinderi în științe. Femeile învață să lucreze ca la pension.

— Am auzit, spunea un june, că ar fi și țigani în falansterul din Scăeni...

— S-ar putea să fie — spunea Diamant, că doar și ei sînt de-ai noștri, sînt oameni...

Așa se treceau serile în saloanele bucureștene, în acel sfîrșit de an 1836, cînd un colaborator al *Curierului Romînesc,* informat de cele ce hotăra domnitorul Alexandru Ghica, adusese vestea uluitoare că falansterul de la Scăeni a fost desființat.

— Și ce are să urmeze acuma ? întrebă cu sufletul la gură tînărul Bolliac, care se afla și el în salonul lui Cîmpineanu.

Ziaristul de la *Curierul* privi cu compătimire pe tînărul lipsit de atîta fantezie, încît nu poate să-și imagineze măcar un deznodămînt a cărui evidență se impunea totuși.

— Ce să se întîmple ? — răspunse el, „seriile" și „grupele" au să fie împrăștiate, iar șefii au să fie trimiși în surghiun.

O tăcere grea, ca de plumb, a urmat acestor cuvinte. Apoi, spre uimirea tuturor, s-a auzit glasul blînd, ceva poate mai puțin pămîntesc, al lui Diamant, spunînd, ca o amenințare sau poate ca o profeție la adresa domnitorului Ghica cel care înfăptuise nedreptatea : „Ce ție nu-ți place, altuia nu-i face !"

Acestea i-au fost ultimele vorbe. Peste cîteva zile, Teodor Diamant era ridicat de-acasă și pornit în exil, la Snagov. Sfîntul, din racla lui de argint, de pe dealul Mitropoliei, nu fusese în stare să-și apere strănepotul de furia lui Alexandru Ghica și a boierilor cu mintea întunecată. Despre „nea Tudorache" are să vorbească însă deseori Bolliac cu Ion Ghica ori cu Alecu Golescu-Albu, poreclit „Aime Martin" (după numele faimosului autor al „scrisorilor către Sofia, despre fizică, chimie și științe naturale"). Cu durere vor afla ei, că în exilul de la Snagov sănătatea lui Teodor Diamant se șu-

brezise şi că mulţi dintre boierii care îi ascultaseră cîndva teoriile şi se arătaseră gata a-l urma pe drumul falansterismului, acum cînd eroul era surghiunit, iar Manolache Bălăceanu avea domiciliu forţat pe moşia de la Bolintinu, se fereau a mărturisi că ar fi cunoscut vreodată pe visătorul idealist „Zlatauz."

*
* *

Tot în acea vreme cunoscuse Bolliac pe Paris Momuleanu şi pe Constantin Facca.

Voioşia celui dintîi, în contrast cu felul său de a fi, serios şi pasionat, îl atrăgea pe Bolliac spre acest poet care, deşi trecuse de patruzeci de ani, îşi risipea existenţa în glume, în petreceri, în cuvinte de duh. Bolliac nu-şi dădea seama că Paris Momuleanu, presimţind parcă scurta sa existenţă, căuta să stoarcă din ea toate bucuriile, cît mai multe, şi cît mai repede. Dar dacă erau deosebiţi în firea lor, ideile le erau comune : amîndoi, şi Paris Momuleanu şi Bolliac aveau acelaşi dispreţ faţă de ipocriţi şi defăimători, faţă de lăudăroşi şi flecari ; amîndoi urau clasa boierilor înapoiaţi, obtuzi şi cu nasul pe sus. Acest dispreţ faţă de boierii grandomani îl făcea pe Paris Momuleanu să spuie lui Bolliac mai totdeauna :

— I-ai auzit ? I-ai văzut ? Şi rîzînd din inimă să recite propriile-i versuri :

Ei gîndesc că nu-s născuţi
Ci din cer de sus căzuţi !

Dar ceea ce îi apropia mai mult, era pare-se ambiţia comună de-a ajunge poeţi fruntaşi ai epocii lor. În desele plimbări comune, cînd îşi depănau trecutul şi încercau să deslueascăprin negurile viitorului care le va fi destinul, Bolliac auzea pe Momuleanu spunînd : „Trebuie să ne înstrunăm lirele ca să devenim asemenea Omirilor, Ovidilor şi Rasinilor !" La auzul acestor vorbe, Bolliac tresă-

rea, se îmbujora la față, avea impresia că prietenul Momuleanu i se furișase în suflet, furîndu-i un secret pe care îl credea bine ferecat. Din păcate, pe Paris Momuleanu avea să-l piardă Bolliac numai la doi ani după ce se cunoscuseră — în 1837 — și atunci autorul „Meditațiilor" începu să fie văzut mai des prin salonul lui Costache Facca, ori prin grădina lui Giafer, unde „boierul" își petrecea nopțile în tovărășia lui Anton Pann și a lui Marin Serghiescu-Națională. Cu toate că se înrudea cu domnitorul Alexandru Ghica și era deputat în „Obștească Adunare", Facca ura saloanele boierești (excepție făcînd pentru salonul său propriu și cel al lui Ion Cîmpineanu) și se simțea mai bine în mijlocul actorilor de la Teatrul Filarmonicii, sau „cîntăreților" de la biserica Olari ori Negustori. Om de duh, prietenos, poate cam naiv, Facca știa să se facă iubit de tinerii cu idei înaintate, precît era de urît de propria sa castă pe care o denumise : „dracii vieții publice". „Știa atît de bine să ne cucerească inimile, încîntîndu-ne cu naivitățile sale, făcînd bucuria noastră, cînd se afla în mijlocul nostru" — are să scrie Bolliac despre Facca. Dar are să adauge : „era activ și exact în îndatoririle sale din Obștească Adunare, cumpătat și cumpănit în dezbateri".* Aceste două fațete ale firii lui Facca : ușurătatea și cumpătarea, făceau farmecul autorului „Franțuzitelor", ca și puținul preț care îl punea el pe „etichetă" îngăduind, de pildă, unui tînăr ca Bolliac — cu toate că el era mai mare cu treisprezece ani — să-l tutuiască sau să-i spună în public „Constantine dragă". Cu toate că piesa lui Facca „Franțuzitele" — pe atunci numită „Comoedia vremii" — nu s-a jucat decît mai tîrziu și a fost tipărită de Eliade abia în 1860, totuși textul ei a fost citit deseori de către autor pentru amuzamentul prietenilor și Bolliac a fost cel dintîi care

* Cezar Bolliac : „Orație funebră" *Curierul Romînesc*, 12 martie, 1845.

s-a distrat copios de vorbire „franţuzită" a demoazelelor Elenca şi Luxandra. Felul lor de a vorbi — cu toate că „franţuzismul" era un fenomen general atunci în lumea micii burghezii — şi-l va aminti Bolliac în ziua cînd are să-şi adreseze „epistola" sa prietenului D.K.A.K., de curînd venit de la Paris :

Învăţat-ai de se cade deodată a intra
În salonul unde-i cercul *sau de trebuie-a căta...*
Franţuzeşte învăţat-ai cîrlionţi să-ţi învîrteşti
Şi a l'imbesil *cravata mai cu* gros *să potriveşti ?*

E cu neputinţă, auzind aceste interogări ale lui Bolliac să nu-ţi sune în urechi, aşa după cum îi va fi sunat şi poetului — ciripitul Luxandrei din „Franţuzitele" :

În jurnalul de pe urmă e ceva deosebit
D'abor *o demoazelă cînd se află în vizit*
Este de bonton *la modă să aibă capot deschis*
În mînă cu portofoliu şi cu baiader închis.

* * *

Cu Ion Negulici s-a cunoscut şi a legat prietenie Bolliac, într-o sală a colegiului Sf. Sava, cu prilejul unei expoziţii de pictură. Negulici abia venise de la Paris şi visa să facă portrete boierilor şi mai ales ale boieroaicelor din Bucureşti, care nemaiputînd aspira la onoarea de-a se vedea zugrăvite cu soţii şi cuconii lor pe zidurile bisericilor şi ale monastirilor, se mulţumeau cu mai puţin ; să fie pictate pe pînză şi să-şi atîrne chipul meşteşugit boit pe peretele salonului. Aveau în schimb grijă să pozeze pictorului, cu gîtul împrejmuit de cinci şiraguri de perle, cu multe inele scînteietoare pe degete şi mîinile încercuite în brăţări de aur masiv.

Pînă una alta, pînă să-i vină comenzile, pictorul Negulici se mulţumea să viziteze şi să admire expoziţiile de pictură, rare în acea vreme, dar îndestul de interesante. Abia se închisese expoziţia pictoru-

lui Walenstein, într-o sală de la Colegiul Sf. Sava, că Iosef Schoëft, deschide în acelaşi loc expoziţia sa de portrete, de vederi cîmpeneşti şi de natură moartă. La această expoziţie a făcut cunoştinţă Bolliac cu Negulici şi, spre surprinderea celui dintîi, pictorul în loc să-i vorbească despre meşteşugul pe care îl îmbrăţişase, ori despre calităţile tablourilor expuse, îi vorbise despre Saint Simon, despre Enfentin şi Leroux, despre Fourier, lăsînd să se înţeleagă cît îi admiră şi cît l-au entuziasmat teoriile lor. Poate că era şi o dîră de ironie în glasul lui Negulici cînd a spus, după ce a privit atent picturile lui Schoëft, atîrnate pe pereţii sălii :

— Teoria lui Saint Simon nu socot, domnul meu, că l-ar interesa de pildă pe pictorul care expune aici în sala colegiului Sf. Sava.

— Pentru ce, domnul meu ? — a întrebat surprins Bolliac.

Şi Negulici a răspuns, printre dinţi :

— Dacă ar fi să capete fiecare după talentul său, atuncii bietul Schoëft, al nostru...

Negulici nu a mai continuat. Bolliac a înţeles însă că în paradisul terestru pe care Saint Simon şi adepţii lui vroiau să-l edifice, pictorul Schoëft nu va căpăta nimic. Şi Bolliac, în gînd, continuă raţionamentul neterminat de Negulici : „Chiar dacă statul ar acapara toate bogăţiile, aşa cum cer saintsimonienii şi ar distribui oamenilor după capacitatea lor instrumentele de muncă, pictorul acesta n-ar căpăta nici culori, nici pensulă".

Şi Bolliac se pomeni rîzînd singur, în timp ce Negulici îl cerceta atent, cu seriozitate, ca şi cum ar fi vrut să-i pătrundă gîndul. Aşa a început prietenia dintre cei doi tineri, marcată de prelungite discuţii în casa lui Peretz sau în atelierul pictorului de pe lîngă grădina Cişmigiului, cu despărţiri de săptămîni şi chiar luni, fiindcă Negulici, pentru a trăi din pictura lui, era nevoit să plece deseori la Iaşi sau la Piteşti... Pictorul, care pornise modest din atelierul de cusături al Mariei Rosetti de la Cîmpulung, şi învăţase meşteşugul picturii la

Paris în atelierul lui Cogniet, odată venit în Bucureşti, găsise mulţi boieri amatori care doreau să fie pictaţi ; cu toate acestea nu îndestul de mulţi, pentru ca să scape de nevoile materiale. De aceea poate, îşi împărţea el vremea între Bucureşti, Iaşi şi Piteşti ; de aceea, fără să-şi îngăduie o clipă de odihnă, picta cu înverşunare. Vroia să lase în urma lui o operă cît mai bogată şi variată, convins fiind că, asemeni muzicii, „arta desenului e potrivită să dezvolte simţămîntul naţional al mulţimilor. Dacă muzica e vibraţia sufletului unei naţiuni, atunci, un tablou, o statuie e ca o pietrificare a unei mari gîndiri naţionale. Poporul o prinde fiindcă ea are o formă care trece din generaţie în generaţie." *

* * *

După discuţiile cu Negulici, singur în odaia lui frumos mobilată, Bolliac se perpelea, noaptea întreagă, gîndind la adevărurile ce se ascund în vorbele prietenului său. Amîndoi sînt tineri ; au aceeaşi vîrstă, poate că Negulici să aibă un an mai mult decît el. Totuşi, cît de deosebită a fost viaţa lor pînă acum ! Şi de ce oare ? — se întreabă Bolliac. Pictorul a fugit de-acasă, din casa preotului de la Subeşti, a trudit ici, colo, la stăpîni ; s-a aciuiat pe lîngă Maria Rosetti, a fugit şi de acolo ca să capete o brumă de învăţătură la Bucureşti şi Iaşi. Dar lipsurile băneşti i-au tăiat totdeauna aripile ; de-abia începea un curs, că şi trebuia să-l părăsească. Aşa a trecut, umil şi ignorat, prin atelierul lui Nicolo Livaditi „prietenul lui Mazzini", iar cînd a fost să plece la Paris, prietenii au pus mînă de la mînă, ca să-i încropească banii de studii. În schimb, el, Bolliac s-a trezit de mic într-o casă îndestulată, pe uliţa cea mai frumoasă a Bucureştilor, servit de roabe şi robi, iar verile şi le-a petrecut

* Gînduri exprimate de Negulici în scrisoarea adresată lui Al. Golescu-Arăpilă, în 1846.

la moşie, fără griji şi fără lipsuri. El n-a avut nevoie de obolul prietenilor ca să studieze. Lui i s-au adus în casă dascăli celebri, ca Neofit Duca, iar stolnicul Petrache a desfăcut baierile pungii plătindu-l cu galbeni pentru ca micul Cezar să poată căpăta o cultură vrednică de starea socială şi materială a plătitorului. „Are dreptate prietenul Negulici, îşi spunea Bolliac. Cu banii stolnicului mi-am putut cumpăra învăţătura, cu banii lui mi-am oferit plăcerile adolescenţei, cu banii lui, dacă aş dori-o, mi-aş putea cumpăra un post de judecător, ori de ispravnic, şi mi-aş duce viaţa liniştit, fără grija zilei de mîine." El ştie însă că liniştea aceasta, echivalînd cu moartea spiritului şi a sufletului, n-are s-o aibă niciodată, fiindcă n-o doreşte... El e născut să se frămînte, să lupte, să lovească în drepta şi stînga, să fie lovit la rîndu-i, să cadă ca să se ridice mai tare, mai mîndru, mai încrezător în sine... „Dar lupta de pînă acum, cu palidele succese, cu căderile şi renunţările ei, merită cu adevărat acest nume?" — se întreabă Bolliac, săgetat de îndoială. „Se poate numi cu adevărat bătălie, faptul că te-ai duelat pentru o piesă şi te-ai luat la harţă pentru nişte versuri? Dar ce conţinut avea piesa, ce sentimente mari, largi umane exprimau oare versurile? Ce idei generoase străbăteau de sub haina de imagini colorate şi cu meşteşug lucrate?"

Vorbind despre pictură şi sculptură, Negulici îi spusese: „Un tablou, o statuie e ca o pietrificare a unei mari gîndiri a naţiunii". Amintindu-şi aceste vorbe, îndoiala lui Bolliac se preface într-un soi de panică. Are pe masa de lucru cîteva poezii, unele scrise în casele de la Giurgiu, altele aici, în Bucureşti şi pe care le-a făgăduit pentru publicare unui ziar din Giurgiu: *Pămînteanul*. Nu trebuie să se scoale din pat, să se ducă la masa de lucru, să le caute printre alte hîrtii, ca să şi le amintească. Sînt gravate în memoria lui pentru totdeauna, fiindcă au fost scrise cu acele litere indelebile ale inimii sîngerate. E mulţumit şi mîndru de ceea ce a scris. Mai ales de cea din urmă poezie compusă într-o

noapte de martie, într-una din acele nopți făcute din deznădejde și renunțare... Atunci, i se păruse că viața-i se strecoară „ca rîul ce grăbește să ajungă la izvorul de unde a plecat" și tinerețea lui, prea devreme veștejită, nu va fi în stare să-l apere de sfîrșitul inevitabil. Și va muri, fără ca ea, femeia pe care a iubit-o tainic, să-i fi aflat secretul.

Și grabnica mea moarte tu nu vei auzi-o
Decît ca o nuvelă de care nu te-atingi.

S-ar putea întîmpla totuși, ca umbra lui veșnic rătăcitoare, veșnic neliniștită, să se abată pe la casa ființei iubite ; să-i tulbure somnul ; să-i împărtășească în sfîrșit teribilul secret al poetului și să-i spună că mormîntul lui suspină de dorul ei. Iar atunci copleșită de durere și remușcare, femeia iubită are să vină la mormîntul poetului, umbrit de-o salcie plîngătoare...

Cu salcia ce-a plînge să lași atunci să cază
O lacrămă la crucea ce ție-am consfințit !
Cu candela-mi cea tristă străbate a ei rază
Prin negura eternă ce voi fi rătăcit.

Pe piatră-mi lasă-ți ochii, citește al meu nume,
Gîndește-n care vîrstă mă despărțesc de lume
Și scrie cu-a ta mînă pe-ast lesped de granit :
Aci am pus p-acela ce-atîta m-a iubit !

De ce oare poezia aceasta care-i storsese lacrimi de încîntare cînd o scrisese, acum, cînd o recită din memorie, întins pe patul în care se frămîntă cuprins de insomnie, i se pare deodată banală, lăcrimoasă și inutilă în frumusețea ei ? Poate fiindcă spusele lui Negulici despre opera de artă îl obsedează încă. Poate fiindcă din memoria sa nu s-au șters încă vorbele lui Eliade : veacul nostru vrea altceva, lumea nu se mai miră de dragostea înlăcrimată a unui poet.

— Dar, se-ntrebă Bolliac, de partea lor să fie oare dreptatea ? Este în adevăr necesar ca prin

muzică, prin pictură, prin poezie, să faci să vibreze sufletul naţiei tale ? Dacă spusele lor sînt adevărate, atunci ce reprezintă poeziile mele ? Cum vibrează în ele sufletul naţiei mele, cu necazurile lui, cu marile lui speranţe ? Unde sînt deznădejdea poporului, obida ţăranului muncit, chinuit şi vîndut ca o vită ? Unde credinţa într-un viitor mai bun şi mai demn ? Dacă dreptatea e de parte lui Negulici sau a lui Eliade, atunci o poezie ca „Vaca văduvei" sau „Fata de ţigan şi fata de boier" are să tragă mai greu în cumpăna judecăţii viitoare, decît poeziile mele de-acum, în care cînt sînii de marmură şi părul de aur al iubitei sau mă lamentez de apropiata-mi moarte. E cu putinţă oare ?

Gîndind astfel şi căutînd răspunsuri la propria-i îndoială, poetul nici nu şi-a dat seama că mai trecuse o noapte din viaţa lui, pe care o socotea scurtă, dar care în realitate avea să fie lungă şi plină de contradicţii.

XII

ÎN BABILONUL ROMÎNIEI

— De mult dorisem să văd lumea mare ; acum mi-am ajuns scopul. Iacă-mă şi în *Babilonul Romîniei*...

Cel care vorbise astfel era Ion Codru Drăguşanu, acel „peregrin transilvan" care venise în Bucureşti, în toamna lui 1837. Se aflau mai mulţi tineri în jurul său, Bolliac, Negulici, Costache Filipescu, la o masă scundă, într-o cafenea turcească de pe malul Dîmboviţei. Îl ascultau cu interes povestindu-şi întîmplările din copilărie şi făceau haz de felul în care „peregrinul" zugrăvea oraşul în care ei trăiau, fără să-l vadă, fiindcă se obişnuiseră cu el din copilărie. În faţa lor se vedea apa Dîmboviţei, curgînd printre sălciile încovoiate şi Ion Codru Drăguşanu simţi nevoia să-şi verse năduful, împotriva poetului care o cîntase :

Dîmbovită, apă dulce
Cine-o bea nu se mai duce...

— Unde dulce ? Apă dulce ? Apă dulce şi limpede ca braga, ca terciu cesta de făriná de mei fermentat, băutura voastră săţioasă !

— În schimb de podurile noastre, îngrijite şi curăţate, nu ai a te plînge — îl asmuţă Negulici...

— Nici că mă plîng — răspunde „peregrinul". Numai că, domnia ta, ai auzit ce-o zis turistu franc

despre asta ? „Bucureștenii o jumătate de an frămîntă și altă jumătate mănîncă !" Pare-mi-se că era o aluzie la tina cea multă iarna, cînd nu e înghețată, și la pulberea cea cumplită vara, niciodată măturată !

Observația justă a transilvăneanului îi face pe meseni să rîdă cu hohote, apoi, după ce a mai sorbit fiecare o filegeană dulce amăruie, se ridică și pornesc spre treburile lor. Văzînd cum trec boierii, noapte, ziua, în caleștile lor, pe Codru Drăgușanu îl apucă mila gîndind „cît de amar pătimesc, boierii aceștia, de trinji, căci și mișcarea cea puțină o fac întinși în calește". Spectacolul străzii îl ia însă pe călător de la gîndurile sale și de-acum încolo privirile lui nu se mai satură la trecerea mulțimii pestriț îmbrăcată : „care cu giubea turcă, cu işlic armenesc (o căciulă cît ciubărul de mare) și cu ceacșiri scarlatinii (roșii), rivalizînd cu dulama circasiană, atila maghiară și fracul germano-franc, căptușit cu atlas roșu. Cizme roșii, în picioare, meși galbeni și ciupici negri europeni". În această mulțime atît de felurit îmbrăcată, iată deodată un grec tînăr „cu haină de postav roșu cu gaetane de fir și fustanelă albă den patru colți", ori un arnăut cu pantaloni strîmți, plesnind pe glezne, „și cu cealma de șaluri tripolitane, vărgate..."

Tot privind și observînd, ziua s-a scurs pe nesimțite și cînd „peregrinul" a ajuns la hanul unde poposise, seara se lăsase de mult. A mîncat în pripă și obosit s-a dus să se culce, a doua zi urmînd să plece, dis de dimineață, în călătorie, în cortegiul domnesc al lui Alexandru Ghica.

A doua zi, tinerii Negulici, Bolliac și Filipescu l-au așteptat zadarnic, în cafeneaua de pe malul apei, unde își dăduseră întîlnire. Se pare însă că drumul lui Codru Drăgușanu în cortegiul lui Ghica Vodă, nu fusese fără folos. „Peregrinul transilvan" se dovedise un om cu mult spirit de observație, dovadă descrierea pe care avea s-o facă peste cîteva zile, prietenilor de la cafenea, iar mai tîrziu avea s-o așternă pe hîrtie :

„Era o dimineață frumoasă, boierimea adunată la palațiu. Vodă-și luă rămas bun și între felicitări cît se poate mai specios participătoare ale curtenilor, se așeză într-o caretă bine pacată și preînjugată de doisprezece cai albi, cu hamuri roșii. Petrecut de vreo sută de trăsuri și o ceată impunătoare de dorobanți, subt conducerea marelui Agă, ca fulgerul ieșirăm pre podul Calicilor, care cu drept s-ar putea numi strada Banatului, și în scurt timp ajunserăm la prima stațiune, pre drum naturale, dar altmintre, de o săptămînă ajustat și măturat mai tot, printre spaliere de popor. Ne mai asurziră cu strigăte de bucurie, de bucurie zic numai comandate, căci văzui odată la Călărași cum se prepara la recepțiunea lui vodă cu biciul și cum pinetarii (brutarii) fură constrînși două zile a vinde șemlă (jimblă) în loc de pîine, ca să se convingă măria sa de abondanța țării". *

* Ion Codru Drăgușanu: „Peregrinul transilvan"... E.S.P.L.A. 1956.

XIII

SONET LA ANUL 1839

Se străduiau ei boierii şi cîrmuitorii de judeţe să dea lui Alexandru Ghica iluzia unei „ţări abondante" ; se căzneau ei, oamenii Agiei să întărească entuziasmul ţărănimii faţă de vodă cu şfichiul bicelor, zadarnice erau toate : somnul nu se lipea de domneştile pleoape. Zorile îl apuca pe vodă cu ochii înroşiţi de plîns nu de durerea ţării, ci gîndind la dragostea lui nefericită pentru contesa Van Suchteln. Pantofiorul de atlaz al iubitei, pitit în puful perinei de la căpătîi, în loc să-i îndulcească aleanul sufletului, mai tare i-l înteţea. Crezînd că o întîlnire cu contesa, i-ar putea reda somnul şi gustul de viaţă, Alexandru Ghica plecă, pe la mijlocul lui noiembrie 1838, la Milano, sub nume de împrumut : Alexandru Sanders. Din păcate, destinul se înverşuna împotriva amanţilor şi domnul Sanders s-a întors în ianuarie 1839 în Bucureşti singur, fără contesa, întrucît divorţul acesteia de soţul ei legitim fusese respins de către ţar.

Acum, domnitorul se lasă pradă durerii şi ca şi cum necazurile inimei sale simţitoare nu i-ar fi fost de ajuns, nu trece zi în care să nu i se şoptească la ureche veşti politice din cele mai neplăcute. Agenţii săi din afară se întrec, care de care, să-l informeze că „duşmanul de moarte" Ion Cîmpineanu e văzut cînd la Constantinopol, cînd la Paris ori

la Londra, şi uneltirile lui împotriva domnului par să fie ascultate cu interes de unii oameni cu răspundere. Domnitorul greşise deci atunci cînd socotise că întîmplările din mai, care culminaseră cu semnarea articolului adiţional din „Regulamentul Organic" îi asigurase tronul. Jocul lui dublu nu-i folosise. Cu complicitatea lui Eliade, instigase pe Cîmpineanu, pe Băleanu, şi pe Filipescu, asigurîndu-i că el însuşi este potrivnic semnării ; se prefăcuse chiar, în clipa semnării, că de emoţie şi durere îi scăpă tocul din mînă. Boierii din Adunarea Obştească, în urma ordinului venit de la Poartă, au trebuit pînă la urmă să se supună. Singurul avantaj pe care Ghica îl obţinuse, prin duplicitatea lui, fusese acela că se descotorosise de cîţiva duşmani personali care îl criticau făţiş în Adunare ori prin pamflete anonime pentru sistemul său de a guverna. Emanuel Băleanu fusese exilat : Iancu Ruset şi Ion Oteteleşanu asupriţi de oamenii Agiei, iar pe Ion Filipescu îl scosese din postul de agă al poliţiei, punînd în locu-i un om mai sigur, pe o rudă de-a măriei sale. Ion Cîmpineanu, duşmanul de moarte, care nu se dusese la şedinţa Adunării, ci îşi trimisese numai răspunsul către prezident, (răspuns a cărui copie se va găsi mai tîrziu acasă, la Bolliac), va fi trimis şi el în exil, la Filipoli. Cu acestea se părea că epizodul „dobitocilor nesupuşi" părea încheiat.

Şi iată că deodată, veştile sosite din afară devin ameninţătoare : Ion Cîmpineanu, eliberat din surghiunul de la Filipoli, cutreieră capitalele Occidentului şi asmute guvernele împotriva domnului ; în ţară, partizanii celui exilat se mişcă din nou, prinzînd curaj. Un oarecare „poeţoi" Cezar Bolliac împarte prin saloane, pe sub mînă, un „sonet la anul 1839", iar prietenii şi fraţii săi vitregi, Peretzii, îl trec mai departe prin hanurile şi dughenele Bucureştilor.

El, domnitorul, nu avusese curiozitatea să citească *Sonetul,* dar oamenii din preajma sa şi mai

ales buna lui soră Profira Blaremberg îl citiseră și spuneau că e plin de orori, cam în felul acestora :

Din zi în zi mai tristă, sărmană Romînie ;
De două veacuri jalea îți crește ne-ncetat !
Traian se miră, plînge, privește-a ta cîmpie
Ce-o știe cîmp, odată de Acvilă-apărat.

— Să nu fie cu supărarea Măriei Tale, da tînărul acesta se întrece cu îndrăzneala — șoptesc bătrînii boieri lui Ghica.

— De ce s-o fi mirînd Traian, numai poetul știe ! Că, Măria Ta, ai știut să aperi și să faci bogată această țărișoară a noastră, mai abitir decît Acvila romană !

Și era mult adevăr în vorbele lingușitoare ale boierilor : Alexandru Ghica apărase „țara noastră", adică a lor, a marilor boieri. Această țărișoară de vreo cinci sute de boieri halè trăia în lene, în chefuri și în chiverniseală. Totul se făcea după placul ei. Ea vindea funcțiile și rangurile celui care dădea mai mult, și tot această „țărișoară" a boierilor mari, își recruta uneltele pentru administrație și justiție din clientela obișnuită a casei, învățată cu „sărut' mîna", cu „gheliru" și cu furtișagu. Adevărata țară, a celor cîteva milioane de țărani, truditori ai pămîntului, trăia în cruntă iobăgie, asudînd sînge, ca să umple hambarele boierului, ca să aibă ce trimite afară din țară, toamna, contra pungilor cu galbeni.

Adunarea Obștească înseși sau „Adunanța — cum o numește Bolliac — era o arendă unde se disputau boierii și chiverniselile, iar deputatul un sclav al princepelui, condus de un ministru fără răspundere"... În afară de mîna aceasta de boieri mari, dar servili, nici un om mai puțin avut, dar inteligent și harnic, nu putea obține un loc în „Adunanță" : „Comerciul care învie societatea, industria care o hrănește și o ține, nu erau nicidecum reprezentate în această adunanță ce se numea obștească !" — are să scrie Bolliac.

Toate acestea se făcea că nu le vede domnitorul îndrăgostit, care se chinuia nopțile gîndind la fericirea lui zădărnicită. Și chiar de le vedea, își spunea că n-are să schimbe el „obiceiurile pămîntului", de dragul unor boiernași tineri, necopți la minte și colțoși pe deasupra.

„Totuși își zice domnitorul o vină tot am : Burghezia asta nouă, ridicată la ranguri de boierie pentru că am avut nevoie de banii ei și i-am primit galbenii, sapă acum nu numai la temelia feudalismului, ceea ce în fond personal mi-e indiferent, dar chiar la temelia tronului meu, ceea ce este pur și simplu o obrăznicie" !

Gîndind astfel, Alexandru Ghica își șterge mustățile pe care se prelinge puțină zeamă din dulceață de chitră, preparată de chiar mînușițele sorei sale, Profiriția. Aude totuși ca prin vis pe cineva șoptind cu prefăcută revoltă :

— Nerușinarea lui Bolliac acesta ar trebui pedepsită. Pînă și de Măria Ta se atinge...

Și boierul revoltat citește de pe o foaie următoarele versuri, destinate evident țării care geme :

Pe cine aștepți oare s-aline-a ta durere ?
Pe-acela ce te suge ? te calcă în picere ?
Pe cei carii te-ar vinde de mii de ori pe-un tron ?

Trezit din gînduri, Alexandru Ghica răspunde cu hotărîre glasului care întreabă :

— Am să iau măsuri... Țara să fie fără grijă !

Chipurile boierilor bătrîni se înseninară.

*
* *

Răzbunarea domnului nu avea să întîrzie. Ion Cîmpineanu pornește de la Viena spre granița romînească, mărturisind prietenilor săi intimi, care se temeau de viața lui, că e descurajat și că pentru el ceea ce are să se întîmple nu-l mai interesează. „Am eșuat în negocierile mele — le spune el. Ini-

ma-mi e sfîşiată, nu mai bate. Ce-mi pasă de viaţă ?"

Cu deznădejdea în suflet, s-a apropiat de graniţa romînească luptătorul a cărui soartă eroică şi exil nedrept tînărul Bolliac le invidiase atîta încît şi le dorise pentru sine :

Dar, am martor conştiinţa şi mă jur pe ţara mea,
Că, de aş dori o soartă, este numai soarta ta.
Pe-un exil atît de nobil ş-astfel de nenorociri,
Chiar tiranilor l-e pizmă, afundaţi la fericiri. *

La 21 februarie 1840, Ion Cîmpineanu păşeşte pe pămîntul Ţării Romîneşti. Dar zbirii lui Alexandru Ghica îl aşteptau la Bucureşti cu pitacul domnesc prin care se hotăra arestarea şi întemniţarea lui la Mărgineni.

Cu toate că Ghica ţinuse ca arestarea lui Cîmpineanu să rămînă pentru un timp secretă, vestea se răspîndi la Bucureşti foarte repede, umplînd pe tinerii bucureşteni de stupoare. „Ghica îndrăznise totuşi !" — îşi spuneau tinerii boiernaşi, hrăniţi cu idei generoase şi crescuţi în cultul bătrînului boier patriot. Odată însă treziţi din stupoare, tinerii aceştia în ale căror suflete se acumulase multă ură se gîndiră că undeva, foarte aproape de ei, aveau să găsească sprijinul necesar. Către tăbăcari aveau să se îndrepte acum ,în anul 1840, spiritele în efervescenţă ale boiernaşilor generoşi, căutînd să-i răzvrătească împotriva tiraniei şi a tragicei stări în care erau ţinuţi. Prin Tabaci, pe Vitan, pe la Dobroteasa, ori tocmai sus, pe dealul Filaretului, se vor duce tinerii intelectuali să împartă foile volante care conţineau îndemnul la rebeliune, scris de Cezar Bolliac :

Aideţi fraţi la Mărgineanul
Să scăpăm pe Cîmpineanul !

---

* Cezar Bolliac : Epistola la colonelul I. Cîmpineanu.

* *

Vrusese tînărul Bolliac ca versurile acestea să fie cîntate de mulțimile dezlănțuite ? Fapt cert este, că gîndindu-se la o mai rapidă transmitere a lor în mulțime, Bolliac se adresase unui dascăl de muzică, Anri, dar acesta, probabil înspăimîntat, îl refuzase. Dovada o găsim în raportul ce se va întocmi pentru Alexandru Ghica de către comisia de anchetă : „s-a găsit și o Marsillieză în versuri și cuvinte turburătoare, pe care voind a o tonisi pe cîntec s-au adresarisit cu această cerere către un Anri, dascăl de muzică, carele n-au primit".

Cu toate că mulțimile nu s-au dus „la Mărgineanul, să scape pe Cîmpineanul", iar acesta va rămîne acolo, în surghiun, încă o bună bucată de vreme, îndemnul la revoltă împotriva domnului tiran și-a făcut drum în multe spirite ; peste opt luni, în octombrie, cînd se va descoperi complotul împotriva lui Alexandru Ghica, numărul revoltaților se ridica la peste două mii : „Între care unii fii de boieri, cîțiva ofițeri, mari negustori, însă cea mai mare parte din ei sînt numai ciocoi, o clasă mai de jos a boierimii..." Mulțimile dorite de tinerii boiernași vor lua armele abia în 1848, cînd tabacii, mărginașii și toată tinerimea vor ști limpede pentru ce luptă ; o constituție care să doboare privilegiile și proclamînd principiul egalității, să dea tuturor oamenilor acces la cultură și bunăstare.

Oricît ar părea de îndrăzneață afirmația, singurul care a cîștigat din întîmplările de acum a fost Bolliac. Poetul s-a îmbogățit cu încă o experiență. Pe unde își poartă pașii în aceste zile de înfrigurări și încordare, pe ulițele mizerabile, pe podurile prost pietruite, prin cafenele așternute cu rogojini, ori prin saloanele cu dușumeaua acoperită de covoare orientale, groase cît palma, pretutindeni același refren îi izbește agreabil auzul :

Aideți frați la Mărgineanul
Să scăpăm pe Cîmpineanul !

Poetul făcuse să vibreze în versurile sale însăşi sufletul mulţimii, iar mulţimea îşi recunoştea, recitindu-le, cele mai secrete aspiraţii către libertate şi fericire. Declamîndu-i versurile, mulţimea dădea în acelaşi timp poetului un răspuns la întrebările lui din nopţile lungi de veghe, asupra misiunii poetului şi a perenităţii operei sale.

*
* *

Bărbăţia cu care Bolliac suportase primele eşecuri literare se datora în mare măsură exemplului pe care i-l oferise Cîmpineanu, totdeauna gata să continue lupta : niciodată abătut de furtună. Aşa se explică de ce Bolliac, (spre deosebire de cele întîmplate cu Eliade) nu numai că îl stima pe Cîmpineanu, dar îl şi iubea.

În 1839, cînd Cîmpineanu plecase în exil, ideea de-a fi despărţit de omul căruia i se ataşase cu trup şi suflet era atît de chinuitoare pentru Bolliac, încît el simţise nevoia s-o împărtăşească şi celui ce se afla departe de ţară. Mai mult, el se arată chiar dispus să-şi părăsească rudele, casa, patria pentru a-l urma pe Cîmpineanu în exilul său forţat :

L-ale tale interesuri, poate a te supăra
Dac-ai tăi sinceri prietini în exil te vor urma ?
Spune-mi : vrei să aibi cu tine vre un om ce te-a iubit ?
Vrei să viu şi eu acolo ? — hotăraşte-mi deslusit.

Această ofertă de-a împărtăşi cu pribeagul stimat şi iubit viaţa chinuită de exilat, o făcea Bolliac şi din convingerea fermă că vina lui Cîmpineanu, departe de a fi infamantă, era una din acele culpe, dacă poate fi numită culpă, cu care orice om se poate mîndri : iubirea de ţară ! În epistola pe care i-o adresează lui Ion Cîmpineanu, această convingere a lui Bolliac reiese deslusit :

Este crimă între crimă : dar o crimă ca a ta
Nu ştiu cu virtutea care aş putea-o compara.

Absolvit astfel în ochii întregii țări pentru crima de-a fi luptat în folosul neamului său, Ion Cîmpineanu poate fi sigur că numele îi va rămîne nemuritor. Chiar dacă acum n-a biruit : chiar dacă a căzut sub loviturile viclenilor și a puternicilor zilei ; de fapt tot el învinsul este cel care învinge :

Volintirul ce s-azvîrlă înainte el în foc,
Deși cade, fără-a prinde biruință-aci pe loc,
Însă gloria-i trăiește, el e-n veci învingător,
Îl onor etern urmașii ca-nainte mergător.

Că Ion Cîmpineanu nu a răspuns ofertei lui Bolliac de-a veni să-i împărtășească exilul nu trebuie să ne mire. Cîmpineanu era hotărît să se întoarcă în țară ; nimic nu era pentru el mai chinuitor decît gîndul că este un pribeag printre străini ; o biată plantă dezrădăcinată din pămîntul fecund al țării sale. De-aceia, pe dată ce izbutește să fie lăsat liber de către turci, el pleacă de la Filipoli la Constantinopol ; își poartă pașii pe la Paris și Londra, căutînd să recolteze simpatii pentru ideile sale, apoi, văzînd că nu reușește, cere învoire să se întoarcă în țară... O dîră luminoasă tot va lăsa însă Cîmpineanu în acest periplu prin capitalele apusului : va izbuti, la Paris, să înființeze o „Societate pentru învățătura poporului romîn", ai cărei membri sînt Vasile Alecsandri, Costache Negri și poetul Grigore Alexandrescu.

În așteptarea unui răspuns care nu va veni niciodată, Bolliac s-a mulțumit să scrie „Sonetul la anul 1839".

XIV

TAINICA ALCĂTUIRE

Arestarea lui Ion Cîmpineanu nu a adus lui Ghica liniştea mult dorită. Un demon maliţios părea că intervine de fiecare dată ca să-i dejoace planurile şi să-l smulgă unei vieţi tihnite, la care socotea că are dreptul. Abia se mutase domnitorul în noul său palat de pe Podul Mogoşoaiei, care aparţinuse lui Golescu şi pe care îl reparase şi îl mobilase în „stil Empire", că veşti venite de la Brăila şi Galaţi îi oţărăsc mai tare sufletul. Se spune anume că cete de bulgari şi sîrbi, conduşi de un oarecare vistier Deşu de la Ruşii de Vede, au pornit o răscoală şi regiunile dunărene sînt în mare fierbere. Iată deci pe Ghica nevoit să pornească pe drumul Vidinului, pentru a se înţelege cu Hussein Paşa.

E drept că spre deosebire de alţi predecesori ai săi, Ghica nu se ducea cu inima strînsă cît un purece şi ticăind de teamă că şi-ar putea pierde tronul şi capul. Se ducea ca prieten, ca om de încredere al Porţii, căreia vroia să-i ajute împotriva sîrbilor şi bulgarilor răsculaţi pentru a-şi dobîndi independenţa. Avînd mînă liberă de la sultan să înăbuşe răscoala, Ghica se putea aştepta din partea lui Hussein Paşa la o primire dintre cele mai plăcute. Dar cele ce au văzut la Vidin oamenii din suita domnitorului Ghica depăşeşte închipuirea lor, luînd dimensiuni de poveste din „O mie şi una de nopţi".

„La capătul scării palatului îl aştepta pe Vodă, Hussein Paşa, guvernatorul Rumeliei, care i-a făcut trei temenele, lăsînd mînile pînă la genunchi, iar vodă Ghica i-a făcut alte trei, lăsînd mîinile pînă în pămînt. Apoi paşa au mers înainte, conducînd pe vodă într-un chioşc al palatului. Cafelele şi ciubucele veneau neîntrerupt, toate cu edecurile lucrate în briliante, zarfurile de la ceştile de cafea erau de aur şi lucrate în briliante... Apoi s-a dat masa într-o sală luminată a giorno ; pe masă o mulţime de candelabruri de argint cu cîte opt şi douăsprezece lumînări, însă lumînările erau de seu. Pe domn l-au pus la mijlocul mesei şi turcul la dreapta măriei sale. Tacîmurile erau de argint, numai acele ale domnului erau de aur. Două tacîmuri de lăutari turceşti şedeau jos pe covoare şi cîntau cu instrumente deosebite de ale lăutarilor noştri, de exemplu vioara care se cheamă «chemam» cu zece coarde. Au venit apoi olanii paşei şi-au jucat danţuri turceşti cu castaniete ; erau şapte olani de o frumuseţe rară, nu se puteau compara cu cele mai frumoase fete, îmbrăcaţi cu cămăşi de borangic de cele mai fine, cu peptare şi şalvari de catifea cusute sau muiate în fir" *. După masă, Alexandru Ghica şi Hussein Paşa se retrag „într-o conferinţă politică", în timp ce afară, în grădini, se trag focuri de artificii şi se face „luminaţie". Apoi, cînd conferinţa se sfîrşeşte, Ghica îşi ia rămas bun de la Hussein şi, îmbarcîndu-se pe o şalupă, se întoarce la Calafat, iar de-acolo pleacă mai departe, la Craiova. Recepţia fastuoasă a turcului trebuia răsplătită : Ghica porunceşte ca răscoala bulgarilor şi sîrbilor volintiri să fie imediat înăbuşită.

Dar demonul maliţios care se joacă cu liniştea lui Alexandru Ghica cum se joacă pisica cu şoarecele nu se astîmpără. Nici nu apucă domnitorul să-şi rezeme capul pe pernă, în iatacul casei boiereşti de la Craiova, unde găsise găzduire, că o ştafetă aducea vestea complotului de la Bucureşti.

* Amintirile colonelului Locusteanu.

Douăzeci și patru de inși, cea mai mare parte tineri, ieșiți din mica boierime și funcționărime, complotaseră răsturnarea domnului... Se aflau printre ei : fostul praporgic Telegescu, iunkerul Nicolae Bălcescu, sărdarul Macedonski, pitarul Măinescu, pomojnicul Anton Panovski, omul de casă al Bălceștilor, scriitorul de la vistierie Marin Serghiescu — „Național", Sotir, Murgu, Marina și un boier mare, Mitică Filipescu, prieten bun cu Bolliac, poate chiar și acel franțuz Vaillant, căruia, îndeobște i se zicea „domnul Valian"...

Vroiseră complotiștii să „ucidă pe domn, cu familia sa" așa cum vor susține anchetatorii de la Curtea Criminală ? Or voiseră ei pur și simplu să-l treacă pe Ghica peste granița pentru a da tronul lui Mihail Sturza, domnul Moldovei ? A doua ipoteză pare mai firească, judecînd după admirația pe care Vaillant o exprimă față de guvernarea lui Sturza în comparație cu aceea a domnului muntean : „În loc să revină la sentimente naționale și cel puțin să imite pe prințul Sturza ; să construiască poduri, să facă șosele, să încerce, dîndu-le o bunăstare materială să facă pe romîni să uite că și-au pierdut drepturile, prințul valah, Ghica, asemenea lui Poniatowsky se amuză jucîndu-se de-a soldații și inventînd fel de fel de broderii somptuoase pentru uniformele sale. În timp ce domnul moldovean pune temeliile noii vămi de la Galați, construiește podul de la Bîrlad și face șosele de-a lungul Moldovei, Alexandru Ghica acuză pe patrioți de comploturi și trădare, amenință pe Cîmpineanu și încearcă să înspăimînte pe boieri." *

Mult timp nu s-a știut din partea cui a pornit trădarea și cum au izbutit autoritățile să descopere complotul. Unii au insinuat atunci că însuși Vaillant trădase, fapt pentru care, în loc să fie închis, fusese lăsat de Ghica să treacă granița, în Moldova. Abia mai tîrziu, cînd dosarul anchetei se va cunoaște în întregime, are să se știe că denunțătorii

* Vaillant : „La Roumanie".

se aflau în grupul adus de către serdarul Macedonski, natural fără știrea acestuia, care a stat la pușcărie mulți ani, la fel cu ceilalți complotiști.

Vestea complotului de la București a înspăimîntat pe domnitor, care a și hotărît să se răzbune pe făptași. Vaillant are să noteze : „Telegescu și Marina, Filipescu și Bălcescu, Sotir și Murgu, Bolliac și alții al căror nume, regret, l-am uitat, toți gentilomi și fii de gentilomi, sînt arestați, încarcerați și în mod laș expuși nu rigorilor legii, ci răzbunării lui Ghica..."

Acum, liniștit, domnul se poate întoarce la București, în palatul său nou, unde, privind la somptuoasele gobelinuri reprezentînd „vizita ambasadei Siamului la Paris", poate visa la contesa Van Suchteen pe care țarul nu voiește s-o divorțeze.

* * *

„Tainica alcătuire de cîțiva rău cugetători împotriva liniștei obștești" — cum e numit „complotul" de către oamenii Agiei a fost descoperită la 24 octombrie 1840. Cîmpineanu, pe care Ghica ar fi dorit să-l amestece în complot, nu putea fi implicat întrucît era închis la Mărgineni. Bolliac a rămas și el în afara complotului, întrucît s-a dovedit „a nu fi fost conlucrător cu cei descoperiți și nici că s-a găsit o corespondență pentru această întreprindere" *. În adevăr, la descinderea făcută în casa din București și în casele lui Peretz, de la Giurgiu „unde era găzduit Bolliac și mumă-sa" ** nu s-a găsit nici un act care să dovedească amestecul direct al poetului în acel complot, ci numai „cîteva izvoade nesăvîrșite, adică neterminate, unele în versuri, altele în proză și cele mai multe în fel de scrisori adresate către obraze a căror nume nu se arată,

* Raportul comisiei de anchetă către Ghica.

** I. C. Filitti : „Turburări revoluționare în Țara Romînească".

și la Iași și aici, cu alcătuire satirică și expresii defăimătoare". Cu toate acestea Bolliac va plăti și el „cu maltratări neomenoase și cu închisoare foarte riguroasă curajul său civic".*

Afirmațiile lui Vioreanu par să fie întrucîtva exagerate, raportîndu-ne la mărturisirea ce o va face Bolliac în 1872, cînd va combate legea presei pe care Costaforu o întocmise : „pe atunci, adică în 1840, delictul de presă nu era privit ca tîlhărie : închisul era respectat în onoarea și persoana sa și putea să rabde cîte două și trei luni închisoare, șapte luni punere la secret, nouă luni internare riguroasă în mînăstire, exiluri. Astăzi, dorobanții bat pe cei închiși. Pe atunci Iancu Manu, nu-i numesc pe ceilalți pentru că nu pot spune, trimitea dulceață, cafea și ceai arestatului, îi trimitea ciubuc și tutun, îi trimitea cărți de citit, fără condei și hîrtie și tocmea pe Martin, fruntașul birtașilor de atunci să-i aducă îndestulare."** Exagerare desigur și de partea aceasta ; pamfletarul Bolliac vroind să atace un proiect de lege monstruos, lăuda trecutul pentru a putea lovi mai tare în cele ce se pregăteau. Adevărul trebuie căutat la mijloc, iar dovada o găsim în epistola „La Maior Voinescu al II-lea" în care Bolliac se plînge :

Șapte luni fui la închisoare, cum alții n-au mai cercat,
Un prizonier în Tunis, într-o stîncă de pirat
Cred că o viață mai cumplită nu vor fi putut cerca
Mi-e și jale, mi-e și scîrbă amănunte a-ți arăta...

Să adăugăm de asemeni că în 1840, sub Grigore Ghica, Aga poliției era Emanoil Florescu, iar nu Iancu Manu, cel atît de „generos" încît trimitea cafele și ciubuce deținuților !

---

* Vioreanu în *Presa* nr. 50, 1881.

** Bolliac : „D-lor publiciști și confrați ai mei", *Trompeta Carpaților*, 14/26 dec. 1872.

*
* *

Raportul către domn ne arată că Bolliac a fost „călcat fără veste" şi luîndu-i-se toate hîrtiile ce s-au găsit la dînsul „le-au adus la comisie", ridicîndu-l totodată şi pe el la arestul poliţiei. Descinderea a fost făcută de faimosul căpitan Costache, zbirul Agiei, pe care îl vedem astfel pentru întîia dată amestecîndu-se în viaţa lui Bolliac.

Căpitanul Costache era personificarea comisarului de poliţie : aspru, sălbatic faţă de cei suspecţi şi mici, dar docil şi umil faţă de superiori. O întîmplare de prin 1832, povestită de un oarecare sublocotenent Locusteanu, care mai tîrziu, la 1848 avea să devină maior şi cunoscut reacţionar, înveselise cluburile şi saloanele Bucureştilor. Sublocotenentul povestea că într-o noapte aflîndu-se la „clubul" Burlan, frecventat de ofiţeri şi de femei cu moravuri uşoare, s-a încăierat cu un ofiţer care nu voia să-i dea respectul datorat. Încăierarea devenind aproape generală, patronul clubului a chemat oamenii de la Agie, în cap cu căpitanul Costache, pentru a linişti pe beligeranţi. Dar căpitanul, departe de a-i putea despărţi, se găsi la un moment dat el însuşi tîrît în vîltoarea bătăliei, palmele şi pumnii curgînd pe capul său şi dintr-o parte şi din cealaltă, iar la fiecare palmă încasată, căpitanul Costache răspundea cu umilinţă : „săru mîna, cucoane !"

Acest căpitan Costache, urmat de comisarul Rafail şi cîţiva zbiri necunoscuţi, are să calce deci pragul locuinţei lui Bolliac, să ia toate hîrtiile şi însemnările poetului, să le îndese într-o ladă şi să le ducă la „comisiune". Inventarierea hîrtiilor a dus la constatarea că mai toate conţineau „expresii defăimătoare a stării ţării, a obşteştei adunări şi a mai multor persoane însemnate".

Ce erau de fapt acele „izvoade nesăvîrşite" în proză sau versuri ori acele scrisori adresate „către obraze a căror nume nu se arată", dar conţinînd o „alcătuire satirică" ?

Raportul comisiei de anchetă adresat domnitorului Ghica, şi întocmit cu grijă, le menţionează pe litere :

„*Litera A.* Scrisoare satirică în versuri... cu defăimătoare cuprindere împotriva oblăduirii, a dreptului proprietăţii şi a boierilor ţării şi lăudătoare domnului Cîmpineanu...

Litera B. O colecţie de compuneri... printre care mai pe la sfîrşit se vede şi o dizertaţie asupra ţiganilor robi, cu destulă defăimare pentru stăpînii lor, însemnînd şi pilde mincinoase...

Litera C. O altă scriere în proză către o persoană de la Iaşi prin care îi dă idei generale despre ţara noastră, cu o descriere prea defăimătoare asupra patriotismului, instrucţiei publice, industriei ţării...

Litera D. O carte de tălmăcire după scrierile lui Felix Colson despre starea de acum şi despre viitorimea principatelor...

Litera E. Un izvod dă adresă a d-lui Cîmpineanu din leat 1838 către prezidentul Obşteştei Adunări, scris în slova lui Bolliac şi numai adresul dă sus scris cu slova ce seamănă cu a d-lui Cîmpineanu".

Cu regret parcă, membrii comisiei sînt nevoiţi să accepte faptul că Bolliac nu fusese în legătură cu complotiştii : „Fiindcă nici s-au putut găsi vreo corespondenţă, comisia zice că deşi nu se poate socoti el conlucrător, nici în pricina conspiraţiei, dar netăgăduind el că le-au scris însuşi şi le-a trimis în Moldova către spătarul Negruzză, ca cîte să vor putea să se dea acolo la tipar... altele în Transilvania către un domn Bariţ, între care o poezie «Lepădatul», iar altele precum ode, balade, soneturi le-au dat domnului Valian, între care au zis că mai sînt şi două noutăţi : *Selima* şi *Catinca* din care una însăşi a mărturisit că a făcut-o într-adins spre răzbunare împotriva sfinţiei sale mitropolitul Moldovei, pentru că înainte îl afurisise pentru un uvraj al său... tăgăduind numai de Marsillieză. Şi comisia neavînd mai multe temeiuri, dar nu rămîne îndoială că şi într-acestea să văd acele principiuri şi cugetări cu care

se lăuda Colson în alcătuirile sale... pentru aceste motive comisiunea denunţă şi pe Cezar Bolliac, lăsînd soarta lui în mîinile Domnului".

*

* * .

În timpul acesta, Bolliac stă închis la Agie, şi i se iau interogatorii, ca să se explice asupra izvoadelor găsite la locuinţa sa...

Cincizeci poate de tacriruri mi-au luat neapărat
Ceea ce am scris în ele să mă crezi c-am şi uitat.

are să comunice Bolliac lui Ion Voinescu II, adăugînd :

Unele erau frumoase, căci vedeam că nu plăcea
Comisarilor. Ce mîndre scălămbări unul făcea ;
Să-ntindea, clătea capul cu un rînjet de schelet,
Să spetea, zbîrcea din buze ca pisica de oţet.

Tacrirul * odată terminat, deţinutul era dus din nou în arest şi lăsat singur cu gîndurile sale, în bicisnica odaie, incomodă şi murdară, fără să aibă voie de a comunica cu cineva, nici măcar cu paznicul.

Nu puteam să văd pre nimeni, nici pre chiar paznicul meu ;
Numai sentinela mută care m-aţinta mereu
Într-o umedă cămară, strîmtă cît să mă-nvîrtesc :

O linişte desăvîrşită, înspăimîntătoare, e în jurul lui, sfîşiată numai, din timp în timp, de ţipătul vreunui arestat din altă celulă supus la cazne de zbirii Agiei. Atunci, plîngerile sfîşietoare i se par lui Bolliac că sînt vorbe ce se adresează conştiinţei sale... conştiinţa poetului a cărui datorie este să denunţe practicile îngrozitoare ale secolului său :

Ăsta e arestul nostru ce corecţie-l numesc.
Infernalele torture cît colo se-executa ;
Ţipete, răcniri grozave, ce nenorociţii da,
Fură singurele voce ce-n ast timp am ascultat.

---

* Tacrir — interogatoriu.

*
* *

De ar avea măcar o carte ca să-şi omoare timpul ; de i s-ar îngădui hîrtie şi cerneală ca să încredinţeze filelor albe emoţiile şi sentimentele ce-l stăpînesc ! Dar hîrtia, cărţile şi cerneala sînt ca fructele oprite din pomul cunoaşterii, pe care un Dumnezeu înspăimîntat şi veşnic atent ca oamenii să nu se înţelepţească şi să-i doboare divinitatea, le-a interzis cu străşnicie. Aceşti noi dumnezei, tirani pămînteşti, care l-au trimis pe poet la închisoare, se înşală însă :

...Ei gîndesc c-au izbutit
Să omoare-inteligința, cînd la zbiri au poruncit
Să oprească prăzii lucrul, sau lectura, sau de scris ;
. . . . . .
Cît se amăgesc cumpliții ; *...

Într-o zi scormonind sub cenuşa stinsă din plita mizerabilă de tuci, poetul are să găsească cîţiva cărbuni pe care are să-i ascundă cu grijă în buzunarul surtucului. Cu ei are să scrie pe pereţii celulei diferite poezii satirice, iar într-o zi profitînd de faptul că marele Agă nu venise încă la slujbă, iar el adăsta în biroul lui ceasul cînd avea să fie interogat, poetul se încumetă să însemne pe pereţi cîteva săgeţi la adresa înaltei persoane.

„Cît s-au aflat arestuit la Agie — spune raportul către domn — au îndrăznit a scrie pe pereţi chiar în odaia domnului Aga cu cărbuni nişte versuri satirice".

Mînia care-l stăpîneşte a găsit mijlocul să se potolească şi întrebîndu-şi mai adînc sufletul, poetul îşi dă seama că ajunsese să întrebuinţeze tocmai mijloacele poetice pe care odinioară le respinsese... Cît de îndepărtată i se pare astăzi vremea cînd însemnase în prefaţa „Meditaţiilor" : „Îmi pare rău că am alunecat în satiră şi niciodată n-am vrut să

* „Epistola la maior Voinescu II".

aleg această uricioasă ramură de scris". Pe atunci, văzînd şi bucurîndu-se de „întrecerea la învăţătură a tinerilor din jurul său, de întinderea luminilor, de creşterea sentimentului patriotic", Bolliac era sincer convins că romînii au nevoie „de alte scrieri" nu de urîcioasele satire şi pamflete „doctorii mai dulci decît cele eroice, dar mai primejdioase" !

De atunci au trecut însă cinci ani. Oamenii din jurul său nu mai sînt toţi aceiaşi, dar moravurile nu s-au schimbat întru nimic. Aceeaşi tiranie a domnitorului,sus ; aceeaşi laşitate, meschinărie, asuprire din partea guvernanţilor săi... „Dacă oamenii aceştia ar avea curajul să se privească — îşi spune Bolliac — atunci s-ar înspăimînta de propria lor imagină"... Dar ei nu se privesc niciodată : „se îngrozesc cînd rămîn cu al lor cuget ; se îngrozesc să rămînă cu ei însuşi" şi atunci nu le rămîne alta de făcut decît să se năpustească împotriva poetului care le-a văzut „adevăratul chip" ; îl arestează, îl tîrăsc la închisoare în credinţa deşartă că în închisoare are să se îmbolnăvească, are să-l apuce „vreo furie sau delir ! Amăgire ! neştiinţă !" — exclamă poetul.

...P-ăl de vreţi să pedepsiţi
Osîndiţi-l să vă vază, numa-atuncea izbutiţi. *

Gîndind astfel, nopţi în şir, la boierii tirani şi la noua cale pe care s-a angajat scrisul său, Bolliac face uimit constatarea că odinioară, cînd viaţa fusese darnică şi surîzătoare pentru el, sufletul său o respinsese, căutînd fericirea în altă lume, de visări şi melancolii, ori suspinînd liric după neant, după o moarte a toate izbăvitoare ! Iar astăzi, cînd soarta instabilă îi retrage toate bucuriile ei, iar domnitorul şi oamenii lui îl arestuiesc şi îl supun la cazne, sufletul poetului se îmbărbătează, se oţeleşte şi caută să prindă rădăcini cît mai adînc în viaţa altă dată detestată. El vrea să trăiască acum printre oameni ; să lupte şi să învingă, pentru oameni. Acum

* „La Maior Voinescu II".

abia înţelege poetul că în ziua în care scrisese lui Cîmpineanu :

Dintr-un drum ce poate duce la o ţintă ce-a avut ;
Cît e calea mai spinoasă, atît preţul e avut.

Vorbele lui nu erau simple fraze de consolare, ciugulite de prin cărţile citite, ci însăşi expresia atitudinii lui noi, faţă de viaţă.

*
* *

Din fragmente de convorbiri surprinse în odaia domnului Agă, poetul nu are de ce să fie mulţumit de unii oameni. În timp ce el este hărţuit de zbirii Agiei, iar tinerii complotişti zac în închisoare, dascălul lor de la Sf. Sava, omul şi poetul stimat, Eliade, le-a înşelat încă o dată speranţele, lepădîndu-se de ei. Dincolo de închisoare, buzele tuturor boierilor linguşitori şi avizi de onoruri rostesc numai versurile lui Eliade din „Căderea Dracilor" în care Mihalache Ghica, marele vornic, care îi năpăstuieşte pe patrioţi, e prezentat ca un arhanghel izbăvitor, iar ei, tinerii cu inimă, revoltaţi în faţa tiraniei şi a legiuirilor nedrepte ; ei care zac în celule, fără hrană, fără foc, fără somn, nu sînt decît nişte „fiinţe ale iadului", care în „sfere de beznă" urzesc flagelele ce biciuiesc înţeleapta umanitate :

Orice biciu al lumii aicea se alege
Războaiele civile aicea se dospesc... *

Aflînd despre lamentabilele versuri ale lui Eliade, Bolliac deplînge amarnic pe poetul care dezertează de la nobila-i misiune de-a lua apărarea năpăstuiţilor, şi care calculînd „în ce parte e mai bine să acţioneze"

* Eliade în „Căderea Dracilor". Imputarea o va face Bolliac în ziarul „Romînul" nr. 144, 1859.

Lasă pe tiran s-alerge şi pe rob a suferi
Lasă văduva să geamă şi-orfelinul a muri... *

Din fericire mai sînt şi poeţi generoşi. Şi sufletul lui Bolliac are să salte de bucurie cînd are să afle, la Agie încă fiind, că „anul 1840" îşi şi aflase cîntăreţul în Grigore Alexandrescu. „Ingratul" şi „sluga necredincioasă", cum îl numise înveninat Eliade, îşi strunise lira şi pe coardele ei simţitoare exprimase jalea poporului faţă de cele întîmplate şi speranţa într-un viitor fericit...

Să stăpînim durerea care pe om supune
Să aşteptăm în pace al soartei ajutor
Căci cine ştie oare şi cine îmi va spune
*Ce o s-aducă ziua şi anul viitor ?***

„Anul viitor" nu va aduce poporului nimic : nădejdea poetului nu se va realiza decît peste opt ani, în 1848... Poezia lui Grigore Alexandrescu rămîne însă prefigurarea celor ce au să se întîmple, poetul dovedind că adevărata lui misiune între oamenii timpului său este aceea de a deschide perspectivele viitorului.

*

Dacă anul care a urmat nu a adus nici un bine poporului, nici poetului tînăr închis la Agie nu i-a adus decît suferinţe şi amărăciune. Interogatoriile se înteţesc : devin din zi de zi mai lungi şi mai obositoare. Orice ar cere inculpatul : procedură, judecată, apărător, răspunsul anchetatorilor sună cam aşa :

Procedură, judecată. — Noi avem stăpînitor !
Cum o vrea stăpînitorul ! — Daţi-mi un judecător.
Să ştiu, care-mi este vina ? — Un stăpînitor avem !
Cum o vrea stăpînitorul ! — Dar ce-am făcut ? Să vedem ***.

---

* Cezar Bolliac : „La Maior Ion Voinescu II".

** Gr. Alexandrescu ; „Anul 1840". Poezia a apărut chiar în acel an, în luna mai, în *Dacia literară*.

*** „La Maior Ion Voinescu II."

Toţi se ascund în spatele Măriei Sale! El alege, el hotărăşte: totul de la el vine: binele ca şi răul, clemenţa ca şi pedeapsa. Gîndind la această scîrbavnică umilinţă a boierilor faţă de domn şi la totala dezicere de la demnitatea lor, Bolliac nu-şi poate stăpîni sila: „Iată ce a izbutit turcul să facă din romîni; nişte slugi plecate, fără şira spinării, puse doară să trădeze drepturile poporului, să împileze şi să jefuiască!" Lunga ocupaţie turcească le-a schimbat pînă şi caracterul:

...şi au format între noi
casta rea, spurcată castă care o numim: ciocoi.*

Bolliac nu bănuia atunci, în închisoarea lui, că acestei caste spurcate „acestor luceferi ai viţiului", Nicolae Filimon are să-i fixeze pentru vecie chipul, în faimoasa lui scriere: „Ciocoii vechi şi noi".

*
* *

Dar „ciocoii" din comisia de anchetă nu se lasă cu una cu două. Ei vor să ştie tot, să pătrundă pînă în cele mai mici şi intime cute ale vieţii poetului. Ei vor să ştie pe cine a cunoscut inculpatul: cine sînt oamenii cărora destinase scrierile sale: dar mai ales cine sînt persoanele vizate în izvoadele găsite pe masa lui de lucru. Pe Felix Colson, îl ştiu ei bine: e secretarul şi prietenul lui Ion Cîmpineanu: corespondenţele pe care le trimite la Paris sînt pline de „calomnii" la adresa domnitorului. Nu este de mirare că un asemenea om este prieten şi cu Bolliac, care a crescut în preajma lui Cîmpineanu. Dar anchetatorii vor să ştie împotriva cui s-a revărsat ura lui Bolliac atunci cînd a scris „Lepădatul"? şi cine, anume, este înalta faţă bisericească pe care poetul o zugrăveşte în culori atît de întunecate în poezia sa „Selima"?

* Ibid.

Ce poate răspunde însă poetul? „Lepădaţi" sînt destui, cu sutele chiar prin casele lor încăpătoare de pe uliţele Bucureştiului, în Obştească Adunare, ba chiar şi în redacţia *Curierului Romînesc*. Sînt destui „Lepădaţi" care „să blesteme pe aceia pe care i-a ajutat, prin facere de bine şi pentru aceasta vor să-i lege etern, în sclavia doctrinei lor". „Lepădat" ar putea să fie chiar Eliade, care ţinea să lege pe Grigore Alexandrescu sau pe Bolliac în sclavia artei sale poetice, şi care acum se scutură de ei scriind domnitorului :

Căzut şi eu în cursa urzelii prea spurcate
Ce la însuşi vederea, de orb am-naintat.

Cît despre scrierile satirice — „Selima" şi „Catinca", poetul nu poate spune mare lucru. Voind totuşi să scape de focul înteţit al întrebărilor, Bolliac are să declare că ţinuse să se răzbune pe mitropolitul Moldovei fiindcă îi „afurisise un uvraj". Gîndind bine, Bolliac nu ar putea preciza de care „uvraj" anume era vorba; mai mult, de l-ar fi chinuit rău, el tot nu şi-ar fi adus aminte ce anume scrisese împotriva mitropolitului. Se poate chiar, ca poezia pe care o găsise căpitanul Costache la locuinţa lui Bolliac să nu fi aparţinut acestuia ci să fi fost acea libelă anonimă, împotriva unui mitropolit care circulase cîndva, în adolescenţa poetului, pe sub mînă şi pe care acesta o păstrase între hîrtiile sale secrete.

XV

CARNAVALUL

În sfîrşit, poetul nu mai este singur cu plictiseala lui ...Un paznic s-a îndurat şi i-a adus pe furiş o carte, iar el, poetul, a sacrificat coada ibricului în care-şi făcea cafeaua zilnică, întrebuinţînd-o de acum înainte drept condei. Cerneala şi-o procură tot singur, mestecînd într-un filegean praf uri de dinţi şi puţină apă, ceea ce i-a dat o admirabilă „văpsea roşie" !

Aceasta s-a întîmplat pe iarnă, cînd viforul se mai potolise afară, iar pe uliţele Bucureştilor, troienite de zăpadă, săniile abia îşi croiau drum, ca să ducă pe boieri la suarele şi la cluburi. Fără să vrea, poetul se gîndeşte la iernile de odinioară, cu bucuriile din care şi el se împărtăşise : lungile visări la lumina focului din cămin, plăcutele discuţii literare din salonul lui Cîmpineanu ; „redutele" zgomotoase şi aristocrate din sala Momolo : chefurile intime din birtul Filaretului, de la Deşliu, ori de la cîrciuma lui Pană Breslea, unde chiar iarna trecută, tînărul Bolliac citise lui Anton Pann şi lui Marin Serghiescu balada „Mariei din Bezdat" pe care abia o compusese, iar fostul dascăl de la Olari, cu ochii înlăcrimaţi, ascultase tragica poveste a Mariei, care n-a putut să-l ia de bărbat pe Niculae văcarul, fiindcă părinţii nu voiau să-şi dea fata după un flăcău sărac, lipit pămîntului. Cînd

a isprăvit de citit, Anton Pann l-a strîns cu căldură în braţe şi i-a făgăduit că într-o zi are să-i pună balada într-o alcătuire pe care dascălul, isteţ şi plin de duh, ţinea s-o intituleze simbolic : „Spitalul Amorului" !

Amintindu-şi această întîmplare, Bolliac se întreabă ce anume pusese el în balada „Mariei din Bezdat" ca să merite atenţia fostului dascăl de la Olari. Şi gîndind bine, a făcut uluitoarea constatare, că sub aparenţa omului petrecăreţ şi zeflemist cum arăta Anton Pann bătea o inimă caldă, înţelegătoare, pornită şi ea să rupă zăgazurile superstiţiilor şi ale prejudecăţilor care împiedicau pe semenii săi să-şi găsească fericirea. Or, cu balada „Mariei din Bezdat" Bolliac izbutise să transmită ascultătorului său tocmai acel fior tragic pe care îl încerci la auzul unei dragoste ce ar fi putut să fie minunată, dacă prejudecăţile, ori setea de bani a părinţilor nu i-ar fi fost potrivnice. În acelaşi timp „Maria din Bezdat" era şi protestul poetului împotriva eresurilor care întunecă mintea omenească... Maria cea bălaie şi frumoasă din Bezdat a crezut că în noaptea de bobotează se deschide cerul şi atunci fiecare dobîndeşte ceea ce doreşte. Dar Maria n-a dobîndit pe alesul inimii ei, Niculae văcarul, pentru că bătrîna bunică, pitită sub coşul casei, substituindu-se cerului, a răspuns în locul lui poruncindu-i să renunţe de a mai cere „pe un văcar de bărbat"... Şi Maria a murit de spaimă şi de durere.

Aşa cum procedase în poezia „Vaca văduvei", la al cărui sfîrşit, poetul intervine apostrofînd direct pe proprietari : „O, nu-i cereţi ierbărit !", tot astfel, în „Maria din Bezdat", Bolliac face atenţi pe oameni asupra primejdiilor la care se expun din cauza prejudecăţilor şi a superstiţiilor :

Părinţi, băgaţi de seamă,
De-alegeri vă feriţi,
De eres vă fie teamă,
Că asemenea păţiţi.

Sub haina ieftină a moralistului simțim însă bătînd inima progresistului în luptă cu concepțiile înapoiate ale epocii sale.

*

În odaia mică de la Agie, pus la secret, îndepărtat de oameni, poetul se gîndește la oameni și numai la ei. Vaietele arestaților care ajung pînă la el amestecate cu gemetele viforului de afară îi duc gîndurile către bătrînul surghiunit întîi la Mărgineni și apoi la Plumbuita și către tinerii patrioți, care zac, asemenea lui, în arestul de la Spătărie. Se gîndește la Cîmpineanu, la trista lui soartă de exilat, la închisorile pe unde și-a purtat trupul obosit; Caransebeș, Mărgineni și Plumbuita; și deodată îi răsare aievea, în fața ochilor, imaginea unei femei tinere, purtîndu-și pruncul în brațe, „alergînd pe vreme de iarnă, cutreierînd pămîntul, din oraș în oraș, din închisoare în închisoare, în căutarea soțului închis" *. Acea femeie, din nobila spiță a Dudeștilor, este Catinca, iar fiul e micul Constandin, născut în timpul exilului, despre care Bolliac întreba în epistola adresată lui Ion Cîmpineanu dacă „seamănă cu tat-său", dacă „poate-n temniți a trăi"? recomandînd totodată exilatului:

Să-l înveți cît poți răbdarea: secolul ce l-a produs
Vreun leagăn de mătase n-aș crede să-i fi adus.

Poetul avusese dreptate. În loc de leagăn de mătase, copilul, în brațele protectoare ale mamei sale, va împărți cu tătînu-său temnița de la Plumbuita...

De la Cîmpineanu și familia sa, gîndurile poetului se îndreaptă spre ceilalți deținuți: spre Marin Serghiescu care îi este prieten: spre Mitică Filipescu, cu care se avusese ca frații, către Grigore Alexandrescu, de care auzise de la un paznic că ar fi fost ridicat și dus la spătăria din mahalaua

* Ion Ghica: „Despre Ion Cîmpineanu", discurs rostit la Academia Romînă, 28 martie 1880.

Gorgani, pentru vina de-a fi scris „Anul 1840" ; către Nicolae Bălcescu, tînărul iunker, pe care îl văzuse doar o dată pe Podul Mogoşoaiei şi despre care se vorbea cu entuziasm în cercul tinerilor boiernaşi, „căuzaşii" de mîine.

*

Bolliac nu ştia că tocmai atunci cînd gîndurile lui se concentrau spre oamenii pe care îi cunoscuse şi îi iubea, un alt scriitor, cu cîţiva ani mai tînăr decît el, terminîndu-şi studiile la Paris, se întorsese la Bucureşti, şi se zbătea, rugîndu-se ici, colo, să i se îngăduie să vadă pe deţinutul de la Agie, Grigore Alexandrescu. Tînărul era Ion Ghica, pe care mai tîrziu Bolliac îl va cunoaşte îndeaproape şi care, în timpurile de restriste ale exilului de la Brussa îi va sta în ajutor şi se va „purta garant" pentru el.

Ion Ghica, după alergături de o săptămînă şi după ce s-a căciulit „de la dorobanţ pînă la vornicul cel mare" izbuteşte să dobîndească o scrisoare cu trei iscălituri „în puterea căreia un ofiţer i-a deschis uşa odăii prizonierului" *. L-a găsit pe Grigore Alexandrescu scriind : „avea un vraf de hîrtie pe masă, pline de ştersături şi cruci în toate părţile. Cînd scria avea mania de citea şi tot ştergea şi îndrepta : dobîndise patima asta, citind adesea versul lui Boileau :

Si j'ecris quatre mots, j'en effacerai trois...

Acel vraf de cărţi era traducţiunea *Meropei* de Voltaire cu care se ocupa în închisoare, ca să-i treacă de urît" **.

Cînd a ieşit din camera lui Alexandrescu, se înserase de-a binelea, curtea Spătăriei era goală : ofiţerii şi funcţionarii plecaseră pe la locuinţele lor.

*

* *

* Ion Ghica în : Scrisori către V. Alecsandri : „Amintiri despre Grigore Alexandrescu".

** Ibid.

Într-o noapte pe cînd stătea întins pe patul tare de scînduri și se căznea zadarnic să aţipească, un clinchet vesel de clopoţei străbătu de afară și ajunse pînă în odaia înghetaţă a poetului. Atunci își aduce aminte Bolliac că lunile trecuseră, și veniseră nopţile Carnavalului, cînd saloanele își deschid larg uşile în faţa musafirilor ; cînd fetele, cochet îmbrăcate, aşteaptă cu inimă palpitîndă pe tînărul din vis să se încline înainte-i și s-o conducă în vîrtejul valsului. Clinchetul vesel al zurgălăilor aduce cu el scene văzute odinioară de poet : săniile trase de armăsari cu coama pletoasă, alergînd, scăpărînd din copite pe gheaţa alunecoasă : vizitii îndemnînd haiduceşte caii, boieri înfofoliţi în blănuri pînă sub nas, rîzînd și veselindu-se la vederea unui bătrîn cu pieptul și picioarele goale, care întinde mîna cerșind o bucată de pîine. Ameţiţi de băutură, porniţi pe glumă, boierii îndemnau vizitiul să treacă mai repede pe uliţa îngustă și troienită, iar caii icnind din greu sub arsura biciului dau buzna, luînd în copitele scăpărînde, trupul firav al bătrînului cerșetor. Imaginea aceasta, pe care Bolliac o credea pierdută ca atîtea altele din viaţă, îi face deodată rău, îi săgetează sufletul cu o durere aproape fizică și poetul se aude strigînd, cu ură, cu disperare :

Nebunilor ce sînteţi ! vă pare că e glumă
Un cap strivit de ziduri, un om ce se consumă
De foame și de frig !
Vă pare că e glumă cînd cruntă disperarea
Și ţintă către ceruri ; — vă rîdeţi voi de starea
Victimelor ce strig...

Fără să-și dea seama cum, poetul a sărit din patul de scînduri, a aprins cu mîna tremurîndă lumînarea de seu din sfeșnic, a luat cartea pe care i-o adusese în ascuns paznicul și pe scoarţele ei a început să scrie cu coada ibricului muiată în vopseaua roșie : „Carnavalul".

Imaginile se însăilează cu repeziciune, în contraste pregnante; saloanele sclipitoare de lumini se învecinesc cu „căsuțe vechi și sparte"; mese încărcate cu argintării, porțelanuri și cristale „tot săpate c-un foc viu și luminos" dispar o clipă ca să facă loc „unui ocol cu vatra abia cu un tăciune" în care șase prunci se tînguie de foame și întind mîini schilave către mama lor. În timp ce boierii beau și mănîncă în sufrageriile calde, femeia săracă:

Se scoală-și smulge părul și iese pe zăpadă,
Și vede casa voastră în veci tot în paradă,
În veci în veselii:
Ferestrile-ndoite ce crapă de lumină
Și vesela-vă umbră rîzînd, dulce, lină,
Săltînd în bucurii...

Atunci pumnii slabi ai femeii se ridică amenințători spre casele luminate și din gura ei „blestemele azvîrlă, precum s-azvîrlă lava ce-o varsă un vulcan". Și pe cînd scrie ultimele versuri:

O! Tremurați! căci glasu-i în ceruri e puternic!
Mai greu decît sentința cu care un nemernic
Strivește un sărman!

i se pare poetului că vopseaua roșie cu care-și așterne imprecațiile pe scoarța cărții se prefăcuse în sînge, țîșnit din rana larg deschisă a inimii lui.

XVI

POIANA MĂRULUI

Prin martie 1841, soarta complotiştilor se hotărăşte. Marin Serghiescu e trimis la Ocna de sare de lîngă Telega ; ceilalţi sînt duşi la Snagov şi prin alte mănăstiri transformate în închisori. Bolliac după cum are să scrie Ion Ghica — „mai norocit, e trimis să respire aer curat de munte la Poiana Mărului, unde un cucernic călugăr îi citeşte în toate dimineţile moliftele sfîntului Vasile".* Totuşi prin scrisoarea adresată ministrului său dinlăuntru, însuşi domnitorul Alexandru Ghica recunoaşte că Bolliac nu e chiar conlucrător cu cei descoperiţi, căci nu s-a putut găsi „vro corespondenţă pentru această întreprindere, nici nu l-a denunţat vreun alt arestat", ci numai scrierile sale conţin „defăimătoare expresii" **. Dar vorba lui Ion Ghica : „aşa era p-atunci : o vorbă rea la palat, o bănuială, te ducea nejudecat şi de-a dreptul la puşcărie sau cel puţin la vreo mănăstire, fără a ţi se permite să vezi altă figură amică decît a păzitorului". ***

Iată-l deci pe poet, zvîrlit într-o căruţă de poştă, păzit de dorobanţi şi pornit pe drumuri desfundate

* Ion Ghica : Scrisori către V. Alecsandri : „Amintiri despre Gr. Alexandrescu".

** Arhivele Statului dosar 2612 f. 124.

*** Ion Ghica : op. citat.

de ploile călduțe de primăvară, spre locașul de rugăciune, preschimbat în temniță politică. Convoiul a trecut pe drumul Buzăului, pînă aproape de hotarul cu Rîmnicul Sărat, apoi a pornit-o în sus pe apa Rîmnicului spre izvorul ei. La schitul lui Vintilă Vodă, au mas cu toții, dorobanți și „arestant" ; au lăsat căruța de poștă și au pornit mai departe călări, pe poteci înguste, prin pădurea nesfîrșită și întunecată pînă au ajuns la dealul pe care stă înfiptă Mînăstirea Poiana Mărului.

Într-o chilie din curtea bisericii va sta Bolliac pînă spre sfîrșitul lunii iulie, ascultînd toate slujbele, de la utrenie și vecernie pînă la privegherile de noapte. Din cînd în cînd, un bătrîn călugăr, văzînd starea de reverie a surghiunitului, îi citea din molitfelnicul Sfîntului Vasile, ca să-i alunge demonul ce-i sălășluia în suflet și care de bună seamă îi tulburase mințile. Dar demonul care hărțuia pe prizonier și îi dădea acea stare de dulce melancolie, nu voia să știe nici de fumul de tămîie, nici de afurisenia sfîntului Vasile ; el pretindea „posedatului" să trăiască numai cu amintiri, ceea ce este cea mai gravă boală a sufletului.

La ceasul înserării, cînd un călugăr încărcat de ani și uitat de moarte dădea ocol mînăstirii vestind, pe toacă, slujba de vecernie, deținutul se pomenea visînd că odinioară, cam pe la aceeași vreme, el și cîțiva amici, printre care maiorul Voinescu II, încă neînsurat, și Costache Rosetti pe care îl porecliseră „Berlicoco", se adunau la Hanul Conduri ca să pornească în veselă societate, acele :

...lungi libații din frumosul celibat,
În care entuziasmul mai pe toți ne ilectra
Și urările-aveau farmec în acei ce le-asculta. *

Întins pe patul de lemn din chilia monahală, în care izul de igrasie și tămîie stăruia în permanență, prizonierul se desprindea de lumea înconjurătoare

* Cezar Bolliac : „La Maior Voinescu II".

și „căzut în aromire", retrăia cu dureroasă intensitate toate „scenele tinere și frumoase" din viața lui de holtei :

Scumpele ființe-acelea cari odată ne-a-ncîntat,
Vin pe rînd, ne-aduc aminte cîte-un zîmbet, un oftat,
Cîte-o lacrimă curată din izvorul călduros,
Dintr-o inimă fierbinte în delirul amoros. *

Care este vina lui, se întreabă atunci poetul, pentru ca accesul la paradisul terestru să-i fie interzis, și el alungat ca un bicisnic, tocmai aici, la Poiana Mărului :

În Kamceatka Romîniei, într-o hoardă d-olentoți,
Într-o capiște druidă, unde cer să vezi nu poți.
Ș-unde Teutates s-aude prin copaci bătrîni zbierînd,
Primind ritul cel de groază de la erimiți turbînd.
Unde oameni pitagorici zac pe tabernaculi beți,
Unde șoimul și vulturul se scald vara în nămeți. **

Răspunsul îl găsește însuși surghiunitul „Vina lui este că s-a născut poet. Da — își spune poetul întemnițat — aceasta este vina mea : că sînt poet !" Or, din timpuri îndepărtate, poetul care s-a ridicat împotriva tiranilor și a cîntat obida mulțimilor a fost sortit să sufere umilințe și persecuții.

Și d-om arunca privirea peste timpi de la-nceput,
Vom vedea un lanț de chinuri printre care au trecut
Aști martiri, de cînd e lumea. Temnițe și sugrumări,
Goana, lanțul au fost plata l-ale lor cerești cîntări.

Revenind la propria-i soartă, poetul surghiunit, caută să se îmbărbăteze spunîndu-și că într-o zi totuși ușile celulei au să se deschidă în fața lui și va fi redat vieții. La gîndul acesta ar vrea să se bucure, dar nu poate... Demonul din el, al cărui nume este rațiunea, îi șoptește că oriunde se va

* Ibid.
** Ibid.

duce, suferința și nedreptatea se vor ține după el ca umbra-i proprie...

Și în care parte-a lumii va găsi azilul lui
Ast ilot etern al lumii ce nu e al nimănui?

Și demonul îi răspunde rînjind : nicăieri !

*

Va să zică — își zice poetul surghiunit — acesta este lotul meu în viață : Suferință și neliniște, prigoană și sărăcie... Asta este tot ce-mi dă secolul meu ; secolul în care mă mișc, gîndesc și pe care îl servesc cu lira mea, „acest secol, ăst schelet gol și negru" în care numai banul și cîștigul ieftin are valoare, iar valorile spirituale sînt batjocorite, cînd nu sînt complet ignorate. Atunci de ce să ne mirăm că pentru un poet „lumea lui este exilul"... și „averile lui sînt în cer"... Știu, îi rămîne consolarea, banala consolare pe care i-o întind toți îmbuibații soartei, ca să se scape de tînguielile lui : „viața ta adevărată e după moarte... Noi te gonim, în viață fiind, dar după moarte ne închinăm ție !" Minciuni ! Vorbe goale ! Poetul nu are ce face cu viața de apoi. Poetul vrea să trăiască printre oameni, nu printre morți. Acei care îi spun cu glas mieros :

„Lasă bucuriile lumii ca să iei plăceri cerești..." *

sînt niște dușmani declarați ai poeților, numai ei pot susține o asemenea enormitate, știut fiind că nimic nu echivalează bucuria de a trăi pe acest pămînt, și că „dincolo" nu este în nici un caz viața !

*

Într-o zi, poetul s-a scuturat din visare și a început să scrie *„Sila"*. Povestea care stă la baza poeziei, pare s-o fi aflat Bolliac de la monahul

* Cezar Bolliac : „La maior Ion Voinescu II".

care-i citea în fiecare zi molitfelnicul sau poate de la un bătrîn țăran din Jitia, venit să se închine la mînăstire. În orice caz peisajul în care se petrece acțiunea *„Silei"* pare să fie local : „un cătun de laturi a unui sat mai mare" pe o iarnă aspră „și-o noapte ce-ngrozește". Poetul creează dramei omenești ce are să se joace ulterior o atmosferă concordantă prin zugrăvirea unui peisaj sumbru :

O rază îngînată de slabă luminare
Sub un troian albit.

Troianul era casă, căscioară locuită,
Ce-i astupa nemeții intrarea umilită, —
Bordei de muncitor ;
Și raza îngînată venea dintr-o lumină
D-o flacără-n cenușă ce vălvătia în tină
Pe un uscat covor.

Stăpînul casei este bătrîn și bolnav ; cu multă străduanie soția și fata lui izbutiseră să-i facă o fiertură bună. Cîndva oamenii avuseseră și ei o stare materială înfloritoare, dar boierii hrăpăreți din preajma locului le luase „moșioara". Mama și tatăl au să explice fetei cum s-au petrecut lucrurile ; dar prin explicațiile bătrînilor, poetul urmărește înfierarea unor stări de lucruri mizerabile, specifice vremii sale : judecățile silnice, care făceau pe oamenii săraci să-și piardă pămîntul ; goana sălbatică a vătafilor și argaților după bieții țărani ca să-i ducă să lucreze pe moșia boierului sau să facă clacă la curtea boierească ; trimiterea tinerilor săraci la oștire în timp ce flăcăii avuți rămîneau să joace hora în sat ; dorobanții care jefuiau oamenii lăsîndu-le doar cenușa din vatră ; în sfîrșit toate acele întocmiri crunte, feudale, pe care oamenii le-au înmănunchiat sub un nume atît de expresiv : „sila" și din cauza cărora :

Săracii duc povara, iar rodu-l ia bogatul
În lumea asta rea !

Drama se petrece cu repeziciune, brutală : dorobanţii intră în casa bătrînească ; se ospătează cu mîncarea nevoiaşilor ; gonesc de pe vatră pe bătrînul bolnav ca să-şi facă ei culcuş cald... În acest timp fata este dusă silnic la curtea boierească, unde se pregăteşte nuntă mare ; e ţinută trei zile „ca să gătească miresei aşternut" şi cînd izbuteşte în sfîrşit să se întoarcă la bordeiul părinţilor n-o aşteaptă decît dezolare şi moarte :

Nemeţii cotropise şi casă şi intrare.

. . . . . .

Luptîndu-se cu iarna, să intre izbutise,
Dar tată-său, ca gheaţa, de mult înţepenise
Şi mumă-sa murea ;
Pe frate-său îl dase aleşii la oştire,
Şi singură, orfana, plîngea în zăpăcire
Şi părul îşi smulgea.

În timpul acesta, poetul fără să insiste ne sugerează alt tablou : la curtea boierească nunta e în toi ; boierii în vestminte bogate şi boieroaicele împodobite cu bijuterii se ospătează, cîntă, dansează. Mireasa tînără şi fericită va cunoaşte prima ei noapte de dragoste în „aşternutul" lucrat cu lacrimi, în silnicie, de ţărăncuţa care îşi jeleşte tatăl mort şi care nu găseşte măcar un cojoc să-ntindă peste maică-sa bolnavă :

Căci e la arendaş
D'odată cu căldarea luat zălog în silă
Pe-o oarbă datorie. —

Cînd legile omeneşti sînt atît de silnic întocmite, de unde mai poate veni scăparea pentru robi şi clăcaşi ? Poetul n-o vede însă pe acest pămînt, deaceea, el nici nu se adresează oamenilor, aşa cum făcuse în „Vaca văduvei" ori în „Fata de boier şi fata de ţigan", ci cerului :

...O, Doamne ! fie-ţi milă
De rob şi de clăcaş !

Meditînd la nedreptăţile care stau la baza societăţii în care trăieşte, era fatal ca imaginea ţiganului rob să se impună din nou, vie, stăruitoare, atenţiei lui Bolliac.

Cu toate că poezia „Ţiganul vîndut" este datată: Bucureşti, 10 mai 1841, se poate totuşi că ea să fi fost scrisă la Poiana Mărului, întrucît Bolliac nu va fi eliberat decît în iulie 1841. Dar asupra datelor însuşi poetul se află în incertitudine, cum se va întîmpla şi cu „Alaiul unui cerşetor" despre care ne afirmă că a fost scrisă în 9 februarie 1841 (adică pe timpul cît era poprit la Agie) pentru ca în *Trompeta Carpaţilor* la republicare, poetul să ne sugereze o dată mult anterioară : 1836.

„Ţiganul vîndut", în forma ei poetică se apropie de acele „jelanii" pe un subiect tragic sau religios foarte uzitat în epocile trecute. Poezia începe cu tînguirea robului :

Vai ! ieri aveam soţie, aveam şi tată, mumă,
Aveam un copilaş ! —
Viaţa-mi părea lesne, robia-mi părea glumă,
Privind al meu sălaş !

Povestirea ţiganului vîndut continuă astfel pe tonul acesta jalnic pentru a ne spune că boierul lui hain l-a jucat la cărţi şi l-a pierdut, rupîndu-l de familie şi de locurile unde se născuse şi pe care robise. Măcar, vînzîndu-i trupul, să-i fi vîndut boierul şi puterea de a gîndi, cu care e înzestrată fiinţa omenească. Atunci, fericit ca şi dobitoacele care totuşi preţuiesc mai mult în ochii boierilor, fiind mai bine hrănite şi de care nu se despart lesne, ţiganul vîndut nu şi-ar mai fi adus aminte de trecut :

O ! cît ar fi mai bine să fiu ca dobitoace,
Să nu simţim de loc
A noastră chinuire ! Să nu ştim ce ne face
Pe cînd în cărţi ne joc !

se tînguie robul. Ghemuit tot în durerea lui, „Ţiganul vîndut" are conştiinţa nedreptăţii pe care societatea i-o face, dovadă că el se adresează lui Dumnezeu, interogîndu-l :

Bagi tu de seamă, Doamne, la astă omenire,
Cum merge treab-aci ?

. . . . . .

Cînd îmi dedeşi viaţă, cînd îmi dedeşi soţie,
Cînd tată m-ai făcut,
Ştiai ce-mi scrie soarta ? — Născut că-s în robie,
Şi c-o să fiu vîndut ?

Cum însă dumnezeirea rămîne totdeauna mută la marile interogări ale oamenilor „robul vîndut" nu va primi nici un răspuns ; iar în faptul dimineţii, de prea mare jale ţiganul vîndut îşi va da sufletul. Nimeni nu-l va boci, despărţit cum este de familie ; numai boierul care l-a cumpărat pe patrusprezece galbeni, auzind de moartea ţiganului îşi va spune că făcuse o proastă afacere, cîştigîndu-l pe rob, la cărţi !

*

Cu „Sila" şi „Carnavalul", cu „Lepădatul", cu cele două epistole adresate lui Ion Cîmpineanu şi Voinescu II, şi cu „Ţiganul vîndut" Bolliac întregeşte ciclul de poezii sociale scrise în preajma anului 1840 şi imediat după acest an. La tematica luată din realitatea romînească a timpului său, poetul aplică, în acest ciclu, o concepţie lirică saint-simoniană : „socialistă în obiectivele ei sociale şi romantică în obiectivele ei artistice" *. În ce priveşte construcţia găsim şi aici, acea predilecţie a poetului pentru jocul contrastelor. Imagini de mizerie sînt imediat urmate de imagini de opulenţă şi mulţumire sufletească, ceea ce face ca denunţarea poetului să fie şi mai convingătoare. Din păcate, ciclul poeziilor sociale se încheie aici, la Poiana Mărului, pentru că în anii imediat următori

* D. Popovici : „Cercetări de literatură romînă" Sibiu 1944.

eliberării sale, Bolliac se va întoarce la efuziunile lirice, amoroase, de tipul acelora pe care le publicase prin 1839, în revista „Pămînteanul", de la Giurgiu.

*

Poezia „Ţiganul vîndut" a corespuns, pare-se, unui eveniment fericit în viaţa poetului: inima domnitorului a fost „înmuiată" şi poruncise eliberarea lui din mînăstire. Gestul nu venise desigur de la sine. Stolnicul Petrache Peretz nu-şi uitase băiatul vitreg; el răscolise cerul şi pămîntul, se căciulise la toţi puternicii zilei şi mai ales cîştigase de partea sa pe Mihalache Ghica, marele ban şi frate al măriei sale. Acesta se hotărăşte să ia pe „a sa răspundere" pe poet, după cum rezultă din însăşi hotărîrea domnească de graţiere: „Măcar că cererea ce face jeluitorul dovedeşte o proastă judecată a celor ce se socotesc de învăţaţi şi deşertăciunea părerii lor să fie mai presus de obştească morală şi cuviinţele societăţii, care sînt adevăratele dovezi ale ştiinţei, citaniei şi al scrisului şi prin urmare putea fi şi încredinţarea căinţei sale. Noi însă, luînd în băgare de seamă mijlocirea Domniei Voastre prea iubite frate, mare ban Mihail Ghica, iertăm pe numitul, pe încredinţarea ce înşine ne daţi pentru dînsul" *.

Domnitorul însă nu a cruţat pe exilat de umilirea de a-şi exprima singur pocăinţa, într-o scrisoare trimisă pe ziua de 10 mai de la Poiana Mărului... „înălţate doamne — scrie Bolliac lui Alex. Ghica — dacă aşi ştii că omul poate să-şi reguleze şi gîndirea precum îşi poate regula faptele, m-aş socoti netrebnic a mă arăta înaintea Măriei tale; dar gîndirea fuge şi nu este nici un om care să poată zice că este stăpîn pe dînsa. Împins de demonul scrisului, am greşit şi eu şi mă rog să mă iertaţi".

* Rezoluţia lui Alex. Ghica pe cererea de eliberare, din iunie 1841.

Scrisoarea aceasta va fi pentru Bolliac, în viitor, un motiv de continuă remuşcare ; iar pentru adversarii politici arma cu care au să-l lovească, în ziua cînd el are să scrie : „sînt încă în viaţă acei care mă arestau, mă închideau, mă internau şi mă exilau în juneţea şi bărbăţia mea şi pot spune dacă vreodată mi-au surprins vreo slăbiciune sub cea mai aspră rigoare" *. Adversarii săi implacabili uitau însă că la 1841, ca şi în 1872, ei se înfruptau din toate bucuriile vieţii, în timp ce poetul îşi măcina tinereţea în celulele oarbe de la Agie şi mînăstire.

În orice caz, întoarcerea exilatului la Bucureşti trebuie să fi fost tristă... Prietenii de odinioară continuau să zacă în închisori ; apariţia lui Bolliac în saloane şi cluburi în loc să stîrnească entuziasm, suscita doar curiozitate, prudenţă sau rezervă.

Într-o noapte de august, pe cînd Bolliac se afla în grădina lui Pană Breslea, singur la o masă, cîţiva cheflii antrenaţi de snoave şi băutură, îndemnau pe un bătrîn lăutar ţigan, pripăşit în grădină să „mai zică ceva". Lăutarul, care tocmai terminase : „Ah fetiţă, cale bună şi te rog nu mă uita" — se gîndi o clipă, apoi începu să cînte :

Aideţi fraţi la Mărgineanul...

De la masa lui, Bolliac tresări... Cîntecul său ! Cu inima strînsă de emoţie poetul aştepta să vadă ce are să se întîmple. Dar cîntecul nu stîrni nici un interes, şi Bolliac văzu pe bătrînul ţigan privind cu tristeţe în pămînt ca şi cum s-ar fi simţit vinovat... Voind să-l consoleze, Bolliac se ridică de la masa lui şi se duse la bătrîn.

— Al cui e cîntecul ăsta, moşule? — îl întrebă el, bătîndu-l uşor pe umăr.

— Al cui să fie, domnule ? Al lui Cîmpineanu !

Bolliac avea să afle mai tîrziu că pe lăutar îl chema Dumitrache şi drept recunoştinţă faţă de Cîmpineanu, care îl ajutase cu şapte sute de galbeni ca să-şi cumpere slobozenia de la boierul său,

* *Trompeta Carpaţilor* — joi 14 decembrie 1872.

îi spunea „cîntecul", prin crîşmele şi grădinile pe unde era chemat, suferind sincer atunci cînd oamenii nu-l aplaudau.

*

Bolliac se pregăteşte să părăsească pentru o vreme Bucureştii şi să se izoleze la Giurgiu sau la Stoeneşti. Avea să-şi întrebuinţeze vremea scriind, şi mai ales citind ; pentru că în cele opt luni de arest nu citise nici o carte. Bucureştiul deocamdată i se părea un oraş de o tristeţe sfîşietoare ; cu toate că oamenii ar fi trebuit să se bucure pentru că domnitorul Ghica, constrîns de ruşi, se hotărîse să deschidă Adunarea Obştească şi să elibereze pe unii dintre deţinuţii politici. Dar cei care veneau de la închisoare sau din exil arătau jalnic ; nişte epave omeneşti, care se străduiesc să mai trăiască. Cîmpineanu, eliberat de la Plumbuita „şi-a găsit averea foarte redusă şi a fost obligat a duce o viaţă de privaţiuni" *. Manolache Băleanu, părăsind Bolintinu, nu mai avea nici el prea mare poftă de viaţă. Teodor Diamant, scăpat de la Snagov, se pomenise un fel de oaspete nepoftit la casele boiereşti : el care, odinioară, era invitat în capul mesii şi privit cu veneraţie, ca un fel de fondator al unei religii sociale. Văzînd cum uşile saloanelor i se închid în nas, una după alta, Teodor Diamant s-a hotărît să părăsească Bucureştii, făcîndu-se un fel de inginer hotarnic : „ridica planuri de moşii pe un sfanţ stînjenul masă cum se zice ; bani n-a cîştigat, dar ceea ce a cîştigat în munţii Teleghei a fost un junghi bun, care în puţine săptămîni l-a dat într-o oftică galopantă" **. La casa lui Grigore Filipescu zăbravnicul morţii mai stăruia încă la poartă : şeful complotiştilor, Mitică, se prăpădise de cîteva zile, în închisoare. Grigore Alexandrescu, care scăpase cel mai ieftin, doar cu trei luni de arest, ajunsese

* Ion Ghica — op. cit.

** Idem.

impiegat la postelnicie, iar seara se refugia cuminte printre cărţile sale, într-o odăiţă de pe Podul Mogoşoaiei... Acum se pregătea şi el să părăsească Bucureştii, în tovărăşia lui Ion Ghica, pentru o călătorie prin Oltenia, de unde avea să aducă nu numai un „memorial", dar şi cea mai cunoscută evocare lirico-istorică : „Umbra lui Mircea la Cozia". Vaillant, care trecuse în Moldova, se afla la Iaşi unde pîndea schimbarea domnului muntean ca să se poată întoarce la Bucureşti : Deivos, Nicu Bălcescu, Marin Serghiescu încă nu fuseseră eliberaţi ; familiile lor îi jeleau ; Zinca Bălcescu mai ales se topea de dorul feciorului său, atît de tînăr şi de şubred la sănătate.

Totuşi, anul 1840 nu va fi trecut fără să lase urme în conştiinţa maselor. Avertismentul liric dat de Bolliac guvernanţilor şi boierilor că au să răspunză într-o zi de toată nepăsarea lor faţă de obida poporului se va traduce în fapt, peste cîţiva ani, cînd căuzaşii intelectuali înfrăţiţi cu gloata vor porni să-şi cucerească libertatea... Atunci „stăpînii" vor trebui să răspundă, nu numai pentru „cerşetorul" mort de foame şi dus la groapă înfăşurat în trenţe, ci pentru toţi cerşetorii ţării acesteia, pe care i-au ţinut robi, legaţi de mîini şi picioare, în lanţurile legiuirilor lor feudale...

Stăpînilor, loc ! trece-un călător !
Vă trageţi, plecaţi capul, gătiţi-v-a răspunde :
Creatoru-ascultă pe cerşetorul mort.
Din cîte-a tras aicea nimica nu ascunde ; —
Greu or să răspundă acei ce griji nu port !
Tiranilor, loc ! *...

* Cezar Bolliac : „Alaiul unui cerşetor".

XVII

ŞI CE-AR FI OARE OMUL DE N-AR SIMŢI AMOR ?

Iată-l, în casele de la Giurgiu, redat vieţii şi aşteptînd de la ea toate bucuriile, dar şi capcanele pe care i le poate întinde. Inima lui Bolliac e deschisă la orice aventură ; sîngele lui tînăr clocoteşte. Să nu ne mirăm deci că în anii imediat următori eliberării, poetul face din dragoste însăşi obiectul poeziei. Pentru el poezia e „frumuseţe", iar frumuseţea în gîndul lui e sinonimă cu „femeia"... Cu toate că are aerul să se întrebe : „Şi ce-ar fi poezia, cînd n-ar fi frumuseţe ?" poetul are răspunsul dinainte pregătit :

Ce-ar fi şi-un muritor
Cînd n-ar simţi amor ;

Într-o altă poezie, pe care a trimis-o în Transilvania lui Gheorghe Barit şi căreia i-a pus titlul în franţuzeşte : „Celui qui aime, son coeur est un paradis sur la terre" poetul este şi mai explicit :

Şi ce-ar fi oare Omul cînd n-ar simţi Amor ?
Ce-ar fi şi lumea asta de soare ne-ncălzită ;
Ce-ar fi făptura-ntreagă de oameni neprivită ; —
O noapte fără stele, sau cerul într-un nor ; *

---

* „Şi ce-ar fi oare Omul" este poezia care fusese publicată în „Foaie pentru minte" cu titlul francez.

Din fericire pentru poet nopțile lui sînt pline de stele, și fiecare stea parcă lucește pentru o nouă dragoste a lui... Dar iarăși fiecare dragoste îi crestează inima și lasă semne ce nu se vor șterge ușor.

De unde vine oare acea deznădejde care se strecoară, asemenea unui leitmotiv, în mai toate poeziile de dragoste ale lui Bolliac? Este inima poetului prea exigentă, sau ființa căreia se adresează iubirea lui este insensibilă ori puțin înțelegătoare? Explicația pare să fie cuprinsă în prima ipoteză... Noi știm că, după Bolliac poetul se exprimă în limba sa:

Într-o limbă de magie, care îngeri o vorbesc
Oameni de ea se-ncîntă, fiarele se îmblînzesc.

Dar nu numai expresia lirică este deosebită; ci chiar sentimentele care trăiesc în inima poetului sînt întrucîtva deosebite de a celorlalți oameni: mai violente, mai egoiste, mai tiranice... Cînd poetul se plînge iubitei sale:

Deșertul mi-e o lume, cu chipul tău de față,
Și lumea mi-e deșartă cînd vei să nu trăiesc.
În tine mi-am speranța, în tine am viață,
Și fără tine toate sînt negre, le urăsc;
Dar mi-ești etern de față și-etern sînt fericit *.

Sentimentele lui nu se deosebesc cu nimic de acelea pe care le încearcă orice tînăr, la întîia sa dragoste... Poetul caută o formă de iubire ideală (pentru el) un fel de domnie în exclusivitate și pentru eternitate în sufletul femeii adorate:

Să știu că al meu nume, bătut de răutate,
Trăiește-n suvenirea-i ca în eternitate,
Ca-ntr-un azil ceresc;
Să știu că a mea harpă în inimă-i răsună,
Dorința-mi și suspinul se urcă împreună **...

---

* Cezar Bolliac: „Deșertul mi-e o lume".

** Cezar Bolliac: „Eram răpit atuncea".

Chiar dacă emoţionată de brusca revelaţie a amorului pe care i-o poartă poetul femeia lasă să-i picure pe obraji cîteva lacrimi, pretenţia lui i se pare totuşi de neînţeles şi absurdă.....

Din acest dezacord asupra concepţiei dragostei, se va naşte suferinţa poetului, o întreagă gamă de sentimente, printre care mîndria de-a nu i se vedea lacrima şi jignirea că nu a fost înţeles :

Înec durerea-n mine, măcar că-mi văd pieirea
În rana ascunsă ce-o roade-un vierme rău !

Excesiv, pasionat, cum este poetul, el face din dragostea lui un idol căruia i se închină ; şi pe care îl îmbracă cu o haină somptuoasă ţesută din toate virtuţile. În scrisoarea adresată doamnei L. Văcărescu — şi care va fi una din prefeţele volumului de poezii din 1843 — Bolliac scrie : „nici comorile, nici mîna îngheţată a tiranilor strîngînd pe a poetului nu pot să încălzească inimile poeţilor, căci ele nu se făuresc decît în focul patimii ce vine din căutătura femeii *. Şi tot în aceeaşi scrisoare citim : „răsuflarea femeii este un izvor viu de unde îşi ia viaţa ideea poetului ; şi căutătura ei este soarele ce o coace, o dezvoltă". Interesantă în contextul acestei scrisori ni se pare ideea lui Bolliac că poetul trebuie să-şi piardă, fatal, obiectul dragostei sale, pentru ca lira lui să vibreze şi să mişte sufletul mulţimilor. Identificînd pe poet cu mitologicul Orfeu, Bolliac scrie : „Lui Orfeu îi trebuie o Euridice ca să poată opri cursul apelor ; îi trebuie o Euridice pe care să o piarză, ca să poată îmblînzi iadul cu lira lui".

Citind acum poeziile de dragoste ale lui Bolliac, scrise în anii care au urmat eliberării lui de la Poiana Mărului, ne dăm seama că el îşi găsise acea Euridice, pe care a iubit-o pătimaş, pe care a pierdut-o, dar al cărei nume nu a ajuns pînă la noi. Putem afla numai că suferinţele poetului se hrăneau

* Din poeziile lui Kesar Boliak 1843 (prefaţă).

din însăşi sufletul său pasionat şi exigent, care cerea iubirii, aşa cum cerea şi prieteniei, virtuţi prea mari. Şi ne dăm seama că poetul care se vrusese inspirat, nu avusese darul să-şi ghicească şi suferinţele inimii lui, ceea ce l-ar fi cruţat de multe dezamăgiri. Acesta e chiar regretul poetului :

De ne-ar fi fost deschisă a soartei noastre carte,
Mi-aş fi văzut într-însa prescrisă a mea parte ;
Dorinţele-mi atuncea aş fi ştiut supune,
Şi-a amăgirii mele grozav-amărăciune
Deloc n-aş fi cercat.
Amor şi amicie, ferice-nchipuit, —
Străin în lumea noastră, — eu n-aş fi mai gonit,
Nici n-aş fi aşteptat ! *

*

O consolare imediată găseşte însă poetul în sînul naturii. Şi putem spune că pastelurile sale, atît de colorate, de armonioase, formează un ciclu aparte, deosebit de reuşit, în opera poetică a lui Bolliac. Preludînd parcă întoarcerea sa la natură, după furtunile inimii prin care a trecut şi pe care le-a învins, poetul face această *Reflecţie :*

Îmi place viaţa lină, speranţa înainte ;
Şi-n locuri singurateci, în sine-mi mulţumit,
Să nu port acea grijă ce duc cei fără minte ;
Să dorm în pace pacinic, de cuget netrudit.
. . . . . .
Deştept cu aurora, să stau la o fîntînă
Şi roua dimineţei pe fruntea mea căzînd,
Să-mi cînte rîndunica şi fluierul din stînă,
Să văz cum naşte ziua şi turmele păscînd.
Să văz pe muncitorul cum ţelina despică,
Şi-n brazda lui adîncă să-l văz a semăna
Speranţa unei toamne ; sudoarea lui ce pică,
Să-l văz privind-o vesel, cînd brazda-i va uda. **

---

* Cezar Bolliac : „Cugetare".

** Cezar Bolliac : „Reflecţie !"

Poezia, aceasta nu este numai o atestare din partea poetului a nevoii de liniște și consolare. Ea este în același timp și o satiră plină de ironie la adresa omului care în căutarea onorurilor deșarte, vînzîndu-și sufletul pentru ele, își distruge viața și-și pierde sufletul...

Și dacă vre o dată simțirea-i se dezgheață,
Îi cere socoteală de cîte a făcut ;
Sau va și el o dată să schimbe astă viață,
*Un glas din iad răsună, îi strigă : ești vîndut !**

De fapt, Bolliac nu descoperă abia acum farmecul consolator al naturii. Se poate spune mai pe drept că el revine la natură, după ce valurile vieții l-au lovit ca pe un vas pe timp de furtună. Natura o avusese înaintea ochilor încă din copilărie ; la Stoenești sau la Talpa Ogrăzii, iar farmecul ei îl gustase prin mijlocirea poeziilor lui Ioan Văcărescu, în acele tablouri bucolice în care păstorii se topesc de jale după fecioarele din sat, ori, mai norociți de soartă, își împreună mîinile cu ele într-o horă a dragostei, naivă și plină de pudoare.

Dar Bolliac scrisese și „O dimineață pe malul lacului" (pe-atunci avea douăzeci și trei de ani), dovedindu-se un admirabil poet descriptiv.

Gălbuia aurore de purpură urmată
Albește înverzită dumbravă de anin,
Și stele licurînde abia se mai arată
*Prin umbrele ce noaptea păstrează în senin.***

Pe măsură însă ce timpul trece, natura căreia i se adresase poetul, cerîndu-i refugiu și vindecare, îi îndeplinește dorința... Cu roua dimineții ea izbutește să-i spele rănile inimii, iar cu norul ce atîrnă

---

* Ibid.

** Cezar Bolliac : „20 dimineață pe malul lacului", 1836.

din cer, ca un voal uşor, i le pansează. Undele line ale rîului, nu mai răsfrîng suferinţele poetului, ci le tîrăsc departe şi le îneacă. La un moment dat suferinţa veche a poetului se desparte de peisaj, cum, în vremuri de demult, s-a separat pămîntul de ape. Acum natura tronează singură, luînd locul iubitei de odinioară, şi în faţa ei, cu suflet spălat şi nou, poetul încearcă alte emoţii, alte sentimente... Totul este parcă nou, totul exaltă bucuria de a trăi :

Îmi place astădată,
Aprilul cînd înfloreşte
Şi pomii şi cîmpia,
Pădurea cea uscată
Să văz cum înverzeşte,
Cum naşte bucuria.

Îmi place rîndunica
La cuib s-o văz zidind,
Îmi place păsărica
S-o văz pe pui hrănind.
. . . . . .
Îmi place-atunci grădina
Şi Florile-ngrijite ; —
Să văz crescînd zambila ;
Să văz roind stupina
Pe coaste însmăltite ;
Să văz rîzînd copila ; *

Mîntuirea a venit deci şi pentru poet... Afară e *Vară* şi vară e în sufletul lui ! Dar poetul s-a desprins nu numai din suferinţele dragostei. Lunile de închisoare l-au prefăcut total sufleteşte. Melancolia, disperarea, dezgustul de viaţă au rămas departe, ferecate pentru totdeauna între zidurile umede ale chiliei de la Poiana Mărului... Acum

---

* Cezar Bolliac : „Vara".

poetul poate spune și despre el, ceea ce va spune despre neamul său :

Robitul cînd își sparge obezile o dată
Și peste-ale-nchisorii tărîi se mai arată,
Atunci mai ager este, atunci e mulțumit,
Atunci îi place cerul, dorința lui s-aprinde ;
Și-atunci cu anevoie în curse se mai prinde :
*Experiența-nvață pe cel ce-a suferit !**

---

* Cezar Bolliac : „La cea întîi corabie romînească".

XVIII

MAREA ÎMPĂCARE

Dar nu numai în sufletul lui Bolliac e vară. Cu toate că ne găsim în octombrie, totuşi o vară luminoasă încălzeşte multe inimi de tineri care au suferit sau mai suferă încă prin temniţe şi surghiun... O veste aflată de la Constantinopol de un negustor bucureştean Gherasim Gheorghe se răspîndise în tot Bucureştii, iar de aici mai departe, prin toate ungherile ţării, că Alexandru Ghica fusese mazilit şi că dragomanul Porţii, Islad Savfed Effendi, e în drum spre Ţara Romînească, cu firmanul de destituire. Vestea a căzut ca un trăsnet nu numai peste boierii mari, care fuseseră uneltele oarbe ale domnitorului, dar chiar în interiorul palatului de pe Podul Mogoşoaiei, unde rudele Măriei Sale erau obişnuite mai mult cu veselie şi cîntece decît cu lacrimi.

Dacă cineva nechemat ar fi trecut pragul palatului domnesc în seara zilei de 13 octombrie 1842, ar fi crezut că un vînt de nebunie suflase prin sălile somptuos împodobite cu gobelinuri şi mobile de preţ: scaune şi bergere răsturnate, tablouri scoase de pe pereţi, cărţi şi obiecte personale ale domnitorului împrăştiate pe parchetul ceruit, pentru a fi puse în lăzi groase şi ferecate cu lacăte grele. „În salonul cel mare de primire, erau toţi adjutanţii şi stab ofiţerii domnului, cu mîinile în-

Cezar Bolliac (la 1848)

Nicolae Golescu (1848)

I. Heliade Rădulescu (1848)

C. Aristia (1848)

După o stampă germană. de autor necunoscut, Academia R.P.R.

Petrache Poenaru

Generalul Magheru

Arhimandritul Ioasaf Snagoveanu, care împreună cu Cezar Bolliac şi Petre Poenaru, eliberau adeverinţă de emancipare a ţiganilor

Ştefan Golescu

Ion Cîmpineanu
(Muzeul Teatrului Naţional)

№ 19, 16 Анъ 1848 Іюлие

Ѳіца Ілаті —— de anї 15 каре

а фост нъмъ актъ роб ѧн посесіа D. —

ціна —— се лібереазъ, потрівіт принчіпелор

конституціеї църіі, ші інтръ de актъ ѧнаінте ѧн

класа локуіторілор лібері аї църіі Ромънещі.

Іоасаф Znaговеанъ.

К. Болліак.

П. Поспаръ.

Adeverinţă de emancipare a ţiganilor, semnată de Arh. Snagoveanu, Cezar Bolliac şi Petrache Poenaru

crucișate. În cabinetul lui Vodă, Profira Blaremberg, sora lui, Mariţica spătăreasa, cumnată-sa, Eliza lui beizade Scarlat Ghica, nepoată-sa, leşinate ; altele în isterism ; servitoarele alergînd cu odicoloane şi bumbacuri aprinse să le deştepte, mai încolo bagajele împachetate, careta lui vodă cu opt cai de poştă trasă la scară, aşteptînd pe domn" *... În sfîrşit, domnul „bîlbîindu-se spune tuturor în loc de „rămîneţi sănătoşi", „călătorie bună, băieţi" ! pînă într-atît era de înspăimîntat şi grăbit s-o pornească pe drumul Braşovului, cît mai departe de turcul, despre care se spunea că trecuse Dunărea pe la Giurgiu. Mai tîrziu s-a dovedit că Savfed Effendi nu era chiar atît de grăbit. El n-are să intre în ţară decît după trei zile de la fuga domnitorului. Ghica, însă în spaima lui cea mare, îşi uitase la Bucureşti faimosul „lavabou" în stil Empire, şi gobelinurile cu „vizita siamezilor la Versailles", pe care, cumnatele şi nepoatele domnului, înzestrate cu simţ practic, le vor vinde mai tîrziu lui Carol de Hohenzollern.

*

Domnitorul fiind înlăturat, rămînea în sarcina Caimacamiei să pregătească alegerea noului vodă... Pretendenţi erau destui, fiindcă aflăm că la 151 de deputaţi votanţi s-au prezentat vreo patruzeci de candidaţi la domnie, cu toate că nu aveau voie să pretindă la tron decît „boierii de clasa întîi, adică de la ban pînă la cămăraş inclusiv şi trebuia să aibă un venit de moşie de 2.000 de galbeni" !** În aşteptarea zilei de alegere, pretendenţii la tron întrebuinţau timpul dînd recepţii şi şoptind făgăduieli de recompense băneşti, la urechea acelora care au să-i voteze... La 20 decembrie 1842, s-au adunat toţi deputaţii la „Ospelul Adunării" de la Mitropolie,

* Amintirile colonelului Locusteanu.

** Ibid.

și după ce le-a luat jurămînt de cinste Mitropolitul Neofit, au hotărît să-și dea voturile, natural, în secret, pentru Gheorghe Bibescu „olteanul herghelegiu" care se înfruptase de curînd din imensa avere a Brîncovenilor, căsătorindu-se cu Zoe Mavrocordat, nepoata înfiată a bătrînului Dumitrache Brîncoveanu. „Toți am socotit atunci — scrie Locusteanu — că Știrbey întrunise majoritatea (91 de voturi față de 84 ale lui Iordache Filipescu). Însă puțin după aceasta mulți ne-am încredințat că cu tot jurămîntul unii votau pentru cîte șapte, opt și zece persoane. După votarea fiecărei secțiuni, făcîndu-se cîte o pauză de un ceas, în timpul recreației, găsea prilej vornicul Vilara, intim și afiliat lui Bibescu, ca să convertizeze pe deputați să dea votul pentru Bibescu, făgăduindu-le bani, slujbe și cîte altele" *.

Schimbarea domnului adusese în inimile oamenilor multe speranțe de prefaceri sociale ; speranțe ce vor fi foarte curînd înșelate. Deocamdată însă, lumea se bucură văzînd că porțile mînăstirilor și închisorilor se deschid, iar tinerii complotiști de la 40, și chiar alți luptători mai noi, reintegrează căminele părintești. Bolliac, personal, nu are decît să se bucure că în preajma noului domn „intim și afiliat" lui se află Alecu Vilara, pe care îl cunoaște ca vechi protector al lui Marin Serghiescu și ca pe un om care știe ce înseamnă suferințele exilului fiindcă el însuși fusese surghiunit pe timpul lui Grigore Ghica. Cînd în 1843, Vilara va trimite o corabie romînească „Maritza", cu pavilion romîn, cu căpitan romîn, cu echipagiu romîn, trasă pe valurile mărilor numai de pînze împinse de vînturi" **, Bolliac va sărbători evenimentul publicînd în *Curierul Romînesc* o poezie în care sentimentul de mîndrie națională se revarsă nemărginit :

---

* Ibid.

** Cezar Bolliac : articol în *Trompeta Carpaților* 1874.

Corabie frumoasă! Te du, te du, grăbește!
Pe țărmuri depărtate aleargă, prevestește
Că lesne-așa nu moare un neam ce a trăit;
Că tirania poate un om să prăpădească,
Dar viața unei nații nu poate să sleiască:
Pînă-n sfîrșit dreptatea etern a biruit. *

Evenimentul e folosit de poet nu ca să cînte osanale inițiatorului, cît să se entuziasmeze în fața bogățiilor țării sale și a hărniciei oamenilor ce o locuiesc. În imaginația poetului „corabia Maritza" trebuie să fie ambasadoarea, care prezentîndu-se în porturile străine, vorbește oamenilor de acolo despre meleagurile românești:

Le spune că pămîntu-ți e țară generoasă,
Săracă-n meșteșuguri...

iar mai departe:

Păduri că are-ntinse cu multă lemnărie;
Că munții ei încuie o mare bogăție,
Dar rar sunt care știe comorile din ei; **

La prima vedere poezia pare o inventariere lirică a bogățiilor solului românesc. Citită mai atent, și făcînd abstracție de enumerarea acestor bogății, îți dai seama că poezia e străbătută de la un capăt la altul de un sentiment de mare mîndrie că poetul s-a născut pe acest pămînt și că se prenumeră printre fiii țării românești „al cărei nume este scris în istorie p-ale măririi porți". Este același sentiment pe care îl vom găsi mai tîrziu în altă poezie a lui Bolliac: „Patria", de data aceasta exprimat fățiș":

Fie neam oricît de mare,
Fie neamț, francez, englez,
Neam mai mîndru și mai tare
Ca românul eu nu crez.

---

* Cezar Bolliac: „La cea întîi corabie românească".
** Ibid.

Neamu-n care naşte-oricine
Pe acela va iubi!
Eşti romîn, voi fi cu tine;
Că-s romîn şi-n veci voi fi. *

Se vor găsi totuşi, în vîltoarea luptelor politice, mulţi adversari şi detractori care să conteste poetului simţămintele sale patriotice, scormonindu-i ascendenţa şi legîndu-se de numele Bolliac **.

*

Poezia „La cea întîi corabie romînească" publicată, în 1843, în paginile *Curierului* ne arată că împăcarea dintre Bolliac şi Eliade se produsese între timp. Unul dintre „dracii" care blestemase pe „lepădat", la auzul trădării sale:

Şi sufletul să-ţi iasă, în neagra sa turbare
Pă gură-ţi nu cutează, căci este-afurisit.

iertase deci; aşa după cum banul mare Mihalache Ghica, „izbăvitorul arhanghel" cîntat de Eliade, iertase pe tînărul „demon" Bolliac şi intervenise la domnitor pentru eliberarea lui.

Epoca epitetelor disgraţioase trecuse. În focul îmbrăţişării fiecare caută să uite că spusese şi că i se spusese ceva mai mult decît se cuvenea, Bolliac nu-şi mai aminteşte imagina pe care Eliade i-o plăzmuise în 1838 în „domnul Sarsailă, autorul"...

Răzbunarea lui Bolliac este mai puţin trează decît şi-o închipuia Eliade, şi atunci fostul dascăl, în bucuria împăcării, binevoieşte cu obişnuita-i superbie să ierte pe tînărul poet care îndrăznise să-l numească Tartuf şi Iudă, începînd chiar să creadă că epitetele fuseseră adresate mitropolitului Moldovei.

---

* Cezar Bolliac: *Patria* — 20 august 1850.

** G. Călinescu scrie în „Istoria Literaturii Romîne": „Omului care cîntase patria nu se cuvine a i se suspecta simţămintele".

Cine anume făcuse împăcarea dintre Eliade şi Bolliac nu se poate preciza. Ne bate însă gîndul că ea este opera lui Negulici cunoscînd relaţiile pe care pictorul le avea cu cei doi foşti adversari.

Pictorul care obţinuse în 1841 o bursă de la Eforia şcoalelor pentru a lucra la Paris în atelierul lui Drolling, a trebuit să se întoarcă după un an în ţară întrucît banii i se trimiteau foarte neregulat. Din aprilie 1842 cînd părăseşte Parisul şi pînă în toamnă cînd vine în ţară, Negulici îşi petrecuse vremea la Viena unde se împrietenise cu pictorul Rosenthal, pe care îl îndeamnă să plece cu el la Bucureşti, făgăduind să-i găsească de lucru. În toamna lui 1842 Negulici, flancat de noul său prieten Rosenthal, începe să viziteze saloanele bucureştene în scopul caritabil de-a obţine comenzi pentru pictorul vienez. Din fericire, modelele nu lipsesc; Filipeştii, Vălenii, Socolescu, Manu sînt dispuşi să pozeze pictorului străin; să-l invite la mesele lor; iar în familia lui Costache Rosetti are să-şi găsească Rosenthal, foarte mulţi ani, un adevărat cuib de preţuire şi prietenie.

Negulici, în acest timp, se ocupă mai puţin de pictură, hotărît să-i ajute lui Eliade la *Curierul Românesc*. Traduce piese de teatru, nuvela „Samuil neguţătorul" şi pune şi el mîna la acea „bibliotecă universală, pentru educaţia omului de toate clasele şi pentru ambele sexe începînd de la vîrsta copilăriei pînă la vîrsta coaptă" pe care Eliade o visa încă de multă vreme. Reluînd amiciţiile de odinioară, nu este exclus ca Negulici, revăzîndu-se cu Bolliac, să-l fi convins pe acesta să se împace cu Eliade. Cu toate bunele raporturi ce se vor stabili de acum înainte, colaborarea lui Bolliac la *Curierul Românesc* nu devine asiduă decît prin 1845, dată la care pictorul Negulici este conducătorul ziarului, iar Eliade publică articolul „Poezie" în care se ocupă de volumul: „Din poeziile lui Kesar Boliac"*.

* Volumul a apărut în 1843 în tipografia curţii a lui Fred Balbaun.

Pînă atunci, Bolliac trimite unele din scrierile sale lui Bariț în Transilvania, pentru a fi publicate în *Foaia pentru minte, inimă și literatură* și va avea mulțumirea să constate că cenzura mai îndulcită, îngăduise publicarea celor două poezii „Alaiul unui cerșetor" și „Țiganul vîndut" cu caracter social atît de pronunțat. Tot în acest timp va publica Bolliac în *Vestitorul romînesc* cîteva epigrame la adresa zgîrciților, cam pe gustul acesteia :

Rece la virtuți
Rece la muieri
Tot numeri și uiți
A tale averi
De moartea ta ți-e teamă
Cînd chiar ai tăi ți-o chiamă
Și mort mai mult plătești
*De cît, cît trăiești...**

În *Curierul Romînesc* — de la 1843, data împăcării cu Eliade și pînă în 1846 — Bolliac publică numai poeziile „La cea întîi corabie romînească", „The Spleen", „Muerea trecută la oglinda sa" și „Încă o salutare" — adică, excepție făcînd de cea dintîi, poezii pe obișnuitele acorduri amoroase.

În 1845, Eliade se decide în sfîrșit să scrie despre volumul lui Bolliac. Identificînd opera cu omul, Eliade arată cum se oglindește în efuziunile lirice de diverse ordine ale poetului personalitatea lui atît de ciudată și de complexă : „Altul cu totul devine și d. Bolliac din poemă în poemă ce lucrează. A putut la început oricine să-mi rîză de un june talent începător cum sîntem siguri că și însuși d-lui rîde poate astăzi de multe scrieri ale sale din nainte : acelu pigmeu de acum zece ani, astăzi începe a-mi arăta o talie de gigant și în marele său neastîmpăr și dorință de perfecție, ca un Titan Mo-

* *Vestitorul romînesc*, anul 8, 1844.

dern, cînd în pietate, cînd în apostazie, după vîrful Caraimanului în disperația-i poetică strigă :

Căci nu ai vrut stăpîne la dreapta-ți împărțire
S-atingi și a mea frunte cu sfînta mîna ta
Tu nu ai vrut în pieptu-mi să-nsufli înzeire
Tu n-ai vrut să-ți fiu preot la lume-a te arăta!" *

După această introducție, în care autorul articolului se recunoaște și el printre aceia care la debutul poetului, cu zece ani în urmă, (adică la apariția „Meditațiilor") „și-au putut rîde de un june talent începător", Eliade trece la ilustrarea teoriei după care stilul este însăși omul : „De-l vom asculta în cugetările-i posomorîte i-l auzim scăpîndu-i niște sonuri așa de sinistre ca însuși el poetul cînd e mînios, cînd se simte împins la ambiția sau umanitatea sa, la vanitatea sau puntul de onoare... Am zis că adesea expresiile cugetărilor sumbre ale poetului seamănă cu însuși el cînd se află în fierberea unor idei de răzbunare".

Eliade care îl cunoscuse bine pe Bolliac, frecventînd mult timp casa stolnicului Peretz, și avînd dese discuții cu junele Cezar asupra scrierilor sale de debut, ne împărtășește în articolul „Poezie" și acest amănunt necunoscut multora : „Poetul însuși în sincerităile sale familiare îl vezi adesea bătîndu-și fruntea de necaz și oftînd : «oh, de ce nu pot să mă sprijin pînă în sfîrșit !»"

Această descurajare a poetului care nu se simte în stare să-și ducă opera pînă la capăt, desăvîrșind-o, nu este, desigur, proprie lui Bolliac. Alți poeți înainte, sau după el, au simțit-o. Dar la Bolliac, Eliade îi găsește originea în graba poetului, care nu știe „să șteargă din patru cuvinte trei, așa cum recomandă Boileau", și în faptul că nu este încă stăpîn pe limba în care se exprimă... „Cînd te necăjești de neperfecție, află că și limba este una din cauze. Auzi pe Boileau :

---

* Eliade Rădulescu : „Poezie" în *Curierul Romînesc* 5 ianuarie 1845.

Fără limbă totdeauna cel mai vrednic autor
Zică cine, orice-ar zice, e cel mai prost autor!

*

Articolul merita un răspuns şi Bolliac se grăbeşte să-l dea prin *Foaia pentru minte, inimă şi literatură*. Eliade va reproduce însă răspunsul şi în *Curierul Romînesc*, voind să arate prin aceasta că discuţiile literare au trecut de faza „Sarsailă" şi au început să aibă un caracter amical, în strictele limite ale urbanităţii.

Eliade nu-şi semnase articolul poate din pudoare, pamfletul „Sarsailă" fiind viu încă în amintirea oamenilor, dar Bollîac îl identifică repede pe autor:

„N-a trebuit să mă gîndesc mult — scrie Bolliac — ca să aflu pe cel ce a făcut articolul — am cunoscut mîna dumitale, prietene, pe trăsăturile caracteristice şi imaginile cele vii". Venind însă din partea unui prieten, laudele nu mai au savoarea pe care le-o simţise la început poetul şi nici nu-i mai apar meritate: „e mînă de prieten mi-am zis, şi mîndria a început să se umilească, senzaţiile s-au prefăcut în obosire şi bucuria în mîhnire". * ...Identitatea între scrierea, vorbirea şi fizionomia poetului pe care Eliade o relevase, nu-l miră pe Bolliac şi nici nu o contestă: „căci natura în concepţia individului concepe şi spiritul lui; materia şi spiritul se dezvoltă împreună şi prin urmare sînt silite să se rudească, să se asemine într-un punct oarecare".

Bolliac socoteşte că dacă unele poezii ale sale sînt mai puţin realizate, aceasta nu ţine de necunoaşterea limbii, nici de graba în care au fost scrise; ci de procesul de creaţie, unde expresia rămîne mai totdeauna în urma gîndirii, cum femeia din Orient păşeşte totdeauna, la distanţă respectuoasă, în urma bărbatului.

---

* Cezar Bolliac: „Răspuns la articolul poezie" în *Foaia pentru minte*, 1845.

Interesantă ni se pare însă paralela pe care Bolliac ţine să o facă — (cu amară amabilitate şi cine ştie, poate şi cu falsă umilinţă) — între capacitatea de exprimare poetică a lui Eliade şi posibilităţile sale: „Nu ţiu nicidecum la talentul meu, este atît de mic pe lîngă al dumitale încît surîz de milă ori de cîte ori îmi vorbeşti de dînsul: dozele de poezie ce posedăm sînt tot aceleaşi: dumneata ai darul a o arăta, eu nenorocirea a o simţi numai. Totodată fapta ce-ţi iese dumitale din mînă, toată ideea ce ai viat într-însa te veseleşte, te mulţumeşte şi şterge cîte un creţ ce a lăsat necazul pe fruntea dumitale, căci o vezi frumoasă; toată fapta ce-mi scapă mie din mînă, toată ideea ce am voit să pun într-însa, mă întristează, mă mîhneşte şi adînceşte un creţ pe fruntea mea căci o văz nesigură, ideea dintr-însa s-a desfigurat, s-a slăbit, abia licureşte şi mai că nu seamănă cu tipul ei" *.

Cu acea artă de-a zugrăvi contrastele care îi este proprie, Bolliac ne dă aici două portrete de poeţi: unul numai încredere în sine şi mulţumire; celălalt plămădit din îndoială şi neîncredere. Să mai spunem oare, că simpatia cititorilor s-a îndreptat, din toate timpurile, spre poetul pentru care creaţia sa este o sursă de nelinişte, de îndoială şi de întrebări chinuitoare?

---

* Ibid.

XIX

ANUL DE RĂSCRUCE

Şi pură, tot vergină rămîne a mea pană ;
Să nu mă facă-n viaţă-mi de mine-a mă roşi
CEZAR BOLLIAC : *„Reflecţie"*

Anul 1843 este pentru Bolliac un an de răscruce. Acum îşi publică el în volum poeziile, şi izbuteşte să strecoare printre ele cîteva cu caracter social. Tot în acest an se va apropia de Nicu Bălcescu, a cărui influenţă, pe planul gîndirii politice, se va manifesta fericit şi tutelar.

Printr-o coincidenţă, „Poeziile lui Kesar Boliak" apar cam în acelaşi timp cu volumul de versuri ale unui alt „Sarsailă" denunţat cîndva opiniei publice de către Eliade : C. A. Rosetti. După un fel de exil la Piteşti, unde fusese trimis de vodă, ca poliţai, Rosetti se întorsese la Bucureşti şi socotise că e timpul să-şi publice „Ceasurile de mulţumire". Foştii şi viitorii Sarsaili (fiindcă în 1860 Eliade îi va încondeia din nou prin *Romînul)* se întîlnesc astfel după o separaţie de cîţiva ani, în vitrina librăriilor din acel Bucureşti, pe care, în vremea celibatului lui Voinescu II, îl uimiseră cu extravaganţele şi „libaţiile" lor. Desigur, Sarsailii se potoliseră. Voinescu II se însurase ; C. A. Rosetti, numit preşedinte la tribunalul comercial din Bucureşti, căuta să-şi pună în acord comportările cu noua demnitate ; Cezar Bolliac, susţinut de Vilara în faţa domnitorului Bibescu, căpătase şi el un post de procuror la un tribunal din capitală. Bucureştenii nu mai au ocazia de a se amuza pe socoteala

lui Rosetti, ca odinioară, cînd „înhăitat cu tineri de soiul lui, cu mari plete ca ale lui Gautier, făcea boemă scandaloasă sub ochii nededa\u021bi cu romantismul ai boierilor *... Nici nu va mai fi văzut „încălecat pe de-a-ndaratele pe o saca, străbătînd Podul Mogoşoaiei, escortat de ştrengari care strigau : ura, vivat musiu Berlicoco !"**. Cel mult se vor mai întîlni, Sarsailii, noaptea, pe la hanul lui Filaret, de peste drum de Teatrul Naţional, sau prin grădinile lui Scufa şi Pană Breaslă, ca să bea un pahar, să asculte lăutarii şi să tulbure sufletele megieşelor cărora, domnişorii ăştia „cu haine deosebite ; cu fracul, o faţă cam aşa ; cu mantaua aruncată clasic, ba şi romantic" li se adresează în cuvinte meşteşugite, declarîndu-le cu mîna la inimă „că sînt nişte dumnezeoaie mai păgîne decît Venus şi decît Diana" ***.

Din extravaganţele de altă dată, Sarsailii nu mai păstrau decît exprimarea galantă şi somptuozitatea vestimentară. Berlicoco nu va ezita chiar să dedice fracului „cu faţa cam aşa" — care îl exasperase pe Eliade — o poezie, dar nu ca să-l ridice în slăvi pentru toate succesele la inima femeilor pe care i le mijlocise, ci pentru a arăta cîte neplăceri poate să-i aducă cu datornicii, care cred că un frac este semn de bogăţie :

„Poeziile lui Kezar Boliak" şi „Ceasurile de mulţumire" ale lui Rosetti dau posibilitate cititorilor să desprindă, prin comparaţie, cît sînt de opuşi, în poezia lor sentimentală, cei doi prieteni şi viitori adversari politici. Amorul lui Bolliac e statornic şi profund ; se hrăneşte din suferinţă şi din lacrimă. Dragostea lui C. A. Rosetti este o aventură a inimii, care trebuie luată ca atare ; generatoare de senzaţii delicate, de fraze mari şi pompoase chiar, dar

---

* G. Călinescu : C. A. Rosetti (În *Revista Fundaţiilor* An. VI, nr. 12).

** Ibid

*** Eliade : „D. Sarsailă, autorul".

nicidecum de sentimentul disperațiunii. În timp ce Bolliac, în dragoste se caută pe sine :

Și-n lacrimă-i durerea-mi încet să se privească,
Ca-ntr-o fîntînă salcii și bolta cea cerească ; *

Interesantă ni se pare însă cariera paralelă pe care două poezii din volumele apărute în 1843 : „A cui e vina" (C. A. Rosetti) și „S-a dus, eu orice-oi face" (Cezar Bolliac) au s-o aibă grație muzicei ; generații întregi de lăutari, trecîndu-și-le de la ureche la ureche ; generații de îndrăgostiți cîntîndu-le în orele lor de restriște. Și totuși... așa cum se va întîmpla cu „Sburătorul", versurile lui Bolliac:

Tu mergi la bogăție
Și uiți că te-am amat ;
Cînd eu, pe avuție
Nu te-aș fi schimbat.

ni se par moralizatoare și sărace, în timp ce versurile lui C. A. Rosetti, cu tot scepticismul pe care poetul îl afișează față de dragoste, ni se par de o autentică vibrație :

Tu-mi ziceai odată cum că pîn la moarte
Dragostea ta toată mie-mi vei păstra ;
M-ai uitat pe mine, le-ai uitat pe toate,
Astfel merge lumea, nu e vina ta.

Să fie oare răzbunarea scepticului și frivolului asupra trubadurului sentimentelor durabile ? Ori soarta, atît de clementă cu C. A. Rosetti și atît de ingrată cu Bolliac, a făcut ca într-o clipă de inspirație, cel dintîi să se impună atenției viitorului, fără s-o știe ? „Ca produs solitar al hazardului — are să scrie G. Călinescu — această romanță a lui C. A. Rosetti este pentru poezia romînă ceea ce sînt „La libertà" a lui Metastasio și „Sonetul"

* Cezar Bolliac : „Eram răpit atuncea".

lui Arvers în literaturile italiană şi franceză ori Menuetul lui Boccherini în muzică !"*

*
* *

Peste iarnă, ducîndu-se acasă la maiorul Voinescu II, lui Bolliac îi fu dat să vadă un spectacol puţin obişnuit. În mijlocul salonului doi tineri se luptau de zor căutînd fiecare să-l doboare pe celălalt, în timp ce gazda şi alţi cîţiva juni invitaţi, întinşi pe divane, scoteau strigăte de plăcere şi încurajau pe combatanţi cu diferite îndemnuri. Văzîndu-i uimirea întipărită pe faţă, Voinescu explică lui Bolliac, că de cîtva timp acesta era jocul lor preferat şi că luptătorii nu sînt alţii decît Ion Ghica — profesorul de la Iaşi — şi Nicu Bălcescu, care deşi mai slab decît toţi „dar căuta trînteală cu lumînarea" ! **. După ce s-au trîntit după pofta inimii şi joaca s-a terminat, gazda a servit cafele, apoi într-un zgomot asurzitor, au cerut toţi lui Bălcescu să le citească ceva din scrierile sale. Cu greu s-a lăsat convins tînărul, dar pînă la urmă a trebuit să cedeze şi le-a citit un fragment din „Puterea armată la Romîni". Au ascultat toţi cu sufletul la gură ; prin ochii lor se perindau imagini şi chipuri din trecutul glorios al neamului lor ; iar cînd Bălcescu a terminat lectura, ei au rămas încă multă vreme tăcuţi, prinşi de farmecul celor auzite. La despărţire, Ion Ghica a cerut lui Bălcescu să-i încredinţeze filele citite, ca să le ia cu el la Iaşi, unde era profesor la Academia Mihăileană ; spunea că vrea să le dea lui Kogălniceanu ca să le publice în *Foaia ştiinţifică şi literară*. Venind spre casă, Bolliac s-a gîndit tot timpul la cele auzite şi imaginea tînărului firav şi blînd, cu mustaţă abia mijită, cu plete date lin pe spate, i-a stăruit în minte toată seara aceea. Peste cîteva zile aveau să se revadă în casa lui Alecu Golescu ; apoi, pe nesim-

* G. Călinescu : op. cit.

** Ion Ghica, scrisori „Nicu Bălcescu".

ţite între cei doi tineri s-a legat o prietenie trainică.

Nicu Bălcescu era cu cîţiva ani mai tînăr, dar Bolliac, după fiecare conversaţie cu noul său prieten, rămînea uimit de cîte ştia băiatul serdăresei Zinca, renumită pe toată valea Topologului, şi chiar mai departe, pentru doftoriile ei, ce tămăduiau albeaţa de pe ochi. În junele acesta, ardent şi entuziast, Bolliac îşi regăsea parcă imaginea proprie de odinioară, cînd cu mare aplicaţiune studia pe clasicii greci şi romani. Puteau rămîne ore întregi să discute, fără să simtă vreun plictis, despre „vieţile oamenilor iluştri" a lui Plutarh, ori despre „Anabasul" lui Xenofon ; Bălcescu cunoştea îndeamănuntul toate faptele de arme ale lui Napoleon sau Frederic cel Mare ; dar îi plăcea mai cu osebire să vorbească despre unele fapte descoperite de el printre documentele căpitanului Cornescu Olteniceanu.

Aşa a trecut iarna şi primăvara lui 1843, pentru Bolliac. O zi pe săptămînă, marţea, se ducea la generalul Mavru cu care discuta pasionat despre arheologie şi numismatică : Bolliac pleca de la tribunal către orele trei, se întîlnea cu Laurian, şi împreună se duceau să prînzească la general. Apoi se închideau tustrei în cabinetul de lucru al gazdei, unde, pînă tîrziu noaptea cercetau medaliile antice ori descifrau inscripţii lapidare.

I se întîmpla alteori lui Bolliac să rămînă trei, patru nopţi în şir, închis în odăiţa lui împodobită cu obiecte de lut, smulse pămîntului în diferitele sale călătorii prin ţară ; atunci recitea poeţii preferaţi ; pe Hugo, pe Lamartine şi pe Alfred Musset, ori poemele lui Byron, readus chiar în acea iarnă la modă în saloanele bucureştene, de către C. A. Rosetti care tradusese pe „Manfred".

* * *

Către toiul verii, în iulie 1843, cinci prieteni au pornit pe Valea Prahovei, gîndind să scape de arşiţa

din capitală... Aveau să treacă pe la Cîmpina și de-acolo în sus pe la Breaza și Posada, spre Sinaia și Poiana Țapului. Unul dintre tineri ar fi vrut să meargă pe urmele lui Teodor Diamant, despre care se știa că, bolnav de tuberculoză, stătuse în conacul cîmpinenilor, îngrijit pînă la moarte de milostiva coana Catinca, cu duioșia unei mame. Acest tînăr era Alexandru Golescu-Albu, poreclit „Aimé Martin" și care fusese cu cîțiva ani în urmă ucenicul favorit al lui Teodor Diamant. Dar vremea îi zorea pe călători și ceilalți patru prieteni : Cezar Bolliac, Nicu Bălcescu, Ștefan Golescu și Niculae Kretzulescu îl conving pe blîndul „Aimé Martin" să treacă mai departe, pe valea șerpuită a Prahovei, înverzită de zăvoaie și adumbrită de păduri. Lui Bolliac peisajul carpatic îi era demult familiar. Pe-aici, tînăr fiind, rătăcise cu o dragoste moartă în suflet, și totul : dumbrăvile, apa, pajiștile smălțate i se păreau fără culoare, fără mireasmă, fără viață... Tînărul poet se simțea trist și rece și interoga peisajul :

O ! unde este timpul cînd, plin de tinerețe,
În brațele fecioarei, fecioarei ce iubeam,
Sorbeam al vostru balsam și-a voastră frumusețe
Răpea a mea simțire pe sînul ce-adoram. *

Pe atunci (în 1836) tînărul nu avea decît douăzeci și trei de ani. Mai gîndea el oare acum, în societatea voioasă a prietenilor, la cele întîmplate odinioară ? Mai era oare amorul lui, așa cum scria atunci :

În veci fără de moarte, în veci este aprins.

Iată acum și însemnările de drum ale lui Cezar Bolliac, în vara lui 1843 :

„...Ajungînd la Sinaia ne-am hotărît să ne urcăm să dormim noaptea la stîna cea mai de sus spre a putea să vedem a doua zi ivirea răsăritului soarelui. Am trimis dorobanți, plăeși și pe oamenii noștri din vreme și ne-au făcut acolo paturi, grămezi de

* „O dimineață pe malul lacului".

cetină de brad. Am trimis acolo și un ochean mare al d-lui Kretzulescu și ne-am urcat și noi. Am înconjurat cu păturile noastre un foc mare de brad la care se frigeau miei întregi. Cînd erau două ore pînă în ziuă, urcam, conduși de potecași, d-asupra Caraimanului unde am scris, pe stînca numită Omul, numele noastre... Am așezat acolo ocheanul cel lung și am văzut Dunărea. Seninul era perfect, la acea splendoare a răsăritului soarelui, cu toate că sub noi erau norii deși și ploaie mare..." *

. . . . . .

În timp ce tovarășii de drumeție își comunică impresiile, Bolliac, retras ceva mai de-o parte, ne face cunoscută emoția încercată, prin mijlocirea acestor strofe, înseilate pe un petic de hîrtie :

Și iacă-mă pe vîrfuri ararea străbătute,
Și unde achilonii locașul lor își pun.
Dar nici o vegetare ! A iernelor trecute
Ninsorile, prin rîpe, grămezi, grămezi s-adun.

Către prînz, drumeții, dorobanții și potecașii, au coborît pe Valea Cerbului și au ieșit ceva mai sus de Sinaia, terminînd astfel încă o zi din plăcuta lor călătorie.

O dată cu drumeții, nesimțită și tainică, coborîse și noaptea. Stelele de aur rece clipeau indiferente la vuietul apei și la zbuciumul poetului, care, negăsindu-și somnul, continua să scrie pe alte file poezia începută în faptul dimineții :

Departe, pe o creastă de culme lung întinsă,
Se-nșiră, fără număr, molifți ieșiți din nor.
Și-n pompă militară, c-o frunte neînvinsă,
Îmi trec pe dinainte cu uniforma lor. **

---

* Cezar Bolliac : „Sinaia", în *Trompeta Carpaților*, 1875, nr. 1210.

** „O dimineață pe Caraiman".

*
* *

A trecut vara... Drumeții sînt de mult înapoi, la București, unde și-au reluat obiceiurile. Bălcescu, mai în fiecare seară, către orele unsprezece, lua pe Ion Ghica de la casa acestuia și porneau împreună către Malmaison, la grădina lui Cîmpineanu, unde, în societate plăcută, petreceau pînă spre revărsatul zorilor... „Ne întorceam acasă — scrie Ghica — în ziua mare. Pe drum aveam mai totdeauna cîte o sfadă, două, cu cîinii mahalalelor. Era mai ales două stațiuni anevoie de trecut cu pace : una la cotu gîrlei de lîngă grădina lui Mimi * și alta pe maidanul de dinaintea bisericii Popa Tatu, unde stau niște dulăi cît viteii de mari, culcați covrig, risipiți pe drum d-a curmezișul și cum ne simțiau se sculau cu toții într-o lătrătură și săreau la noi" **.

Într-o noapte, pe la culesul viilor, cei doi prieteni au hotărît să meargă în sus pe la Mihai Vodă și de-acolo pe dealul Filaretului, să mănînce „cîte o pereche de cîrnați-trandafiri" și să bea un pahar de must. Bolliac, care stă lîngă casa lui Ghica, se asociază celor doi ; apoi, pe la biserica Sfinții Apostoli, întîlnind pe căpitanul Tell, care tocmai mergea spre cazarmă, îl invită și pe el la un pahar de vin. Apreciind se vede societatea celor trei tineri, căpitanul sacrifică îndatoririle militare și pornesc toți patru pe sub dealul Mitropoliei, la viile din deal. Urcușul era greu, discuția aprinsă : fiecare dintre ei deplîngea trista stare în care se găsea țara și se acuzau reciproc de lipsă de patriotism. Domnia lui Bibescu începuse să-i deziluzioneze pe foștii conspiratori de la 1840 ; era timpul — așa cum socotea Bălcescu — ca tineretul să fie pus din nou în mișcare, preluînd ideile politice care nu putu-

* La întretăierea Schitu Măgureanu cu bulevardul.

** Ion Ghica : op. cit.

seră lua formă pe timpul Filarmonicei sau în preajma lui Cîmpineanu. S-ar putea crea — pentru mascarea scopurilor, o societate literară, dar lupta politică are s-o ducă o organizaţie clandestină ai cărei membri repartizaţi pe grupe nu vor cunoaşte decît pe şeful lor direct. Numai aşa mişcarea ar putea activa, la adăpost de ochii indiscreţi ai Agiei. Cînd s-au întors de la birt, unde au ospătat cum se cuvine, şi au coborît pe lîngă fîntîna din valea Filaretului, cei patru prieteni s-au legat, cu jurămînt, să fie fraţi, într-o asociaţie ce se va numi „Frăţia" obligîndu-se să se supuie „cu pericolul vieţii şi al averii, la hotărîrile celorlalţi" *.

Ion Ghica, relatînd în scrisorile sale cele întîmplate în Valea Filaretului, are să susţină că nu se aflau acolo decît trei inşi : el, Bălcescu şi Tell. Bolliac însă printr-o notă pe care o adaugă la republicarea poeziei „Muza mea", scrie : „după primul jurămînt făcut la viile de la Filaret pe bazele revoluţiunii de la 1848, de N. Bălcescu, I. Ghica, Chr. Tell şi Cezar Bolliac. Acest jurămînt a fost începutul revoluţiunii".

Cum poate fi explicată omisiunea lui Ion Ghica?

Şi dacă omisiunea este voită, atunci ne gîndim cu tristeţe la destinul lui Bolliac, acest înflăcărat patriot, care prezent la toate marile evenimente, este mereu uitat de către oamenii alături de care a luptat. Aşa i s-a întîmplat cîndva cu Eliade, care niciodată nu i-a trecut numele printre „soţii", care activau în sînul Filarmonicii ; dar a ştiut să şi-l amintească în ziua cînd l-a acuzat că prin intrigile lui şi în urma certurilor cu Tavernier a contribuit la desfiinţarea societăţii ! Aşa i se va întîmpla la 1848, la dezrobirea ţiganilor, cînd numele îi va fi cu cruzime uitat de barzii populari în favoarea arhimandritului Snagoveanu, „soţ" cu el la împărţirea

* Ibid.

biletelor de slobozenie. Atunci se va cînta pînă în cele mai depărtate cătune :

Părintele Snagoveanu
Care-a dezrobit ţiganu...
În vale la palat şedea
Şi belete că făcea...

DREPTATE-FRĂŢIE.

Komicia пентрѫ ліверареа ţiганілор.

По темеіѣ проклѧмацїі опорвіловлї Гвверн де ла 26 але трекътеї лѣні Комісіѧ а дадїіпдат прін пвблікацїа до ла 8 але вчещїі лѣні, къ а інтрат дп лвкраре пентрѫ словозіреа вілетврілор де деспъгвбіре ла мѧна вчелор посесорі де ţиганї, каре нвр фвче всемепеа черере ; дар фіінд къ вщептъреа пентрѫ дпфъцїшареа довѣментелор че се чер ва се поате прелвпгі петърдпіт, Комісіа вестещe авѣм къ потрівіт ва пві свс зіса декрет, ţиганїї фіінд лівері де ла 10 але вкргътоарей лѣні, лі къ шї словозіадо до вътро Комісіе вілетврі до деспъгвбіре. Вар пентрѫ дпфъцїшареа довѣментелор спре а се словозі фощїї лор посесорі вілетврі до деспъгвбіре се дъ ва термева до доѫ лѣні дін зіоа вчещїі пвблікацїі, ва орі чіне ва вщета а чере деспъгвбіре пентрѫ ліверареа ţиганілор че нѣ авѣт мѧнъ сѣвтă дп а се посседіа съ'шї дпфъцїшезе ла Комісіе довѣментеле провът с'а деслвшіт прін пвблікацїа де ла нѣ але вкргътоарей лѣні. Вар дп врма вчелвї термев де доѫ лѣні вапе есте дпдествл шї пентрѫ вчеле персоапе че се вфлъ пестe гранїцъ, орі вапе дін фощїї посесорі де ţиган' пз се ва фі врътат ва черере ле деспъгвбіре, се ва квноще съ се деалъдъ до всемепеа черере.

Мемврїі Комісіеї пентрѫ ліверареа ţиганілор:
Іосіф Заагоveaнв. К. Болліак. П. Поепарв.
№. 7. 1848 Івліе 12.

Publicaţia Comisiei pentru eliberarea ţiganilor, fixînd condiţiile de despăgubire.

Stătuse şi el, Bolliac şi făcuse bilete de slobozenie, acolo în vale, la Palat. Şi nu numai acolo ; le făcuse în închipuirea lui încă din copilărie, la Stoeneşti, le făcuse în inima lui şi cu pana lui în prima-i tinereţe, cînd scrisese „Ţiganul vîndut" şi „Fata de

țigan", dar numele lui nici o buză lăutărească măcar nu va ști să-l rostească !

Participarea lui Bolliac la jurămîntul din cîmpul Filaretului are să fie confirmată însă de Bălcescu, cu toate că istoricul nu-i pomenește numele. Scriind din București lui Ion Ghica, trimis la 1848 de revoluționari la Constantinopol, Bălcescu îi împărtășește impresiile sale din primele zile ale revoluției : „A doua zi avurăm sfințirea steagurilor și jurămîntul guardiei naționale, a armiei, a poporului în Cîmpul de la Filaret ce s-a numit Cîmpul Libertății. Îmi aduceam atunci aminte, în această frumoasă solemnitate de ziua aceia, cînd acum cinci ani, jurarăm noi patru inși acolo, întocmirea societății noastre care acum mîntui țara" *.

* * *

Ardent cum îl știm, ni-l închipuim pe Bolliac cu cît neastîmpăr va fi așteptat să ajungă acasă, pentru a încredința hîrtiei simțămintele lui copleșitoare. Pornind de la fîntîna Filaretului, refăcuse desigur drumul invers, pe la Izvor și pe Brezoianu, fără să ia seama la cele ce se vorbeau alături de el ; fără să știe pe unde și-a lăsat prietenii : pe Tell, pe Nicu Bălcescu, în sfîrșit pe Ion Ghica. Și-a lepădat surtucul, s-a repezit la masa lui de lucru și acolo dintr-o trăsătură de condei, dintr-o răsuflare, s-a adresat „Muzei" sale, pentru a-i arăta misiunea ce îi revine de acum înainte :

Pe coardele-ți sonore vibreze Libertatea,
Și toată armonia să-ți fie Egalitatea,
Și mila fie-ți legea, și Pacea ținta ta.
. . . . . .

* N. Bălcescu către Ion Ghica — București, iunie 1848.

Adună împregiuru-ți, altați un împreună,*
Un imn la mîntuire, ca o vestire bună
Că vine Dumnezeu.
A doua lui venire d-aproape ne sosește :
Profeți ! prelude harpa ; căci iată-l se ivește.
*Și răul se ascunde la glasul lui cel greu.'**

Dar acel mîntuitor, căruia poetul îi anunță profetic „a doua lui venire", nu este, în închipuirea lui Bolliac, așa cum s-ar părea, o ființă dumnezeiască, ci înșiși ei, cei patru *oameni*, care la fîntîna Filaretului, cu un ceas în urmă juraseră să stîrpească apăsarea tiranilor ; să înlăture durerea poporului, să instaureze o eră de egalitate, libertate și pace !

Acum, inima și rațiunea poetului sînt sigure : mîntuirea va veni, este chiar aproape ; și această mîntuire nu va mai fi omorîtă încă din fașă, ca în 1840 !

* * *

Gîndul lui Bolliac se întoarce cu recunoștință spre toți acei înaintași, care zăcuseră în temnițe și exiluri, pentru că încercaseră să vestească mîntuirea poporului. Unii dintre ei sînt acum sau vor fi în curînd iar împreună, ca să lupte cot la cot împotriva nedreptății și tiraniei. Unul, însă, premergătorul, va lipsi dintre ei, de bună seamă : Ion Cîmpineanu. E acum un om aproape sfîrșit ; temnițele și propriile sale ambiții l-au ros sufletește și i-au zdruncinat sănătatea. Omul falnic de odinioară nu mai este acum decît un bătrîn — pornit spre gîrbovire — instalat în jilțul său, din salonul cu pereții tapisați cu mătasă, depănînd amintiri pe firul invizibil al trecutului, zîmbind unei imagini fugare; roșind de plăcere cînd un tînăr îi cerea, cu timiditate, să-i citească dintr-o carte, sau să-i povestească ceva din întîmplările de odinioară. Bolliac știe însă

---

* Altați = înălțați.

** *Cezar Bolliac : „La muza mea".*

că lupta nu se cîştigă stînd în jilţ, ci de pe baricadă ; iar mîntuirea nu vine evocînd trecutul, ci luptînd pentru viitor !

Pentru acest viitor fericit al poporului său va combate de azi încolo Muza poetului : pentru acel ceas mîntuitor pe care el îl vede — ca adept încă al mesianismului romantic — într-o înfrăţire generală în care totul se uită şi totul se absolvă : în care năpăstuitul iartă pe împilatorul său, iar tiranul sărută pe acela pe care l-a apăsat.

Iertaţi şi pe bogatul, orbit de lăcomie,
Iertaţi şi pe tiranul turbat d-a sa mînie,
Vegheaţi, pîndiţi minutul şi nu vă spăimîntaţi.

Aici, lira generoasă şi mesianică a poetului s-a înşelat. Anul 1848, cînd revoluţia va fi înăbuşită de casta marilor boieri, va arăta lui Bolliac că nu poate fi mîntuire în iertare generală ; că slăbiciunile faţă de adversari se plătesc cu lacrimi de sînge. Atunci va înţelege limpede Bolliac — şi toţi tovarăşii săi de luptă, ceea ce el intuise de mult, că doar : „în popor e mîntuirea, puterea şi onoarea" şi că poporul nu se va putea mîntui de tiranie decît prin el însuşi.

*
* *

Celor trei, sau mai bine zis patru oameni cîţi au făcut legămînt în acea dimineaţă de toamnă, în valea Filaretului, în scurtă vreme aveau să se adauge numeroşi alţii. Lîngă vechii complotişti de la 1840, Nicu Bălcescu, Telegescu, Marin Serghiescu-Naţionalul, vin acum oameni noi : Voinescu II, Tell, Ion Filipescu, Golescu-Arăpilă, Ion Ghica, Deivos şi Cristofi. Militari şi civili ; mici negustori şi intelectuali generoşi, între cari nu lipsesc poeţii : Bolliac, Dimitrie Bolintineanu şi C. A. Rosetti ; nici pictorii : Ion Negulici şi inseparabilul său prieten, Rosenthal. Ce i-a făcut pe aceşti oameni, dintre care unii cunoscuseră durerea exilului

sau chinurile din închisori, să alerge și să se înscrie într-o societate secretă ca Frăția, riscîndu-și libertatea și, poate, viața ?

După cîte știm, Alexandru Ghica fusese destituit și un nou domn fusese ales în persoana lui Gheorghe Bibescu, acel „oltean herghelegiu" — cum îl numea în derîdere bătrînul Filipescu-Vulpe. Dar dacă domnul se schimbase, orînduirile rămăseseră însă aceleași ; cu privilegii pentru boierime și cu multă apăsare în biruri și muncă pentru țărani. Claca și dijma erau tot în vigoare, iar la nesațul moșierului sau lăcomia arendașului, mai venea acum și statul să-l apese cu biruri și taxe. În timp ce clăcașul se spetea muncind pe moșia boierului, țăranul, cu un petec de pămînt propriu își irosea bruma de avere, plătind din ea pe dorobanț și pe pîrcălab, pe vătășeii satului și pe logofăt, pe învățător și pe preot, îngrijind totodată și de hrana lor. La toate astea se adăugau muncile silite : șapte zile la șosele, facerea podurilor, repararea drumurilor vicinale.

„Regulamentul Organic" izbutise doară să împovăreze viața țăranului, punînd în mîna boierimii un text de lege pe care să-și justifice apăsarea. Folosindu-se de un paragraf sau altul, proprietarul putea îndepărta de pe moșie sate întregi de țărani, ca să-și facă „loc de ajuns". În fața spaimei țăranilor că vor fi scoși de pe locurile unde s-au născut și au crescut, inima moșierului se „îmbuna", hotăra să-i ție mai departe „ca chiriași", obligîndu-i adică la alte „învoieli", la alte „tocmeli" și mai apăsătoare. Așa se făcea că din an în an, proprietatea mare devine și mai mare, iar sfoara de pămînt a moșnenilor, ori a țăranilor dependenți, se subția tot mai mult. Mai venea apoi și domnitorul, care trăgea și el din pămîntul țăranului ca să facă zestre domnițelor ; mai veneau călugării, dornici să se înfrupte și ei cu ceva pămînt pentru mînăstirea închinată ori neînchinată.

Această stare jalnică în care se afla țărănimea nu putea scăpa ochiului atent al lui Bălcescu. În lungile discuții purtate cu membrii „Frăției", istoricul înfiera această „spoliere în serie a țărănimii", cum o numea el — și care, din păcate, se prelungea chiar sub ochii contemporanilor săi. „Putem vedea și noi — spunea el, cu obidă în suflet — această acție mistuitoare a proprietăților mari către cele mici, această deposedare silnică a moșnenilor de către domni, boieri și mînăstiri" ! „Regulamentul Organic" nu folosise de fapt decît burgheziei, dar și acesteia numai într-o mică măsură. Botezînd-o pompos drept „clasă din cele mai însemnătoare ale societății", Regulamentul facilitase burgheziei mari drumul spre ranguri și posturi, cele mai multe plătite însă cu pungi grele de galbeni. Mai obținuseră burghezii și onoarea de-a fi desemnați de breslele lor ca deputați în „Obștească adunare extraordinară" care îl alesese pe Gheorghe Bibescu domnitor al țării ; ba chiar și dreptul de-a intra în sfaturile orășenești. Aceste cîștiguri pe plan politic nu compensau însă decît prea puțin starea de inferioritate economică în care se găsea burghezia față de boierime. Boierii mari aveau încă dreptul să înființeze tîrguri pe moșiile lor și să desfacă mărfuri ; erau scutiți de patentă, atunci cînd își creau pe moșie întreprinderi comerciale ori industriale ; țineau legați strîns de pămînt pe țărani, împiedicîndu-i să plece la orașe, să-și caute de lucru în atelierele și fabricile nou create de burghezii cu stare.

Trebuie spus de asemenea că nici noul domnitor, de care se legaseră unele speranțe, nu s-a dovedit dispus să plece urechea la nevoile maselor. Făcînd la început pe liberalul ; înconjurîndu-se pentru cîtva timp de unele elemente mai puțin deochiate, Bibescu a repetat curînd greșelile predecesorilor săi. Concesiunile acordate de el străinilor ascuțeau pana poeților și satirele la adresa domnului făceau ocolul saloanelor și al localurilor de petrecere. Lăcomia lui Bibescu, cu ocazia falimentului lui Hagi Moscu, ginerele boierului Băleanu, stupefiase pe

bucureşteni ; vodă lăsase creditorii neplătiţi, iar moşiile falitului şi le oprise pentru sine. Viaţa intimă a domnitorului era şi ea obiect de scandal. Bibescu îşi expediase prima soţie, pe Zoe Brîncoveanu, la Viena, sub pretext că ar fi nebună şi îşi adusese ţiitoarea, pe Mariţica Văcărescu, în palatul domnesc.

Toate acestea, ca şi tolerarea jafurilor şi apăsărilor, stîrniseră un val de indignare în rîndurile tinerilor şi mai ales printre „soţii" „Frăţiei", împotriva lui Bibescu. „Cuvîntul care se auzea mai des în Iaşi şi în Bucureşti era că : «peştele de la cap se împute»" — are să scrie Ion Ghica lui Vasile Alecsandri, despre acele vremuri.

Nu e de mirare, deci, că tinerii, ofiţeri, negustori, artişti boiernaşi voiau să intre în rîndurile „Frăţiei", chiar dacă preţul pe care aveau să-l plătească mai tîrziu pentru temeritatea lor avea să fie închisoarea ori exilul. Se părea, văzînd înflăcărarea oamenilor şi dorinţa lor de a curma abuzul şi tirania, că în fiecare suflet sălăşluia atunci revoluţia. Şi Bălcescu are dreptate cînd spune că revoluţia de la 1848 îşi are „cauza" în zilele veacurilor, iar „uneltitorii ei sînt optsprezece veacuri de trudă, suferinţe şi lucrare a poporului romîn asupra lui însuşi" *.

Conducătorii „Frăţiei" se gîndiseră încă de la început să facă o „Societate literară" pentru a-şi acoperi activitatea lor politică clandestină. Cu aerul nevinovat că vor să se împărtăşească de la clasici ori de la marile curente literare ale epocii lor, membrii „Frăţiei" se puteau vedea făţiş şi la adăpost de bănuielile Agiei şi de ochiul sfredelitor al zbirilor ei, în cap cu căpitanul Costache. Acasă la Ion Văcărescu, pe strada Poetului de sub Mitropolie, ori în casa lui Nicu Ferechide, din strada Dionisie, membrii „Frăţiei" şi invitaţii lor setoşi de cultură ascultau tolăniţi pe divane, ori afundaţi în fotolii diverse lecturi în versuri sau în proză. Bolliac le citea „Poetul murind" tradus din Lamartine ori

* N. Bălcescu : „Mersul revoluţiei în istoria romînilor".

„Dolorida" lui Vigny ; Neculici, din opera lui Swift: „Călătoria lui Gulliver" ; Rosetti mai venea cu un „cînt" din poemul lui Byron, „Manfred", iar tînărul Bolintineanu umplea de lacrimi ochii auditorilor, citindu-le poezia sa de debut : „O fată tînără pe patul morții"... Din cînd în cînd un oaspete sosit din Moldova și adus de Ion Ghica își făcea apariția la aceste „lundi littéraire" (ziua de luni era rezervată lecturilor Societății literare) și era primit sărbătorește. Așa au făcut cunoștință personală mulți dintre membrii „Frăției" și ai „Societății literare" cu Vasile Alecsandri, cu Costache Negruzzi ori cu Kogălniceanu.

Între două lecturi literare, tinerii își mai șușoteau și cîte-o veste politică, ori comentau vreo nouă samavolnicie guvernamentală. Apoi, tîrziu noaptea, cînd conducătorii „Frăției" rămîneau doar ei între ei, prin vreo cafenea de pe malul gîrlei, ori în birtul de la Filaret, atunci inimile se deschideau sincer, ca de la frate la frate, împărtășindu-și speranțele, exprimîndu-și îndoielile, trăgînd jaloanele înfăptuirilor viitoare.

Cel mai ascultat era în asemenea seri Bălcescu. El era spiritul conducător, acceptat tacit de către toți membrii „Frăției". Prin vorbele lui părea că se exprimă însuși sufletul nației, obidită și îngenuncheată de veacuri. Cît despre acțiunea lor bravă și patriotică, Bălcescu o are trasată pînă în cele mai mici amănunte. Nu, el nu va cădea în greșeala lui Ion Cîmpineanu, care la 1840 se înconjurase numai de boieri și de mari burghezi. El, cu „soții" săi de la „Frăția" va coborî în mijlocul maselor ; va căuta să le lămurească unde le este interesul și să le pregătească pentru clipa cea mare. În acest fel nimeni nu va putea revendica pentru el, numai pentru el, onoarea de-a fi făcut revoluția. „Revoluția va fi a întregului popor — și numai a lui !"

XX

ITINERARIUL D-LUI BOLLIAC

În iulie 1845, cam pe la mijlocul lunii, Bolliac cu prietenii săi pornesc să facă „ocolul țării romînești". Generalul Mavru n-a putut pleca așa cum dorise, aciuindu-se în schimb pe lîngă Bolliac, Laurian și Bolintineanu, cei doi frați vitregi ai lui Bolliac: Grigore și Petre Peretz.

În *Itinerariul* său Bolliac ne avertizează că „ocolul țării romînești" a început de la Giurgiu, în ziua de 12 iunie, și că „jurnalul" pe care îl ține ca pe un „mergător înainte" este scris „cu neîngrijire, așa cum poate ieși din mîna unui călător ostenit, într-un ceas de odihnă la umbră" *.

De la Giurgiu, călătorii au trecut la Zimnicea: „...proprietatea particulară, proprietate a unor străini, se vinde la arendași vremelnici și se pustiază din zi în zi; nici un capitalist astăzi în Zimnicea, nici o magazie, nici un comerț dinăuntru... O carantină proastă... Nimic care să merite a fi văzut, decît o cazarmă a divizioanelor romînești aridicată lîngă ruinele unei cetăți zidite de mîna legiunelor romane pe un înalt mal al Danubiului"...

Călătorii își trec vremea polemizînd asupra vechilor inscripții ce se văd pe zidurile cetății, apoi,

---

* „Din itinerariul d-lui Bolliac", în *Curierul Romînesc*, 1845.

după o noapte rezervată odihnei, pornesc pe la cinci de dimineaţă, spre Turnu Măgurele.

Ziua a 3-a din itinerariul d-lui Bolliac: „La unu după-amiază am ajuns la Turnu. Aici Oltul şi Osma-ul vin să se întîlnească în Dunăre... Fiica Carpaţilor şi fiul Balcanilor se lăţesc aci şi se salută în toată pompa lor. Nu se vor vedea niciodată bandiere fluturînd pe aceste rîuri aşa de frumoase? Ei alerg volintiri a se uni în Dunăre, ca şi cînd i-ar fi disputînd ceva, ca şi cînd doi antagonişti plini de capacitate şi despreţuiţi se aţintă, se măsoară şi aşteaptă ziua ca să-şi arate valoarea şi să-şi dispute premiul. Aci ne-am scăldat în gura Oltului".

În ziua următoare socotind că vor găsi la Nicopoli niscaiva inscripţii interesante, călătorii trec Dunărea...

Din itinerar — ziua a IV-a: „Am rămas încîntaţi, văzînd vreo douăzeci de romîni, cu femeile lor, în tîrgul Nicopolului, rumeni şi frumoşi în portul lor... Femeile cu copciuri cît un cot, cu pestire albe prinse în dos, ace mari de argint d-asupra urechilor, şi cu o gianţă de bani pînă pe umeri...

— Rumîni sînteţi voi?

— Rumîni, boierilor — răspunseră mulţumiţi ţăranii.

— Sînteţi mulţi rumîni aicea?

— În ocolul ăsta sîntem treizeci de sate.

— Ştiţi dintre voi carte?

— Nimeni nu ştie dintre noi carte, afară de preoţi.

— Dar de ce sînteţi mai bine îmbrăcaţi decît turcii?

— Pentru că ei nu muncesc şi noi muncim!

Drumeţii s-au întors de la Nicopoli fără să fi găsit ceva interesant şi au pornit-o spre cetăţile vechi de pămînt de la Islaz. Bolliac e nemulţumit că nu există o hartă a ţării... „Trebuie să mărturisim trebuinţa de o hartă a ţării, căci cîte avem toate sînt greşite"... Către seară, călătorii trec Oltul, şi intră în Islaz „un sat foarte populat; ţăranii se

văd avuți, însă sub cuvînt că pădurile sînt depărtate, locuiesc în bordeie" ! Nici prin gînd nu-i trece scriitorului acestor rînduri, că aici, printre aceste bordeie, numai peste trei ani, popa Șapcă va binecuvînta ostașii și mulțimile răsculate, iar Eliade va ceti „proclamația" lui Bălcescu către popor, retușată însă ici, colo, de gîndirea sa mistică și împăciuitoristă.

Ziua a 8-a din itinerar — „La două după-amiază am intrat în Caracal, cetate veche, și ca să zic așa, cea mai clasică din cetățile noastre. Așezată pe dealuri, undată de gîrlița ce poartă numele său și de o mulțime de fîntîni, ulițele așternute cu piatră mărunță, păstrează încă biserica lui Mihai Vodă, locuințele Căpleștilor și Cuzeștilor. Toate bisericile, toate casele, toate curțile sînt de cărămizi romane și pietre înscrise, încrustate sau zidite după întîmplare. Lăutarii cîntă prin cîrciumi baladele lui Mircea Vodă, și cîntecul Caracalului în care se aude de Mircea, de popa Stoica din Fărcaș, de Buzești și de Căplești. Nu e locuitor care să nu cunoască mai mult sau mai puțin, după fizionomie, imperatorii romani pe monetele ce iau pentru nimic de pe la sătenii din Rusca, Slăveni și Celeiu... Nu e colnic, nu e vale care să nu ducă suvenirea unei întîmplări, legendă ori miracol... Aici e locul unde Mircea a răpit d'a-ncălare pe frumoasa cîrcimăreasă după ce a băut cu dînsa, p-aci fugea tătarul cu muierea Calomfirescului ; colo s-a înecat Calomfirescu, colo întindea cortul Mihai Vodă... Acestea le știu copiii ca și bătrînii, le află și călătorul în trei ceasuri, fără să vrea..."

* * *

Aici „itinerariul d-lui Bolliac" din *Curierul Românesc* se întrerupe pentru cîtăva vreme... Cînd vom citi, în sfîrșit, continuarea, vom afla cu surprindere că ziua a opta a fost cea din urmă pe care au petrecut-o împreună Laurian și Bolliac. Se pare

că drumurile cercetătorilor s-au despărțit și despărțite au să rămînă încă mulți ani după această călătorie. „Cearta — spune Ion Ghica, în scrisorile sale — ar fi izbucnit din cauza unor inscripții care au fost transcrise, completate și publicate de Laurian în *Magazinul istoric*, lucrare pe care Bolliac voise să și-o apropieze și pentru care au fost mai multe contestații între Bolliac și Laurian". Într-adevăr, Laurian are să publice în 1846, în revista citată, un studiu intitulat *Istriana*, explicînd cititorilor că numeroasele și interesantele piese de proveniență romană, de care se ocupă, au fost găsite în timpul excursiei al cărei itinerar a fost : Giurgiu, Zimnicea, Nicopole, Celeiu, Caracal, Craiova, Turnu Severin, Ada Kaleh. Reluîndu-și „Itinerariul", în *Curierul Românesc*, Bolliac se mulțumește numai să spună : „de la Rîmnic am plecat împreună cu d. Bolintineanu și frații Peretz, care ne însoțesc de la începutul călătoriei noastre. După cîte s-au urmat, socotesc că nu este de prisos a spune că d. Laurian nu mai este cu noi".

Itinerariul d-lui Bolliac — continuare : Drumul călătorilor duce acum la Rîmnic, la Pitești, apoi la Cîmpulung, unde vor cerceta bisericile și vor urca, ținînd malul stîng al Dîmboviței, pînă la cetatea lui Negru Vodă... „Din citadela cavalerească — scrie Bolliac — abia se mai țin ceva ruine. Ocolul este de un zid tare de piatră, peste cele mai îngrozitoare prăpastii, și năprasnice lespezi de piatră, lucrate oarecum, de care se țin osebite tradiții, stau aruncate ici și colo fără să poată spune la ce au servit. Aflăm numai că acestea au fost baia lui Negru Vodă în care intra cu doamna"... Bolliac se simte obligat să devină spiritual : „Facem complimentele noastre Doamnei lui Negru Vodă pentru picioruşul său de patru palme imprimat în piatră, de ușor ce-a fost". Cîteva reflecții ale lui Bolliac, din această a doua etapă a călătoriei sale prin munți, ni se par deosebit de interesante : „Cum se întîmplă că părțile munților să fie mai populate

decît ale cîmpului ? Pentru ce muntenii sînt mai îmbrăcaţi şi trăiesc mai bine ? Sînt mai roditori munţii decît cîmpul ? Sînt mai muncitori muntenii decît cîmpenii ?"... Vorbind despre casele şi costumele ţăranilor : „În unele locuri se vede gustul cel stricat al oraşelor".

Călătorii trec de la Cîmpulung, pe Mătău şi Muşcele, la Tîrgovişte ; unde călătorii se vor opri cîteva ceasuri în faţa „ruinelor" cîntate odinioară de Cîrlova, a cărui existenţă efemeră pe firmamentul liricei romîneşti va rămîne pe vecie legată de zidurile acestea prăbuşite.

„Aci — scrie Bolliac — a vibrat coarda poetului de mai multe ori şi lacrima lui a invocat cerul la realţarea demnităţii romîne şi la renaşterea puterii suverane !" Mînăstirea Stelea, zidită de Vasile Vodă Aramitu, domnul Moldovei „în semn de alianţă cu ţara romînească" nu are pentru Bolliac „nimic vrednic de însemnat", decît mormintele a doisprezece boieri, tăiaţi la Mînăstirea Dealului, ale căror petre s-au cutropit astăzi cu totul în pămînt şi nu se mai pot citi inscripţiile lor"...

Cum de nu a gustat Bolliac frumuseţea austeră a acestei biserici monument de artă religioasă ; şi cum se face că mormintele şterse ale celor doisprezece boieri nu l-au dus cu gîndul la anul 1836, cînd scrisese acea tragedie „Tăierea Boierilor", de care se simţea atît de mîndru ? Mister !

De la Tîrgovişte, călătorii se vor întoarce la Bucureşti pe Valea Prahovei, făcînd mai multe popasuri. Primul la Floreşti „care s-au descris de mai multe ori de beletristicii noştri, de domnul Alexandrescu, care i-a consacrat o poezie întreagă şi de esteticul nostru domn Voinescu II, care a ridicat frumosurile acestei poezii descriptive şi a dat şi un lustru acestor preajme !" Alt popas la Băicoi unde Cleopatra Trubetzkoi, născută Ghica, i-a găzduit patru zile la castelul său.

Aici aude Bolliac unele strigături de joc şi cîteva cîntece populare, dintre care unul îi va servi mai

tîrziu ca să scrie articolul „Poezia populară", în care analiza cîntecului va fi o adevărată broderie ţesută din nuanţe şi emoţii sufleteşti :

Cos la cămăşuţa ta
Cu mătasă viorea,
Vinerea sau Miercurea.
Aş cosea şi-n zi de Paşte
Şi cînd Cristelujul naşte.
M-ăi lua nu m-ăi lua
Cămăşiţa-i tot a ta.
Dar d-aş şti că m-ai lăsa
Singură m-aş spînzura
De marginea drumului
De vîrful aninului.

*
* *

Noaptea tîrziu, cînd cîntecele s-au potolit, şi jocurile de artificii s-au stins, poetul, amintindu-şi cîntecele auzite peste zi, se întreabă :

— De ce oare oamenii care vor să-şi facă o idee despre caracterul şi simţitatea unei naţii, caută s-o cerceteze în saloanele aristocraţilor ? Ce naivitate ! Nu-şi dau ei oare seama, că acolo, în saloane, sentimentele sînt îngînate iar ideile vagabonde şi bastarde se spulberează ajungînd cosmopolite pe aripile luxului ? Să vie oamenii aceştia la ţară, să coboare în fundul norodului, în matca naţiei ; să vază traiul săteanului, afecţiile lui şi atunci să spuie că are o idee despre caracterul naţiei.

Descinderi în sufletul norodului mai făcuse Bolliac de multe ori, dar niciodată parcă atît de adînc şi de total ca astăzi. Niciodată divorţul dintre cele îngînate prin saloane cu pretenţia că sînt melodii populare şi adevărata poezie a poporului nu i s-a părut mai definitiv ca acum. Ceea ce îl încîntă este starea de puritate, de nealterare în care s-a menţinut poezia populară, în cursul veacurilor, de aceea se şi întreabă : „Cum se poate ca poezia noastră populară, cu melodia ei, cu ritmul, cu expresiile şi

ideile ei să rămînă neprofanată de îngălarea imitaţiilor străinismului şi de afectaţiile inimilor obosite şi roase prin atîtea deosebite role cu care au trebuit să se îmbrace spre a juca în astă comedie bizară pe care o numim înalta soţietate" ? Răspunsul e simplu : aşa cum şi-a păzit pămîntul şi a stat neclintit lîngă el în timp ce boierimea lua drumul străinătăţii ori de cîte ori veneau vremuri de restrişte, tot aşa a stat poporul de strajă pentru a-şi apăra graiul.

Peste zi, poetul se înfiorase de plăcere ascultînd sprinţarele strigături ale sătenilor prinşi în horă ori cîntecul de dragoste, în care flăcăul se plînge cu o nuanţă hazlie în glas că a fost respins de iubita lui :

Nu mi-ai dat covrig aseară
Mi-ai dat mămăligă goală
Şi m-ai dat pe uşe-afară !

„Cu toate acestea — gîndeşte poetul — pe iubeaţa munteancă, codana cu ochii de şoim, cu dragostea ei simplă şi tragică, n-am văzut-o niciodată încadrată în versurile poeţilor noştri"... Şi Bolliac îşi făgăduieşte că într-o zi are să scrie despre poezia populară, ca să-i îndemne pe „domnii poeţi", care se ruşinează a lua şi dezvolta o temă naţională, să vie la ţară, să descindă şi ei în mijlocul norodului, să-i asculte cîntecele de dragoste ori de obidă : „să mai caute epigrafele lor şi acasă, nu totdeauna aiurea !" *. Bolliac putea vorbi „ex catedra" fără teamă de-a i se răspunde... „dar dumneata ?" El scrisese de mult „Maria din Bezdat" şi „Meşterul Manole".

*
* *

Cîmpina şi Breaza sînt ultimele etape ale călătoriei... *„Itinerariul d-lui Bolliac"* : „O noapte am petrecut-o la Cîmpina. De cu seară am dat foc tu-

* Cezar Bolliac : „Poezia populară" în Opere, vol. II, E.S.P.L.A.

turor puțurilor cu păcură și am avut cea mai frumoasă priveliște în fața unui ocean de flăcări ce se înălța în coloane piramidale, printre rulajuri de fum ce formau munți plutitori d-asupra noastră... Și dimineața ne-a văzut soarele pe malul lacului vizitat de-atîtea ori în timpul iluziilor noastre... Locurile ce călcăm în timpii nopții de aur au un farmec pentru noi ori de cîte ori le vizităm..."

„Iluziile" poetului le cunoaștem... Ele ne-au fost împărtășite de către acesta în „O dimineață pe malul lacului"... Acum știm însă și locul unde șapte ani de-a rîndul poetul gustase o fericire, niciodată de-atunci întîlnită, alături de ființa iubită, atît de frumoasă și atît de tînără :

Era abia în vîrstă s-aștepte-un măritat,
Și cine a văzut-o a trebuit îndată
Să-i dea acea cunună ce-atît a meritat.

Nici cerul cel mai dulce în noaptea cea senină, —
Cînd norii dorm departe cu vînturile-n ei
Și bolta-i luminată de luna cea mai plină, —
Nu are-un alabastru ca cel din ochii ei.

D-apuc acum mătasea, de loc nu mă-nfioară,
Nici este pipăitu-i atît de voluptos
C-acele fire netezi din bucla-i cea ușoară
Ce rătăcea pe sînu-i divin și grațios.

Soarta n-a vrut ca dragostea lor să înflorească. Ființa iubită a murit în plină tinerețe. De-atunci anii trecuseră vijelioși peste dragostea lui defunctă, ca și peste el însuși. Locurile pe unde își purtase odinioară fericirea, în acele nopți de vară, scăldate de lună și umezite de aburul ușor ce se ridica de peste ape, îl fac astăzi să se regăsească față în față cu propria-i tinerețe și să-și dea seamă cît de frustat a fost prin moartea iubitei :

Acum sînt trist și rece, și nu am mulțumire
Nici chiar la fericirea ce-atunci nu cunoșteam.

XXI

POETUL ŞI MISIUNEA POEZIEI

Muza poetului are însă acum alte obiective. Chiar dacă tematica dragostei are să mai apară în opera poetică a lui Bolliac, ea nu mai este o preocupare majoră şi permanentă. Tematica socială a luat locul efuziunii amoroase ; *omul* cu suferinţele pe care i le impune societatea rău alcătuită a detronat iubita cu ochi de peruzea şi cu sîni albi ca zăpada ; a scos din uz pe amanţii cu iubirile lor neînţelese şi neîmpărtăşite.

Conversiunea poetului nu s-a făcut însă brusc ; ea a fost lentă, s-a desfăşurat pe etape. Nu numai de la tematica dragostei la cea socială poetul a trebuit să parcurgă o distanţă remarcabilă, dar chiar în concepţia lui socială, poetul va trebui să se oprească pe cîteva trepte. Pînă să se împlinească, în caracterul ei cu adevărat social militant, poezia lui Bolliac va cunoaşte mai întîi faza *carităţii creştine,* în care poetul intercede pentru obidiţi pe lîngă tiranii şi împilatorii lor în numele dumnezeirii... A fost nevoie de cîţiva ani de reflecţii şi limpezire pentru ca de la formularea umanitară de tipul acesteia :

O, tremuraţi ! Căci glasu-i în ceruri e puternic !

să se ajungă la avertismentul dat de „Clăcaş“ boierilor :

V-am cerut de milă, dreptul
Cu tocmeală între fraţi
Nu vreţi ? Ni-l ţinem cu pieptul
Şi veniţi de ni-l luaţi ! *

În acest fel, cele două poezii „Carnavalul" şi „Clăcaşul" nu reprezintă numai două date calendaristice în creaţia poetului, ci două limite în interiorul concepţiei lui despre poezia socială.

Înainte de a vedea cum a ajuns Bolliac la această limpezire, va trebui să spunem însă ce credea el despre rolul poetului : cum situa el pe cîntăreţ în raporturile lui cu societatea. Pentru aceasta, două texte : „La maior Voinescu II" din 1841 şi „Scrisoarea către Cleopatra Ghica", prefaţă la volumul de poezii din 1843, ni se par adînc grăitoare.

Pentru Bolliac, *poetul* este un fel de *prooroc ;* misiunea lui este să enunţe marile adevăruri. Din păcate însă, societatea modernă nu mai dă poetului prooroc preţuirea pe care el o găsise în societatea primitivă, atunci cînd :

...Proleţii faţă-n faţă sfătuia cu Iehova...
Cînd şi văile şi munţii l-al lor semn se despica. **

De-aici, persecuţiile şi mizeria în care au fost ţinuţi poeţii în veacurile următoare şi mai ales în veacul său, veacul lui Bolliac ;

O vîrstă, bătrînă-a lumii, secol rece, amorţit !

În acest veac poetului i se spune să-şi părăsească lira şi în loc să denunţe relele care rod umanitatea, să-şi vadă de alte treburi, sau să dea sfaturi economice :

Lasă pe tiran s-alerge şi pe rob a suferi ;
Lasă văduva să geamă şi-orfelinul a muri ;
Lasă să se lupte-n aer Jupiter şi cu Titan ;
Lasă sfinţii să se roage la Cristos şi la Satan,
Vin-o ici de-mi spune mie, cum aş face să cîştig
Două sute la o sută, fără frică să mă frig ***.

---

* Cezar Bolliac, „Clăcaşul".

** Cezar Bolliac : „La Maior Voinescu II".

*** Ibid.

Societatea timpului său se dispensează foarte bine de poeți prooroci, care cîntă adevărul, care se luptă împotriva tiraniei și a tuturor relelor sociale. Dacă poeții îndrăznesc totuși să scrie despre aceste lucruri, atunci cad pradă răzbunării celor tari. Sînt alungați, exilați, întemnițați, sau lăsați să moară de foame. Dintr-un prooroc, venerat și ascultat, poetul a ajuns astfel, cu trecerea veacurilor, „un ilot al nimănui".

Și în care parte-a lumii va găsi azilul lui
Ăst ilot etern al lumii, care e al nimănui. *

Ideea de poet-prooroc, și rolul mesianic al poeziei formulate în 1841, pe cînd se afla surghiunit la Poiana Mărului, stăruie încă în gîndul lui Bolliac și în 1843, cînd scrie Cleopatrei Ghica : „Astă ființă ciudată, cea mai ciudată din toate ființele, ăst născut poet ca să zic așa, al cerului sau al iadului, osîndit a fi într-o veșnică neodihnă, ce ne-ncetat blestemă sau tămîie, hulește sau se închină și nu este în elementul său decît numai cînd plăzmuiește. Pe acest fel de oameni vechimea îi recunoaște sub nume de prooroci. **

Între acești doi termeni : poet-prooroc și poet ilot, scriitorul nu are deocamdată altceva de ales. Nu-i rămîne deci decît să strige oamenilor marile adevăruri ale timpului său, (ca profeții de odinioară), și să-și accepte soarta de paria, de ilot (pe care i-a rezervat-o epoca sa). Procedînd astfel, poetul va avea nu numai considerație din partea oamenilor, iubitori de progres, dar, ceea ce este mai important, se va stima el însuși.

„Vă plîngeți neîncetat — are să scrie Bolliac confraților săi — că nu sînteți destul considerați de stat, că nu aveți greutate în părerea publică și că nu sînteți iubiți. Știți de unde vin acestea ? Că nu

* Ibid.

** „Poezii de Kesar Bolliac" (prefață 1843).

vă considerați chiar d-stră, că nu sînteți consecvenți în purtări și scrieri, că sînteți egoiști"... Dacă poeții nu ar fi egoiști, dacă s-ar respecta pe ei înșiși, nelingușindu-se pe lîngă tirani, ci fiind prieteni ai nenorociților, atunci ar putea aspira și ei la situația proorocilor poeți de odinioară, pe care „tiranii îi lingușea, căci se temea de dînșii, iar apăsații li se închina, căci nădăjduiau într-înșii" *.

Care sînt însă marile adevăruri pe care poetul trebuie să le răspîndească în lume ? Care sînt acele nobile idealuri pentru care merită să te lupți, să suferi în carnea ta, să-ți pierzi chiar libertatea ?

Odinioară Bolliac le intuise singur, prin inima sa generoasă și pana lui scrise atunci „Vaca Văduvei", „Carnavalul", „Sila", „Țiganul vîndut". De atunci însă, ceea ce intuise el, ori împrumutase de la romanticii sociali citind pe Lamenais, pe Saint Simon, ori „Mizerabilii" lui Hugo, se verifica drept un imperativ al realității romînești și Bolliac surprindea preocupări identice cu ale lui la toți ceilalți membri ai „Frăției". Ideile vînturate de el în comun, la adunările literare îi dovedesc lui Bolliac că inima lui generoasă nu-l înșelase odinioară, cînd era un izolat (ca în 1840) ; dar îi dau și motiv de mîndrie, că fusese cel dintîi care văzuse relele și le denunțase în scris. Cu un asemenea trecut, Bolliac se poate deci adresa scriitorilor timpului său, cerîndu-le să nu mai fie „Petrarci", ci să se facă slujitori ai ideilor sociale. El știuse să caute în realitățile din jurul său, cum făcuse chiar acum de curînd protestînd împotriva „Pedepsei cu moartea" ori denunțînd înfiorătoarea viață din „Ocna" de la Telega.

Ce pretinde oare Bolliac de la scriitorii timpului său ? Formulările lui sînt clare : *înaintare, propaganda ideii cei mari,* propaganda *șarității.* Poeții

* Cezar Bolliac : „Către scriitorii noștri", 1844.

au vorbit pînă azi doar despre ochii dulcineei, despre toamnă și despre primăvară. „Am voi să știm acum — scrie Bolliac — unde s-a năpustit mai cumplit nenorocirea, unde muncește mai tare durerea... a dezmorți pe cei striviți și a îmblînzi pe cei înverșunați..." — iată misiunea poetului — și muza lui se poate inspira „tot așa de bine în bordeiul muncitorului și sub cortul țiganului, ca și în cîmpul slavei" *. Mulți dintre scriitori se declară admiratori ai lui Lamennais și Béranger, ceea ce în fond e o „frumoasă alegere". Dar de la admirație și pînă la a pune în practică învățăturile lor, este un pas imens pe care „domnii scriitori" au ezitat să-l facă. Cea mai bună dovadă este că ei au rămas impasibili la mai toate evenimentele ce s-au perindat chiar sub ochii lor, închizîndu-se într-un turn de fildeș, orbi la cîte se întîmplă, surzi la strigătele și vaietele din afară.

„S-au întîmplat potoape în care s-au topit stările și s-au prăpădit viețile atîtor oameni... s-au întîmplat focuri care au mistuit orașe întregi, s-au întîmplat cutremure, dar muza, domnilor scriitori, a făcut o piruetă și s-a întors cochetă iarăși la treaba dumneaei! Atîtea cruzimi în anii trecuți, atîția juni, atîți părinți de familie furioși și morți prin temnițe — mîna de fier a intrat chiar în ceata d-stră, a calomniat, a pus pete de necinste, a confundat cu criminali de stat"... totuși nici o jalbă, nici un protest din partea confraților, care „egoiști și nepăsători au continuat să se desfete „în ospățuri, ca Raton în Parmazan" ! În sfîrșit, domnii scriitori au mai văzut și altele, decît cele întîmplate la 1840, cînd Bălcescu și el, Bolliac, și Grigore Alexandrescu au simțit „mîna de fier" a stăpînirii. Au văzut „oboruri în care s-au închis turme de oameni și s-au vîndut fără condiții", au auzit răcnetele mumelor

* Cezar Bolliac : „Către scriitorii noștri", 1844.

și țipetele fiilor", dar cu toate acestea n-au socotit nimic vrednic de pana lor cea nobilă ! Unii au fost chiar răsplătiți pentru tăcerea lor condamnabilă cu : „o strînsoare de mînă din partea stăpînilor" !

După această virulentă condamnare, Bolliac definește rolul poetului în societate, cu o limpezime puțin întîlnită la vremea aceea : scriitorul este un cronicar al epocii sale ; dar nu un cronicar rece și sec, ci un cronicar pasionat și sincer ; pledant pentru tot ceea ce este generos și înaintat. Chiar dacă nu este formulată în scris, gîndirea lui Bolliac se mișcă pe aceste coordonate : denunțînd tirania, te afli de partea celui oprimat ; denunțînd silnicia în care sînt ținuți țăranii și robia țiganilor, pledezi implicit pentru două „idei mari" : împroprietărirea țăranului și eliberarea țiganilor... În felul acesta veacul poetului *înaintează* grație poetului.

Deocamdată, Bolliac se mulțumește să-și încheie articolul către scriitori cu un îndemn lăudabil : „Formați societăți, declamați, scriți, lăudați, satirați, puneți în lucrare toate resorturile intelectuale și morale, și robia cade, căci e căzută pe jumătate, și d-stră veți fi binecuvîntați de generațiile viitoare *. Lira lui cu sacra ei cîntare s-a oprit peste tot locul unde a găsit suferință și nedreptate : a biciuit pe tiran și a consolat pe obidit.

Pe unde auzi plîngeri și crunt este norocul,
Te-oprește consolînd ;
Și orice chin, durere, și orice apăsare
Împacă și alină cu sacra ta cîntare ;
Depune tu speranța în omul suspinînd **.

Judecata generațiilor viitoare, Bolliac o poate aștepta senin și liniștit. Pana lui nu l-a trădat nici-

---

* Ibid.
** Cezar Bolliac : „La muza mea".

odată. A fost clementă cu el şi i-a ascultat rugăciunea fierbinte de-a rămîne pururea verginâ :

Să nu mă facă-n viaţă de mine-a mă roşi !

*

* *

Călătoria întreprinsă de Bolliac în 1845 de-a lungul Dunării s-a sfîrşit după cum ştim prin cearta dintre el şi profesorul Laurian. Aceasta nu înseamnă că raporturile dintre Bolliac şi generalul Mavru s-au modificat. Cel mult acesta va fi potrivit în aşa fel orele sale de primire de marţi, încît cei doi adversari să nu se mai întîlnească. Dacă ar fi să credem pe Ion Ghica, o călătorie ar fi întreprins Bolliac în 1845 sau 46 de-a lungul Dunării şi mai apoi în munţi, cu Nicu Bălcescu şi cu Laurian. „Într-acea călătorie pretindea Bălcescu că ar fi găsit la un călugăr manuscriptul *Cîntării Romîniei*". Şi Ghica adaugă : „Dar limba în care este scris acel poem şi aspiraţiunile autorului poartă într-însul dovada netăgăduită că trebuie să fi fost scris cam printre anii 1838 şi 1846" *.

Ion Ghica se înşală trecînd printre participanţii la călătoria din 1845 pe Bălcescu. *Itinerariul* lui Bolliac, publicat în 1845, aminteşte de prezenţa şi cearta cu Laurian, dar nu arată pe Nicolae Bălcescu ca unul dintre participanţii la această călătorie arheologică, ci pe poetul Bolintineanu şi pe fraţii Peretz. Să fi confundat Ion Ghica călătoria aceasta cu excursia din 1843, cînd Bălcescu, Bolliac şi Golescu „Aimé Martin" au cutreierat munţii ?

Ştim că din acea primă excursie, Bolliac se întorsese cu o recoltă poetică deosebit de bogată. Pe Caraiman şi jos la Sinaia scrisese „O dimineaţă pe Caraiman", iar la întoarcere, vizitînd Telega, scrisese „Muncitorul" şi „Ocna" ; după unele confesiuni auzite de la ocnaşi.

Pentru a înţelege mai bine sensul dramei care stă la baza povestirii din „Muncitorul", va trebui

* Ion Ghica, op cit.

să spunem că în anul în care Bolliac şi-a scris poezia, ca şi în anii anteriori, satele ţării romîneşti fuseseră teatrul a numeroase răzvrătiri, izolate desigur, şi nici prea organizate... Erau de fapt vechile forme de protestare a ţăranilor clăcaşi împotriva stăpînirii abuzive şi împotriva birurilor prea grele, care se manifestau prin nesupunerea la plata taxelor şi birurilor, prin refuzul de a face clacă pentru boieri, prin incendierea recoltelor. Ca să scape de clacă, de birurile apăsătoare şi de schingiuirile ispravnicilor sau dorobanţilor, ţăranii fugeau de pe moşiile boierilor, căutînd refugiu şi o brumă de cîştig la oraşe, prin industriile nou organizate. Chiar la doi ani după ce Bolliac scrie „Muncitorul", o răzvrătire de mai mare întindere izbucneşte pe moşia Islaz a domnitorului Bibescu. Şi dacă sutele de ţărani răzvrătiţi n-au izbutit să pornească spre Bucureşti pentru a-şi spune păsurile, aceasta s-a datorat „banchionetei" dorobanţilor şi arestărilor operate. La un caz asemănător de răzvrătire împotriva sporirii birului şi zilelor de clacă se referă „Muncitorul" lui Bolliac cînd scrie :

S-adaugă iobaciul ! s-adaugă la clacă,
S-adaugă cît Omul nu poate să mai facă,
Nu poate dăinui ;
„Noi n-avem decît braţul ; dar braţu este-al nostru !
Noi nu putem să-l spargem în veci în lucrul vostru,
Să mai scădeţi ceva !..."
Strigară muncitorii din satele vecine !
Dar iată o oştire a stăpînirii vine
Şi-ncepe a lega !...

Printre ţăranii legaţi şi bătuţi se află şi „muncitorul" lui Bolliac. A fost judecat fără să aibă drept la apărare, condamnat şi zvîrlit în ocnă. Toate s-au petrecut repede, ca într-un vis :

Este un vis de-acilea pe care nu-l ţiu minte ;
Ştiu că m-au dus la ocnă şi nu mi-au dat cuvinte...

Peste cîteva zile, avea să-şi vadă pe tînăra lui soţie „printre grile" ţipînd de spaimă şi de durere...

Ea mai veni odată, veni şi altădată ;
Da-i tremura genunchii, era însărcinată...
Săraca ! o bătu...

Luată din realitatea vieţii romîneşti, realitate cruntă, poezia izbuteşte, cu toate că Bolliac întrebuinţează şi aici implorările la divinitate, să aducă un suflu nou în versurile cu caracter social ale poetului : suflul revoltei populare.

* * *

Subiectul poeziei „Ocna" — scrisă tot în 1843, cînd drumeţii coborînd spre Bucureşti de la Sinaia se vor opri într-un scurt popas la Telega — e luat tot dintr-o întîmplare reală : un om, pradă unui coşmar, îşi ucisese în vis soţia şi fusese condamnat la ocnă pe viaţă. Poezia nu conţine însă numai tragica povestire a omului condamnat, ci serveşte lui Bolliac să zugrăvească, la o mare tensiune, un tablou din viaţa ocnaşilor, de un rar dramatism.

Şi oameni, ca insecte, ca licurici lucesc
Cu focuri în spinare, cu feţele murinde,
Pe bolovani în trîmbe, pe stîncile sclipinde,
Pe munţii cei de sare pe care se muncesc.

Că Bolliac nu şi-a scris poezia din imaginaţie, stînd comod la masa lui de lucru, ci a compus-o din tablouri surprinse pe viu (aşa cum ar face un reporter bun), dovada o avem în faptul că aceste tablouri tragice pot fi regăsite mai tîrziu, în 1859, în articolul intitulat *„Telega"* : „În fund e tărîmul de sare, unde domneşte întunericul, miazmele trăznitoare, cu aer sărat neprimenit de secoli : douăzeci de oameni în obeze scurte îşi amestecă respiraţia cu exalările din lepădările corpului. La lumina unei

lumînări ei taie bolovanii de sare din carierele infinite". Iar mai departe: „cîte cincisprezece zile pe lună, jumătate din osîndiți coboară în ocnă la o adîncime de șaptezeci de stînjeni, coborîți cu o funie printr-un ghizd ca de puț" etc.

Descrierea își găsește corespondență în poezie:

Se învîrtește roata și scripetele zboară
În văitări sinistre, avînt fiorător, —
Ca cucuvaia nopții ce filfîie ușoară
Și țipă peste capul acelui ce-a să moară,

. . . .

Are să meargă încă, că fundul e departe!
Și cer și ziua lumii se văd albind ca stea. *

Poezia din 1843 este un mijloc de protestare împotriva groaznicei instituții a Ocnei, protest care conține și o notă de mușcătoare ironie:

Optzeci pe care legea, creștina caritate,
Regenerarea țării și stricta echitate
A smuls de vii din lume și-n ocnă a pornit.

În articolul „Telega" Bolliac părăsește însă ironia, și denunță fără ocoluri faptul că lucrurile acestea sînt posibile „pentru că numai boierii mari ai Regulamentului Organic au chibzuit și au făcut pînă acum legi și închisori pentru Romînia și pentru că făcătorii acestor legi și închisori erau mai presus și de legi și de închisori... Legile și închisorile pentru romîni nu atingeau pe boieri" **.

* George Munteanu în prefața la „Operele" lui Bolliac scrie despre imaginea aceasta din poezia „Ocna": „cutremurătoarea alunecare în adînc, pe care o trăim și noi parcă aievea, iluzionați de exactitatea notațiilor". Cezar Bolliac, „Opere", E.S.P.L.A. 1956.

** Cezar Bolliac: „Închisorile noastre", „Telega" în *Romînul*, nr. 97, 15 august 1859.

Ne întrebăm dacă nu cumva în timp ce scria „Ocna" și atrăgea luarea-aminte a tineretului generos și a oamenilor cinstiți asupra vieții de iad pe care o duceau condamnații sub domnia lui Bibescu, nu se gîndise cumva Bolliac la chinurile pe care le suferea în închisoarea de la Telega bunul său prieten Marin Serghiescu, singurul dintre complotiștii de la 1840 care nu fusese încă eliberat, și își va ispăși pedeapsa încă cinci ani, pînă ce revoluția de la 1848 îl va reda și pe el vieții.

XXII

CĂSĂTORIA

După cum am arătat legăturile dintre pasionatul întru arheologie general Mavru şi Cezar Bolliac nu au avut de suferit în urma incidentului dintre cel din urmă şi Laurian. Dacă mai tîrziu, generalul va schimba pe aceşti doi vechi colaboratori pentru alţii mai tineri : ca Dumitru Berendei şi Alexandru Odobescu, aceasta nu s-a întîmplat din cauza certei, ci din cu totul alte considerente. În 1846, legăturile dintre general şi Bolliac aveau să se strîngă şi mai mult. Mavru acceptînd să fie naşul poetului, la căsătoria acestuia cu Aristizza, fata paharnicului Alexandru Izvoranu.

Căsătoria a avut loc în ziua de 24 noiembrie, la biserica Bradul (Boteanu). În condica de cununii a bisericii se arată că amîndoi soţii locuiesc în „mahalaua Boteanului", că sînt „întru întîia lor cununie" şi că naşii sînt : „Dumnealui mare gheneral Nicolae Mavru şi d-ei Sevasti Mavru"... Curios ni se pare că starea socială a mirelui este definită printr-un rang de boierie : „d-lui serdar Chesar Boleacu". Obţinuse oare poetul acest rang de la Bibescu, prin intervenţia lui Alecachi Vilara, o dată cu numirea sa ca judecător de tribunal la Bucureşti ? Se prea poate. În primii ani ai domniei, împins la aceasta de a doua lui soţie Mariţica Văcărescu, Bibescu visa să-şi facă o curte fastuoasă ; cu

poeți, filozofi și istorici care să se învîrte în preajma tronului si să-i cînte domnia. Ion Ghica ducîndu-se să-l vadă pe Grigore Alexandrescu la Breaza, unde îl luase vodă Bibescu, ne povestește o scenă semnificativă : „Doamna Bibescu aflînd că eram în odaie la Alexandrescu a trimis de m-a poftit la masă. Prînzul a fost vesel. Alexandrescu, bine dispus, a povestit o mulțime de istorioare tărănești, în care vestitul Carcalechi, ziaristul curții, juca rolul principal. Doamna, care-l asculta cu plăcere și rîdea mult la acele povestiri, îi zice : „Să vii să mănînci în toate zilele cu noi". Apoi întorcîndu-se către vodă, cu un ton poruncitor : „Numește-l poet al curții !" *. Grigore Alexandrescu, spre onoarea lui, n-a primit demnitatea.

Povestea lui Ghica ne arată că Bibescu și Mariția lui încercau să-și facă o curte, pe modelul Versailles-ului ; și nu ezitau să momească poeții cu onoruri și ranguri. Au vrut ei să procedeze la fel și cu Bolliac ? În orice caz, soarta, care nu l-a cruțat niciodată pe eroul nostru, s-a arătat și de data aceasta crudă cu el înscriindu-i numele pe o condică de căsătorii — pentru vecie — cu un rang de boierie. Tocmai pe el, care luptase și va lupta toată viața ca să dărîme privilegiile și a contestat rangurile boierești !

*
* *

În anul căsătoriei, Bolliac avea treizeci și trei de ani împliniți ; vîrstă la care un bărbat poate să-și aleagă soția, punîndu-și de acord inima cu rațiunea. Se va dovedi mai tîrziu că alegerea lui Bolliac fusese fericită. Fără să fie ceea ce se numește îndeobște „o frumusețe", Aristizza Izvoranu era plăcută la vedere ; cu sprîncenele bine desenate,

* Actul de căsătorie e publicat în *Studii și cercetări de istorie literară*. Anul II, 1953.

deasupra unor ochi negri, rîzători și rareori umeziți de reverii deșarte. Cu toate acestea, Aristizza era sensibilă la toate durerile și mai ales la suferințele copiilor ; poate pentru că în casa părintească fuseseră copii mulți și nu totdeauna răsfățați de părinți ; poate, de asemenea, pentru că își dorise din inimă să aibă și ea măcar un copil, dar bucuria aceasta îi va fi refuzată de soartă... Atunci, sentimentele ei materne se vor răsfrînge asupra oamenilor, a soțului în primul rînd pe care ar fi vrut să-l apere și să-l scutească de toate vicisitudinile vieții ; asupra copiilor prietenelor și cunoștințelor familiei Bolliac.

C. A. Rosetti are să ne povestească în „Notele" sale, că în timpul exilului de la Paris, după înăbușirea revoluției din 1848 — familia lui se afla în strînse raporturi de prietenie cu familia Bolliac, fapt care l-a îndemnat să-și ducă fetița (pe „Liby" cea născută în timpul glorioasei revoluții) la Aristizza, pentru a o pune la adăpost de pojar... „Aveam în casa noastră — scrie Rosetti — pe Ion, fratele lui Nicu Crețescu, bolnav. Îndată ce începu a porni spre bine se îmbolnăvi maică-sa. Credeam că nu va fi nimic ; aseară era rău ; astăzi vine medicul și zice că are pojar. Astă-seară zice că poate are vărsat. Pe lîngă celelalte nevoi trebuie să depărtez copiii ; am dus fetița la Bolliac și pe Mircea la Hollegrain". După cîteva zile (la 20 februarie) Rosetti notează : „Abia instalat aci, îmi spun că fetița tușește. Întîia simptomă a boalei. M-am dus : Bolliac și soția lui îmi spun că nu este nimic, că are un ușor guturai, că s-o las, să mai vedem. Pătruns de frică, cine mai știe, poate și de dorința de a vedea, intru înăuntru. Biata copilă îndată ce m-a văzut a rămas ca înmărmurită, cu ochii țintiți asupră-mi, nu mișca și repeta : Papá, papá ! Inima-mi palpita, lacrimile-mi curgeau... Plîngea fetița, plîngea madame Bolliac, plîngea și însuși Cezar"...*

* Note intime, 1844—1859, scrise zilnic de C. A. Rosetti.

A doua zi, Aristizza Bolliac avea să cadă la pat, ea însăşi bolnavă, fără bani în casă, într-un Paris îngheţat şi ostil.

*
* *

Bănuia oare tînăra mireasă, cînd jurase să-şi urmeze soţul pretutindeni, că într-o bună zi are să-şi părăsească familia şi să alerge după el pe drumurile exilului, riscîndu-şi sănătatea şubredă ; trăind nopţi în şir cu teama în suflet că dimineaţa următoare n-are să mai aibă nici de mîncare, nici pernă pe care să-şi pună capul ? Totuşi, aceasta îi va fi în curînd viaţa. Rosetti în „notele intime" înseamnă : „M-am dus acolo (adică la Bolliac), i-am consolat, i-am ajutat chiar ca medic, pe cît am putut şi am lăsat lui Cezar 100 franci căci ştiam că n-are. A doua zi de dimineaţă Aristizza era mai binişor şi ieri am fost fericit, văzînd-o bine de tot". Anii exilului, fără excepţie, aşa s-au scurs : în lipsuri. Scrisorile lui Bolliac ne dovedesc veşnica penurie materială în care se zbat cei doi soţi... „Romînul este nemuritor ca păcatul din naştere — are să scrie Cezar lui Rosetti. Şi-apoi nu este destul că nu moare ; va să şi mănînce. Şi ce este mai rău : n-are nici un meşteşug !" Şi tot în aceeaşi scrisoare : „aş vrea să viu la voi, cu toate că nu sînteţi oameni de ispravă, dar n-am parale" *.

La reîntoarcerea din exil, puţinii ani pe care mai avea să-i trăiască Aristizza au fost şi ei înveninaţi de campaniile politice împotriva soţului său. Ce poate fi mai dureros pentru sufletul sensibil al unei femei, decît să vadă prietenii de altădată preschimbaţi în adversari ; răscolind în bagajele trecutului cu mîini hoţeşti şi acuzîndu-i soţul iubit de toate nemerniciile ?

Cu trupul chinuit de boală, cu sufletul scîrbit ; cu toate speranţele ei în ascensiunea politică a lui

* Scrisoarea lui Bolliac din 1850, scrisă din Constantinopol către Rosetti care se afla la Paris.

Bolliac, drept preț al iubirii sale neclintite față de popor, înșelate, Aristizza se va stinge, în floarea vîrstei încă. Dar pe patul de moarte, gîndind la tovarășul de viață, atît de hulit și de urît, care de acum încolo va rămîne singur în mijlocul furtunii, Aristizza are să-și împartă averea între el și maică-sa, Elena Izvoranu... „Aceasta este cea din urmă dorință a mea — are să spuie Aristizza Bolliac surorilor sale. Jumătate din avere să meargă la soțul meu, care, după moarte-i s-o lase ministerului pentru instrucția publică, iar cealaltă jumătate, mamei, și dacă aceasta va renunța la partea ei, ori va muri mai înainte, să fie a soțului meu și acea parte".* Vremuri eroice, în care femeile, alături de bărbații lor, luptau, umăr la umăr, își împărțeau suferințele, înfrîngerile, ca și bucuriile. Vremuri care au văzut pe Catinca Cîmpineanu, cu copilul în brațe, colindînd orașe și închisori în căutarea soțului : pe Maria Rosetti, cu mica Liby la sîn, alergînd de-a lungul Dunării ; îmbărbătîndu-și soțul și pe tovarășii lui de luptă, porniți pe drumul exilului, pe Aristizza Bolliac suferind de foame la Viena și la Paris ; pe Ana Ipătescu, colindînd București într-o trăsură, ridicînd poporul ca să vie la palat, să scape guvernul provizoriu arestat de reacționarul Odobescu. Acea Ana Ipătescu pe care în înflăcărarea lui revoluționară (dar mai puțin poetică) Const. Aricescu are să ne-o descrie :

Zburînd într-o trăsură, ca bomba tunătoare
Pe ulițele toate strigînd în gura mare :
„La arme frați, la arme, căci vai sîntem trădați !"

Cu toate acestea, femeile erau ținute atunci în umbră, desconsiderate și uitate, împărtășind întrucîtva, așa cum scrie Bolliac, „soarta poeților".

Dar vremurile noi, societatea în care trăiește Bolliac, se mai poate mulțumi să vadă în femeie doar o consolatoare, de fapt o sclavă ținută în iatacuri și saloane, ca nevestele orientalilor în hare-

* Testamentul Aristizzei Bolliac.

mul lor zăbrelit? Nu se cuvine oare ca oamenii înaintați și în primul rînd *poeții* — să lupte pentru emanciparea ei?

„Unde stă cea dintîi inegalitate socială? — se va întreba Bolliac, în studiul său *Poezia*. „În sclavia fămeiei. Emancipația ei dară este cel întîi element contribuitor la viața cea nouă. O emancipație completă a fămeiei, preparată de la nașterea ei, printr-o creștere omenească, proprie a forma un cetățean legiutor, judecător și executor, iar nu acea emancipație mijlocită, necompletă, dată de cristianism și cavalerism și mănținută cu dreptul de slăbiciune la generozitatea omului!".

Această caldă pledoarie pentru emanciparea totală a femeii duce pe Bolliac la extreme, datorită desigur lecturilor sale anterioare din socialiștii utopici. El cere astfel „libertatea amorului" pentru femeie și o completă transformare, dacă nu chiar desființare a familiei „care izolează pe om în societatea actuală, și îl face egoist"... Cerere ciudată, venind din partea lui Bolliac, a cărui uniune familială a fost exemplară. Căsnicia lui a dovedit că atunci cînd o femeie, „astă ființă ce n-are nici un loc în societatea oamenilor", devine tovarășa de viață a poetului, care nici el „nu ține mai mult loc în societatea oamenilor, decît femeia" — așa cum s-a întîmplat cu Aristizza Izvoranu și Cezar Bolliac — viața lor comună poate deveni pentru oameni un exemplu de dragoste și de abnegație. La moartea Aristizzei, deși Bolliac nu are decît 47 de ani, poetul va socoti capitolul inimii definitiv încheiat. Tot restul vieții, soțul îi va purta doliul în suflet, iar poetul va putea cînta, sincer de astă dată:

Al meu amor e veçinic și iarna nu l-a stins;
Se naște dimineața, îl îndoiește seara,
Și-n veci e făr' de moarte, în veci este aprins!

*
* *

Deocamdată, în 1846, nici un gînd trist, nici o presimțire tulburătoare nu întunecă fericirea celor

doi soți. Cu toate că toamna este înaintată, sîntem în noiembrie, zilele sînt încă însorite ; aerul rece nu arde cu foc de gheață obrajii, ci-i înviorează și astfel plimbările prelungite spre șoseaua Băneasa, la ora prînzului, sînt o plăcere zilnică pentru tinerii căsătoriți. Ca și cum soarta ar vrea să le încununeze prima lună de căsnicie cu o aureolă de sunete divine, se întîmplă ca Liszt să dea tocmai atunci un concert în sala Momolo. Iar Cezar și Aristizza vor asculta cu inimile robite de emoție „Taranttela" lui Rossini, „Mazurca" lui Chopin, „Fantezia pe motive din Norma" sau acele melodii ungurești, care evocă înserările în pustă ori răsăritul soarelui pe întinderea albastră și lichidă a Balatonului și ceardașurile furtunoase ale flăcăilor, învestmîntați de sărbătoare. Mîinile pianistului aleargă pe clapele clavirului, și din ele, în plin senin, se stîrnește o furtună de sunete violente, întunecate, cutropitoare, care se abat în sufletele oamenilor, înspăimîntîndu-le și înălțîndu-le totodată pe culmile frumosului. A doua zi, încă sub emoțiile trăite, Bolliac scrie în *Curierul Romînesc* următoarele : ziceam totdeauna că muzica este pentru glas numai și mai mult sau mai puțin pentru cutare sau cutare instrument, dar nu auzisem pe Liszt, nu auzisem acest piano forte ce cuprinde toate instrumentele inventate și neinventate încă, și note la care nu se poate coborî, nici înălța glasul omenesc... Liszt se joacă cu inima ta, ți-o stoarce, ți-o înalță și ți-o înmoaie precum îi place... *.

Gîndindu-se însă că numai trei sute de privilegiați și-au putut cumpăra biletul cu doi galbeni, și s-au putut împărtăși din arta divină a lui Liszt, iar tineretul sărac e sortit să audă numai de trecerea marelui pianist prin București, Bolliac se adresează direct inimii artistului : „Dacă îți plac aplauzele, dacă entuziasmul ce dai despăgubește pe artist, dacă un triumf de tot ce e mai tînăr și mai simțitor într-o nație poate lăsa o suvenire mai plăcută în

* Cezar Bolliac în „Curierul Romînesc", nr. 94, an. 1846.

analele artistului decît cîteva sute de galbeni, atunci nu suferi domnule Liszt ca toată tinerimea romînă să zică : Liszt a trecut pe la noi, dar nu am avut mijloace să-l auzim ! Talentul tău nu poate fi plătit niciodată în bani şi moneda curgătoare vei afla-o abondent cînd vei da concertul pentru doi sfanţi numai".

Ca totdeauna, inichitatea ori unde s-ar afla ea îl revoltă pe Bolliac. Aşa cum cele două milioane de ţărani robesc pentru o mie de boieri care au toate satisfacţiile în viaţă, iată că şi în domeniul muzicii, numai trei sute de oameni bogaţi se pot bucura de arta neegalată a pianistului, iar tinerimea studioasă şi mulţimea săracă sînt excluse cu brutalitate de la un festin muzical. Cu cîteva luni înainte, Bolliac scrisese în *Curierul Romînesc* că „artele ajung să fie trebuinţe neapărate într-un popor ce se civilizează". * Dar cum ajunge oare să se civilizeze poporul, dacă numai trei sute de boieri, favorizaţi ai soartei, pot să se împărtăşească din ele ?

Vom remarca însă, că în concepţia lui Bolliac muzica, pictura, sculptura stau mult în urma poeziei, nu numai în ierarhia creaţiei, dar şi în procesul de culturalizare a naţiilor... „Poetul este altceva, mai mult decît muzicul şi pictorul : este creatorul lor, mergătorul lor înainte. Muzicul şi dănţuitorul îl urmează de aproape, şi arhitectul, sculptorul, pictorul se ţin după dînsul la o distanţă oarecare : — Poetul este geniul şi Artiştii sînt talentul" **. Ierarhizînd astfel şi impunînd ideea primatului poeziei asupra celorlalte arte, Bolliac, cu siguranţă, se va fi gîndit la lungile lui discuţii de odinioară cu pictorul Negulici, care susţinea că doar în pictură şi muzică se poate recunoaşte adevărata vibraţie a sufletului omenesc, ca şi a naţiunii întregi. Bolliac îi răspunde acum : „Numai poezia poate să coprinză şi să exprime toate ideile, toate simţiciunile şi toate cunoş-

* „Teatru din Bucureşti", în *Curierul Romînesc*, 2 febr. 1845.

** Cezar Bolliac în studiul „Poezia".

tinţele de care poate fi primitoare natura omenească ; numai ea poate să se mlădie, să se varieze pe toate mişcările inimii şi să se întinză pe toate fugele sufletului. Un singur vers al lui Omer exprimă cît o faptă întreagă a lui Fidia şi ceea ce exprimă o Iliadă întreagă nu exprimă toată plastica şi muzica împreună". * Primul artist, pe care îl cunoştea lumea nu a fost nici pictor, nici compozitor, nici sculptor. Nu ei au creat armonia ; nu ei au creat societatea (care şi ea este o formă de armonie), ci numai poetul. „Cel întîi om, sau oamenii pe care îi mai ţin minte tradiţiile — pe care i-au numit rînduri, rînduri, Brahma, Moise, Amon, Odin, Prometeu — au fost poeţi ; şi glasul prin care şi-au supus contimporanii i-au strîns în societate şi au lăsat aforisme de frăţie şi morală între dînşii, a fost Poezia". ** După o asemenea argumentaţie Bolliac poate trage concluzia ce i se pare logică : „poezia a păşit totdeauna înaintea gradurilor civilizaţiei neamurilor, a cunoscut hordele în societăţi şi a înnobilat credinţele şi traiul lor".

Dacă Bolliac atribuie poeziei primatul în arte şi îi recunoaşte poetului o misiune neegalată de ceilalţi creatori, atunci se cuvine ca şi mesajul poeziei să fie la nivelul locului excepţional pe care îl ocupă poetul. „Reformîndu-şi în totul mijloacele cele vechi" poezia va trebui să se adapteze nevoilor epocii sale, exprimîndu-i idealurile nobile. Or, epoca lui Bolliac fiind prin esenţă socială, poezia va trebui să devină şi ea „socială, politică şi umană". Şi nu numai obiectul poeziei trebuie adaptat vremurilor, ci însăşi forma ei de exprimare trebuie schimbată : nu versuri ermetice, ci versuri scrise „în limba cea pozitivă şi înţeleasă de astăzi".

*

* *

Ni-l închipuim pe Cezar Bolliac, alături de tînăra-i soţie, făcîndu-şi apariţia în salonul lui Ion

---

* Ibid.

** Ibid.

Cîmpineanu, sau al Cleopatrei Ghica. În aceste două saloane bucureştene, spre deosebire de atîtea altele, jocul de cărţi a fost înlocuit cu conversaţiile asupra literaturii. Pentru Ion Cîmpineanu, acum îmbătrînit şi ruinat, Bolliac este un vechi amic : Cleopatra Ghica, la rîndul ei, nu poate uita că imboldul de a-şi pune salonul la dispoziţia scriitorilor venise de la Bolliac, în acea scrisoare, prefaţă la volumul de poezii din 1843 : „Voesc să te îndemn doamnă a hotărî pe fiecare lună cîte două seri literare în salonul dumitale ; seri în care salonul d-tale să fie o bursă literară unde puţinii scriitori ai noştri să-şi poată schimba ideile şi unde literatura romînilor să poată lua o faţă clară ; acea literatură proscrisă şi sugrumată în toate părţile de la căderea Teatrului Naţional".

Cleopatra Ghica îl ascultase. Privind acum în jurul ei, văzînd salonul plin de literaţi, care disputau soarta scrisului romînesc, ochii ei se luminează şi cu un surîs care se vrea zglobiu şi cochet totodată, Cleopatra Ghica se adresează lui Bolliac :

— După cum vezi, domnul meu, ţi-am ascultat sfatul...

Iar Bolliac, cu o înclinare largă, îi răspunde :

— Iar eu, doamna mea, sînt fericit să văd că nu mă înşelasem cînd am scris că poezia romînească, aşa de rău biciuită de guvernanţi, are să găsească un azil în salonul dumitale.

Privind la omul din faţa ei, fruntea lată, dar ridată de timpuriu, cu bărbuţa rotunjită, cu privirile ascunse sub ochelari, dar lăsînd parcă să se bănuiască sub ei un chin lăuntric arzător, Cleopatra Ghica surîse. Mult timp se întrebase dacă poetul care îi scrisese epistola nu fusese un tînăr entuziast desigur, dar puţin farsor ; un june cum cunoscuse mulţi în existenţa ei, cu pretenţii de a reforma lumea, ca a doua zi să-şi uite de revoluţia politică şi socială, pentru o mică slujbă în administraţia lui Ghica ori Bibescu. A văzut însă că se înşelase şi de atunci Cleopatra Ghica îl preţuise pe Bolliac şi se felicita în sine că îi ascultase sfatul, mai ales în ceea

ce privește înființarea unui teatru romînesc. Desigur, era plăcut să asculți pe domnișoara Banderer, „a cărei frumusețe protege glasu-i dulce" (cum se exprimă prietenul Bolliac în „Curierul Romînesc" !) și pe baritonul Berlendis, cîntînd „Lucia di Lammermoor" ori pe Ricciardi cîntînd „Othello", dar, asta să fie tot teatrul pe care sînt îndreptățiți romînii să audă ? „Hotărît, Bolliac are dreptate — cînd îmi scrie să nu cred că limba romînească «se poate face și grecească, și nemțească și italienească» și că este vai de acea limbă «ce n-ar avea caracterul ei, dacă cumva poate fi o limbă care să n-aibă un caracter !»" Reflectînd asupra acestor fraze, Cleopatra Ghica ajunsese să înțeleagă, că dacă este vorba să se clădească un teatru (ea, personal, se agitase mult prin saloanele bucureștene, ca să adune contribuții bănești și sprijinitori puternici pentru un teatru romînesc), atunci el nu poate fi clădit numai pentru cei care înțeleg un teatru străin, ci pentru romînii de obște, adică un teatru național. Și dacă teatrul are să fie astfel în ideile lui, atunci textele ce se vor rosti de pe scenă vor trebui să fie tot românești. Bolliac o îndemnase să cerceteze bine și să vadă dacă asemenea texte există... „Dacă voiți un teatru național, unde sînt poeții care or să sprijinească scena ? Care sînt bucățile romînești ? Unde sînt actorii care să le reprezenteze ? Acestea, doamna mea, sînt toate niște întrebări foarte importante și tot simțul bun trebuie să se gîndească mult pînă să răspunză".

Cleopatra Ghica s-a gîndit mult la cele ce îi scrisese Bolliac și i-a dat dreptate. A căutat să facă tot ce i-a stat în putință ca orînduirea să înțeleagă necesitatea unui teatru romînesc. Și o mulțumire deosebită pentru munca ei a avut, chiar din viață, cu un an în urmă, asistînd, în aceeași lojă, cu Bolliac, la reprezentarea piesei lui Vasile Alecsandri „Conu Iorgu de la Sadagura". Văzînd talentul cu care Costache Caragiale își juca rolul, entuziasmul tinerilor actori care îl secondau ; aplauzele furtunoase cu care publicul răsplătea talentul și

ostenelile lor, Cleopatra Ghica şi-a dat seama că omul de lîngă ea, căruia îi picurau cîteva lacrimi pe sub ochelarii cu sticle groase, nu fusese un profet mincinos, ci un om cu inimă caldă, care bate pentru naţia sa. Şi Cleopatra îşi aducea aminte cîtă vibraţie era în glasul lui Bolliac cînd, aplecîndu-se spre ea, i-a spus : „Dea Domnul să avem un teatru în care să poată încăpea toţi aceia ce simt astăzi trebuinţă de teatru !"

* * *

De fapt, în seara de decembrie 1846, cînd Bolliac venise cu tînăra sa soţie la Cleopatra Ghica, în salonul acesteia se aflau prea puţini scriitori şi pictori cunoscuţi. Cei mai mulţi dintre ei luaseră drumul Parisului, Bălcescu făcuse rost de bani şi plecase să răscolească bibliotecile franceze căutînd documente referitoare la domnia lui Mihai Viteazu. Ion Ghica şi C. A. Rosetti se găseau şi ei tot în capitala Franţei, unde Bolintineanu se dusese de mai înainte pentru a face studii literare. Pictorii lipseau şi ei, Negulici fiind mai tot timpul ocupat, iar pe Rosenthal îl acaparase Anica Manu.

În schimb se aflau în această seară destui juni literaţi care să umple locurile goale şi printre ei, cei mai strălucitori şi înflăcăraţi păreau a fi Ion Catina, precum şi un domn Teulescul, a cărui traducere din franţuzeşte : „Orfelina din Genova" se jucase la teatru de către Raliţa Mihăileanu şi Costache Caragiale.

Bolliac încurajase pe Teulescu să persevereze, convins că „glumele cele uşoare, pe care traducătorul ştiuse a le da atît de bine în limba sa" îl predispun pentru scrierile teatrale. Se pare însă că sala, dar mai ales lojile, nu fuseseră de părerea lui Bolliac şi multe expresii întrebuinţate de traducător produseseră oarecare rumoare. Bolliac are să-l apere însă pe Teulescu scriind în *Curierul* : „Nu am voi nicidecum ca observaţiile ce se auzea din cînd în cînd prin loji — la cîte o expresie cu care încă nu

s-a obicinuit partea societății care este mai puțin familiară cu literatura romînă modernă — să descurajeze pe autor".* Acest bobîrnac dat de Bolliac societății romînești deprinsă să spună „faubourg" în loc de „mahala" și „bagage" în loc de „calabalîc" — umpluse de bucurie inima lui Teulescu, uitînd că însuși criticului i se păruseră unele expresii „cu totul eterogene, în pămîntul unde se trecea scena"... Dar despre diferitele bobîrnace ale lui Bolliac la adresa societății înalte, înstrăinată de limba nației ei, se vorbea continuu prin saloane ori prin redacția *Curierului*... Și chiar în această seară, în salonul Cleopatrei Ghica, un tînăr poet George Crețeanu are să felicite pe Bolliac pentru asprimea cu care judecase pe boierii ce au pus stavili și au curmat faimoasa școală a Filarmonicei din 1836.

— Da, domnule Bolliac — strigă îmbujorat tînărul Crețeanu — ai dreptate. Dacă orînduirea și boierimea noastră n-ar fi pus atîtea stavili, și școala Filarmonicei ar fi continuat, azi am fi avut cu adevărat un teatru!

Dar perorația junelui poet — care peste puțin timp avea să scrie acea „Rugăciune" către anul 1848 :

Căci romînul este rezolut să moară,
Cu armele-n mînă, pentru țărișoară!

— este întreruptă de un oaspete, abia sosit, care aduce o veste primită prin curier de la Paris : scriitorii romîni aflați acolo întemeiaseră „Societatea studenților romîni", în care munteni și moldoveni își dădeau mîna, întru ajutorarea și încurajarea bănească a tinerilor aflați la învățătură. Fapt și mai interesant, își puseseră societatea sub egida lui Lamartine și marele poet acceptase prezidența. Kogălniceanu și Scarlat Vîrnav, moldovenii, se găseau deci în frățească legătură cu muntenii Nicu Bălcescu, Ion Ghica, C. A. Rosetti.

* Cezar Bolliac : „Teatrul Național" în *Curierul Romînesc* 7 dec. 1845.

La auzul acestor ştiri, Cleopatra Ghica şi-a amintit de scrisoarea pe care i-o adresase odinioară Bolliac şi în care se jeluia că Bucureştii nu au mai văzut de multă vreme pe scriitorii diferitelor provincii romîneşti laolaltă: „sînt vreo cîţiva ani, doamna mea — îi scrisese Bolliac — de cînd moldoveanu, transilvăneanu, bănăţeanu făcea călătorii literare în Bucureşti şi trimitea pe tineri ca să înveţe la şcoalele noastre; este multă vreme de cînd n-am mai văzut pe nimeni şi nici că mai au la ce veni Bucureştii literari au încetat, cum şi orice mişcare intelectuală!"

„Să fi avut Bolliac dreptate şi în această privinţă? — se întreabă Cleopatra Ghica, uşor înspăimîntată, rotindu-şi privirea prin salonul golit de nume sonore de scriitori. Fără să-şi dea seama, se aude întrebînd:

— Ce zici, domnule Bolliac, de vestea aceasta?

— Ce să vă răspund, doamna mea? Socot că legăturile dintre poeţii acestui neam, pe care le voiam înnodate la Bucureşti, au început să se facă în străinătate. E bine şi aşa...

Dar în adîncul sufletului său Bolliac simţea parcă o uşoară tristeţe: la masa înfrăţirii intelectualilor moldoveni şi munteni pe care o pregătise în gîndul său de ani de zile, el nu-şi are locul!

* * *

Se reluaseră deci la Paris acele legături dintre munteni şi moldoveni începute cam în preajma anului 1839, pe cînd scriitorii, cunoscuţi acum în ţară, nu erau şi ei decît tineri studenţi veniţi la învăţătură, şi al căror număr sporea, cu fiecare popas al diligenţei de la Strasburg, în capitala Franţei. Atunci, tinerii romîni se întîlneau la „Café Corneille" sau la „Café Procope", îşi comunicau unul altuia scrisorile primite de la Iaşi şi Bucureşti. le discutau şi începuseră — după cum scrie Ion Ghica — „să judece pe domni şi pe împăraţi"... Epistolele

pe care junii studenți le primeau din țară de la Niculae Bălcescu, de la Voinescu II ori de la Grigore Alexandrescu erau îndeosebi „apreciate" pentru simțămintele patriotice ce se desprindeau din ele.

Fuseseră oare aceste legături dintre moldoveni, munteni și ceilalți frați de dincolo de Carpați întrerupte așa cum se plîngea Bolliac în scrisoarea sa către Cleopatra Ghica? De bună seamă, cînd își scria epistola gîndurile lui Bolliac se întorceau la epoca dintre 1836-1837, cînd Timotei Cipariu venit din Transilvania vizita teatrul Filarmonicei, ori prînzea în casa de pe Podul Mogoșoaiei a stolnicului Peretz, cînd el îi încredința spre tipărire manuscrisele interzise de cenzura bucureșteană... De asemenea gîndurile lui se întorceau la „pelerinul transilvan" Ion Codru Drăgușanu; la întîlnirile și discuțiile aprinse de prin cafenelele resfirate pe malurile Dîmboviței. Dacă vizitele se întrerupseseră, din cauza opreliștilor ocîrmuirii, legăturile dintre scriitorii romîni nu fuseseră niciodată întrerupte. Costache Negruzzi continua să publice în *Curierul* din București scrieri de-ale sale; Nicolae Bălcescu, prin intermediul lui Ion Ghica, trimite la Iași studiul *Puterea armată* ca să fie publicat în *Foaia literară*. Însuși Bolliac publică poeziile sale cu caracter social în *Foaia* lui Barițiu. Aceeași dorință pentru o unire a scriitorilor din toate provinciile romînești, ca și Bolliac, o exprima Kogălniceanu la Iași, în „Cuvîntul pentru deschiderea cursului de istorie națională" prin care îndemna pe ardeleni, munteni, moldoveni și bănățeni să se considere ca făcînd parte dintr-o singură națiune. Coincidență? Îndemnul lui Kogălniceanu e din 1843; anul în care Bolliac se jeluiește Cleopatrei Ghica că nu-i mai vede prin București, ca odinioară, pe scriitorii moldoveni și transilvăneni!

Cerînd un „duh de unire mai îndeaproape între toate ramurile neamului romînesc și un interes mai viu pentru nație și patrie" înfierînd aspru pe acei istorici care în cronicile lor „se descriau pe sine dar

hu au o vorbă despre poporul romînesc, izvorul tuturor mişcărilor şi isprăvilor, fără care stăpînitorii n-ar fi nimică". Kogălniceanu, în discursul său, nu formula doar propria lui gîndire, ci pe aceea a scriitorilor timpului său şi, mai important, chiar aspiraţiile poporului romîn. Dar dacă reproşul lui Kogălniceanu se justifica în trecut, el nu se putea adresa istoricului Bălcescu (şi nici n-a fost în gîndul său) care se străduia prin *Magazinul istoric pentru Dacia* să atragă atenţia tocmai asupra poporului, asupra virtuţilor sale, dar şi a stării materiale mizerabile în care era ţinut. „E o monstruozitate soţială — scrie Bălcescu — ca o ţeară întreagă să robească la vreo cîţiva particulari"... * Aceeaşi formulare a istoricului, bazat pe date certe, noi am auzit-o însă rostită în copilăria lui Bolliac de către dascălul său Neofit Duca, iar elevul avea s-o păstreze continuu prezentă în gîndul şi scrisul său. Setea de dreptate, pentru ţărănimea exploatată, făcuse pe Bolliac să dorească din suflet ziua în care „trupurile dezarmate ale ţăranilor au să se răzbune", iar „capetele boierilor au să se închine la opincile muncitorilor". **

Poetul nu are nici o îndoială că vremea dreptăţii are să vie şi pentru ţărănimea chinuită şi exploatată ; ca „săteanul nostru are să fie şi el legiuitor". Dar poetul se întreabă cu anxietate dacă el, personal, are să mai apuce ziua dreptăţii :

Credinţa mea îmi spune că ăst timp ne va veni ;
Dar pînă atuncea, oară, voi putea şi eu trăi ?

Destinul poeţilor a fost totdeauna tragic : visurile lor îndrăzneţe şi nobile s-au realizat totdeauna, dar rareori în timpul vieţii lor...

---

* N. Bălcescu : Opere, Bucureşti 1940.

** Cezar Bolliac : „Epistolă la D.K.A.K."

XXIII

O LUMINĂ ÎN NEGURĂ

„Prin negura vieţii zării eu o lumină"
CEZAR BOLLIAC

Ca şi pentru „Muncitorul" său, prima lumină ce se arătă poetului prin negura vieţii vine de la buna şi drăgăstoasa lui soţie Aristizza. În jurul lui, ea ştie să creeze o atmosferă tandră şi calmă, în care gîndurile poetului să-şi poată lua zborul nestingherite, iar acţiunile omului să fie libere. În acest fel viaţa conjugală i se pare lui Bolliac o împletire armonioasă de sentimente şi gînduri şi aproape că regretă că a scris cîndva împotriva familiei şi cerea oarecum desfiinţarea ei.

Tot în acel tratat despre „Poezia" Bolliac cerea reformarea socială şi politică a Ţării Romîneşti, cu singura premisă greşită, că scăparea ei trebuie să vie numai prin poeţi şi că numai poezia a fost şi este factorul determinant în evoluţia societăţii. Trecînd însă peste această eroare izvorîtă desigur din puţinul caracter ştiinţific pe care îl avea pe vremea lui Bolliac sociologia, trebuie remarcat că unele sarcini pe care le impune poetului, cum ar fi : distrugerea spiritului militarist ; comunizarea bunurilor şi industriei, şi accesul poporului nu numai la valorile spirituale, dar chiar la conducerea statului şi a naţiei, au o rezonanţă care nu şi-a pierdut nici azi actualitatea pentru o parte a lumii.

Epoca imediat următoare căsătoriei sale este întrebuinţată de Bolliac foarte puţin pentru publi-

cistică, iscălitura lui la *Curierul Romînesc* dispărînd aproape cu totul. În schimb cizelează poemul „Episod din revoluţia domnului Tudor" pe care îl începuse cu trei ani în urmă, pe cînd se afla la Stoeneşti, dar îl zvîrlise în sertarul cu manuscrise... Figura eroică a slugerului Vladimirescu este evocată de Bolliac, cum se va vedea la tipărirea poemului, cu o mare vibraţie poetică, fără ca autorului să-i scape însă sub efuziunile lirice sensul profund social al luptei eroului său : pedepsirea ciocoilor, pentru a răzbuna astfel toate umilinţele şi suferinţele îndurate de veacuri de ţărănime. Misiunea pe care autorul i-o atribuie lui Tudor e identificată de Bolliac cu însăşi providenţa implacabilă :

Boerii tremur că-i voi călca...
Veghez eu singur, ca Providenţa !

Iar mai departe :

Voi şti să curăţ eu pălămida,
Voi şti să sfîşii atunci aspida
Ce suge sînge nevinovat !

Ce profundă schimbare, în concepţia politică a lui Bolliac, pentru care socialismul utopic îi fusese mult timp o religie, iar romantismul social îl făcuse să se adreseze săracilor nu mai departe decît în noaptea jurămîntului de la fîntîna Filaretului :

Nu pizmuiţi bogatul ce seamănă şi strînge
Rîzînd de munca voastră, rîzînd de cel ce plînge ;
Iertaţi-l voi pre dînsul şi-l binecuvîntaţi. *

* * *

Într-o marţi după-amiază, intrînd în cabinetul de lucru al generalului Mavru, Bolliac se găsi faţă în faţă cu Ion Ghica şi cu Bălcescu sosiţi peste noapte de la Paris... După ce s-au îmbrăţişat căldu-

* *Cezar Bolliac : „La muza mea".*

ros şi s-au informat unii de la alţii despre cele ce se petrec în Franţa şi în Ţara Romînească, Ghica l-a rugat pe Bălcescu să le citească acel faimos manuscris despre care spusese cîndva că îl găsise la un călugăr, cu prilejul excursiei făcute pe la mînăstirile din ţară. „După o mare stăruinţă a noastră a tuturor — ne povesteşte Ghica — Bălcescu a trebuit să se ducă acasă, să-şi aducă caetul, să ni-l citească. Era scris de mîna lui, cu multe ştersături şi îndreptări. Citirea a fost ascultată cu admiraţiune, iar după ce am terminat cu laudele şi cu critica, generalul Mavru se uită la Bălcescu rîzînd şi bătîndu-l pe umăr îi zice : — „Mon cher, si non e vero e ben trovato, c'est une oeuvre du plus haut mérite et fait beaucoup d'honneur à l'auteur ici présent" *. Manuscrisul citit de Bălcescu era „Cîntarea Romîniei" şi generalul Mavru nu se înşela cînd spunea că nu crede în povestea cu manuscrisul găsit la un călugăr. Se înşela însă generalul cînd lua pe Bălcescu drept autor al manuscrisului citit. Istoricul — se va afla la timp — nu făcuse altceva decît să tălmăcească în romîneşte frumosul poem al lui Alecu Russo.

În zilele următoare, Bolliac a văzut foarte puţin pe Ion Ghica, acesta fiind ocupat cu căsătoria sa : generalul Mavru se hotărîse în sfîrşit să-şi dea fata, pe Alexandrina, după fostul profesor de la Academia Mihăileană. În schimb Bolliac s-a văzut foarte des cu Bălcescu şi cu Tell ; noul sosit de la Paris ţinînd să afle de la ei cum s-a desfăşurat în lipsă-i organizarea „Frăţiei" şi dacă nu cumva s-a aflat de către stăpînire cîte ceva despre cadrele şi ţelurile ei. Bolliac şi Tell căutau să-l asigure pe Bălcescu : nimic, nici o defecţiune nu se produsese ; nimeni nu făcuse nici cea mai mică indiscreţie. „Ar fi şi greu — spunea Bolliac, rîzînd — ca Rafailă şi căpitanul Costache de la Agie să bănuie ceva, după fe-

* „Scumpul meu, dacă nu e adevărat e bine găsit... E o operă deosebit de merituoasă şi care face onoare autorului, aici de faţă !"

lul cum ai stabilit tu machinăria „Frăției" ; pe grupuri de cîte zece, fiecare cunoscînd numai pe șeful său imediat !"

Existența „Frăției" fusese atît de bine tăinuită, încît vodă Bibescu n-a aflat despre ea decît în preziua izbucnirii revoluției... Liniștit de asigurările lui Bolliac și ale lui Tell, Bălcescu se pornea atunci să le vorbească, ore în șir, despre situația politică din Europa ; să le explice cum și pentru ce a izbucnit prima vîltoare în Toscana și Veneția : ce se întîmplă la Paris, la cursurile lui Michelet sau la ale lui Miskievicz, cînd studenții se îmbulzesc cu miile în amfiteatru, de crezi că se vor prăbuși băncile sub atîta gloată ; cum fiecare lecție se sfîrșește în strigăte de „Trăiască Republica" și într-un tunet de aplauze.

După aceste prelungite convorbiri cu Bălcescu, în birturile modeste și pitorești de pe dealul Filaretului, Bolliac se întorcea acasă, cu sufletul încărcat de speranțe, dar și de neliniște. Își dădea seama și el că momentul pe care îl dorise și îl „preludase" pe lira lui are să vină. „Și răul se va ascunde la glasul lui cel greu". Dar presimțea totodată că lumina ce se ivise prin negura vieții lui, o dată cu căsătoria, este aproape de-a se stinge ; că liniștea căminului său, abia dobîndită, are să se destrame, să se îndepărteze de la el și de la Aristizza pentru multă vreme, pentru totdeauna poate...

Și în visul lui zbuciumat de peste noapte, pe măsură ce lumina vieții lui intra înapoi în negură, o altă lumină, mai vie, mai cuprinzătoare, se ridica asemenea unui răsărit triumfal, peste negurile în care lîncezise de veacuri un popor întreg...

* * *

Tulburarea lăuntrică îl face să se grăbească. Își pune la punct ultima poezie „La Prințipe" ; revizuiește volumul de versuri „Poesii Noue" și zorește pe Eliade și pe Negulici să-l publice chiar în anul

acela *. S-ar părea că Bolliac presimte, că mulţi ani de acum înainte nu va mai tipări ceva ; mai mult, că acest capitol al poeziei se închide pentru el, aşa cum se închiseseră alte capitole din viaţa lui zbuciumată. Că aşa după cum la fiecare etapă, căruţa de poştă lasă cîte ceva, călători sau bagaje, tot astfel fiecare etapă din viaţa sa e făcută din debarasări şi renunţări, mai mult sau mai puţin dureroase. A lăsat cîndva şcoala pentru armată şi a regretat nespus ; a părăsit oştirea pentru poezie, fără a putea preciza dacă ea i-a dat satisfacţiile rîvnite. A sosit oare timpul să renunţe şi la poezie, avîntîndu-se în lupta politică şi în publicistică, de unde cu siguranţă va ieşi într-o zi, cu sufletul rănit de moarte ? Dar publicistica şi-o dorise de mult, cunoscîndu-i şi posibilităţile de pătrundere în mase, şi marele rol educativ. Cîndva scrisese despre importanţa publicisticei : „Cum poate şti reprezentantul dacă deputatul ce şi-a ales să-l reprezinte ca să-i sprijinească drepturile, în mîna căruia şi-a pus toate interesurile şi viitorul fiilor săi, îşi împlineşte bine datoria sau nu ? — şi iarăşi, cum poate să ştie deputatul, dacă aceia pe care îi reprezentează el, sînt sau nu mulţumiţi de purtarea sa, dacă nu va fi publicitate ?"**

Pentru Bolliac, ziarul tipărit, cu informaţia seacă şi comentariul ei potrivit, cu criticile ca şi cu elogierile meritate faţă de faptele oamenilor, este tot atît de trebuincios societăţii şi individului în parte „ca şi aerul şi mişcarea, care îl răcoresc şi-i prefac sîngele". Publicitatea este însă o putere, de care laşii, tiranii, corupţii n-au decît a se teme ; pentru că ea formează opinia publică, acel instrument corectiv care veghează, care combate „împotriva individului, pentru mulţime şi împotriva interesului privat pentru fericirea publică".

---

* „Poesii Noue" de Cesar Bolliac au apărut în tipografia lui Eliade în anul 1847.

** Cezar Bolliac „Despre publicitate". *Curierul Romînesc*, 1844, an. XVI.

Dar dacă publicitatea formează „acea ființă abstractă și nevăzută, pe care o înțelegem fără s-o vedem" și care se numește opinia publică ; nu e posibil oare ca într-o bună zi, aceeași publicitate (în înțeles de ziar) să încapă pe mîna unor oameni fără conștiință, interesați, egoiști, venali, care nu se dau în lături de la nimic, nici chiar de la dezinformarea opiniei publice și tîrîrea ei pe făgașe nepermise ?

Poate că această posibilitate pe care Bolliac n-o formulează în scrisul său, dar o simte amenințătoare, îl face să sufere tainic. Poetul parcă presimte că într-o bună zi, opinia publică pe care el o vroia limpezită și dreaptă, se va întoarce împotrivă-i, asmuțită de aceia pe care el îi denunțase și îi pusese la stîlpul infamiei !

*
* *

Negulici și Eliade i-au înțeles graba ? Fapt este că pînă la sfîrșitul anului 1847 volumul lui Bolliac „Poesii Noue" este în vitrina librăriei. Întîmplarea face ca în același timp, editată de tipografia lui Rosetti și Winterhalter, să apară și „Colecția din poesiile D-lui D. Bolintineanu"... Poeziile lui Bolliac sînt astfel supuse criticii în același timp, și prin comparație, cu opera altui poet, așa cum se mai întîmplase în 1843 lui Bolliac, cu Rosetti. Dar epoca efuziunilor amoroase trecuse ; vremurile actuale aveau alte comandamente, alte imperative. Dacă în 1843, suspinele tandre ori chemările pasionate ale lui Bolliac păleau în fața cinismului și galanteriei lui C. A. Rosetti, acum în 1847, accentele sociale ce răzbat în majoritatea poeziilor sale îi dau poetului nostru o netă superioritate față de Bolintineanu. Se pare, de altfel, că însuși Bolintineanu a înțeles poziția de inferioritate în care se află *tematica* poeziilor sale, scriind în prefața volumului : „Aceste poezii sînt puțin solide și încă mai puțin demne a fi privite ca niște opere de care avem trebuință într-acest timp, cînd naționalitatea ro-

mînă se deşteaptă ca o aurora după o lungă noapte".

Fără să fie numit, Bolliac ştie totuşi că aceste cuvinte sînt adresate lui, care de şapte ani se străduieşte să-i facă pe poeţi să înţeleagă rosturile noi ale poeziei : să preschimbe mentalitatea oamenilor şi să pună temelii noi societăţii. Omagiul îl încîntă cu atît mai mult cu cît vine din partea lui Bolintineanu, cu care făcuse acea călătorie plină de peripeţii de-a lungul Dunării şi cu care discutase îndelung şi îndeaproape despre îndatoririle poeţilor. Pe-atunci Bolintineanu avea doar 25 de ani ; Bibescu îi dăduse un rang de pitar, fără să ştie că „Frăţia" prin Societatea Literară îi acordase o bursă de studii la Paris. Discuţiile dintre cei doi poeţi aveau loc spre seară, în vreun cantonament improvizat, sau lîngă ruinele unei cetăţi romane, căzută parcă anume, ca să tulbure lira poeţilor şi să strecoare neastîmpăr şi îndoieli în sufletul arheologilor... Soarele, căzînd în asfinţit, se topea parcă în valurile sîngerii ale Dunării, apoi liniştea împresura încetul cu încetul peisajul şi invita oamenii să lepede grijile de peste zi. Numai ei, poeţii, vegheau, ca nişte fecioare înţelepte... Şi poate sentinela, în postul său :

D-a dreapta-mi sentinele în postu-i priveghează,
Şi zidul ia de-a lungul cu pasu-i măsurat ;
Din cînd în cînd sloboade un glas ce-naintează
La cel de mai la vale, ce-eco a repetat.

Pe lucia-i baghionetă văz luna se resfrînge
Şi-n Dunărea întinsă o văz a se-ncreţi ;
Pe insule verzite văz umbrele-a se strînge,
Şi malul de-altă lege îl văz a se lăţi *.

Alături de Bolliac, tovarăşul de călătorie Bolintineanu ascultă şi el „şoapta frunzei care tremură în vînturi", la acea oră cînd somnul alină toate suspinele omului şi ale naturii :

* Cezar Bolliac : „Pe malul Dunării".

Era p-atunci cînd somnul suspinele alină,
Iar frunza şoptitoare în vînturi tremura,
Mergeam s-ascult Danubiul ce dormitor suspină,
Să văz în ceaţă luna, şi trista mandolină
Sub valuri depărtate, s-auz cum modula.

O barcă uşoară ca o lebădă pluteşte pe valurile argintii şi din ea străbate pînă la poet o cîntare, nu de amor, ci de jale. De jale pentru ţara ce geme.

O, ţară, unde legea pe fiii tăi împarte
În liberi şi robiţi!
De malurile tale mergem acum departe
Şi sîntem fericiţi.

Dar cîntecul se curmă în noaptea cea adîncă
La zgomotul ce lasă un călător trecînd.
Un vultur cu durere ţipa p-un colţ de stîncă,
Şi trista sentinelă, ce n-adormise încă,
Îndepărtate locuri striga din cînd în cînd... *

Meditaţia lui Bolintineanu la malul Dunării va fi publicată în *Popolul suveran* abia peste trei ani, în iulie 1848, cînd Bucureştii sînt în plină revoluţie. Ea va purta dedicaţia: „amicului meu Cezar Bolliac" şi data: 1845, deci anul cînd cei doi poeţi făcuseră împreună excursia de-a lungul Dunării. Imprecaţia la adresa orînduirii nedrepte din ţara romînească nu pare să fie atît cîntecul unui trecător care îşi părăseşte voluntar locul natal, cît durerea comună a lui Bolintineanu şi Cezar Bolliac faţă de cele ce se întîmplau cu ţara lor scumpă. Iar cînd va veni cu adevărat ziua exilului şi cei doi poeţi vor fi zvîrliţi pe o ghimie turcească, cu lanţuri la picioare şi scîndura tare drept pernă, atunci ei nu vor striga:

De malurile tale mergem acum departe
Şi sîntem fericiţi!

Dimpotrivă, sufletele lor vor fi cernite...

* D. Bolintineanu: „O noapte pe malul Dunării".

XXIV

TOCSINUL

Bateţi, bateţi-i tocsinul
Apărînd-o, voi să mor !
CEZAR BOLLIAC : *„Patria"*

Ziua exilului avea să vie pentru cei doi poeţi şi prieteni, poate fără să se fi gîndit la ea, dar în orice caz, după multe luni de luptă, de speranţe realizate şi de crunte dezamăgiri.

Anul 1847, care aduce celor doi prieteni satisfacţii comune pentru opera lor poetică, se dovedeşte mai propice pamfletului şi luptei politice deschise, decît efuziunilor lirice propriu-zise. La sunetul tocsinului, care anunţă poporul să ia armele în mînă pentru a-şi cuceri libertatea, Muzele îşi pot acoperi faţa cu zăbranic, pentru cîtva timp, fără ca inima poetului să simtă sfîşierea despărţirii. De azi înainte, poetul este numai un luptător printre miile de luptători, care suie pe baricade şi care au jurat să lupte şi să moară pentru libertate.

* * *

Cea mai mare parte dintre tinerii de la Paris se înapoiaseră în ţară. Venise şi C. A. Rosetti, şi Ion Ionescu (de la Brad). Kogălniceanu şi Vasile Alecsandri părăsiseră Parisul şi se aflau acum la Iaşi, pentru a pregăti condiţiile revoluţiei moldoveneşti. Mihail Sturza, domnul Moldovei, mai puţin încrezător în sfetnicii săi şi mai puţin închipuit decît Bibescu, veghea cu străşnicie asupra noilor veniţi.

Propaganda „bonjuriştilor", din această pricină, avea o înfăţişare salonardă ; veştile politice erau strecurate printre sorbiturile de cafea ; lozincile de luptă se dădeau în timp ce vreo tînără doamnă din societatea ieşană suspina la clavir un cîntec franţuzesc...

La Bucureşti însă, unde Bibescu trăieşte în dulcea iluzie a stabilităţii tronului său, propaganda revoluţionară se poate manifesta mai făţiş, cîmpul ei fiind saloanele boiereşti deopotrivă cu cîrciumile mahalalelor ori librăria lui C. A. Rosetti. Aici mai ales partizanii revoluţiei antifeudale, „căuzaşii", vorbesc nestingheriţi despre planurile lor, în timp ce mîinile răsfoiesc, din obişnuinţă, vreun ziar franţuzesc abia sosit la librărie.

„Librăria lui C. A. Rosetti şi Winterhalder — are să scrie Ion Ghica — devenise un punt de întîlnire al tinerimii, de unde se împrăştiau în toată ţara, ştirile politice ce soseau din Europa ; şi nu era zi de la Dumnezeu fără de-a înregistra evenimente de acelea care emoţiona şi îmbărbătea, mai ales evenimentele din Franţa, unde oamenii, chiar cei mai devotaţi monarhiei, sfătuiau pe rege să cedeze curentului popular şi să consimtă la o întindere mai largă a dreptului de a vota" *.

În ultimele luni ale anului 1847, ca şi în iarna anului următor, mişcarea antifeudală se întinde pe întreaga Ţară Romînească, limpezind definitiv contradicţiile de clasă dintre burghezie şi ţărănime pe de o parte şi clasa marilor boieri privilegiaţi.

În primele zile ale lui martie 1848, lupta se intensifică o dată cu apariţia altor tineri veniţi din Franţa şi care „luase parte la luptele de pe străzile Parisului, în zilele de februarie, văzuse pe regele Filip căutînd, el şi familia lui, refugiu în ţară străină, asistase la revoluţia din Viena şi întîlnise pe principele Metternich căutînd să se ascundă de furia poporului" **.

---

* Ion Ghica : op. cit.

** Ion Ghica ; op. cit.

La sfîrșitul lui februarie, în casa lui Nicolae Golescu, mai precis în camera pe care o ocupa la el căpitanul Teologu, cel care va deveni comandant al „gărzii naționale" în timpul revoluției, comitetul Frăției ține o ședință la care Nicolae Bălcescu citește proclamația către țară, așa cum o redactase el. Alături de cei patru frați Golești, de Golescu-Arăpilă, de Rosetti, de Maiorul Voinescu II, de Teologu, de Negulici și de Ion Ghica, Bolliac are să asculte acea proclamație, cu inima strînsă de emoție : ea conținea mai toate ideile nobile pe care lira sa de poet le modulase după exilul de la Poiana Mărului : libertatea și demnitatea omului, desființarea castelor și privilegiilor ; împroprietărirea clăcașilor... De asemenea, văzînd entuziasmul stîrnit de proclamație și ascultînd diferitele rapoarte ale membrilor comitetului asupra felùlui cum este primită propaganda revoluționară, încrederea în reușită se întărea și mai mult și Bolliac își spune că tocsinul nu are decît să sune... Într-adevăr : „societatea compta deja ca frați mulți din oamenii cu influență în țară și orașe. Se putea rezema pe concursul batalionului maiorului Tell și pe dezafecțiunea ce exista în toate clasele în contra guvernului Bibescu" *. Dacă Tell nu participase la această ședință, aceasta o făcuse ca să nu dea de bănuit. Dar din garnizoana lui de la Giurgiu, Tell știa tot ceea ce se punea la cale de către comitetul „Frăției", fiind informat la timp de către Bălcescu ori Ion Ghica.

La începutul lui martie 1848 fierberea era atît de mare în București încît Bibescu a trebuit în sfîrșit să-și dea seama de realitate. Iancu Manu, marele Aga, s-a simțit dator să-l informeze că peste noapte, pe zidurile din fața bisericii Sărindarului, mîini necunoscute lipiseră afișe prin care se cere „abolirea privilegiilor boierimii, libertatea presei și organizarea unei gărzi civice". Chiar dacă salonul marelui Agă se deschidea încă larg, după amiezile,

* Ibid.

pentru a primi pictorii şi scriitorii care inspirau aceste manifeste, dragostea pentru slujba pe care o ocupă îl face pe Iancu Manu să pună la curent pe domnitor cu cele ce se urzesc în oraş.

Temîndu-se de ceea ce s-ar putea întîmpla odată masele populare dezlănţuite, unii boieri liberali şi reprezentanţi ai burgheziei liberale socoteau că e mai bine ca Bibescu însuşi să facă faţă momentului şi să înlăture primejdia printr-o serie de reforme, cum ar fi dezrobirea ţiganilor şi desfiinţarea servituţilor feudale care apăsau ţărănimea. Dar Bibescu asculta, fără să se decidă. El prefera să se jeluiască generalului Kiselef, că boiernaşii tineri încearcă să provoace dezordini, şi că a început să se îndoiască de informaţiile sfetnicilor săi, ca şi de credinţa pe care i-o jurase unii ofiţeri. Cu toate acestea nici sfatul lui Kiselef de-a face să înceteze abuzurile împotriva ţărănimii şi de a reduce birurile, preîntîmpinînd în acest fel dezordinile de care se teme, nu a fost ţinut în seamă de Bibescu. Voind să se împotrivească valului pe care îl credea trecător şi în aşteptarea refluxului care în gîndul său nu avea să întîrzie, Bibescu nu accepta nici o concesie de ordin social ori politic : îşi punea însă la adăpost persoana-i sacră, dispărînd noaptea din palat şi ducîndu-se să doarmă prin cazărmi, în camerele ofiţerilor de gardă ; lăsînd pe scumpa-i Mariţică să se chinuie de spaimă singură. E adevărat că unii intimi ai palatului susţineau că pentru orice eventualitate două sute de soldaţi, înarmaţi şi pitiţi în pivniţele palatului, stăteau gata să sară la porţi şi să apere pe doamnă împotriva mulţimii răsculate.

*
* *

Către sfîrşitul lui martie, o veste venită din Moldova umple de durere pe membrii „Frăţiei". Revoluţia de la Iaşi fusese omorîtă în faşă de către Mihail Sturza, acel domnitor pe care Kogălniceanu

are să-l picteze în „Noul acatist" ca pe un iubitor de arginți și „O molie ce nimicnicește lucrările sfintei pravile". În timp ce revoluționarii erau întruniți la Alecu Mavrocordat, armata a înconjurat casa și a arestat pe cei mai mulți dintre ei. Unii vor fi trimiși în exil la Brussa ; alții, printre care și Alex. Cuza, viitorul domn al Țărilor Romînești, izbutesc să scape din mîinile soldaților, cînd ajung la Galați ; Alecu Russo, Vasile Alecsandri și fratele său Ion se refugiază mai întîi la Hangu, unde cred că au să ridice pe plăieși, dar neizbutind au să se împrăștie pe unde se întîmplă.

Cu toată durerea care-i stăpînește inima, Bălcescu nu poate să nu judece aspru pe revoluționarii moldoveni care ar fi putut împiedica sfîrșitul acesta tragic, dacă i-ar fi ascultat sfatul. El le propusese, încă de pe vremea cînd se aflau toți la Paris, să nu întreprindă nimic separat, ci să se adune în Țara Romînească, moldoveni și munteni laolaltă, spre a începe revoluția și abia mai tîrziu s-o treacă în Moldova.

* * *

S-ar părea curios că pînă în mai, nici un membru din comitetul „Frăției" nu s-a gîndit nici la Ion Cîmpineanu, nici la Eliade. În ceea ce privește pe cel dintîi, explicația pare simplă. Cîmpineanu însuși era un om dezamăgit de neizbînzile sale trecute, iar mulți dintre membrii „Frăției" mai credeau încă în vechea imputare pe care i-o făcuse Alexandru Ghica, la 1839, că umblă „să ia tronul". La Eliade se gîndise mai de mult Negulici, chiar și Bolliac, cu toate că acesta se temea ca nu cumva cel care la 1840 blestemase pe revoluționari ca pe niște „draci" să vină și de astă dată cu cine știe ce tainice gînduri. Trecînd totuși peste temerile sale, Bolliac, sprijinit în acțiunea lui de Nicolae Golescu și de Negulici, caută să-l convingă pe Eliade că locul lui este alături de membrii mișcării revoluțio-

nare. Eliade ezită, se ferește să dea un răspuns precis... Abia în ultimul moment, adică în luna mai, Eliade se decide și trimite vorbă lui Ion Ghica, prin Alecu Dedu „unul din cei mai zeloși și mai activi membri ai „Frăției", să vie să-l vadă „ca să-i facă unele destăinuiri de mare importanță". Întîlnirea are loc la Colentina, pe aleea cu tei... Scena ne este descrisă de Ion Ghica : „Acolo, în chioșcul de deasupra lacului, Eliade, în prezența lui Dedu, îmi zice că el, deși se afla în cele mai bune relațiuni cu palatul și chiar cu aga Iancu Manu, dar că înainte de toate era romîn și credința lui era că sosise timpul ca romînii să dea un semn de viață ; și că el pune la dispoziținea noastră toată influența de care se bucură în tinerime și în burghezie, adăugînd că era sigur că chiar lui vodă Bibescu nu i-ar displace poate să vadă o manifestare a țării" *. Membrii „Frăției" informați de către Ion Ghica se grăbesc să accepte oferta lui Eliade... Numai Bolliac e amărît în sufletul său, fără s-o mai mărturisească și tovarășilor de luptă : oferta lui Eliade de-a fi un interpus între revoluționari și palat îi amintește iarăși de anul 1840, cînd fostul dascăl de la Sf. Sava se declara împuternicit de Alexandru Ghica să îndemne la rezistență în Obștească Adunare pe membrii partidei naționale, pentru ca apoi să-i părăsească. De altfel, intrarea lui Eliade în mijlocul „căuzașilor" se va face cu multe rezerve din partea acestuia față de platforma politico-socială a Frăției ; în primul rînd în ceea ce privește împroprietărierea țăranilor, pe care Eliade nu o acceptă, fiind „o știrbire adusă dreptului de proprietate burghez". Mai tîrziu, după înăbușirea revoluției, Eliade are să mărturisească deschis scopurile cu care intrase în rîndurile „Frăției" : „am acceptat să colaborez, cu gîndul să anihilez mijloacele răzvrătitoare, reformele ultraradicale și entuziasmul războinic al Frăției". Temerile lui Bolliac se dovediseră deci întemeiate. Dar acum era prea tîrziu. Se va simți

* Ion Ghica, op. cit.

totuşi Bolliac răzbunat întrucîtva, citind scrisoarea deschisă pe care Rosetti are s-o adreseze lui Eliade : „Unde erai, domnia ta, pe cînd toţi se expuneau întinzînd propaganda ? Unde erai pe cînd d. Bolliac ce este mai sărac decît dumneata propunea mica sa argintărie şi noi, vînzînd şi amanetînd stările noastre — hotărîrăm să facem revoluţia ?" *

*
* *

Insurecţia trebuia să înceapă la Bucureşti şi Ploieşti, în ziua de 11 aprilie, care se întîmpla să fie prima zi de Paşte. Batalionul lui Tell urma să fie concentrat la Islaz, unde se afla compania căpitanului Pleşoianu, de unde avea să pornească spre Craiova, pentru a răscula Oltenia. Majoritatea membrilor din comitetul „Frăţiei", informaţi de către Rosetti că aşteaptă pe un emisar de la Paris, au cerut atunci amînarea insurecţiei. Numai Bălcescu s-a opus, stăruind ca revoluţia să înceapă la data fixată. Dar Bălcescu se găsea în minoritate.

Data revoluţiei amînată, membrii „Frăţiei" se împrăştie, pentru a se consacra fiecare rolului ce-i revine în organizarea maselor şi pornirea lor cînd va să vie momentul. Marin Serghiescu — care ieşise de la ocnă — Telegescu şi Duca îşi fixaseră cîmpul de activitate la Telega printre „ciocănaşii" de la ocnele de sare, cu care aveau să pornească la Ploieşti, „unde aveau înţelegere cu mai mulţi dintre negustori" **. Doi dintre fraţii Golescu aveau să se ducă în tabăra de la Islaz, la Tell şi Pleşoianu. Lui Bolliac îi revine sarcina, ca împreună cu Rosetti, cu Costache Bălcescu şi cu Ion Ghica „să ridice tabacii, mărginaşii şi tinerimea din Bucureşti, să meargă gloată la palat, să ceară lui vodă Bibescu sancţionarea Constituţiunii" ***. Gloatele erau însă

* Ion Ghica : „Amintiri din pribegie după 1848".

** Ion Ghica, op. cit.

*** Ibid.

neînarmate. Cu toate strădaniile şi apelurile la ajutoare băneşti făcute de comitetul „Frăţiei", penuria armamentului era foarte simţită. Ion Ghica spune : „cu banii ce putusem aduna, cumpărasem pe sub mînă toate puştile şi pistoalele care se găseau în prăvăliile din Bucureşti şi Ploieşti : puşti proaste de vînătoare, cu o ţeavă". Cît despre bani, în afară de cei 2 000 de galbeni ascunşi în lada de fier, din librăria lui Rosetti, nu se prea găseau alţii. „Deşi mulţi din boierii cei mai însemnaţi simţeau că se pregăteşte ceva şi veneau pe la unii din noi încurajîndu-ne şi chiar excitîndu-ne, făgăduind că erau gata a da tot concursul lor moral şi bănesc, dar nici unul n-a venit să aducă un gologan măcar"... — ne mărturiseşte Ion Ghica, ocupîndu-se de comportarea boierilor. Şi tot Ghica îi judecă : „Ei, în agitaţiunea ce simţeau, nu vedeau alta decît răsturnarea lui Bibescu din domnie şi putinţa fiecăruia din ei d'a-l înlocui !" *

În aşteptarea „emisarului" de la Paris, comitetul revoluţionar întocmeşte noul program, care este de fapt o oglindire a intereselor claselor şi păturilor sociale preocupate de schimbarea orînduirii feudale şi de obţinerea independenţei ţării. Înscrierea în program a emancipării ţăranilor clăcaşi şi împroprietărirea lor prin despăgubire ; a dezrobirii ţiganilor prin plata unei sume faţă de boier : ca şi alegerea unui domn pe timp limitat de cinci ani, „ales din toate stările societăţii" — ceea ce echivala în fond cu instaurarea unei republici de tip burghez : toate aceste schimbări, deşi se găsesc la baza programului elaborat de Bălcescu pe timpul cît se afla la Paris, le-am văzut formulate şi de către Bolliac în studiul său despre „Poezie", din 1846, unde chiar şi instaurarea unei republici era menţionată : „să facă ca nici o parte a societăţii să nu stea în inactivitate la republică" **. Trebuie să recunoaştem însă că din anul 1843, Bolliac a fost

* Ibid.

** Cezar Bolliac : „Poezia".

în strînse relaţii de prietenie cu Nicolae Bălcescu. Nu este exclus deci ca în timp ce-şi scria studiul în care arăta poeţilor care sînt idealurile nobile pe care trebuie să le cînte în operele lor, amintirea discuţiilor prelungite cu prietenul Bălcescu să fi stăruit ca un ecou în gîndul lui Bolliac. Similitudinile de idei, chiar dacă formulările sînt diferite, devin şi mai evidente dacă alăturăm aceste rînduri ale istoricului Bălcescu asupra rolului ce revine Constituantei : „să asigure domnirea democraţiei sau domnirea poporului prin popor", de acele deziderate ale lui Bolliac din studiul „Poezia" : „să facă ca totalitatea acestor cetăţeni în adevăr liberi să se împărtăşească de cele mai înalte interese ale statului lor — de legislaţie, judecătorie şi administraţie... să înceteze împărţirea populilor în cîrmuitori şi cîrmuiţi şi tot populul şi dezvoltarea lui în toate părţile statului să alcătuiască un stat şi o naţie".

* * *

Pînă cînd are să sune tocsinul, Bolliac îşi trece vremea cutreierînd centrul şi mahalalele Bucureştilor. Se duce pe Dobroteasa şi Văcăreşti pe la tabaci şi mărginaşi, ori tocmai la capătul Tîrgului din Afară pe unde stau chiristigiii ; revine apoi, obosit, prin Scaune, acolo unde-şi ţin măcelarii scaunele de despicat carnea. Pretutindeni lasă „o parolă" : primeşte o informaţie, încheie convorbirile tainice cu o îmbărbătare sau cu glumă. Către seară, cînd se închid prăvăliile de pe Lipscani şi dughenile de la Sf. Gheorghe, iar negustorii se îmbulzesc la „Cazinoul Comersanţilor", Bolliac apare şi el în cafenea, ca să schimbe o vorbă cu Dobrovici, cu Hagi Curti ori cu Danielopolu — negustorul care furniza gratuit stofe pentru actorii Filarmonicei — alăturaţi şi ei de cîtăva vreme „căuzaşilor". În acest fel, figura lui Bolliac devine repede cunoscută bucureştenilor şi pînă în cele mai îndepărtate mahalale

apariția omului cu barba scurtă, pătrată, cu mustățile lăsate „pe oală", cu lavaliera fluturînd la gît, cu pălăria cu margini întoarse, cu ochii ascunși de ochelari cu sticle groase nu mai suscită acum nici curiozitatea copiilor desculți ce se joacă în mijlocul uliței prăfuite ; nici a femeilor adunate la sfat, sub nucul din fața porții. De multe ori, pentru a risipi îndoielile și temerile „mărginașilor" ori ale prietenilor de la „Cazinoul Comersanților" în ce privește reușita revoluției, Bolliac le spunea : „Aveți numai puțină răbdare. Cînd are să sune clopotul cel mare în țara romînească n-avem să fim singuri. Armii întregi de iobagi ardeleni au să se reverse de peste munți și au să ne ajute"... Oamenii îl priveau cu neîncredere ori uimire și atunci Bolliac, înseninat la față și cu o umbră de veselie în glas adăuga : „Astea le-am aflat vara trecută, cînd am căzut în «prizonierat» la haiducii de pe muntele Godeanului..."

Într-adevăr, pe timpul verii lui 1847, Bolliac — după ce cercetase ruinele dace de la Sebeș și strînsese diferite pietre și resturi de arme de pe Cioclovina și de pe valea Ohabei, se oprise la „Baia lui Hercule" pentru a-și face cura pe care i-o recomandase doctorii din București. Izvoarele calde și făcătoare de minuni de lîngă Mehadia îi erau de altfel cunoscute de mult lui Bolliac care înălțase chiar o „Odă la Baia lui Hercule", cîntînd „izvorul de viață nouă și undele fierbinți cari ne încălzesc a bătrîneții ghiață" și implorînd apele să facă în așa fel încît „toți cîți le-or atinge, puteri a dobîndi".

Într-o zi Bolliac a lăsat baltă cura și punîndu-și desagele la spinare a pornit-o în sus spre Izvoarele Cernei și pe la Peștera Ursului, în căutare de relicve. Nici el nu mai știa cît a mers cînd s-a pomenit în fapt de noapte, înconjurat de cîțiva „haiduci". După ce l-au iscodit cine este și ce caută pe meleagurile acelea sălbatice, haiducii i-au cerce-

tat relicvele prețioase, minunîndu-se care mai de care de monezile de argint și bronz ca și de micile „table cerate" pe care Bolliac le găsise în apropiere de Mehadia.

Haiducii l-au luat pe Bolliac cu ei, temîndu-se să nu fie cumva vreun „spion" al grofilor, și l-au dus în fața căpitanului lor, Trif Alui Petreacătă, pentru „judecată". Lucrurile au să se lămurească însă și peste noapte, la lumina focurilor, în timp ce haiducii cîntau de dor și jale:

Nu s-o găsi cineva
Să-i cumpăr tinerețea
Și să-i vînd bătrînețea ?
Mare pomană-ar lăcea !

Trif are să povestească lui Bolliac, că el și oamenii lui sînt de la Petrila și Lupeni, că au luat drumul Godeanului ca să scape de urgia nemeșilor și a jandarmilor; că toți abia așteaptă ziua cea mare cînd tot norodul s-o răscula împotriva grofilor. Întorcîndu-și deodată chipul de la vîlvătaia focului, Trif întreabă pe Bolliac:

— Ești d'al nostru, domnule ?

Și cum Bolliac răspunde:

— Francamente ! Trif îl repede:

— Zi-i într-altfel ! Și Bolliac are să se explice: „Sînt trup și suflet alături de nație" !

Tăinuind apoi ca doi vechi prieteni, Bolliac s-a crezut îndreptățit să traseze lui Trif și o linie de conduită viitoare: „Ceata ta e prea mică pentru fapte mari. Au să vină vremuri hotărîtoare și e bine ca să fiți mulți, cît mai mulți. Sînt destui băjenari din Ardeal, care trec zilnic peste pasurile munților socotind că în Valahia îi așteaptă un trai mai bun. Oprește-i. Înarmează-i. Împînzează cu ei toți munții ! Iar la ceasul potrivit, revarsă-i gloate, gloate peste cîmpii și orașe" !*.

* Episod descris de N. Deleanu în „Nedeia din Poiana Miresei", vol. II, E.S.P.L.A.

Cezar Bolliac
(portret de Theodor Aman)

Sigiliul Guvernului
Provizoriu din 1848

Arderea Regulamentului Organic

Deschiderea Camerei Naţionale (1860) de către domnitorul Alexandru Ioan Cuza

Vasile Alecsandri *(portret Academia R. P. R.)*

Ştefan Sihleanu, nepotul lui Cezar Bolliac *(Muzeul Teatrului Naţional)*

*
* *

Cînd Bolliac, obosit, ajunge și el acasă, Aristizza, care l-a așteptat de cîteva ore cu masa întinsă, îl ceartă cu blîndețe, îi spune că are „să se omoare" dacă are să mai alerge atît, dar el o asigură că nu mai e mult, că la opt sau nouă iunie totul are să se sfîrșească. „Atunci poporul are să fie liber și stăpîn pe soarta lui — și, desigur — adaugă el glumind — el însuși are să fie liber și stăpîn pe acțiunile sale. Atunci viața are să fie din nou frumoasă pentru ei!" Și cum Aristizza ar vrea să știe cum are să arate acea „viață frumoasă", el îi schițează un tablou încîntător din care nu lipsesc spectacolele de teatru și de operă, plimbările în caleașcă la șosea : călătoriile prin țară, ba și mai departe la „Baia lui Ercule" ori la Brașov ; poate chiar o raită la Paris, care pînă atunci va ieși din revoluție, mai strălucitor decît oricînd. Aristizza îl ascultă ca fermecată. Prin ochii ei, parcă puțin umeziți, imaginile defilează, vii, colorate ca în faimosul Keepsake, pe care în copilăria ei îl primise în dar de sărbători de la tatăl ei și îl răsfoia, împreună cu surorile ei Ioana și Zoe... Aristizza nici nu bănuia cît de repede are să se realizeze visul lui Bolliac. Au să ia într-adevăr drumul străinătății, dar nu în diligențe comode, cu etape voioase pe la hanuri, ci au să sufere lipsuri și au să cerșească de la unul sau altul dintre emigranții mai înstăriți o sută de franci ca să nu moară de foame!

Pentru moment, important este — îi spunea Bolliac Aristizzei — să știi pe ce oameni și pe cîți se poate bizui cauza revoluției. De aceea se impune ca el însuși să vadă, să se asigure, să știe că nici o spărtură în front n-are să se producă în ziua cînd clopotul cel mare de la Mitropolie are să sune, rar, în dungă... Și pentru că e la ceasul „numărătoarei"

Bolliac se întreabă pe cîți din jurul său, din prietenii lui, ba chiar din propria-i familie poate să conteze ? De Grigore Peretz și de Petre, frații săi vitregi, este sigur, cu toate că se teme că cel dintîi, fire impulsivă și cam descumpănit, ar putea face în momentele de înflăcărare pe care le trăiesc acum oamenii, cine știe ce fapte nechibzuite... De asemenea, se poate bizui pe Eufemia, de foarte curînd măritată cu căpitanul Nicu Pleșoianu.

— O fată minunată, plină de viață și devotată — spune Bolliac.

— Păcat — răspunse Aristizza — că s-a înmormîntat acolo, la Islaz, în satul cela păcătos !

Bolliac surîde... Nu știe Aristizza, că în satul acela păcătos, umil, căpitanul Pleșoianu se pregătește cu oamenii lui să dea semnalul revoluției. Iar Eufemia, alături de soțul ei, se străduiește să adoarmă cu rîsete, cu surîsuri, și cu aere de „doamnă din București" bănuielile zapciului și ale autorităților în subordine.

Din păcate, în „numărătoarea" lui Bolliac cîțiva din familie au să lipsească și Aristizza se întristează că aceștia sînt chiar frații ei, Izvorenii, cărora moșiile și privilegiile le sînt mai scumpe decît obida poporului. Numai Marghiloman, cel tînăr, alăturat familiei prin căsătoria Ioanei, are să intre pînă la urmă în „socoteala" lui Bolliac... Și tot vorbind așa, despre oameni și întîmplări, despre ce este și ce are să fie, pe cei doi soți îi apucau zorile și o nouă zi de alergătură începea pentru Bolliac.

*
* *

Pe măsură ce data de 9 iunie se apropia, în rîndurile „Frăției" se desemnau mai puternic cele trei curente care aveau să dezbine pe revoluționari.

Între aceste curente, cel mai înaintat este cel reprezentat de Bălcescu, din păcate raliind în jurul său prea puțini revoluționari : pe Bolliac și pe Golescu-Arăpilă, în orice caz. Adversitatea acestora

împotriva boierimii, pasiunea cu care înțelegeau să profite de acest moment unic în istoria neamului romînesc, revoluția, pentru a realiza năzuințele de veacuri ale țărănimii, speriau întrucîtva pe ceilalți membri ai „Frăției", care îi socoteau niște „fanatici". Fanatici erau ei, și am văzut că tot ceea ce întreprindea Bolliac, fie acțiune, fie operă poetică, fie articole despre teatru, era marcat de hotărîrea nezdruncinată de-a duce totul pînă la capăt, de-a merge pînă la ultimele consecințe ; de a transforma cîmpul ideilor într-un cîmp de bătălie, chiar dacă cel care va cădea are să fie el, omul care o pornise. La cealaltă extremă se situa „curentul Eliade" care își lua aderenții din lumea burgheziei înstărite și a boierimii liberale, și cărora deviza faimoasă „urăsc tirania, mi-e frică de anarhie" a șefului, li se părea un scut pentru interesele lor materiale în fața valului revoluționar. Frînarea acestui val era pentru cei ce înconjurau pe Eliade țelul principal ; de aceea cîntau pe toate isonurile binefacerile revoluției „pașnice" și abandonarea problemelor spinoase, cum ar fi împroprietărirea țăranilor. Între aceste două curente, cel liberal-radical reprezentat de C. A. Rosetti părea și cel mai rațional majorității membrilor „Frăției". Militînd pentru interesele burgheziei mici și mijlocii și sprijinind reformele democratice, prietenii lui Rosetti credeau că vor aduce în cîmpul revoluției atît masele largi de la orașe cît și pe țărani.

De asemenea, pe măsură ce se apropia ziua de 9 iunie, se părea că zbirii Agiei deveniseră și ei mai atenți la cele ce se întîmplă prin oraș. Faimosul căpitan Costache, cu diferiți agenți în subordine, cutreierau mahalalele Bucureștiului, spionînd cîrciumile, se lipeau de gardurile caselor, ascultînd șoaptele frunzelor și șoaptele oamenilor. Așa are să descopere căpitanul Costache, în birtul de pe dealul Filaretului, pe șefii revoluționari și are să dea alarma la Agie.

Știa oare marele agă Iancu Manu tot ceea ce se petrece, dar tăcea din considerație pentru Eliade

și pentru alți revoluționari care îi veneau în casă? Biletul trimis de Iancu Manu în ziua de 7 iunie lui Davicion Baly — prietenul intim al pictorilor revoluționari — pare să fie o dovadă: „Înștiințează pe Eliade și pe Golescu să grăbească cu proclamarea revoluției, nu pot amîna mai mult de două zile măsurile hotărîte". Bolliac însuși are să scrie mai tîrziu cuvinte favorabile la adresa lui Iancu Manu, al cărui vătaf de curte Gheorghiță este imortalizat și el, de către Nicolae Filimon, în „Ciocoii vechi și noi"... Despre Iancu Manu, Bolliac spune că pe cînd era mare agă, acesta „trimitea dulceață, cafea și ceai arestatului în delict de presă". E sigur însă că delicventul era totdeauna unul dintre boiernașii care frecventau saloanele Anicăi Manu: „singura care își deschidea saloanele pentru toți artiștii care vizitau orașul nostru: doctori noi veniți, profesori eruditi, pictori și muzicanți se întreceau a veni în saloanele și la masa coanei Anicuța". * Negulici însuși a ținut să facă portretul lui Iancu Manu, prezentîndu-l ca pe un om calm, sigur de sine, privirea ascunzînd parcă gîndurile, iar buza de jos subțiată într-un surîs șiret.

Scrisoarea lui Iancu Manu către Eliade e trimisă la 7 iunie, deci a doua zi după ce căpitanul Costache și zbirii săi descoperise pe complotiști în birtul de la Filaret. Complotiștii fugiseră, grație lui Dincă, și printre ei se aflau: Bălcescu, Marin Serghiescu, Telegescu, Golescu-Arăpilă, Nicolae Golescu și Ștefan Turnavitu. Iancu Manu, avizînd pe Eliade se gîndea probabil că cele aflate de căpitanul Costache nu puteau rămîne ascunse, că Bibescu va fi informat și va cere să se ia măsuri aspre. Așa se explică și porunca dată de Iancu Manu subalternului său: „ia cîți oameni vrei, caută-i pe cei de la birt și să mi-i aduci legați, cu coatele la spate"! Căpitanul Costache nu va găsi însă pe niciunul din împricinați pe la casele lor. Anunțați din vreme, Bălcescu și Telegescu fugiseră spre Filipeș-

* Pappasoglu: „Istoria Fondării Orașului București".

tii de Tîrg ; Marin Serghiescu și Turnavitu către Ocnele Mari, unde paza o făcea prietenul lor căpitanul Marghiloman. Eliade, cu toate că nu fusese la birt, plecase și el împreună cu Ștefan Golescu spre Islaz.

Plecarea lui Bălcescu, precum și absența lui Ion Ghica din București — (acesta fusese trimis cu plenipotență la Constantinopole pentru a lua contact cu Poarta în numele revoluționarilor) — sporește grijile și misiunile lui Bolliac. El îl ajută acum pe Nicolae Golescu ; intră în Comitetul Revoluționar și alături de Deivos, Dincă Bălșoiu și Axente Sever veghează la stricta îndeplinire a planului de luptă. Întruniți acasă la Voinescu II, revoluționarii hotărăsc ca semnalul să se dea peste noapte... Rolurile sînt împărțite : „Axente Sever urma să vie cu tabacii între Sf. Vineri și Hanul Roșu. Altă ceată se va aduna venind din Dealul Spirii sub podul de la Mihai Vodă. Se vor împărți ultimele arme. Cînd va suna într-o dungă clopotul cel mare al Mitropoliei toate cetele vor porni spre Palatul lui Bibescu de dincolo de gîrlă".

*
* *

Către seară, pictorul Negulici deschide fereastra atelierului, ca să iasă fumul gros de tutun care stăruie de peste zi. Plecat pe fereastră, pictorul aspiră cu nesaț aerul de-afară în care se topesc într-un amestec plăcut și nedefinit petale de rozã, de crin și de iarbă umezită. Pictorul e obosit ; toată după-amiaza în atelierul său fusese o forfotă neobișnuită. Veniseră, rînd pe rînd, Bolintineanu, Aristia, Paleologu, prietenul Rosenthal și un pictor mai tînăr, Barbu Iscovescu, care studiase la Viena și fusese adus de frații Golescu în rîndurile „Frăției". Cei care văzuseră desenele făcute de Iscovescu în drumul său către București, cu priveliști de la Craiova și Slatina, îi preziceau o carieră stră-

lucită. Negulici însuși era încîntat de arta lui Iscovescu și îi propusese să picteze steagul pe care revoluționarii aveau să-l ridice în ziua de 10 spre 11 iunie.

Vizitatorii lui Negulici plecaseră de mult, ducînd cu ei și cîteva săculețe cu manifeste și insigne; și pictorul stă la fereastră gîndindu-se la ceea ce ar putea aduce ziua de mîine. S-ar putea ca lovitura lor să nu reușească; speranței să-i urmeze deznădejdea; libertății de azi, închisoarea. Pictorului îi este drag atelierul pe care și l-a făcut cu multă caznă; cărțile pe care le-a strîns cu migală și după multe cercetări pe la librării, dar nădejdea țării în mai bine nu face oare mai mult decît liniștea căminului său? „Acela care luptă pentru o cauză — își spune Negulici — nu mai este al său, ci al principiilor al căror apostol s-a făcut"... S-ar putea de bună seamă, în caz de nereușită, să-și părăsească atelierul, să ia drumul închisorii sau al exilului la capătul căruia îl adastă poate moartea? Toate sînt cu putință... „Dar, eu mai întîi sînt romîn, și dacă lupta noastră implică sacrificii, atunci nu văd de ce nu le-aș accepta și eu, cu atît mai mult cu cît, sentimentele mele, conștiința și convicția mea îmi spun că trebuie să le fac". *

Deodată, pictorului i se păru că poarta de la ogradă a fost dată în lături, și că pe ea au pătruns cîțiva oameni... „Să fie oare niște revoluționari întîrziați, care vin după manifeste?" — se întrebă Negulici. Spre uimirea lui însă din ograda întunecată apare însuși Iancu Manu, urmat de cîțiva zbiri. Pictorul și modelul său de odinioară sînt acum față în față. Și timp de o secundă, pictorul realizează în minte cît de bine redase pe pînză caracterul marelui Agă... Îl înveșmîntase el în frac mătăsos, îl instalase leneș, boieros, pe un fotoliu, lăsîndu-i mîna să atîrne moale; dar în colțul buzei îi surprinsese acel zîmbet plin de viclenie și rău-

* Negulici, Scrisoarea adresată lui Eliade la 21 febr. 1851.

tate, pe care i-l descoperă din nou, acum cînd Iancu Manu se află în ograda casei sale.

În timp ce pictorul și modelul său se privesc fără să-și vorbească, dorobanții agiei dau buzna în casă, descuie lăzile, cotrobăiesc prin unghere și se întorc cu pradă bogată : manifeste și insigne revoluționare. La vederea prăzii, Iancu Manu surîde. Un surîs de mulțumire, de triumf... și mîna lui dreaptă se ridică în aer, domoală, leneșă, fluturînd parcă un salut de adio la adresa pictorului... În ogradă pașii lui Iancu Manu se aud cum se depărtează și Negulici mai vede încă mîna fluturînd, mîna leneșă, greoaie, pe degetul căreia un inel gros de aur poartă gravate inițialele stăpînului, „I.M.". „I.M." repetă mașinal Negulici, ca și cum aceste inițiale i s-ar părea o formulă magică ori niște litere de foc suspendate amenințător asupra vieții sale. Deodată, pictorul se smulge de la fereastră, fuge la ușă, se înfrățește și el cu întunericul și pustiul din ogradă, apoi sare gardul și pe ulițe întunecate și întortocheate aleargă spre frații săi întru revoluție, Bolliac și Filipescu, să le dea de știre că primejdia e aproape...

*
* *

A doua zi, sub un soare încins de iunie, țăranii și ostașii lui Tell și Pleșoianu, adunați la Islaz ascultau cu entuziasm proclamația revoluționară pe care le-o citea Eliade. Apoi toți, într-un glas, au jurat pe cruce, în fața popei Șapcă, să lupte și să moară pentru împlinirea celor cuprinse în proclamație ; mai ales, pentru ceea ce era mai aproape de inima țăranilor adunați aici : împroprietărirea clăcașilor, fie chiar prin despăgubire. Un guvern provizoriu e ales în mare grabă, format din Eliade, Ștefan Golescu, Tell, popa Șapcă și căpitanul Pleșoianu ; apoi mulțimea, ale cărei rînduri au să se îngroașe cu țăranii din satele de pe parcurs, pornește către Caracal, unde este așteptată de Ma-

gheru, în fruntea ostaşilor săi, şi de cîteva sute de ţărani veniţi de prin satele megieşe cu oraşul. De aici, revoluţia se va revărsa mai departe, spre Craiova, împînzind Oltenia toată cu apele bucuriei şi că ziua mult visată sosise în sfîrşit şi pentru poporul romînesc.

*
* *

În aceeaşi zi, către seară, la Bucureşti, vodă Bibescu şi Mariţica doamna ies în caleaşcă, să facă obicinuita plimbare la şosea. Dar într-o trăsură, în care se găsesc trei tineri, unul dintre ei trage un glonţ asupra lui Bibescu, fără să-l nimerească. Tinerii sînt : Grigore Peretz, Paleologu şi Cretzulescu.

Vestea atentatului se răspîndeşte numaidecît în Bucureşti, şi casa stolnicului Petrache este asaltată de prieteni şi cunoscuţi care vor să afle ce are să se întîmple. Zinca Peretz plînge şi îşi frînge mîinile. Stolnicul Petrache e aproape bolnav de supărare ; el ştie că dorobanţii Agiei, din porunca lui vodă Bibescu, au să-i calce casa, au s-o cerceteze din pivniţă pînă în pod, închipuindu-şi că au să găsească pe Grigore ascuns prin vreun ungher oarecare. Dar Grigore fusese mai cuminte... De la şosea fugise dincolo de Băneasa, printre ierburile înalte, apoi, o dată cu lăsarea întunericului, bătuse la casa unui sătean din Buciumeni cerînd găzduire pentru cîteva ceasuri şi straie ţărăneşti ca să se schimbe.

Aristizza Bolliac, înspăimîntată, s-a dus şi ea la casa stolnicului să vadă ce se întîmplă. În adîncul sufletului Aristizza e mulţumită totuşi că ea şi soţul ei nu stau în casa de pe Podul Mogoşoaiei, ci de mai bine de un an s-au mutat în casă proprie, ceva mai mică şi mai retrasă poate, dar mai plăcută, din mahalaua Popa Rusu. Aristizza se gîndeşte cu groază la ce s-ar putea întîmpla dacă dorobanţii le-ar călca şi lor casa, în care se găsesc încă două săculeţe cu manifeste şi unul cu insigne, pe care Cezar le primise în ajun şi urmau să fie încredinţate la noapte

unui trimis al măcelarilor din Scaune. Cînd a ajuns la casa stolnicului Petrache, Aristizza a găsit pe Zinca ceva mai liniştită. Agia aflase că cei trei atentatori luaseră drumul Tîrgoviştei şi se dăduse poruncă ispravnicilor şi zapciilor pentru prinderea lor neîntîrziată. Casa lor poate fi călcată ; dorobanţii Agiei n-au să găsească nimic.

Cezar Bolliac are să vie şi el să vadă pe stolnicul Petrache, tîrziu, către miezul nopţii. Spre mirarea tuturor, Bolliac, în loc să vadă în fapta celor trei tineri „un act de eroism", nu are pentru ea decît cuvinte de înfierare. El, Bolliac, se temuse — şi Aristizza poate să mărturisească acum — că fratele Grigore, descumpănit cum este, are să facă vreo faptă necugetată. S-a entuziasmat desigur tînărul Grigore de cele petrecute la Paris, cu cîteva luni înainte, cînd un june trăsese cu pistolul, pe bulevardul Capucines, şi mulţimea se dezlănţuise, strigînd „jos regele, trăiască republica !"

„Ce are să se întîmple acum ?" — întreabă cu vehemenţă Bolliac. Şi tot el răspunde : „Bibescu are să ordone noi arestări în rîndurile revoluţionarilor. Conducătorii, împrăştiaţi şi aşa, din cauza celor întîmplate acum două zile, vor trebui să fugă sau să se ascundă. Mulţimile se vor descuraja şi ele văzînd că semnalul mult anunţat al revoluţiei nu este dat nici în noaptea aceasta !"

Stolnicul Petrache ascultă filipica lui Bolliac şi, în sinea lui îi dă dreptate. Dar i-au căzut greu pe suflet cuvintele de „descumpănit" şi „nechibzuit" cu care Cezar l-a înfierat pe Grigore, odrasla lui cea mai mare şi cea mai iubită.

* * *

Arestările — aşa cum prevăzuse Bolliac — s-au ţinut lanţ în noaptea aceea. Căpitanul Costache, cu dorobanţii şi tiştii, nu mai pridideau călcînd casele tabacilor, lucrătorilor de la zalhana, cherestegiilor de la Obor, în căutarea revoluţionarilor. A doua zi

Vestitorul romînesc, gazeta lui Zaharia Carcalechi, tipograful Curții, se indignează pe prima pagină „de fapta grozavă și nepilduită în analele noastre, nici măcar în vremea veacurilor de tiranie". E vorba, nu de arestările din ajun, ci de atentatul împotriva lui Bibescu, pe care tipograful Curții îl exclude, așa cum îi cere slujba, din rîndurile tiranilor. Noroc însă că uniforma cu găetane și multe fireturi de aur, cu care Bibescu se îmbrăca atunci cînd ieșea în caleașcă, jucase pentru domnitor rolul providenței... Pentru că, ne spune tot Carcalechi: „Providența care, întru a sa milostivire către noi, veghează asupra patriei noastre a păzit scumpele zile ale măriei sale. Un glonț numai l-a nimerit în partea de sus a umărului stîng și a rămas amorțit în epolet"! Acolo va și rămîne, pînă ce Bibescu, fugit la Paris, are să-l dea unui fotograf ca să-l fixeze pentru vecie într-o poză. Deocamdată, aici la București, măria sa are alte furtuni de întîmpinat.

* * *

Chiar în acea dimineață, cu căruța de poștă ce venea de la Caracal, sosise în capitală Fărcășanu și adusese vestea celor întîmplate la Islaz. Înainte de-a se duce la cazarmă, căpitanul se abătuse cîteva minute pe la locuința polcovnicului Solomon, pe care îl găsise în balcon, cu ciubucul în gură, cu ceașca de cafea în față și înconjurat de ofițerii regimentului. Atunci, emoționat, înflăcărat de cele ce văzuse la Islaz și la Caracal, Fărcășanu se porni să povestească, iar vorbele lui, simple dar înaripate, își fac drum spre inimile ofițerilor, răscolindu-le... Numai maiorul Locusteanu a ascultat cu sufletul plin de venin. Cînd Fărcășanu și-a sfîrșit povestirea, Locusteanu se adresează revoltat polcovnicului: „Cum, domnule, dumneata tolerezi ca un căpitan comandant de companie să facă o asemenea propagandă în regimentul dumitale?" Apoi se întoarce spre Fărcășanu, amenințîndu-l: „Ascultă, domnule

căpitan, dacă vei îndrăzni să vorbeşti o vorbă despre această propagandă, mă jur pe onoare că îţi trăsnesc creierii, la minut!" Polcovnicul Solomon se arată însă împăciuitor: „Nu te mai necăji, maiorule, că dacă vor veni sînt fraţi de-ai noştri, sînt romîni, nu sînt nici turci, nici tătari!" *

Fostul căpitan de panduri Solomon, intrat apoi în oştirea regulată şi ajuns polcovnic, n-a urmat pînă la urmă imboldul pe care i-l dăduse inima lui de vechi luptător prin codrii Olteniei. Peste cîteva zile, polcovnicul Solomon devine cel mai credincios slujitor al boierimii reacţionare.

* * *

De la maiorul Locusteanu avea să afle Bibescu cele întîmplate la Islaz; că s-a făcut un guvern provizoriu; că Eliade, Magheru cu „zece mii de panduri" şi Tell cu Pleşoianu cu un „batalion de soldaţi" au de gînd să pornească spre Bucureşti.

Înspăimîntat de cele auzite, primul gînd al lui Bibescu e la oştire. Cîndva se plînsese lui Kiselef că nu se poate bizui pe ofiţeri şi iată că bănuiala lui se adevereşte. Pe Tell îl avusese chiar în mînă, atunci cînd îl adusese de la Giurgiu arestat; dar se încrezuse în vorbele lui şi-l lăsase să plece din nou la comanda batalionului. De data aceasta n-are să-i mai scape: va da ordin cîrmuitorilor de judeţe să aresteze guvernul provizoriu şi să prindă pe toţi fruntaşii revoluţionari răspîndiţi prin ţară. În ce priveşte armata din Bucureşti, are s-o inspecteze chiar astăzi şi are să-i ceară din nou jurămînt de credinţă.

Bibescu era însă departe de-a bănui prin ce are să treacă în acea dimineaţă. Maiorul Locusteanu ne povesteşte astfel cele întîmplate: „La orele 11 a apărut vodă Bibescu, însoţit doar de colonelul Odobescu. Vodă apropiind batalioanele le-a ţinut un discurs, în care a vorbit de cele întîmplate la şosea.

* Locusteanu: op. cit.

După aceasta dînd slobod soldaților, au plecat către poartă la pasul calului, unde se grupaseră ofițerii batalionului I. Căpitanul Fărcășanu iese înainte palid și tremurînd și zice : „Să trăiești, Măria Ta ; să te milostivești să primești constituția care au decretat-o poporul romîn !" Un alt ofițer, Enache Dimitriu, de nație romîn din Transilvania, fiind de serviciu în acea zi la cazarmă, se repede în cancelaria regimentului unde erau steagurile și luînd un steag iese cu dînsul și zice domnului : „Jură, Măria Ta, pe steag !" Domnul scoate șapca, sărută și zice : „Jur pe a mea viață și pe a doamnei !" Apoi Bibescu pleacă. Soldații îl petrec cu urale, dar Odobescu le strigă înfuriat : „Tăceți ! O vorbă să n-auz, că descalec și în două ceasuri veți fi împușcați !" *

* * *

Mai erau oameni, după cum vedem, care să creadă că Bibescu s-ar putea schimba peste noapte și ar putea îmbrățișa vederile revoluționarilor. Eroare pe care o fac chiar membrii guvernului provizoriu de la Islaz, influențați poate de Eliade. Aceștia trimit o invitație lui Bibescu „să se pună în fruntea acestei mari fapte" și se declară gata, în caz de acceptare, să renunțe la puterea pe care le-a dat-o poporul. Bibescu însă n-are ce face cu invitația guvernului provizoriu. El este sigur că dorobanții ispravnicilor au să prindă pe revoluționari și că pînă la urmă va rămîne stăpîn pe situație.

Evenimentele din ziua următoare aveau să-l dezmeticească însă definitiv. Adunați în casa lui Axente Sever, din mahalaua Dobroteasa, revoluționarii, scăpați de goana dorobanților Agiei, hotărăsc în sfîrșit să dea semnalul luptei pe ziua de 11 iunie, la orele patru după-amiază. Sînt de față, în afară de Axente Sever : Bolliac, Deivos, Dincă Bălășoiu, Bolintineanu și Nicolae Golescu.

* Ibid.

Pornind tîrziu spre casa unui măcelar din mahalaua Scaune unde e adăpostit de două nopți, Bolliac simte nevoia să mulțumească soartei, care s-a arătat bună cu el și i-a îngăduit să trăiască și să apuce ceasul mult așteptat. Cîtă dreptate avusese să nu se descurajeze de înfrîngerile din trecut, ci să închipuie viitorul cu optimism și să sfătuiască pe cei din jurul lor să aștepte cu încredere :

Să-nvățăm a fi ai noștri, să-nvățăm a ne gîndi :
O să pierdem, o să pierdem, pînă cînd
vom izbîndi*.

În casa măcelarului, pe Bolliac îl așteptau Aristizza și sora lui vitregă Eufemia Pleșoianu. Aceasta din urmă venise abia de cîteva ceasuri de la Islaz și era încă sub impresia clipelor înălțătoare pe care le trăise. Eufemia începu să povestească celor adunați în jurul ei cum decursese jurămîntul pe noua Constituție și cum se rugase popa Șapcă, în cîmpia inundată de soare și oameni, ca Dumnezeu să scape poporul de abuzul clăcii, de ticăloasa iobăgie și de toate acele munci ale faraonilor — iar țăranii strigaseră toți într-un glas : „Să te audă Dumnezeu, părinte !"

Eufemia mărturisește însă că în ceea ce o privește, ea se îndoiește că Dumnezeu are să-și plece urechea la rugăciunea popei Șapcă — „cu toate că este un preot tare de ispravă" — adăugă ea, repede. Credința ei este însă că izbăvirea nu poate veni decît de la oameni și mai ales de la Magheru, care i se păruse ei cel mai hotărît dintre revoluționari. Apoi, înroșindu-se, Eufemia mărturisi lui Bolliac că trimisese lui Magheru o scrisoare de felicitare și o coroană de flori. Și cum Bolliac cu Aristizza insistau să afle ce-i scrisese lui Magheru, ea spuse cu înflăcărare :

— I-am scris că zelul pe care l-a arătat în proclamarea Constituției cele nouă trage pe tot romînul de orice vîrstă și de orice sex să-l întîmpine cu

* Cezar Bolliac : Epistolă la D.K.A.K.

stîlpuri de fenic, să-i aştearnă drumul cu florì şì să-l îmbrăţişeze cu lacrimi de bucurie ! *

* * *

Cu opt ani în urmă, Grigore Alexandrescu scrisese despre 1840 :

O, an prezis atîta, măreţ, reformator
Începi, preţă, răstoarnă şi îmbunătăţează !

Poetul se înşelase însă. Nu „Anul 1840", cîntat de el, avea să prefacă, să răstoarne şi să îmbunătăţească, ci lui 1848 îi va fi dat să intre ca atare în istoria zbuciumată a poporului romînesc. Dar faptul că Grigore Alexandrescu se înşelase asupra datei nu are nici o importanţă : poetul ştiuse să citească în cartea viitorului, pe care niciodată tiranii şi apăsătorii poporului nu o pot deschide, ca să-i pătrundă sentinţele.

Deci, în ziua de 11 Iunie 1848, aşa după cum se hotărîse în casă la Axente Sever, cartierul general al revoluţiei a fost mutat în plin centru, la „Cazinoul Comersanţilor" de pe Lipscani. Aici, la o masă mare, fumînd ţigări şi consumînd cafele după cafele, Bolliac, Bolintineanu, Aristia, poetul Ion Catina, Teulescu, cei trei pictori : Negulici, Rosenthal şi Iscovescu, şi cîţiva negustori, printre cari Hagi-Curti şi Danielopolu, primesc veşti prin emisari de la barierele oraşului şi trimit, la rîndu-le, indicaţii utile. De fapt revoluţia trebuie să se desfăşoare după programul indicat de Bălcescu de la Telega prin Deivos care sosise în ajun la Bucureşti : „spune-le că a doua zi după ce a izbucnit revoluţia în ţară, ei să proclame Constituţia şi la Bucureşti. Nu uita să le spui s-o ia de la Obor, încet, încet spre Sf. Gheorghe, pe Podul Tîrgului de Afară, pînă la Tîrgul din Lăuntru şi de acolo peste Dîmboviţa la palatul lui

* Scrisoarea Eufemiei Pleşoianu. Vezi : A. D. Xenopol : „Istoria Romînilor". Vol. XII, Edit. Cartea Romînească.

Bibescu. Ar fi bine să se pornească dinspre toate barierele o dată" *. Fraţii Floreşti, care au misiunea de agenţi de legătură, vin, pleacă, revin, mereu cu alte ştiri : „Deivos s-a dus spre Tunari să vadă de ce întîrzie cetele de ţărani de la Afumaţi", „Axente Sever, cu ceata de tabaci, aşteaptă plin de nerăbdare, în Dealul Filaretul". Oborenii, chiristigiii sînt gata să pornească de la Bariera Tîrgului de Afară şi profesorul Turnavitu, cu o ceată de tineri, îi aşteaptă la biserica Olarilor".

Aşa se scurge dimineaţa şi cîteva ceasuri de la prînz înainte : în aşteptare nerăbdătoare şi în teamă, pe care însă nici unul nu vrea s-o mărturisească vecinului de masă. În sfîrşit ! Clopotul cel mare de la Mitropolie începu să sune, într-o dungă... „Lumea care nu ştia tresări înfiorată. Aşadar ceva tot se întîmplă. Clopotul cel mare cu palele lui de sunet greu şi prelung pe care le trimitea departe peste oraş vestea totdeauna ceva neobişnuit, care înfiora lumea. Prăvăliile au prins deodată să se închidă grabnic. Lumea fu împinsă cum se putu, afară în uliţă". **

Cezar Bolliac, palid, se ridică de la masă şi spune doar : „E timpul să mergem !" Ceilalţi se ridică şi îl urmează spre uşă, fără o vorbă şi la fel de palizi. Pornesc cu toţii pe uliţa Lipscanilor, în jos, trec de Sfîntu Gheorghe şi se opresc dincolo de biserică să întîmpine cetele pornite de la Obor. Cîţiva ostaşi s-au alăturat şi ei grupului condus de Bolliac, care s-a îngroşat cu negustorii de pe Lipscani şi băieţii de prăvălie. Din pîlcul ostaşilor s-a desprins iunkerul Niţă Magheru ; ţine în mînă un steag pictat şi Barbu Iscovescu simte că i se umezesc ochii de bucurie : este steagul pe care abia în ajun el îl zugrăvise cu emblema revoluţiei. Urcat pe o masă, Niţă Magheru strigă mulţimilor adunate în uliţă : „Ascultaţi ! La Islaz s-a proclamat Constituţia ! Tell, Eliade şi popa Şapcă însoţiţi de Magheru înaintează spre

* Camil Petrescu : „Un om între oameni", vol. II.

** Ibid.

București cu șase sute de dorobanți, cinci roate de ostași și zece mii de săteni !"

*
* *

Au venit oborenii, în șuvoi fremătînd și nesfîrșit. Bolliac și grupul său îi primesc cu aplauze, cu strigăte de „Ura ! Trăiască Constituția !" Peste marea de capete plouă cocarde și flori. Din mulțime un glas puternic strigă : „Vin și tabacii ! Uite-i, coboară dinspre Văcărești !" Și după o clipă, grupul lui Bolliac se împarte, unii voind să întîmpine și pe tabaci, cu flori și urale. Către apusul soarelui, lumea nu mai știe încotro să-și îndrepte pașii, pe cine să mai întîmpine... Dinspre Dealul Spirii sosesc mărginașii ; dinspre Scaune vin măcelarii înarmați ; dinspre Dobroteasa, nisiparii și cărămidarii, iar de la Afumați, de la Jilava și de la Pantelimon, îmbulziți cîte douăzeci într-o brișcă, vin țăranii... Atunci, pentru a da o albie șuvoiului de oameni, Bolliac strigă : „La palat, Fraților !" și strigătul său este repetat de mulțime... „La palat, la palat !"

*
* *

Din memoriile unui maior : „Era pe la orele patru — la 11 iunie... Ajungînd la podul gîrlei după ulița Franțuzească, care duce la Podul Calitei, deodată văd grupe de «desculți» * de steaguri tricolore și cu cocardele la piept, unii strigînd «ura» alții «să trăiască Constituția !» Toți se duceau la palat. Eu am stat pe loc, neputînd trece cu trăsura din cauza acelui furnicar de crai. În vremea aceasta au sosit și colonelul Florescu, ginerile lui vodă, care mergea și dînsul la palat. Acesta oprindu-se lîngă trăsura mea îmi zice : — Bine, maiorule, asta e revoluție în toată forma. Săracul vodă, îl omoară ! — Ei

* Pentru maiorul reacționar Locusteanu, poporul era sinonim cu „desculții" și „craii".

— îi zic — cum ? Aţi gîndit că este glumă ? De ce nu aţi spînzurat craii la vreme ?"

*
* *

Nimeni n-a omorît pe vodă, aşa cum se temea ginerele măriei sale. Dimpotrivă, văzînd mulţimea îndîrjită, care-i năpădise grădinile palatului, Bibescu porunceşte colonelului Odobescu : „Du-te şi le spune că vor trage tunurile !" Odobescu se execută, dar mulţimea înfuriată vuieşte, huiduieşte, şi din mii de piepturi răsună apoi strigătul : „Să tragă ! Nu plecăm de-aici. Mai bine moartea ! Vrem Constituţia". Odobescu înţelege, în sfîrşit, din strigătele hotărîte ale mulţimii „că nu este glumă". Intrînd din nou la Bibescu, îi spune fără menajamente : „Măria Ta, semnează şi să se termine odată comedia asta !"

Nicolae Golescu, cu aer solemn de zile mari, Cezar Bolliac, Negulici, Aristia şi alţi fruntaşi revoluţionari şi-au făcut drum printre oameni şi urcă treptele palatului... Poetul Catina, urcat pe grilaj, citeşte proclamaţia de la Islaz şi a ajuns la punctul 13, în care se cere „emancipaţia clăcaşilor şi împroprietărirea lor prin despăgubire". Ţăranii din Pantelimon şi Popeşti Leordeni, care ascultă din brişcele lor, trase dincolo de gardurile palatului, în uliţă, strigă nemulţumiţi : „Fără despăgubire !"

— „Da, fără despăgubire !" se pomeneşte tunînd Bolliac, de sus de pe treptele palatului... Şi aducîndu-şi aminte cu cîtă trudă izbutise Bălcescu să introducă în proclamaţie articolul 13, Bolliac adaugă :

„Fraţilor ! Strigaţi cu mine : Trăiască Bălcescu !"

*
* *

Pînă într-un ceas totul s-a sfîrşit... Bibescu a acceptat Constituţia. Noul guvern a fost întocmit. Mulţimile cîştigaseră. Tabacii şi măcelarii, ţăranii din Pantelimon, Jilava şi Afumaţi, înfrăţiţi în bucuria

izbînzii, pot porni acum pe uliţele Bucureştilor, să chiuie, să cînte, să bea din buţile cu vin pe care cîrciumarii le desfundă în faţa locantelor, să încingă hora la răspîntii, pînă ce se vor ivi zorile. Atunci se va duce fiecare spre casa lui, să se odihnească o oră, două, pentru ca spre seară să fie din nou pe uliţă, treaz, dîrz, gata să înfrunte primejdia de s-ar ivi cumva. Seara care a urmat nu a adus însă nici o ameninţare. ...Mulţimile neştiutoare de carte au văzut doară cîţiva domnişori, citind cu înflăcărare, dintr-un ziar, mic cît „o pagină de carte bisericească". Atunci s-a îmbulzit mulţimea şi a început să strige : „Să auzim ! Să auzim"! Iar domnişorii au început să descifreze şi pentru ei din literele cirilice ale *Pruncului romîn,* abia atunci apărut : „Fraţi romîni ! Iată aurora libertăţii, iată ziua fericită, ziua de mult dorită, ziua aşteptată cu înfocare, ziua în care v-aţi arătat vrednici de strămoşii voştri, vrednici de numele de romîni !"

Tabacii, măcelarii, chiristigiii şi cărămidarii aprobă, dînd din cap, cuvintele lui Rosetti, care asemenea prietenului Bolliac intra în publicistică după ce începuse cu poezia. „Da — zic unii — noi ne-am arătat vrednici de strămoşii noştri şi de numele de romîn !" Doar un vlăjgan, lung, deşirat, strigă către tabacii din jurul său : „Să vedem acum dacă şi boierii au să se arate vrednici !"

* * *

Curînd avea să se vază că bănuiala vlăjganului nu era chiar neîntemeiată. Fiecare boier care a participat la revoluţie are să-şi închipuie că numai el a fost acela care a repurtat izbînda şi să pretindă a fi în locul de frunte. După fuga lui Bibescu, Eliade, venit în capitală, se instalează în casa lui mare, luxoasă, din Tîrgul de Afară şi începe să primească pe oameni cu stereotipa întrebare : „Ei,

ce ziceți de revoluția mea"? Nicolae Golescu nu se lasă nici el mai prejos, dînd a înțelege persoanelor cu care vorbea că de n-ar fi fost el revoluția nu s-ar fi făcut. Această supralicitare a revoluționarilor la gloria de a fi făurit numai el revoluția stîrnește indignarea lui Bălcescu: „Comitetul revoluționar, nu el a făcut revoluția, el o luă în mîinile sale, o dirijă, o orîndui. El a formulat într-un program sentimentul poporului și îi dădu ideea revoluționară". La fel și Ion Ghica, într-o scrisoare către Alecsandri are să mărturisească: „Revoluțiunea nu putea fi oprită de nimeni și ea s-ar fi făcut chiar în lipsa fiecăruia dintre acei care au avut cutezanța a-i revendica paternitatea. Cugetătorul și organizatorul a fost națiunea".

Acest adevăr Bolliac îl spune chiar atunci, în toiul revoluției, adică pe la mijlocul lui iulie. Vorbind mulțimilor adunate pe Cîmpul Libertății de la Filaret pentru a-și manifesta atașamentul lor față de revoluție, atașament pe care ar fi vrut să-l cunoască și trimisul Porții Suleiman Pașa, Bolliac le cere:

„Fraților, subscrieți declarația guvernului, ca să vază și trimisul Inaltei Porți că mișcările din țara romînească sînt fapta poporului romîn, iar nu a cîtorva capete exaltate, precum ne-au încondeiat la Stambul voitorii de rău ai patriei."

* * *

Deocamdată, la 15 iunie, poporul este bucuros că izbutise să aibă Constituția. Bibescu e acum departe; fugise de la palatul Mogoșoaia, noaptea, nesimțit de nimeni, și luase drumul Tîrgoviștei, cu intenția de-a trece prin Cîmpulung la Brașov. În adăstarea „oltenilor" cum li se spunea celor din guvernul provizoriu, la București se face „un guvern vremelnicesc" sub președinția mitropolitului Neofit Geanoglu, care va jura și va săruta stindardul revoluției și se va lepăda de el, pentru

ca să-l sărute din nou și iar să-l blesteme. O altă greșeală fac revoluționarii păstrînd pe colonelul Odobescu la departamentul războiului și dînd internele lui Nicolae Golescu, care vede revoluția prin optica specială a marelui boier. Eliade e numit la Instrucția publică... Bălcescu, Rosetti, Golescu-Arăpilă sînt numai „secretari". Iată, deci, înmănuncheați într-un guvern și sub faldurile revoluției, care ar trebui să fie populară, niște oameni cu caractere și ținte atît de deosebite : N. Golescu „cel care nu știa de ce făcuse revoluția și ce era de făcut", C. A. Rosetti care vroia să facă din revoluție „ o epopee sentimentală" și o „tranzacție cu boierii" *, Odobescu, cel care ceruse îngăduință lui Bibescu să scoată tunurile și să tragă în mulțime, Eliade, care se ținuse deoparte de „Frăția", care cîntase în stihuri căsătoria lui Bibescu și care predică la toate răspîntiile împăcare, iertare și tranzacție, în sfîrșit, Ion Cîmpineanu scos din uitare — dezamăgit, viețuind mai mult în trecut decît în prezent și imaginîndu-și că numai timpurile în care el luptase fuseseră pline de eroism. Bălcescu era lăsat în umbră ; Popa Șapcă fusese scos din guvern.

Mulțimile nu-și dau seama încă de ceea ce se întîmplă. Pe Cîmpia Libertății, ele primesc în urale jurămîntul guvernului ; cred în noul steag tricolor pe care stă scris în litere de foc : Dreptate-Frăție... ; sînt bucuroase că s-au desființat măcar privilegiile și că s-a înființat o „guardă națională" în care tinerii burghezi, în uniforme și cu eșarfe, vor comanda polcuri de cetățeni așezați.

Mulțimea strigă, înfierbîntată, mulțumită, încrezătoare în oamenii care o conduc : „Trăiască libertatea !"

Libertatea ? Chiar a doua zi, la 16 iunie, în prima ședință de lucru a guvernului vremelnicesc, Eliade insistă să se dea o decizie prin care clăcașii „să iasă numai decît la secerat pe moșiile boierești"... Și ca nu cumva să creadă boierii că au fost uitați,

* N. Bălcescu, Opere, E.S.P.L.A., 1952.

tot Eliade cere un decret prin care în termen de trei luni „fiecare proprietar să fie despăgubit pentru desființarea drepturilor de care se bucurau pînă acum!"

* * *

Grigore Peretz s-a întors la București. Ceilalți doi atentatori fuseseră arestați, dar o dată cu fuga lui Bibescu, li se dăduse drumul. Entuziast, Grigore Peretz vrea să se zvîrle și el în luptă; se înscrie în garda națională, alături de Apoloni, de Aristia, sub comanda lui Scarlat Cretzulescu... Dar gărzile nu au arme, și populația e invitată să contribuie la aprovizionarea gărzii cu arme și muniții.

Un cetățean, Nicolae Ciurcu, se oferă: „Am, din întîmplare, ca la șase sute de țevi de pușcă și voind a le hărăzi țării le dau în dar... cu lei cincizeci fiecare, prețul ce am tocmit cu meșterii de arme pentru paturi și toată montura; afară de oțele, care costă și acestea patru sfanți și jumătate bucata". Darul, natural, e primit. Cezar Bolliac e însărcinat de guvern „să sloboadă banii trebuincioși" și să primească armele.

* * *

19 iunie 1848... Proprietarii de moșii, întruniți în sala Momolo, protestează că li se iau clăcașii și rămîn cu recolta nestrînsă. Foi volante circulaseră în ajun prin oraș, în care stă scris „clăcașii fiind emancipați, să nu mai facă clacă proprietarilor pînă se va aduna o Constituantă aleasă din toate clasele, ca să hotărască reciproacele între proprietar și săteanul clăcaș" *. La palat, membrii guvernului provizoriu se pregăteau să ție ședință, dar Eliade, ca întotdeauna, e în întîrziere.

Bolliac, cu toate că nu este în guvern, se află și el de față. Explicabil: astăzi se va hotărî soarta

* Locusteanu, op cit.

țiganilor, problemă care l-a interesat din toate timpurile.

„Lîngă soba de teracotă alburie se iscă o nouă discuție între Rosetti, Grădișteanu și Bolliac, căci este vorba să se alcătuiască o comisie sub conducerea lui Cezar Bolliac care va proceda numai-decît la eliberarea țiganilor. Poetul ar vrea ca decretul „să treacă" chiar în ședința de azi a guvernului. Ar dori de asemenea ca eliberarea să se facă fără nici o despăgubire, în mod automat, dar el știe că la aceasta se opun o parte din membrii guvernului, care socot că prin acest fapt s-ar aduce o atingere a „principiului sfînt al proprietății" și pretind să se hotărască o despăgubire de cîțiva galbeni de fiecare cap de țigan eliberat. Grădișteanu e foarte încurcat, dar Bolliac clocotește de furie și din altă pricină :

— După cît știu eu, unii proprietari, dacă vor fi siliți să-i sloboadă pe țigani îi vor goni din curțile lor, goi, ca la naștere, sub cuvînt că îmbrăcămintea și toalele țiganilor sînt date de ei. Dar atunci pe ce au muncit acești oameni o viață întreagă ? Ăsta-i creștinism ? *

În sfîrșit ședința începe, dar nu cu problema care-l agită pe Bolliac. Bălcescu ține să asigure guvernului sprijinul efectiv al armatei și de aceea propune numirea lui Magheru în postul de căpitan general al oștii neregulate și al gărzii naționale. De asemenea vrea ca împroprietărirea țărănimii să se facă imediat. Bălcescu știe că fără sprijinul țărănimii revoluția e ca și pierdută. Țăranii trebuie împroprietăriți și lămuriți asupra rolului care le revine în această mare prefacere socială. „Și ce propune... domnul Bălcescu ?" — întreabă cu un ușor dispreț Eliade.

— Să trimitem la țară comisari revoluționari, care să străbată satele, să adune oamenii și să-i lămurească !

* Camil Petrescu : op. cit.

Se trece apoi la problema dezrobirii ţiganilor şi natural, spre marea disperare a lui Bolliac, se hotărăşte ca pentru fiecare ţigan să se plătească proprietarului cîte două ruble. Comisia de eliberare, compusă din Bolliac, arhimandritul Iosafat Snagoveanu şi Petrache Poenaru nu va începe însă să lucreze decît la mijlocul lui iulie.

.....

Nu s-a terminat încă şedinţa. Un ofiţer anunţă pe Odobescu că ofiţerii regimentului 3 vin să prezinte felicitări guvernului provizoriu. Dar omagiile ofiţerimii înmănuşate, asemenea cîntecului de sirenă, farmecă cu gînduri asasine. Maiorul Locusteanu, care se afla şi el printre ofiţeri, o mărturiseşte : „I-am arătat proclamaţia din ajun lui Odobescu şi zic : „ce facem" ? Eram înconjurat de mai mult de 30 de ofiţeri cînd ţineam această convorbire. Odobescu ne zise : „Reintraţi în salon şi întrebaţi pe domnul Eliade ce înseamnă această lovire ce se face proprietăţii"... Am reintrat. Eliade ne-a zis că este o eroare a tipografiei şi în curînd se va îndrepta. Auzim deodată un zgomot de paşi şi un sunet de arme. Cînd ne întoarcem ce vedem ? O mulţime de soldaţi deborda în palat cu puştile în mîini, cu Odobescu în cap, înfuriat ca un leu şi strigînd ca un stentor : «la arest guvernul !» Eu auzind acestea m-am repezit, am pus mîna în pieptul lui Eliade şi trăgînd sabia afară, i-am zis : «O să te tai cîine, să te învăţ să mai dai asemenea proclamaţii !» Odobescu pusese mîna în pieptul lui Tell şi îi striga : «O să te împuşc, tîlharule ! Să vie un ofiţer să-l ducă la arestul cazărmii !»" *.

Guvernul e arestat, dar masele populare, alarmate de Ana Ipătescu şi de cofetarul Toma Gheorghiu, dau năvală la palat strigînd : „Moarte trădătorilor" ! Colonelul Solomon dă ordin ostaşilor să tragă. Din mulţime, sub rafalele gloanţelor, se prăbuşesc cîţiva oameni : mulţimile întărîtate iau cu asalt palatul, ostaşii, dezmeticiţi şi ei, refuză să mai

* Locusteanu, op. cit.

tragă, și în curînd guvernul este liberat, iar ofițerii trădători, în cap cu Odobescu, arestați. Poporul salvase nu numai guvernul, ci își salvase propria-i revoluție.

Singurul ofițer care n-a fost arestat imediat e maiorul Locusteanu, care se găsea în acest timp la sala Momolo, să aducă pe proprietari la palat, pentru a da ajutor lui Odobescu. Dar proprietarii se răspîndiseră ca potîrnichile și Locusteanu e nevoit să se întoarcă doar cu ordonanța. În dreptul casei Peretz, acesta îi spune : — „Feriți, dom'le maior ! La ferestrele casei, Grigore Peretz, fratele său Petre și alți tineri, cu armele în mîini, se pregătesc să ia la ochi pe maior. Acesta ridică pumnii, amenință, apoi dispare prin „furnicarul de crai" și se ascunde în casa lui Crețulescu de la Cișmeaua Roșie, unde va fi arestat mai tîrziu. Aici, maiorul va fi străjuit două zile și două nopți, rînd pe rînd de Grigore și de Petre Peretz, apoi ridicat și dus la palat spre a fi judecat împreună cu complicii săi.

*
* *

A înțeles oare guvernul ceva din toate cîte se întîmplaseră la 19 iunie ? Judecînd după cele ce vor urma, se pare că, pe dată ce au fost salvați, guvernanții s-au gîndit mai puțin la sîngele vărsat de mulțimea care îi salvase cît la modalitatea de a scuza și ierta acțiunea asasinilor. Eliade are să se roage : „să iertăm pe cei ce au comandat să se facă foc asupra fraților lor, să-i iertăm ca niște adevărați creștini !" Brătianu și Rosetti s-au dovedit tot atît de grăbiți să ierte, invocînd sentimentul de generozitate „pe care învingătorul trebuie să-l aibă față de dușmanul învins".

Aici, însă, învingătorul nu fusese nici Eliade, nici Rosetti, ci numai poporul. Numai el putea spune ce trebuie făcut cu dușmanul pe care îl învinsese. Ori, poporul într-un glas, auzind discursurile creștinești și iertătoare ale șefilor revoluționari, răspunsese : „Nu ! La ocnă cu trădătorii, pentru toată viața !"

Complotul reacționarilor smulge juste accente de indignare poetului Ion Catina, care prefigurînd parcă evenimentele ce au să se mai întîmple, îndeamnă poporul să se unească și să lupte mai departe pentru dărîmarea altor ziduri :

Haideți frați într-o unire
Țara noastră e-n pieire ;
Aste ziduri și palate
Unde zac mii de păcate
Haideți a le dărîma !

*
* *

Îndemnul lui Ion Catina, poetul care, asemeni lui Cîrlova, are să moară prematur, nu e ascultat de șefii revoluționari, cum nu este auzit nici acel „nu" hotărît al mulțimilor. Procesul intentat lui Odobescu, Solomon și Locusteanu se tot amînă ; nimeni parcă nu vrea să-și ia răspunderea unei condamnări.

Cezar Bolliac e întristat și alarmat. Din depozițiile inculpaților reiese clar că persoana lui era amenințată, în primul rînd. Odobescu declară că mergînd împreună cu colonelul Solomon spre casă, acesta din urmă i-a spus că Pleșoianu cu dorobanții lui vine de peste Olt și că răul trebuie preîntîmpinat : „altfel, de vor sosi o să facă o mare turburare"... Întrebînd pe Solomon, cum s-ar putea preîntîmpina răul, acesta i-a răspuns : „Arestînd trei persoane, Magheru, Tell și Eliad". Odobescu ar fi spus atunci : „Nu cunosc inimile acestor trei oameni, fiindcă niciodată n-am trăit cu d-lor în aproape alianță, dar cunosc pe d. Bolliac, care are inimă rea și trebuie arestat". Solomon i-a răspuns însă „că nici fizionomia acestui om nu o cunoaște și eu i-am zis că îl voi arăta atunci".

*
* *

Pe ziua de 24 iunie, Neofit, Golescu și Eliade semnează decretul prin care Cezar Bolliac e numit

vornic al Capitalei în locul lui Oteteleşeanu, care îşi părăsise postul. Bolliac, cel puţin pentru moment, poate fi mulţumit, întrucît prin decret i se recunoaşte public ataşamentul faţă de revoluţie: „Acum acest post — scrie în decret — trebuie să fie ocupat de un om cu multă activitate, dar şi dat cu totul noilor instituţii" *.

De acum înainte Bolliac se va ocupa deci mai îndeaproape de breslele acelor negustori şi meseriaşi bucureşteni, cu care luase contact încă înainte de revoluţie, pe care îi lămurise şi îi antrenase cu el la asaltul decisiv împotriva regimului feudal. Din păcate bunele intenţii cu care Bolliac îşi ocupă postul nu se pot manifesta din lipsă de timp; abia după patru zile, noul vornic al Capitalei va fi silit să ia drumul Tîrgovişteiei pentru a se pune la adăpost, el şi familia sa, de răzbunarea reacţionarilor. Aşa se face că despre trecerea lui Bolliac pe la Vornicie nu ne-a rămas decît un raport pe care poetul îl adresează ministrului, arătîndu-i că instituţia sa este alcătuită dintr-o secţie cu cinci mese: „cea dintîi, masa presudvii la care se rezolvează toate hîrtiile de Bolliac, a doua, masa secretarului, a treia a ajutorului de secretar, a patra a reghistrurilor şi a cincea a scriitorilor unde se prescriu toate hîrtiile ce se prelucrează în această cancelarie".

*

* *

De cîteva zile reacţionarii lansaseră zvonul că armata ţaristă intrase în Moldova, că ariergărzile poposiseră lîngă Focşani şi abia aşteptau să pornească spre Bucureşti, pentru ca, în unire cu armia turcească venită pe la Giurgiu, să înăbuşe revoluţia. Faţă de iminenţa unui război declarat între trupele străine şi mulţimile revoluţionare, guvernul provizoriu găseşte că este mai bine să se retragă la Rucăr, spre a organiza o linie de rezistenţă. Mitropolitul Neofit rămîne în capitală şi ade-

* *Monitorul Romîn*, 1848, Anul I.

văratele lui sentimente față de revoluție se vor cunoaște mai bine acum, din „publicația" pe care o dă către țară : „Rebeliștii fugind în noaptea dintre 28—29 iunie, grăbim vestind această bună vestire tuturor locuitorilor țării, totodată arătăm că într-o unire cu dumnealor boierii care se află în capitală s-au luat toate măsurile pentru statornicirea liniștei obștești". Într-o scrisoare secretă pe care o adresase lui Kotzebue, tot Neofit scrisese : „vom pieri schingiuiți de o revoluție care proclamă ruina familiei și a proprietății, uneltită de o bandă de nebuni care au pus mîna pe ocîrmuire"*. Felonia mitropolitului umple de scîrbă inimile mulțimilor, iar poetul Pelimon se vede îndreptățit să-i arunce invectiva lui, prea puțin poetică :

Neofit al Crucei, ascultă : ești păstor !

Neofit este însă surd la imprecațiile poetului. El dă binecuvîntarea sa căimăcămiei formată din Tudor Văcărescu și Emanoil Băleanu, care recheamă pe toți foștii slujbași reacționari de sub domnia lui Bibescu. Căpitanul Costache reapare și el urmat de tiștii și dorobanții săi, călcînd casele oamenilor, arestînd tabaci, cherestegii și măcelari, și zvîrlindu-i în arestul Agiei. În schimb sînt puși în libertate Odobescu și Solomon, cărora li se cer scuze pentru momentele grele prin care trecuseră... Toată ziua de sf. Petre și Pavel se urmară arestările. Căpitanul Costache călărea pe podurile și ulițele orașului croind la întîmplare în dreapta și stînga cu faimosul său gîrbaci cu șapte cozi, cu bumbi la vîrf, urlînd ca un turbat : „Am să-mi împletesc bici din piele de rumîn ca să ție minte rumînu ce pățește libertatea cînd încearcă să vie p-aici !" Cei arestați erau cărați cu grămada pe la comisii... După masă, trecătorii de pe Podul Mogoșoaiei văzură cu durere statuia Libertății făcută din ghips de Rosenthal, Iscovescu și Melic, răsturnată și spartă" **.

* Xenopol : vol. XII, p. 84.

** Camil Petrescu : op. cit.

*

* *

În timp ce reacțiunea se înstăpînește din nou la București, unii membri ai guvernului provizoriu, Bălcescu, Magheru și Pleșoianu, cu un pîlc de oșteni credincioși, sînt în drum spre Tîrgoviște, cu gîndul ca de acolo să urce spre Rucăr. Din păcate nu se vor putea opri în fosta cetate de scaun ; un „șef de masă" de la ocîrmuire îi anunță că peste noapte se primise ordin de la București ca toți „fugarii" să fie arestați. Eliade, care trecuse în ajun și ajunsese la Petroșița, fusese prins acolo și adus la Pucioasa. Costache Filipescu scăpase fiindcă țipase la oamenii veniți să-l aresteze, că înainte de a fi ministru de finanțe „el este mare vornic". Bolliac și Aristizza se strecuraseră ca prin urechile acului, după cum se poate citi într-o corespondență de la Tîrgoviște apărută în *Popolul Suveran* : „În ziua de 29 iunie, către șase ore evropenești, a sosit la administratorul de aici, Michail Predescu, domnul Cezar Bolliac cu familia sa, stă cîteva ore, vorbește cu domnu secretar, nu știu ce, făcîndu-i cerere să-i dea slobod sub pretext că trece peste Carpați după trebuința statului ; disputa urmată între d-lor a făcut să se întîrzie pînă ce sosi scire despre încetarea guvernului provizoriu și înființarea de Căimăcămie după regulament, cînd d. Bolliac s-a strecurat și a luat drumul unde singur poate sci" *.

Bolliac și Aristizza au să stea ascunși trei zile dincolo de Petroșița, apoi se vor întorce la București, unde masele populare au izbutit să impună din nou revoluția, silind pe Odobescu și Solomon să-și dea demisiile. — „Atunci, miercuri dimineață, s-a dat de veste, prin orzari, satelor din jurul Bucureștilor ; dinspre Oltenița și Giurgiu, dinspre Bragadiru și Cioplea au venit țăranii... Axente Sever a venit cu tabacii și calfele de la Scaune. Au fost înștiințați Apoloni, Mihăileanu, Mavromati, Peretz.

* Ion Georgescu către *Popolul Suveran*, 13 VII, 1848.

Pe la prînz porniră de la Delea Nouă și Vergului cu zeci și zeci de steaguri. Curgeau ca un rîu pe Podul Tîrgului din Afară. Pe Podul Beilicului și dinspre Filaret veniseră mii și mii de țărani, cu cîțiva tabaci în frunte. Toți erau acum sub ferestrele Mitropoliei ; Neofit, ca să-și salveze viața, anunță mulțimii că a izgonit căimăcămia și a trimis oameni la Rucăr să aducă înapoi guvernul provizoriu" *.

S-a făcut deocamdată un guvern interimar cu Neofit, Ion Cîmpineanu, Cretzulescu și Brătianu ca secretar. Peste noapte, mulțimea înfuriată înconjură casa căpitanului Costache ; scoate mobilele în uliță și le dă foc. A doua zi, o dată cu răsăritul soarelui, mulțimea se porni buluc către cazarma de la Mihai Vodă unde Odobescu, Solomon și Locusteanu pregăteau trupa să pornească împotriva revoluționarilor. Dar cazarma era înconjurată. Odobescu dă ordin să bată toboșarii. Poporul se oprește. Scarlat Turnavitu strigă ostașilor : „Fraților, nu trageți ! Căci revoluția am făcut-o pentru fericirea poporului și eliberarea lui de sub robia tiranilor !" Poporul încurajîndu-se a intrat în cazarmă înăbușind oștirea cu sărutări. „Apoi au luat «craii» tunurile și le-au dus la palat unde se reconstituise guvernul revoluționar. Poporul a luat muzicile și au plecat prin oraș strigînd urale. Ofițerii se debandaseră și fraternizau cu poporul. Iar cînd colonelul Solomon a spus soldaților să nu asculte propaganda crailor căci scopul lor este să ia moșiile proprietarilor să le dea rumînilor, unul din soldați auzind acestea au zis : Să trăiești, domnule polcovnic, dacă ar fi așa n-ar fi treabă urîtă asta !" **.

A doua zi, guvernul provizoriu s-a întors de la Rucăr, luîndu-și fiecare postul în primire.

S-a întors și Bolliac, care acum se va gîndi cu seriozitate la urgentarea lucrărilor pentru dezrobirea țiganilor. Înainte de plecarea la Rucăr, la 26 iunie, guvernul provizoriu dăduse o decizie în care invita „pe toți aceia care mai au robi a urma și ei

* Camil Petrescu : op. cit.

** Locusteanu, op. cit.

această frumoasă și creștinească pildă, a dezrobi fără plată. Iar toți acei ce-i va este cugetul ca să ia bani pe suflet de om, guvernul îi poftește a se îndrepta cît mai în grabă către comisia orînduită pentru aceasta cu documente doveditoare de cîți robi au..."

Dezrobirea țiganilor trebuia terminată pînă la 10 iulie în toată țara ; pînă atunci boierii erau invitați „să se poarte omenește, bătaia fiind interzisă, iar cei ce vor contraveni vor pierde dreptul la despăgubire..."

Într-o încăpere de la palat, Bolliac, cu Poenaru și arhimandritul Snagoveanu au format o „masă", unde se primesc cererile, se dau banii pentru despăgubirea proprietarilor, se eliberează „bilete de eliberare". Treaba merge greu ; sînt prea multe cereri ; se ivesc necazuri peste necazuri. Așa cum se temuse Bolliac unii proprietari își izgonesc țiganii goi cum „i-a făcut mumă-sa" ; dar sînt și țigani care, în bucuria momentului, pornesc din orașe, de pe la sate, și bat drumurile fără scop, fără căpătîi. Bolliac e nevoit să ceară Ministerului din Lăuntru să ia măsuri, pentru ca „autoritățile locale să îngrijească ca toți țiganii să rămîie nestrămutați de pe la orașele sau satele unde ei se află acum așezați și că toți aceștia să fie ocupați în meseriile lor, ci să nu umble haimanale, prilejuind vreo neliniște soțietății" *. Comisia de la București va elibera peste 20 000 de bilete și va trimite de fiecare județ cîte 2 000 de bilete „deoarece numărul celor ce cer este mult prea mare pentru comisie". În sfîrșit, la 15 iulie 1848, cînd izbînda ideii pentru care el luptase cu pasiune, din tinerețe, este asigurată, Bolliac se poate întoarce pentru un moment la lira părăsită și, acordînd-o, să cînte pe ea „viitorul fericit" al copiilor de țigani, nou născuți :

Uite, maică, și surîde
Uite, fiul meu iubit !
Rîzi, că ziua ți-e senină,

* Adresa nr. 8 din 13 iulie 1848, a comisiei de eliberare.

Rîzi, că viața îți e lină !
De stăpîni, cu bici de gîde,
Nu, tu nu-i fi chinuit ! *

Astfel vorbește țiganca fiului pe care îl poartă la sîn, arătîndu-i statuia libertății din dealul Filaretului. Dar, ca mai totdeauna, Bolliac se entuziasmează ca un bun cetățean, fapt care îl face să nu uite că acolo unde sînt drepturi sînt și îndatoriri. De aceea, în fața statuii Libertății, țiganca își pune odrasla să jure :

Jură-i maic-, a ta guriță
P-ast stindard, pe sînul meu ;
C-o s-o aperi tu la mare,
C-o să-i fii un reazem tare,
Să-i dai viață și credință,
C-o să-ți fie Dumnezeu !

Bolliac socoate că de acum înainte trecutul întunecat nu mai poate reînvia. Nu vor mai fi țigani vînduți ca niște suflete moarte, la cărți ; nici fete de țigan pălmuite, ținute în zdrențe, refuzîndu-li-se de către stăpîni „mila și speranța". De astăzi înainte copiii de țigani vor fi și ei, la naștere, înfășați omenește, fiindcă fașa lor „este libertatea" :

Du la gură și sărută
Ast bilet, ast sînt odor
Ce-ți dă drepturi și dreptatea !
Fașa ta e Libertatea ;

Așa cum s-a mai întîmplat însă, lirica populară va refuza poetului dreptul la posteritate... Tocmai lui ! Peste cîteva luni, prin mahalalele orașelor, ca și prin cele mai întunecate cătune ale țării, tarafurile de lăutari vor cînta slavă numai părintelui Snagoveanu :

Părintele Snagoveanul
Care-a dezrobit țiganul
În vale la palat ședea
Și bileturi că lăcea...

* Cezar Bolliac : „O țigancă cu pruncul său la statuia Libertății de la București".

Cîntecul acesta auzit de către Constantin Aricescu de la Dinu Lăutarul, din satul Miuleşti-Dîmboviţa, pare să fie doar o strofă inclusă într-un cîntec mai lung despre faptele eroice ale lui Eliade, şi intitulat : „Frunză verde liliac". Poetul Dimitre Bolintineanu, în atacul pe care îl dă împotriva fostului profesor de la Sf. Sava „devenit revoluţionar din întîmplare", acuză pe Eliade că ar fi compus chiar el cîntecul : „Eliade a cîntat în slavă pe Alexandru Ghica, pe urmă pe Bibescu şi pe fiicele lui, apoi pe un prestidigitator numit Rodolphe şi, în sfîrşit, nemaiavînd pe cine cînta, s-a cîntat pe el însuşi !" *

Dacă numele lui Bolliac nu are să fie pomenit în cîntecele lăutăreşti, în legătură cu marea înfăptuire a eliberării ţiganilor, în schimb numele lui va fi scris, cu peniţă muiată în venin, de către colonelul Locusteanu în amintirile sale, cînd se va referi la balul dat de guvernul provizoriu în cinstea lui Suleiman Paşa (cam pe la 8 august) : „Turcii au fost duşi la palat. Seara iluminaţie, mai mult de frică decît de voie bună. Apoi bal popular... Între invitaţi, cavaleri şi dame din popor ; jucau şi ţiganii, căci îi emancipase guvernul revoluţionar, luîndu-le cîte 2 ruble de ţigan ; aceşti bani i-a adunat şi i-a mistuit un vagabond anume Cezar Bolliac !"

* * *

Zilele următoare îl găsesc pe Bolliac într-o activitate febrilă, abia făcînd faţă multiplelor îndatoriri. Locotenenţa domnească înlocuind guvernul provizoriu, aşa după cum ceruse Suleiman Paşa, numeşte pe Bolliac în comisia pentru şcoli, alături de Eliade, Laurian şi Petrache Poenaru. La „Clubul regeneraţiei", unde este preşedinte, Bolliac ţine cuvîntări înflăcărate şi nu uită niciodată să sublinieze faptul că revoluţia nu poate fi obţinută decît cu sprijinul maselor. Într-un articol apărut în *Pruncul romîn* găsim o referire la un asemenea dis-

* D. Bolintineanu : „L'Autriche, la Turquie et les moldo-valaques", citat de D. Popovici în „Santa Cetate".

curs ţinut de Bolliac. „Trei sute de oameni să plece — zicea alaltăieri într-un club d. Chesar Bolliac — trei sute numai să plece şi eu merg cu puşca în mînă şi toată lumea va veni după noi". „Şi avea dreptate d. Bolliac de a vorbi aşa — conchide autorul articolului — pentru că revoluţia nu au făcut-o o sută de rebelişti ci naţia întreagă".

Bolliac se va găsi de asemenea în primele rînduri, atunci cînd mulţimile ard Regulamentul şi Arhondologia, simboluri ale unui regim feudal îngenuncheat acum de revoluţie.

„Cu regulamentul în «pat de mort» şi învelit în postav negru, poporul Capitalei se duce la Mitropolie. Pe unde trecéa cortegiul se trăgeau clopotele, rar, ca la morţi. Muzica militară care mergea în cortegiu cînta cîntece de înmormîntare. Ajuns la Mitropolie, convoiul se opreşte. O deputaţie aleasă din popor (în rîndurile ei se află şi Bolliac) intră la mitropolitul Neofit şi îi arată dorinţa obştei ; în vremea aceea se făcea în mijlocul curţii o clăditurâ de lemne şi toate pregătirile pentru ardere".

Eliade are să scrie şi el în „Amintiri" despre rolul pe care l-au jucat Bolliac şi Aristia în această împrejurare : „C. Aristia şi Cezar Bolliac se distinseră în avîntul pricinuit de frumoasa privelişte pe care o înfăţişa poporul" *.

* * *

Dacă masele revoluţionare se străduiau să menţină libertatea şi drepturile cîştigate, manifestînd sub diverse forme ori intervenind cu succes ori de cîte ori guvernul era ameninţat de către reacţiune, în rîndurile fruntaşilor revoluţionari lucrurile par să nu meargă de fel bine. Înclinaţi către toleranţă şi iertare (în afară de Bălcescu, Al. Golescu-Arăpilă şi Bolliac) măsurile care se iau în loc să fie „cele mai aspre şi pedepsitoare pentru orice min-

* Eliade Rădulescu „Amintiri" p. 201.

ciună, orice intrigă și orice încercare ucigătoare de libertăți" * sînt fie nesocotite de către cei care trebuiau să le aplice, fie îndulcite de către însăși guvernul care le anunțase. În acest fel, administrația din țară se complăcea în duplicitate și reacredință ; iar la București cercul boierilor reacționari uneltea în voie, punînd la cale atentate, ori intervenind în afară pe lîngă guvernul țarist sau la sublima Poartă.

Bolliac era să cadă și el victimă unui atentat, în noaptea de 24 august, cînd patru tineri reacționari, „îmbrăcați în bluze și înarmați", l-au așteptat în apropierea casei. Atentatorii știau că Bolliac se întoarce în droșcă, mai totdeauna foarte tîrziu, de la ziarul *Popolul Suveran* ori de la „Clubul Regenerării". Cînd droșca s-a oprit în fața locuinței poetului, atentatorii s-au năpustit asupra omului care cobora și l-au rănit ușor în ceafă. Apoi au luat-o la goană. Dar persoana care coborîse din droșcă nu era Bolliac ci un tînăr Romanescu, un prieten care venea în vizită. Anunțînd atentatul în *Gazeta Transilvaniei,* corespondentul din București face aceste considerații juste : „cu cît guvernul e mai blînd și mai părintesc, cu atît se încurajează aristocrații reacționari, căci ei purtarea umană și modestă o ascriu lipsei de energie. Pînă eri, alaltăieri amenințau numai din gură, acum însă începură a se slobozi și la crime rușinoase" **.

În adevăr, acum reacționarii nu se mărgineau doar să se bucure, iar cocoanele boieroaice să aplaude fuga guvernului provizoriu la Rucăr :

Cînd ieșise vorbă-afară
C-or să vie oști în țară
Toți romînii se-ntristară.
Iar o turmă de cocoane
Aplaudară prin saloane
Și luară din Lipscani
Rumeneală pe doi ani.

---

* Anul 1848, vol. II.

** *Gazeta Transilvaniei* nr. 71, 20, 8, 1848.

Se-mpărțiră vorbe-afară
Că nu mai vin oști în țară
Toți atunci se bucurară ;
Doar o turmă de cocoane
Se-ntristară prin saloane
Și-unile au aruncat
Dresul ce au cumpărat *

Aruncaseră cucoanele, de inimă rea, dresurile cumpărate pe Lipscani ; dar boierii reacționari, încetînd să mai facă haz, trecuseră la acțiuni mai serioase. Complotul și atentatele în interiorul țării se împletesc acum cu urzelile de dincolo de hotare.

Bolliac sesizează foarte bine schimbarea de atitudine a ciocoilor, în care spaima intrase ca o „holeră" și al căror vis era răsturnarea revoluției și întoarcerea la timpurile bune pentru oligarhie :

Să fiți tot în capul țării,
Să fiți tot în slujbe bune,
Toate fie pentru voi **.

Chiar dacă strigă „să trăiască Romînia", ciocoii nu o fac cu inimă voioasă, iar cuvintele sînt însoțite de atîtea scălămbături, încît crezi că i-a apucat vreo „holerină" ori o „colică"...

*
* *

Adunarea Constituantă compusă din reprezentanți ai „tuturor stărilor societății" urmînd să fie aleasă, guvernul trimite prin țară diferiți membri ai „Frăției" pentru a lămuri masele. Pictorul Rosenthal, căruia cu o lună mai tîrziu are să i se acorde cetățenia romînă, considerîndu-se talentul său și partea activă ce a luat la revoluție, părăsește Bucureștii și se stabilește pentru cîtăva vreme la Giurgiu, unde va asista la campania electorală... Într-o

* *Popolul Suveran*, 1848. După părerea lui N. Iorga, poezia pare să fie scrisă de Bolintineanu ori de Costache Bălăcescu.

** Cezar Bolliac : „Holera ciocoilor", 3 iulie, 1848.

seară, într-un cerc de domni, giurgiuveni, pictorul se luase la harță cu cîțiva dintre ei, pentru că îndrăzniseră să nege virtuțile poporului romîn și dreptul de a fi reprezentat în Constituantă. Pe acești „domni", cu mentalitate ciocoiască, Rosenthal îi va trata în scrisoarea în care relatează incidentul drept „niște trădători". „Nici nu poți să-ți închipui cît de ticăloși sînt. Am fost silit să apăr eu poporul valah! Am simțit roșața suindu-mi-se în obraz: eu, un străin, să fiu silit a le explica virtuțile poporului și ei plîngîndu-mi că poporul lor este o brută, necredincios și Dumnezeu mai știe ce".

Peste două zile — la 28 iulie — Rosenthal asistă la o întrunire electorală, a poporului, și spectacolul la care asistă îl mișcă profund. „Eram gata să plîng azi, văzînd adunarea poporului pentru alegerea unui deputat. N-ai idee ce am simțit gîndindu-mă că poate poporul acesta va fi doborît; gîndindu-mă că sentimente atît de pure, atît de nobile, vor fi sugrumate". Rosenthal își simte inima strînsă și lacrimi de disperare se preling parcă din pana cu care scrie: „E cu neputință ca asemenea nedreptate să se petreacă! De ce nu sînt eu, o clipă doar, cel mai puternic. Mi-aș da bucuros viața, după asta, ba chiar și nemurirea. Nu poți ști cît sufăr pentru cauza voastră! N-aș fi crezut niciodată că sînt atît de *valah* cum sînt: admir din zi în zi mai mult poporul valah; ce inteligență, ce noblețe!"

Atunci cînd evenimentele au să se precipite, cînd norii negri au să se bulucească asupra revoluției, ca și cum ar vedea la scăpărarea unui fulger realitatea amenințătoare, Bolliac are să se întrebe și el; „Fosta oare scris ca romînul, ce zăcu atîtea secoli într-un somn atît de greu, să-și dea cea din urmă suflare chiar în ziua cînd dete simptome de viață? Să moară chiar în mîinile acelora ce-l deșteaptă? Dacă deșteptarea aceasta fu moartea, dacă numele lui nu se auzi în Europa decît numai ca să rămîie o hulă în gurile celor ce au simpatizat cu dînsul, ca o batjocură în gurile tiranilor, atunci mai bine,

de trei ori mai bine să fi murit Romînia în litargia ei, pă nesimțite și fără a mai face să se vorbească de dînsa!" *

* * *

Stabilit temporar la Ploiești, unde fusese trimis pe la jumătatea lui iunie, în postul de cîrmuitor al județului Prahova, pictorul Negulici se străduise să arate oamenilor adevărata cale spre fericire. Blîndețea lui, onestitatea și patriotismul luminat, îi aduseseră în numai cîteva zile dragostea poporului. În toate discuțiile lui cu oamenii de la țară, ori din Ploiești, Negulici caută să-i convingă că guvernul și șefii revoluției pot face unele greșeli „care din vanitate și ambiții personale, care din puținătate de suflet, care din nepătrundere, reacredință, ori gînduri ascunse", dar poporul este acela care trebuie să aducă guvernul la îndatoririle lui, „dîndu-i putere din puterea lui morală și credință din credința lui în bine".

Oamenii îl ascultau pe Negulici sorbindu-i cuvintele și sufletele lor creșteau de mîndrie cînd îl auzeau spunînd: „guvernul provizoriu a putut comite greșeli, dar poporul nu trebuie să comită nici o greșeală".

Cînd s-a zvonit că guvernul provizoriu s-a refugiat la Rucăr, iar Bucureștii căzuseră în mîna reacționarilor, Negulici, fără să-și piardă cumpătul, a rămas la postul său. Luînd un steag în mînă, pictorul se duce în piața orașului, cheamă mulțimile în jurul său și le vorbește, iar acestea răspund cu mare însuflețire, înscriindu-se în garda națională și jurînd să apere mai departe revoluția și guvernul legal. Aici la Ploiești, în mijlocul poporului căruia îi dăruise inima lui de patriot, are să-l surprindă pe Negulici evenimentele din septembrie, care au dus la înăbușirea revoluției. Despărțindu-se de mulțimile care-l petreceau cu lacrimi în ochi, Negu-

* Cezar Bolliac: *Poporul Suveran*, 30 August 1848.

lici avea să le îmbărbăteze încă o dată, încurajîndu-se totodată pe sine: „e o clipă de mare durere, dar e destul pentru acum ca revoluția noastră să o cunoască Europa, numai în principiile ei, în tendința ei, în moralitatea și înțelepciunea exemplară a poporului. Voi, poporul, ați ținut buna ordine, căci guvernul nu avea mijloace" *.

* * *

Curierul Romînesc fusese suprimat către sfîrșitul domniei lui Bibescu, rămînînd doar *Vestitorul*, pitarului Carcalechi, să intoneze laude domnitorului pentru mărinimia lui sufletească. O dată cu revoluția, *Vestitorul* începe să se retragă în umbră, Carcalechi fiind cuprins de-o explicabilă pudoare. Ziarul avea să mai apară totuși din cînd în cînd, iar *Popolul Suveran* are să afirme, că după plecarea guvernului provizoriu la Rucăr, singurii oameni care, în scurta înstăpînire a reacțiunii, și-au recăpătat ceva, au fost: „căpitanul Costache, care și-a reluat biciul și Zaharia Carcalechi — pităria!" **

Ziarele noi pe care le adusese revoluția sînt *Pruncul Romîn* al lui Rosetti și *Popolul Suveran* al lui Dimitrie Bolintineanu, care prin august, o dată cu intrarea în redacție a lui Bălcescu și Cezar Bolliac, are să-și înscrie pe frontispiciu, ca subtitlu: „Vox populi, Vox dei". Noua redacție a *Popolului Suveran* fusese constituită acasă la Bălcescu, către sfîrșitul lunii iulie, cînd acesta invitase la „o parolă" pe cîțiva redactori ai ziarului și pe cîțiva membri ai „Frăției", pe care-i socotea adepți ai vederilor sale net progresiste. Lui Bolliac, activitatea gazetărească propriu-zisă nu-i ia prea mult timp. De fapt Bolliac nu publică în *Popolul Suveran* decît două articole. În cel dintîi, apărut la 6 august, Bol-

* Ideile lui Negulici sînt exprimate în scrisoarea pe care o va adresa lui Eliade, la 21 febr. 1851.

** Perpessicius, Mențiuni de istoriografie literară, p. 46, E.S.P.L.A.

liac anunță principiile democratice care trebuie să stea la baza oricărei Adunări Constituante și criteriile după care trebuie aleși deputații. Însuși faptul că autorul articolului menționează că scrie în calitate de „secretar al comisiei de electie" ne arată că Bolliac a ținut să traseze un fel de îndreptar pentru bunii alegători.

Nu același lucru se întîmplă cu articolul „Apărarea Revoluției", scris la 30 august. Acum Bolliac se transformă în acuzator al anumitor oameni și denunță anumite acțiuni care sapă la temelia revoluției, cu atîtea sacrificii obținută.

„Brațele care ar trebui să sprijine revoluția o părăsesc" — scria el. Au și obosit oare acei oameni care zi de zi jur pe Cîmpul Libertății că vor apăra Constituția ? Oare cred ei cu adevărat că libertatea se cîștigă și se menține numai cu muzici, tobe, invocații și proclamații pompoase ?" În cazul acesta, oamenii se înșală : „Libertatea este ca o fămeie frumoasă și mîndră ce nu se dă curtezanilor ei decît numai atunci cînd îi vede făcînd sacrificiuri mari pentru dînsa... Libertății îi trebuie : hotărîre, statornicie, sînge" *. Acei cari nu vor să înțeleagă aceste adevăruri au să regrete amarnic într-o zi, fiindcă așa după cum îi avertizează Bolliac, reîntoarcerea la sclavie este mult mai dureroasă pentru un om după ce a apucat să guste, fie măcar o clipă, din nectarul dulce și auriu al libertății :„Amară ne va fi soarta în sclavia Regulamentului — exclamă scriitorul — după ce am gustat din delicele libertății și eternă va fi mustrarea de cuget a acelora ce ne-au condus pînă aici, dacă ne vor părăsi mai înainte de a cerca și cele din urmă mijloace pentru susținerea suveranității ce ne-au dat". Scriitorul arată apoi oamenilor care trebuie să apere revoluția, ce teribilă dramă se joacă : „E vorba astăzi de viață și de moarte, de viața a două milioane și jumătate de oameni, care viață va învia o nație

* Cezar Bolliac, din „Apărarea revoluției", *Popolul Suveran*, nr. 23, 30 august 1848.

întreagă de opt milioane şi de moartea acestor două milioane şi jumătate, care moarte va omorî această naţie întreagă şi va face Romînia mormîntul poate numelui de romîn" *. Finalul articolului ne aduce speranţa fermă a autorului că pînă la urmă, cei care au jurat să-şi dea sîngele şi să moară pentru revoluţie vor şti să-şi respecte jurămîntul.

Dacă în ce priveşte înţelegerea de care revoluţia se bucură în afară, autorul articolului se înşală scriind cu optimism : „sublimul suzeran ce a luat-o sub marea sa egidă nu va suferi nici o pată pe diadema ce i-a pus solul şi cumnatul său" (aluzie la venirea lui Suleiman Paşa şi la asigurările date) ; mai aproape de adevăr este Bolliac cînd afirmă că pînă la urmă, cei care au jurat să apere revoluţia vor lua armele să lupte, spre a nu-şi lega numele de epitetul de sperjur. În orice caz, mulţimile o vor face.

Deosebit de interesant în articolul lui Bolliac, cu toate că enunţarea ei este înecată în frazeologie, este ideea că reuşita revoluţiei din Muntenia ar putea aduce după sine eliberarea, şi poate chiar unirea celorlalte provincii romîneşti : „două milioane şi jumătate de oameni dînd viaţă la opt milioane".

Ideea unităţii naţionale, chiar dacă nu fusese înscrisă oficial în programul revoluţiei, fusese totuşi agitată în discuţiile din cercul „Frăţiei" şi Bălcescu confirmă faptul cînd scrie că „împrejurările politice nu-i iertară pe revoluţionari a pune de la început în programul lor chestia unităţii naţionale. Ideea unirii era însă strecurată prin cele două ziare bucureştene : *Pruncul Romîn* şi *Popolul Suveran* care îndemnau pe Moldoveni să întreprindă o nouă acţiune de eliberare de sub tirania lui Mihail Sturza şi să se unească cu muntenii.

*

* *

---

* Ibid.

O mare dezamăgire va produce în țară și în cercul celor cîțiva revoluționari atașați de Bălcescu felul în care va acționa „comisia proprietății". Ședințele comisiei, mereu amînate, au început în sfîrșit la 9 august, sub președinția unui boier mare : Alecu Racoviță, avînd ca vicepreședinte pe Ion Ionescu (de la Brad). Cu toate că numărul deputaților din comisie care reprezentau pe proprietari era egal cu acela al reprezentanților clăcașilor, totuși de la început s-a văzut că cei dintîi sînt hotărîți să saboteze lucrările, întîrziind astfel redactarea unui proiect de lege pentru împroprietărirea țăranilor. Boicotarea era atît de evidentă încît Alecu Golescu a ținut să se adreseze prin *Popolul Suveran* „către proprietarii de moșii cei reacționari" și să le arate drumul adevărat pe care ar trebui să pornească : „De voi atîrnă ca revoluția noastră să rămîie nepilduită în istoria națiilor, n-o lăsați să se păteze de sînge de romîn" *. Două zile mai tîrziu, în același ziar, Ionică Tăutu, din partea clăcașilor, acuză pe boieri : „voi orînduielilor celor bune nu vă supuneți, pe noi nu ne apărați... De ce ? Din spatele nostru să purtați, și cu sudoarea noastră să vă hrănim ? Să ne trudim ca să strîngeți voi, mișeii ?" Și Ionică Tăutu termină cu acest avertisment : „Destul ! Pîn-aici ! Răbdarea mai mult nu poate. Ori ne faceți dreptate, ori noi ne-o vom face !" **

În discuțiile comisiei însăși, durerea clăcașilor se face auzită prin cuvîntările popei Neagu, deputatului Buga, ori Ion Ionescu (de la Brad). Cel dintîi are să arate că moșiile n-au fost cumpărate de către boieri decît cu banii „rezultați din munca țăranilor clăcași" și că pe timpul năvălirilor străine, boierii proprietari în loc să apere pămîntul, „fugeau, părăsind totul, căutînd să-și salveze, nu proprietatea de pămînt, ci... proprietatea vieții". La rîndul său, deputatul țăran Buga are să spuie, răspunzînd probabil unui deputat proprietar, care contesta legitimi-

* Al. Golescu în *Popolul Suveran*, 18 aug. 1848.

** *Popolul Suveran*, 20 aug. 1848.

tatea muncii și pretențiile țăranilor: „La această întrebare a dv-stră dacă este sfîntă munca sau nu, la aceasta eu zic că munca omului e sfîntă căci se face prin mîinile omului și sudorile lui și arderea soarelui, și-i neatinsă de nedreptate. E timpul, încheie Buga — să ne dați și nouă o părticică de pămînt, cît pentru hrana noastră și a vitelor noastre, că de atîta vreme de cînd muncim poate să fim și răscumpărat..."

Printr-un decret al Locotenenței domnești, lucrările comisiei au fost suspendate după nouă ședințe, pe motiv că discuțiile degeneraseră și deveniseră „tempestuoase". Ionescu de la Brad era acuzat, că deși fusese numit din partea guvernului, nu știuse să fie neutru, ci plin „de zel dictat de simpatii" în favoarea uneia din părți, adică a țărănimii. Rezervîndu-și dreptul să întocmească ea proiectul de lege pentru emanciparea clăcașilor, Locotenența domnească înțelegea să părtinească în schimb pe proprietari, din acel spirit împăciuitorist și tranzacționist pe care Bălcescu îl va înfiera mai tîrziu cu epitetul de „fals liberalism".

* * *

Cele întîmplate în „comisia proprietății" au avut însă o influență deosebită pentru inspirația lirico-socială a lui Bolliac din epoca exilului. Cu toate că poezia „Clăcașul" este scrisă în 1851, pe cînd poetul se află la Paris, unele versuri ne arată că vorbele rostite de către deputații țăranilor în comisie nu au trecut pe lîngă urechea lui fără să-i fi tulburat sufletul. Desigur, soarta nenorocită a țăranului o cunoscuse Bolliac nemijlocit, pe timpul cît stătuse la Stoenești și la Talpa Ogrăzile, iar, tînăr fiind, cu ocazia deselor călătorii de-a lungul Dunării sau prin satele de munte.

Clăcașul reprezintă însă treapta cea mai de sus în lirica socială a lui Bolliac. Aici, experiența personală a poetului se împletește cu însăși jalea expri-

mată de țărănime prin deputații ei din comisia de împroprietărire. Citind versuri ca acestea :

Fiii noștri l-e puterea,
Ș-aste mîini, comoara lor.
Ei trăiesc în nelucrare ;
Munca-ne de zece ani
Pun p-o haină de purtare
P-un ospăț cu șarlatani.

Gîndul te duce fără să vrei la cuvintele lui Ionică Tăutu : „din spatele nostru *să purtați* și cu sudoarea noastră să *vă hrănim ?*"

După cum răspunsul deputatului țăran Buga dat unui boier : „la aceasta eu zic că munca e sfîntă că se face cu mîinile țăranului", își găsește corespondență în versurile următoare :

De vreți a vă domini :
Este-al brațului pămîntul,
A-l lucra, nu a-l robi.

Concluzia pe care Bolliac o pune prin *Clăcașul* procesului de veacuri dintre boier și țăran ni se pare astăzi profetică, gîndind la cele întîmplate la 1907 :

V-am cerut, de milă, dreptul
Cu tocmeală între frați.
Nu vreți ? Ni-l ținem cu pieptul
Și veniți de ni-l luați !

Concluzia ni se pare însă inspirată poetului de strigătul țăranului deputat Ionică Tăutu : „Destul ! Ori ne faceți dreptate, ori noi ne-o vom face !"...

Misiunea poetului, în concepția lui Bolliac, era după cîte știm : „o reformă totală de conștiință" și să „cultive poporul pentru ca să se poată organiza și cîrmui de sine". Bolliac, după cum vedem este cel dintîi care își reformează conștiința socială, ajungînd de la suspinele și implorările creștinești, de la lamentația pasivă, la îndemnuri de acțiune și luptă. Dar nici poezia lui din trecut nu s-a irosit

zadarnic. Reprezentanții luminați ai țărănimii și-au exprimat gîndurile de la tribuna „comisiei proprietății", în graiul lor pitoresc, dar prin care străbat obida și setea de dreptate a poporului, iar Bolliac are să le treacă și pe acestea prin retorta magică a poeziei. Asistăm astfel la un admirabil proces de asimilare și de restituire...

*
* *

Instaurarea „Locotenenței domnești" din trei membri, așa cum o ceruse Suleiman Pașa, și impunerea punctului său de vedere ca „noile instituții să nu intre în vigoare decît după aprobarea sultanului" reprezentau de fapt renunțarea guvernului romîn la autonomia țării și părăsirea constituției. Protestele lui Bălcescu, Cezar Bolliac și C. A. Rosetti nu au fost luate în seamă. Cel dintîi are să scrie lui A. C. Golescu, mai tîrziu : „Din acest moment, revoluția politică a fost sacrificată și părăsită, tot așa precum fusese mai înainte și revoluția socială" *.

În ziua în care afiptele anunțînd instaurarea locotenenței au apărut pe zidurile capitalei, revoluționarii și-au dat cuvînt de ordine să le rupă, ceea ce a prilejuit o luptă surdă între oamenii lui Eliade, favorabili locotenenței și oamenii din jurul lui Bălcescu. Ceea ce făceau cei dintîi, ziua, se desfăcea noaptea cu concursul adevăraților democrați.

Într-o dimineață, pornind spre biserica Sărindarului, Bolliac găsi pe Aristia, lipind pe ziduri un afipt al locotenenței domnești. Foștii rivali de pe timpul Filarmonicei se împăcaseră între timp.

Văzînd pe Aristia căznindu-se să lipească afiptul, Bolliac îi spuse :

— De ce dracu îl mai lipești, frate Aristia ? Ce e aia revoluție... cu voia sultanului ? Cum vine adicătelea asta ? Că tot ce face țara acum ca să se libereze, trebuie mai întîi aprobat de sultan...

* N. Bălcescu ; „Istoria Romînlei", vol. IV.

Aristia fu destul de încurcat. Era un mare admirator al lui Eliade și socotea că tot ce face marele cărturar e bine făcut. Îi răspunse cu jumătate de gură :

— Ce vrei, frate ? Nu se poate altfel... Știe și Suleiman că e numai de formă.

Bolliac surîse cu oarecare tristețe :

— Mă, voi actorii ar trebui să fiți mai dîrji... Prin vocea voastră vorbește poporul"*.

Au pornit împreună, de vale, pe Podul Mogoșoaiei. Bolliac i-a spus că printre subscriitorii la care făcuse apel ziarul *Pruncul Romîn* ca să ajute băneşte revoluția, se găsea și Costache Caragiale. O aflase Bolliac de la Rosetti, care îi și citise patetica scrisoare a actorului donator : „aflîndu-mă astăzi în mare lipsă de bani trimit *Pruncului Romîn* un inel al meu de diamant și o podoabă de granate a soției mele..."

„Iată, spune emoționat Bolliac, cum răspund patrioții adevărați pentru susținerea revoluției !"

În apropierea de Podul Caliței, cei doi prieteni s-au despărțit, fără să știe unul cum răspunsese celălalt la apelul *Pruncului Romîn*. Aristia trimisese o sumă frumușică de bani, iar Bolliac, după ce se sfătuise îndelung cu Aristizza, hotărîse să vîndă argintăria „de zestre" și banii realizați pe ea să-i dea ziarului.

*

* *

Suleiman Pașa fusese încondeiat la Poartă de către boierii romîni că a tratat cu revoluția în loc s-o înăbușe, iar diplomații țariști de la Constantinopol, vorbind aceeași limbă cu ei, făceau presiuni pe lîngă sultan că este timpul unei intervenții în Țara Romînească. Deputațiunea romînă venită la Constantinopol a fost îndestul de rău primită, iar Suleiman s-a ferit să-i dea chiar cel mai mic sprijin. Pentru a complace boierilor romîni și diploma-

* Camil Petrescu : op. cit.

ţiei ţariste, sultanul trimite pe Fuad Efendi, cu armată, dîndu-i ordin „să isprăvească o dată" cu revoluţia muntenilor. Şefii revoluţionari se trezesc astfel în alternativa tragică, ori de a capitula în faţa turcilor şi a porni pe drumul exilului, ori a ridica încă o dată masele populare şi alături de ele să lupte, cu arma în mînă, pînă la ultima picătură de sînge. Este momentul pentru adevăraţii revoluţionari ca să schimbe atitudinea faţă de turci, aşa după cum îi sfătuieşte Bălcescu: „pînă acum am umblat cu binele; acum e vremea să schimbăm tactul". Iar Bolliac, dîndu-şi seama de faptul că cele trei luni de revoluţie, atît de uşor cîştigată, făcuseră pe oameni să creadă că totul se dobîndeşte şi se păstrează fără osteneli, are să scrie în *Popolul Suveran*:

„Ajunserăm să gustăm din rodul libertăţii fără multă osteneală şi crezurăm ca fatalistul că dacă o vrea Dumnezeu vom fi liberi iar dacă nu, vom rămîne iar în sclavie" *. Ei bine, nu, are să strige Bolliac: „Revoluţia nu poate fi apărată decît cu statornicie şi sînge!"

Apelul lui Bolliac a fost înţeles de popor. Mulţimile de tabaci, de mărginaşi, de calfe de la Zalhana şi de cherestegii de la Obor se porniră din nou, cu arma în mînă, să apere revoluţia, cîntînd pentru ultima dată, pe sunetele Marseillezei, acel cîntec panduresc, opera unui poet anonim:

Auzi buciumul că sună
Tricolorul s-a-nălţat
Cete de panduri s-adună...

Pe Dealul Spirei, în faţa cazărmilor, lupta între popor şi turcii lui Kerem Paşa are să ţie o zi şi o noapte, pînă ce, lipsit de arme, şi încă o dată trădat de Eliade şi de alţi boieri ca el, revoluţia va fi înfrîntă. Însuşi colonelul Locusteanu, atît de înveninat cînd este vorba de „plebe" şi „crai", are să aducă un negîndit omagiu poporului, scriind în

* Articol citat, „Apărarea revoluţiei".

„Amintirile" sale : „Plebea care coprinsese drumul de la Mihai Vodă nu lăsa pe turci să treacă amenințîndu-i că numai peste cadavrele lor au să treacă. Atunci Kerim au dat ordin la două escadroane de călăreți să deschiză drumul, măsurîndu-i cu latul săbiilor" *.

Soarta revoluției se decisese, sus pe Dealul Spirii. Fuad Efendi nu avea acum decît să dicteze, din cortul său de la Cotroceni, arestarea capilor revoluției și numirea unui caimacam, în persoana marelui vornic Constantin Cantacuzino.

* * *

În timp ce Fuad reintă în cort, urmat de caimacam, de mitropolit și de boieri, capii revoluției rămîn afară, înconjurați de soldați turci. „Erau mai bine de o sută patruzeci... Erau cei trei frați Golescu, Ștefan, Radu și Alecu. C. A. Rosetti își făcuse în jurul lui un grup căruia îi ținea un adevărat discurs. Era Bălcescu. Era Bolliac... Printre posturile turcești văzură venind în mare grabă pe Voinescu II, cu fața năduşită, cu o pelerină mare, neagră, aruncată pe umeri. Fu întîmpinat de Cezar Bolliac care îi strigă de departe :

— Fugi omule, că te arestuiește !

Voinescu II trecu printre sentinele spre grup, gîfîind și strigă :

— Am venit să fiu și eu arestuit cu voi. Aci e locul meu !"**.

* * *

Seara tîrziu, pe o ploaie puternică, patruspre-zece oameni sînt urcați în „brașovence" și porniți spre Giurgiu... Exilații sînt Cezar Bolliac, Bălcescu, Ștefan Golescu, Alexandru Golescu (Albu), Const. Rosetti, Grădișteanu, Moșoiu, Voinescu II, Grigore

* Locusteanu : op. cit.

** C. Petrescu : op. cit

Ipătescu, Dimitrie Brătianu, Bolintineanu, Aristia, Zane şi arhimandritul Snagoveanu. Ceilalţi deţinuţi sînt eliberaţi din ordinul lui Fuad Paşa şi trimişi la casele lor „pe care sub nici un cuvînt nu au voie să le părăsească".

* * *

În hurducăitul braşovencei, Bolliac se gîndeşte la revoluţia pe care unii boieri juraseră s-o apere, apoi se lepădaseră de ea ; şi la mulţimile de calfe şi ucenici, înfrăţiţe cu tăranii din Bolintin, din Bragadiru, care îşi dăduseră sîngele pe Dealul Spirei, ca să n-o trădeze.

„Ciocoi guleraţi şi cu inimă spurcată", scuipă cu dispreţ Bolliac, amintindu-şi de Eliade, de Nicolae Golescu şi de toţi „împăciuitoriştii". Şi-au pierdut timpul numai cu amînări, cu făgăduieli şi aşa au izbutit să se desprindă de inima poporului, iar poporul să se uite la ei cu neîncredere şi scîrbă...

Ba c-om face, ba c-om drege
Ba s-avem şi pe boier ;
C-o fi bun de-l vom alege
Pin guvern, pin minister.
Dar ciocoii guleraţi
Au fost, cum am zis, spurcaţi *.

„Mai mult — gîndeşte cu amărăciune Boliac — boierii noştri în loc să lucreze uniţi au făcut fracţii, au legat şi obidit pe opincari în loc să-i ajute să se elibereze, au ştiut să turuie din gură, de la înălţimea balcoanelor, predicînd iertarea creştină faţă de ciocoii guleraţi, şi multe alte parascovenii de soiul acesta. Rezultatul s-a văzut. În timp ce noi îi iertam şi ne împăcam cu ei, ciocoii spurcaţi rînjeau şi îşi ascuţeau cuţitele ca să ne lovească mai bine !"

** Cezar Bolliac : „Ciocoii în revoluţie".

Adunarea populară de pe Cîmpia Filaretului din București, ținută în ziua de 15 Iunie 1848, pentru depunerea jurămîntului pe Constituția Revoluției *(reconstituire)*

Alexandru Ioan Cuza

Mihail Kogălniceanu

Intrarea domnitorului Cuza la deschiderea Camerei, 1854

Bătălia pompierilor cu oştirea otomană la anul 1848, septembrie 13, pe Dealul Spirei

Ploaia bate în coviltirul braşovencei ; caii opintesc din greu pe drumul desfundat ; satele rămîn în urmă, fără să ştii cîte au fost, pentru că nici măcar lumina unui opaiţ nu licăreşte pe undeva... Satele acestea cufundate în beznă, bătute de ploaie şi de harapnicul boierului, aşa au să rămînă şi de azi înainte... „Deşteptarea la viaţă, din litargie, fuse scurtă" — gîndeşte cu milă Bolliac. Dar ţăranii crezuseră în viaţa nouă şi în timp ce ciocoii trădau, ei rămăseseră neclintiţi.

XXV

EXILUL

Iată ceasul de pornire !
Iată ceasul mult amar !
Veselie, fericire
Eu le las pe-al tău hotar...
V. ALECSANDRI

La vremea prînzului deportații au ajuns la Giurgiu. În timp ce locuitorii, care la ferestre, care pe la porți privesc la ei cu compătimire și le fac semne de încurajare, Bolliac se întreabă cîți dintre oamenii aceștia, care îl jelesc astăzi, i-au fost tovarăși de joacă în copilărie ; cîți i-au zîmbit cu încurajare după ce îi cetiseră poeziile în revista locală *Pămînteanul ?*

Aici, la Giurgiu, în casele stolnicului Petrache, scrisese el „Meditațiile" cu inima atinsă de un morb pe care nici el nu-l putuse defini : tot aici, privind la forfota țiganilor și țigăncilor obidite din curtea boierească, concepuse îndrăznețul plan să le deschidă larg porțile și să-i trimită pe drumul libertății. Pentru că dintotdeauna durerea țiganilor și chinul clăcașilor fuseseră în inima și gîndurile lui :

Țiganul și clăcașul
Au fost gîndirea mea.
Stăpînul, arendașul
Și legea lor cea grea
Muza mi-au pus în doliu. *

* Cezar Bolliac, „Se naște sau se face omul" ? Poezia va fi scrisă însă la Constantinopol, în 1850.

Îndreptîndu-se spre port, convoiul de deținuți trecea prin fața casei stolnicului Petrache și lui Bolliac i se pare că o perdea s-a mișcat la fereastră și că un chip de femeie a apărut în cadrul ei. Ridicînd privirea, pe sub ochelarii cu sticle groase, poetul zărește deslușit pe Zinca Peretz, care îi face semn de adio cu o năframă îndoliată.

Inima lui zvîcnește, pentru că gestul i-a amintit de vremea copilăriei, cînd pleca cu stolnicul Petrache la București în căruța de poștă, iar Zinca îi petrecea cu privirea pe amîndoi, fluturînd delicat batista. Atunci, copilul știa încotro merge. Dar încotro pornește astăzi deținutul? Spre care temniță grea de cetate din Bosnia are să-l ducă turcii? Pe ce tărîm inuman, fără vegetație, fără umbră și fără apă, va fi silit să-și ducă viața de acum încolo în așa-zisa rezidență forțată?

Cînd au ajuns în port încă trei deținuți li s-au alăturat: Nicolae Golescu, pictorul Rosenthal și Ion Ionescu (de la Brad), apoi au fost urcați cu toții pe un vas de război turcesc, ancorat în fața Rusciucului. Aici vor sta trei zile pînă ce, împărțiți în două grupe, prizonierii vor fi îmbarcați pe cîte o ghimie și porniți spre Șiștov. Rosenthal nu-i va însoți însă, nu pentru că pictorul nu ar fi dorit-o, ci pentru că, socotit supus austriac, autoritățile intervenieră să i se dea drumul. Rosenthal se zbate; nu vrea să-și părăsească tovarășii, strigă către administratorul județului care venise să-l ia: „Nu plec la București. Eu sînt romîn, nu austriac, și dacă am meritat o pedeapsă ca revoluționar, am meritat-o tot atît cît și ceilalți!". Dar protestele pictorului nu sînt luate în seamă. Turcii l-au smuls din mijlocul surghiuniților, iar pictorul, cu ochii plini de lacrimi, strigă celor părăsiți că n-are să-i uite și are să se țină după ei, pe malul Dunării, așa cum făgăduise să facă și Maria Rosetti.

„Fiecare lacrimă ce pica din ochii lui Rosenthal căzu fierbinte în sînul nostru și va rămîne neștearsă

în suvenirea noastră !" * — are să scrie mai tîrziu Ion Voinescu.

Rosenthal şi Maria Rosetti gonesc pe uscat, în susul Dunării, în urmărirea ghimiilor, de la Rusciuc la Vidin. La fiecare popas, cei doi tovarăşi caută să uşureze viaţa surghiuniţilor, bătînd la uşa paşalelor, rugîndu-se de ei, căutînd să le cîştige bunăvoinţa. Cînd nu reuşeau, se adresau de-a dreptul soldaţilor din escortă şi le dădeau bani ca să-i lase să stea de vorbă cu deţinuţii, ori să le dea cîte ceva de mîncare.

Privindu-şi tovarăşa de drum, pe această tînără Maria Rosetti în straiele ţărăneşti cu care e îmbrăcată, cu trăsăturile chipului exprimînd mîndrie şi demnitate, pictorului Rosenthal i se pare că vede în ea însăşi simbolul „Romîniei" şi îşi făgăduieşte ca într-o bună zi, cînd se vor potoli furtunile, s-o zugrăvească, ţinînd în mîinile-i fine stindardul Revoluţiei.

*

* *

Adversitatea oamenilor, Bolliac ştiuse s-o înfrunte : mai mult, o căutase, aşa cum caută planta apă şi aer ca să poată trăi. Dacă nu ar fi avut curaj, nu s-ar fi ridicat împotriva tiraniei, nu ar fi smîngălit satire pe zidurile arestului de la Agie ; nici n-ar fi scris atîtea poezii împotriva ciocoilor blestemaţi şi a nedreptei lor legiuiri. Dacă ar fi fost cu adevărat fricos şi laş, cum crede Voinescu ori Eliade, atunci ar fi făcut şi el ca alţi boieri ori coconi de boier (nu era tatăl său vitreg mare stolnic ?), s-ar fi ţinut deoparte, dar în schimb ar fi avut stare, poate chiar şi un „minister", ar fi dat, „dracului conştiinţa şi s-ar fi apucat de cîştig". Ar fi plecat şi el la Paris şi s-ar fi întors în ţară tot aşa precum s-a dus. Ar fi venit :

„c-o mantelică, vreo lornietă, vreun lornion",

ar fi învăţat să-şi facă haine :

---

* Ion Voinescu II · „O călătorie pe ghimie".

Dar el nu era cocon de boier. Lui conștiința îi dictase, dimpotrivă, să denunțe înfumurarea boierească și să strige împotriva mizeriei în care sînt ținuți țăranii :

Cum că sunt țăranii noștri asupriți și ne-nvățați
Și că nici că au să fie ocroliți sau apărați.

. . . . . .

C-ar ii adică mijloace și ei viața a-și vedea,
Neamul boieresc să scază, privilegiul a cădea ;
S-avem legi și școli ca lumea, și teatru. și tipar,
Să-nceteze ș-astă boală de paharnic, de pitar *.

Pentru că a procedat așa, poetul se găsește, astăzi, pe ghimia asta infernală, cu ghiulele drept așternut și cerul drept înveliș ; însetat și înfometat, cu barba hîrsută, crescută ca bălăriile, cu trupul plin de bube. Și tocmai lui, Voinescu i-a strigat de pe ghimia din față : „Fricosule ! Ești un fricos !"

Cuvîntul acesta nesăbuit, rostit de gura prietenului, taie în inima lui Bolliac o rană și mai adîncă, făcînd să-i alunge pentru multe nopți somnul.

* * *

În apropierea Orșovei, revoluționarii sînt debarcați de pe ghimii într-un sat romînesc Svinița, de pe teritoriul austriac, ca să cumpere de mîncare. Dar Maria Rosetti și Rosenthal îngrijiseră ca în timp ce escorta turcească bea și mănîncă, prizonierii să se îmbrace cu straie țărănești și să fugă cu căruțele tocmite mai dinainte. Așa au izbutit să ajungă la Semlin, de unde drumurile exilaților au să se despartă. Unii au să plece prin Viena, la Paris.

Bolliac, Golescu-Albu și arhimandritul Snagoveanu vor rămîne cu Bălcescu în Ardeal, ca să lupte alături de revoluționarii unguri și să sfătuiască pe romînii de-aici la o apropiere cu răsculații lui Kossuth. Ceï patru pornesc cu căruțele de la

* Citate din „Epistola la D.K.A.K.".

Semlin la Panciova, iar de aici la Vîşeţ. După o noapte petrecută în casa unui preot, Bălcescu se desparte de tovarăşii săi, plecînd la Bozovici pentru a întîlni pe Eftimie Murgu. Bolliac cu Snagoveanu şi Golescu-Albu tocmesc o căruţă şi se îndreaptă spre Arad, de unde vor merge cu trenul la Sibiu.

Aici, pare că-şi dăduse întîlnire întreaga emigraţie romînească : Tell şi Eliade, secondaţi de Costache Bălcescu, sosiseră de cîteva zile ; tot de puţine zile se aflau la Sibiu Magheru cu soţia şi copiii, Axente Sever şi Grigore Peretz. Decepţionat că nu l-a găsit pe Eftimie Murgu, Bălcescu vine şi el la Sibiu. Dar foştii şefi ai revoluţiei nu vor sta mult împreună. În decembrie, au să se împrăştie din nou.

Pe la mijlocul lui noiembrie 1848, Bolliac se duce la Braşov, unde va rămîne să lupte pentru ideea înfrăţirii romîno-maghiare. Bălcescu părăseşte Sibiul, ducîndu-se la Belgrad.

*
* *

În timp ce la Braşov Bolliac încearcă să găsească fonduri pentru un ziar în care să-şi expună părerile revoluţionare, la Bucureşti, caimacamul Cantacuzino ia dispoziţii drastice, vizînd proprietăţiile şi averile exilaţilor. Ion Ghica fu somat să restituie mia de galbeni pe care guvernul provizoriu i-o trimisese după ce îl numise delegat pe lîngă guvernul turc ; în adăstarea banilor, Cantacuzino hotărăşte să-i poprească veniturile pe doi ani de la moşia Ghergani. Bolliac este ameninţat să piardă şi el veniturile moşiei Glina ; Aristizza trăieşte zile penibile, cu atît mai mult cu cît fraţii ei, Izvorenii, îşi ponegresc cumnatul şi vor s-o despartă de Cezar. La puţine zile de la îmbarcarea pe ghimie, reacţionarii din Bucureşti lansaseră zvonul că Bolliac — pe cînd era vornic al Capitalei — vrusese să arunce în aer palatele boierilor. Se va ve-

dea însă, din însuşi raportul oficial către Departamentul Treburilor din Lăuntru, că nu era vorba decît de „o sumă de puşti ruginite" pe care Bolliac le găsise într-un beci al Mănăstirii Mihai Vodă „şi, fără căderea slujbei, le-a pus într-o pivniţă unde-şi avea cancelaria". Cantacuzino dăduse însă ordinul ca Bolliac şi Bălcescu să fie arestaţi în caz că s-ar strecura în ţară. Aceasta o aflăm dintr-o scrisoare trimisă de Bălcescu lui Ion Ghica : „Am aflat că ciocoii din ţară au dat poruncă, ca eu şi Bolliac, de vom intra între ceilalţi în ţară, să fim arestaţi".

Către sfîrşitul anului 1848, Aristizza are să treacă prin clipe de deznădejde. Oamenii începuseră să şoptească prin saloane că Bolliac murise undeva, în Ardeal, fără să se ştie bine dacă aceasta s-a întîmplat la Sibiu ori la Braşov. Aristizza are să afle trista veste de la Zinca Peretz, care îşi jeluia feciorul ca pe un mort. Zvonul părea să fie cu atît mai întemeiat cu cît el se răspîndise nu numai la Bucureşti, dar şi la Paris, în cercurile emigraţiei. Dovadă scrisoarea din decembrie 1848 trimisă de Alecu Golescu lui Ghica : „Bălcescu mi-a scris din Sibiu şi nu-mi zice nimic de moartea lui Bolliac. Ba zice că a sosit cu dînsul şi vărul meu Alecu ; aşadar moartea lui Bolliac nu este adevărată ".

Aristizza, hotărîtă să afle adevărul, vrea să plece în Ardeal să-şi caute soţul. Pînă să părăsească Bucureştii au să mai treacă însă cîteva luni.

*
* *

La Braşov, Bolliac a găsit o locuinţă şi a putut înfiripi banii necesari pentru un ziar în care să pledeze pentru apropierea dintre romîni şi unguri.

„Atît de mult îmi surîdea această idee — are să scrie mai tîrziu Bolliac — încît pot zice că trăiam întrînsa de dimineaţă pînă seara şi de seara pînă dimineaţă. Îşi poate închipui cineva cîte ra-

ţionamente, cîte combinări vin în mintea omului cînd crede că a dat peste adevăr, că a descoperit piatra filozofală. În ideea aceasta am putut să bag şi pe istoricul Bălcescu şi pe poetul nostru Bolintineanu şi iată-ne cîte trei misionari cu propaganda acestei idei, care pe toată dimineaţa ni se părea mai frumoasă... Erau romîni, mai vîrtos comitetul naţional de la Sibiu, care rîdeau de noi, dară erau alţi romîni care credeau în posibilitatea unui acest lucru" *.

Oamenilor cu care se întîlnea, în restaurante, în cafenele, ori în birourile administraţiei, Bolliac le ţinea acelaşi logos :

„Voi ungurii şi romînii sînteţi cele mai puternice şi cele mai mari popoare în statul austriac ; unite cu sinceritate între voi, veţi putea dicta Austriei ; veţi putea face un stat !"

Oamenii îl ascultau cu politeţă, unii surîdeau cu îngăduinţă, alţii în batjocură ; foarte puţini se lăsau însă convinşi.

Într-o zi însă Bolliac are să-l vadă pe Bem, căruia ideea i se pare „bună şi posibilă". Cu ajutorul acestuia, Bolliac va putea scoate ziarul *Espatriatul :* „ceea ce mi-a făcut vrăjmaşi de moarte pe austriaci care înşelau de secoli pe romîni" ** — are să noteze el.

*
* *

Espatriatul apare la 25 martie 1849 şi primele articole au ca temă „dreptatea şi frăţia", adică lozinca înscrisă de revoluţionarii munteni grupaţi în cercul Frăţiei. În aprilie, ziarul publică articolul „Vin toate naţiile", în care Bolliac îşi arată entu-

* Articolul e scris după moartea lui Bălcescu. Adevărul e că ideea înfrăţirii romîno-maghiare o avusese, cel dintîi, Bălcescu.

** Cezar Bolliac, „Dragostea ungurească", *Trompeta Carpaţilor.* An XI, nr. 1081, 1873.

ziasmul că alături de revoluționarii maghiari se află acum, luptînd cot la cot, și alte națiuni din imperiul habsburgic :

„Armia ungurească devine astăzi o altă Cruciadă în contra barbariei și Ungaria locul unde se luptă monarhia cu democrația. Aci nu mai e vorba de Ungaria și Austria ; aci e vorba de libertate și de tiranie. În această cruciadă vine polonul, romînul, italianul, croatul, dalmatul, toate națiile din pomelnicul acela ce lungește titlurile coroanei austriace : toate națiile adormite sub neagra și palida egidă morfeică a gîrbovului și slăbănogului moștenitor al Cezarilor ; vin toate națiile amorțite de gerul nordului, sîngerînde de cnutul țarului, își dau mîna, se înțeleg în acea limbă de lacrimi și de durere și pornesc în numele Domnului să învingă Satanii sau să moară spre a nu mai suferi în robie" *.

Bălcescu, care fusese între timp la Constantinopole și se întorsese în Transilvania, judecă întîi îndestul de aspru pe Bolliac, după cum reiese dintr-o scrisoare adresată Alexandrinei Mavru, soția lui Ion Ghica. Rău informat de către dușmanii lui Bolliac, istoricul crede că în adevăr directorul *Espatriatului* prelevă o contribuție pentru foaia sa de la toate orașele cucerite de armata lui Bem. Aceasta îl face pe Bălcescu să exclame glumeț : „Bolliac trebuie să fie milionar. Iată-l, în sfîrșit, fericit !" ** Aflînd că Bălcescu este la Debrețin, Bolliac părăsește Brașovul și se duce să-l informeze pe istoric de ceea ce făcuse pînă atunci și să-i arate jurnalul său *Espatriatul.* Bălcescu are să mărturisească peste cîteva zile : „Ce e drept jurnalul lui nu e rău... și după cum îmi spune bagă multe numere în țară". Prima impresie defavorabilă pare deci să se fi șters, întrucît Bălcescu își încheie scrisoarea către Ghica : „i-am zis lui

* Cezar Bolliac, *Espatriatul,* 15 IV 1849.

** N. Bălcescu către d-na Ghica, 25 april-1849. Publicată în scrisori inedite, București, 1913.

Bolliac să se pună în corespondență cu tine, adică prin București cu Paleologu și i-am dat cifra noastră. Caută și tu să-i scrii că-ți va fi de folos. Ia-l cu binele, căci aici l-am făcut de a înjurat pe Eliade și a zis că e de părerea noastră pentru Negri". (Bălcescu se referă aici la necesitatea unui guvern în exil, al cărui președinte să fie Costache Negri).

Mai tîrziu, cînd Bălcescu se va găsi la Pesta, Bolliac îi va aduce cîteva numere din *Espatriatul,* ca să fie expediate lui Ghica la Constantinopole. Erau desigur exemplarele ultimului număr, întrucît la 10 iunie 1849 *Espatriatul* își încetase apariția.

Bietul Bolliac ! Nici nu apucase să se vadă — așa cum scrisese Bălcescu în glumă — „milionar și fericit !"

* * *

Între timp, Aristizza sosise la Brașov. Izbutise să înșele vigilența autorităților valahe și luase drumul Ardealului, înnebunită de gîndul că Bolliac s-a prăpădit. Se oprise întîi la Sibiu, de unde fusese îndrumată la Brașov și în sfîrșit, după o călătorie plină de peripeții printr-o țară în plină revoluție, Aristizza se afla din nou lîngă soțul său. Femeia aducea vești din țară și povestirile ei umpleau de amărăciune sufletul lui Bolliac.

„Boierimea mare — se tînguia Aristizza — revenise la splendoarea dintîi : bicele, țipetele, vaietele, jafurile erau partea poporului, pe cînd protipendada o ținea în orgii și muzici. Căutînd să se răzbune împotriva acelor revoluționari care vroiseră să facă o patrie liberă, boierimea mare dăduse ordin să le fie călcate casele, să se ridice armele ce s-ar găsi, și să se ardă toate cărțile..." Bolliac, întunecat la chip, asculta vorbele nesecate ale Aristizzei. Din cînd în cînd o întrerupea :

„Copii bătrîni, care-și închipuie că viața națiunii este ascunsă în țevi de pușcă !" Ori : „Își închipuie oare boierii că Regulamentul Organic mai

poate învia din cenușă ca o pasăre Fenice *, oarecare ?"

Aristizza se oprea din vorbă și înălța privirile mirate spre el... Bolliac, surprins de tăcerea din jurul său, zîmbea : „Continuă, te rog !" și Aristizza relua șirul vorbelor :

„Țiganul e din nou în robie ; țăranul s-a întors la servagiul său și încă cu o doză și mai mare de nedreptate ; din clăcaș c-un drept pe pămîntul său a devenit chiriaș cu dreptul de a sta în aer. Meseriașul și negustorul s-au întors la umilința lor de mai înainte ; supliciul secular, biciul și jaful, stăpînește iar pe țară".

O tăcere grea se așterne în odaie. Întregindu-și gîndirea dintîi, Bolliac șoptește într-un tîrziu :

„Copii bătrîni ! Socot că Regulamentul e o Fenice care învie și-i poate crește penele din nou ? Vedenie amăgitoare ! Fenicele este o fabulă și tiranii care cred în ea sînt niște copii bătrîni ! Ce moare nu mai înviază ; ce arde rămîne ars. Regulamentul Organic și Arhontologia lor au murit ; s-au ars de națiune pe dealul Mitropoliei și cenușa lor s-a spulberat în vînt !" **

* * *

Fără ziar, fără bani, (așa cum va fi mai toată vremea exilului) Bolliac își strămută pentru un timp activitatea pe tărîmul politicii. Părăsește Brașovul și secondînd, cu abnegație, pe Bălcescu, îl urmează în deplasările lui la Szeghedin, la Pesta, facilitîndu-i întîlniri cu Szemere, cu Bem și cu Kossuth. În cîteva rînduri intercalate de Bolliac într-o scrisoare a lui Bălcescu adresată lui Ghica,

---

* Fenice — Fenix.

** Povestirea Aristizzei și intervențiile lui Bolliac sînt luate din articolul acestuia : „Acțiunea romînă și reacțiunea boerimii antinațională", (vezi Cezar Bolliac, Opere, vol. II. E.S.P.L.A. 1955).

cel dintîi scrie : „Cred că mi-ai văzut jurnalul. M-am strecurat prin toate și n-am părăsit granița, lucrînd cînd pe ascuns, cînd pe față. Am dobîndit confiența multor oameni trebuincioși și de cînd m-am întîlnit cu Bălcescu la Debrețin, unde venisem în același scop, lucrăm împreună".

Scrisorile lui Bălcescu sînt de asemenea dovezi incontestabile ale colaborării strînse dintre cei doi : „Am zis lui Bolliac să meargă la Kossuth. L-am dăscălit ce să zică. Kossuth l-a primit bine și i-a făgăduit că va împlini toate. Seara am fost la Bathiany și ne-am învoit în toate condițiile, afară de articolul 10"... Sau : „Azi am fost la Kossuth cu Bolliac. I-am dus aceste condiții, care le-a primit, cum și tratatul pentru *legioană*, care de asemenea a fost primit cu condiția de a face un batalion deocamdată".

Dar Bolliac nutrește pare-se visuri mult mai ambițioase : O întreagă armată romînească, pusă sub comanda lui Bem, care să intre în Muntenia și s-o elibereze. Pentru aceasta e nevoie de bani și trebuie cumpărați chiar unii demnitari turci, cum ar fi de pildă Omer Pașa, pentru ca aceștia să închidă ochii în ziua cînd trupele revoluționare ar întra în Țara Romînească. Planul „cumpărării" demnitarilor turci, trebuie să-l fi împărtășit Bolliac lui Kossuth și atunci va fi încolțit în capul acestuia din urmă ideea de a da luptătorului romîn din „tezaurul unguresc" cele cîteva juvaeruri bătute în diamante. Bolliac s-a ferit desigur să-i mărturisească lui Kossuth, că vroia să-l cîștige totodată și pe Bem de partea romînilor, făgăduindu-i o situație mai bună decît aceea pe care i-o făcuseră ungurii. Proiectul acesta din urmă ne este dezvăluit însă de Bălcescu într-o scrisoare către Ghica : „Bolliac cum ți-am spus e bine cu Bem și i-a zis într-o zi că noi îi putem face o carieră mai strălucită decît i-au făcut-o ungurii. Bolliac îmi asigură că nu i-a părut rău de această izbire à bout portant. Se vede că aceasta o dorește și Bem".

Bolliac nutrea o mare admirație pentru Bem; atît pentru capacitatea sa militară cît și pentru încrederea și entuziasmul pe care acest general ceh știa să le insufle ostașilor săi. Cînd are să scrie la Szeghedin — în iulie 1849 — poezia „Romînia solidară", Bolliac are să utilizeze refrenul care era atunci pe buzele tuturor soldaților revoluționari din Ardeal:

Să bem, să bem, să bem
Cu noi e bătrînul Bem!

După cum vedem, Bolliac se agită, forțează ușile, se tocmește pentru formarea legiunii romîne, se plînge lui Kossuth împotriva funcționarilor maghiari care nedreptățesc pe romîni și cuvîntul său e ascultat, are greutate.

„Kossuth — scrie Bălcescu lui Ghica — a destituit pe guvernatorul Transilvaniei căci s-a purtat rău cu romînii, după cum i-a arătat Bolliac".

Să ne mirăm, că după atîtea eforturi și după atîtea realizări, Bolliac ține să i se recunoască meritele și să ceară lui Bălcescu o împuternicire din partea revoluționarilor?

„Dar gloria a cui să fie? zice Bolliac. Eu întîi am avut ideea. Eu acum m-am dus iarăși la Kossuth pentru aceasta. Ca să scap de dînsul i-am făgăduit să-i dau un răvaș la mînă că e glorios și l-am iscălit în tratatul legioanei dîndu-i titlul de „delégué special de l'émigration de la Transilvanie". Voi trimite pe Bolliac pe lîngă Bem ca să-l dăscălească: îi voi da plenipotență ca să și încheie ceva" — termină Bălcescu scrisoarea către Ion Ghica.

Pentru a înțelege mai bine corespondența dintre Bălcescu și Ion Ghica, cu desele ei referiri la Bolliac, ori la oamenii revoluției maghiare, trebuie să știm că în toamna lui 1848, cînd Bolliac se stabilise în Ardeal, avusese loc la Blaj, cea de a treia adunare convocată de „Comitetul națiunii romîne". Aici țăranii veniseră cu hotărîrea să pornească de îndată împotriva „domnilor de pămînt" și împo-

triva tuturor acelora care susţineau pe nemeşii maghiari. Adunarea respinsese uniunea Transilvaniei cu Ungaria ; cerea o dietă compusă din deputaţi romîni, germani şi maghiari, aleşi proporţional cu „sufletele" fiecărei naţiuni ; cerea însă să stea de-a dreptul „sub majestatea sa împăratul". Ori, încrederea că de la „împărat" le vor veni anumite drepturi politice şi sociale era o mare eroare a oamenilor politici ardeleni. Bolliac în *Espatriatul* şi Bălcescu în corespondenţa sa subliniază faptul că de la împărăţia austriacă nu se putea obţine nimic ; că singura cale de urmat pentru romînii din Transilvania era să se alăture revoluţionarilor maghiari, conduşi de Kossuth şi de Petőfi ; să lupte cu arma în mînă, cot la cot cu armatele lui Bem.

Bolliac scria explicit în *Espatriatul :*

„De la împăraţi nu se poate obţine nimic, fiindcă împărăţiile au interese comune, dar contrare intereselor poporului. Dinastiile îşi dau mîna din toate părţile spre a-şi propti tronurile ce se surpă şi toată speranţa ce le-a mai rămas este neînţelegerea şi învrăjbirea popoarelor între ele" *.

Nemeşii maghiari nu se dădeau înapoi de la cele mai odioase uneltiri, instigînd la crime şi răzbunîndu-se astfel pe iobagii romîni care le devastaseră curţile domneşti ; ceea ce făcea pe unii romîni să confunde acţiunile nemeşilor cu aceea a poporului maghiar. Pentru spulberarea acestei confuzii au să lupte Bolliac şi Bălcescu. Amîndoi vor fi acuzaţi că sînt agenţii ungurilor şi că vor să le vîndă Ţara Romînească.

„Spune-i lui Bolliac — are să scrie Bălcescu lui Ion Ghica la 22 oct. 1849 — că locotenenţii ** îl acuză că a vîndut şi el o bucată de ţară ungurilor". Acuzaţia va stărui peste ani, pentru că, în 1873, răstălmăcind un articol al lui Bolliac din *Trompeta Carpaţilor* asupra prieteniei romîno-maghiare, ziarele *Viitorul* şi *Telegraful* au să-l denunţe pe publi-

* *Espatriatul*, 25 martie 1849.

** Adică Eliade, Tell, Golescu.

cist drept un vechi agent al ungurilor. De fapt, articolul din 1873 va merge pe linia pe care publicistul şi-o trasează acum, în anul 1849 : „Cînd văd inamicia crescînd şi apostrofările ce se aruncă prin organele de publicitate între romîni şi unguri ; cînd văd crescînd orgoliul ungurilor şi setea cu care voesc ei să facă celorlalţi ceea ce le face lor Austria, mă mîhnesc foarte, fără să pierd însă speranţa că o dată ungurii n-or să se mai înşele la numărătoare şi au să vază că cu libertăţile constituţionale este cu neputinţă dominaţiunea unui popor asupra altuia în acelaşi stat" *.

Bolliac ştie însă că nu poporul maghiar, ci nemeşii erau aceia care asmuţeau pe ziarişti, dădeau dovadă de orgoliu, şi împilau poporul romîn.

*

* *

Revoluţia din Transilvania avea să fie înăbuşită, către sfîrşitul verii lui 1849. Nemeşii unguri, refugiaţi la Viena, se pun la adăpostul împăratului, iar acesta cere ajutorul ţarului. Dinastiile, aşa după cum bine scrisese Bolliac în *Espatriatul,* îşi dădeau mîna, ca să-şi salveze tronurile ameninţate. Armatele revoluţionare ale lui Görgey sînt împresurate şi înfrînte la Şiria ; Bem este şi el învins lîngă Sighişoara. Bălcescu pleacă la Orşova, cam la mijlocul lui August, cu sufletul îndurerat că revoluţia e în agonie. Aici, la Orşova, întîlneşte pe Bolliac, care se gîndeşte şi el să părăsească Transilvania. Bolliac poartă asupra lui o întreagă corespondenţă pe care a primit-o de la Ion Ghica pentru Bălcescu.

De la Orşova, Bolliac şi Bălcescu pornesc la Caransebeş, unde drumurile lor se vor despărţi pentru totdeauna. Bălcescu, sperînd că Bem îşi va lua revanşa, pleacă în căutarea lui. „Nu era nici imprudenţă, nici uşurinţă, ci numai stăruinţă în a

* Cezar Bolliac, „Dragoste ungurească", *Trompeta Carpaţilor,* 26 august 1873.

îndeplini hotărîrea de a ajunge în sfîrşit pe Bem" * — scrie Bălcescu. Amenințat să fie arestat, obosit de drum, Bălcescu izbutește să treacă de la Caransebeş, peste munți, la Deva, şi are să afle în satul Lingina că în ajun „oastea lui Bem s-a desfăcut şi că el a pornit peste munți la Orşova". Deci drumul fusese inutil: „Nu-ți poci descrie ce am suferit atunci văzînd toate iluziile mele pierdute pentru totdeauna!" — se plînge Bălcescu lui Ion Ghica.

În timpul acesta, Bolliac se întorsese la Orşova, căutînd şi el pe Bem, se ceartă cu Szemere, apoi descurajat că Bem nu mai vine, se duce la Cladova, trece Dunărea şi porneşte prin Serbia, la mănăstirea Romelia, unde are să facă un popas de cîteva zile.

Gîndul lui Bolliac este ca de aici să plece la Constantinopole, să se pună în legătură cu Ion Ghica. Abia aici, pe malurile Bosforului, are să afle Bolliac de cîte primejdii scăpase despărțindu-se la timp de Bălcescu şi refuzînd să-l urmeze pe drumurile Haţegului. „Spune-i lui bietul Bolliac — scria Bălcescu lui Ghica — că a avut noroc că n-a rămas cu mine, că se prăpădia". Tot la Constantinopole are să primească Bolliac veşti despre Aristizza, pe care o lăsase în Ardeal, într-o ţară în plină frămîntare. Aristizza se dusese mai întîi la Cluj şi de-acolo, pe drumuri ocolite, izbutise să se întoarcă la Bucureşti.

* N. Bălcescu, „Scrisori către Ion Ghica".

XXVI

DIAMANTE ŞI MIZERIE

Pestriţ, gălăgios şi viu colorat — iată cum i s-a înfăţişat lui Bolliac Constantinopolul, în care atîţia voievozi romîni îşi lăsaseră viaţa şi în ale cărui închisori multe domniţe romîne îşi pierduseră vederea, de prea multe lacrimi. Lîngă cîmpuri nesfîrşite de ruine şi de bălării se înălţau palate scînteietoare, în marmură albă şi roză ; pe apele de peruzea lunecau caice vopsite în culori de pastel ; iar seara, pe cerul ce se colora treptat în trandafiriu şi violet, se profila silueta tristă a cipreşilor din cimitirul de la Eyub.

Cîteva zile, Bolliac a rătăcit prin oraşul acesta, privind mulţimea pestriţă care trecea, din zori pînă seara, pe podul Galatei, ca să se înfunde în vreo uliţă noroioasă şi întortocheată a vechiului Stambul, ori în umbra solemnă şi mută a vreunei moschei cu minarete înălţate spre cer ca nişte săbii ale Profetului.

Da, ar fi fost plăcut să stai cîtva timp în acest „Deri Seadet", în această „Poartă a fericirii", mai ales după lunile pline de lipsuri şi mult zbucium petrecute în Transilvania. Dar soarta se înverşuna împotriva lui Bolliac, refuzîndu-i o haltă liniştită în oraşul sultanilor.

Episodul transilvănean, pe care el îl socotea închis, are să revie în actualitate din cauza diaman-

telor ungureşti, şi greutatea celor cîteva carate are să apese asupra lui Bolliac mai greu decît lanţurile la picioarele ocnaşului. Bolliac are să sufere, pînă la sfîrşitul vieţii, pentru că dînd ascultare lui Kossuth, luase „nouă nasturi şi doi pinteni de diamant", confiscaţi de la contele Zichy, urmînd ca „să cumpere" cu ei bunăvoinţa lui Omer Paşa, în cazul în care trupele lui Bem ar fi intrat în ţara romînească.

Înscrisul de primirea diamantelor pe care Bolliac îl dăduse la „Tezaurul unguresc" căzuse, după înăbuşirea revoluţiei maghiare, în mîinile grofilor, care încearcă să se servească de el la Constantinopol, împotriva lui Omer Paşa, şi, natural, împotriva semnatarului. Bolliac, întrebat de Ghica, se apără: el a dat majoritatea sculelor preţioase înapoi lui Kossuth, iar restul le-a încredinţat lui Zaman ca să le dea „acolo unde fusese poruncit" (adică lui Omer Paşa).

„Scandalul" diamantelor pare să fi izbucnit la o lună după sosirea lui Bolliac la Constantinopol. Acesta venise în Turcia la 12 septembrie 1849, luase contact cu Ion Ghica şi voia să activeze alături de el. La 14 noiembrie, Ghica chiar scrie lui Bălcescu: „Bolliac ar fi putut să ne fie de folos căci este activ şi are cap, dar din nenorocire se află într-o poziţie foarte urîtă". Ghica povesteşte mai departe acuzaţiile pe care le aduc ungurii lui Bolliac, precum şi zvonurile că acesta ar fi fost chiar arestuit în Transilvania, dar ar fi fugit din arest lăsîndu-şi pînă şi mantaua şi a trecut în Turcia. Ghica încheie: „Eu nu-l crez pe Bolliac în stare de a face asemenea faptă. Eu privesc demarşele şi chiar indiscreţia ungurilor ca o imprudenţă, mai ales că fără nici o rezervă numesc pe Paşa căruia ploconu era destinat".

Între timp Bolliac plecase de la Constantinopol la Brussa, unde se găseau exilaţii romîni. Nu va sta aici însă decît o săptămînă, două, pentru că oraşul îl dezgustă, iar neînţelegerile dintre foştii fruntaşi ai revoluţiei îl revoltă.

La plecarea din Constantinopol Bolliac scrisese însă Aristizzei, rugînd-o să vie în Turcia, cît mai în grabă. Scrisoarea aceasta a fost interceptată la București de către Duhamel, consulul țarist, după cum afirmă Ghica : „această scrisoare, după ce s-a citit de d. Duhamel s-a pecetluit la loc și s-a dat lui m-me Bolliac". Consulul Duhamel pretindea că Bolliac o asigura pe Aristizza „că are destule parale ca să șeadă la Constantinopol ori ca să călătorească". Afirmație calomnioasă : tot timpul exilului, Bolliac se va zbate în lipsuri materiale ; scrisorile lui către Rosetti, și „notele intime" ale acestuia din urmă sînt o dovadă grăitoare. De altfel o mărturie asupra stării materiale a lui Bolliac la plecarea din Transilvania o găsim și în scrisoarea trimisă de Bălcescu lui Ghica : „Despre bani, Bolliac avea 200 galbeni dați de Kossuth, atîta numai, pe care mi i-a arătat. Cînd am găsit pe Bolliac la Orșova era încă plin de iluzii și gîndea că toate or merge bine și într-această poziție" (adică cu bani puțini). Apoi apărîndu-l pe Bolliac de acuzațiile grofilor maghiari, Bălcescu adaugă : „Oricît de stricat om să fi fost, nu ar fi putut să compromită el poziția lui în Ungaria și să se lapede de tot efectul ce aștepta din înțelegerea cu... X. Pașa, idee pentru care se nevoise atît de mult și care plătea în ochii lui mai mult decît acele diamante".

*
* *

Pitită între livezi nesfîrșite de duzi și boschete de chiparoși, Brussa apare călătorului venit dinspre mare ca o cetate surîzătoare și primitoare. Dar odată debarcat pe țărm imaginea se șterge și călătorul descoperă o aglomerație mizerabilă de case de lemn, dughene minuscule și sordide ; ulițe întortocheate pe care murdăriile lăsate de oameni și animale se usucă în arșița soarelui și se prefac într-o pulbere deasă și rău mirositoare. Orășelul

vuieşte toată ziua de forfota caravanelor venite de pe podişul sălbatic şi sterp al Anatoliei ; de strigătele credincioşilor grăbiţi să ia drumul spre Mecca, cetatea sfîntă, de zgomotele calfelor şi ucenicilor care bat arama prefăcînd-o în tipsii, ibrice şi lighene, de melodia îngînată a muezinilor care cheamă pe credincioşi la rugăciune.

Exilaţii romîni cărora li s-a fixat domiciliul la Brussa se împacă greu cu viaţa de-aici. Negulici se simte din ce în ce mai rău ; Marin Serghiescu suspină toată ziua după Muntenia lui scumpă, iar oamenii spun că odată, la o masă pe care o dăduse Grigore Sturdza, auzind un taraf de lăutari cîntînd povestea lui „Toma Alimoş", moş Marin ar fi izbucnit în hohote de plîns.

Numai Bolintineanu pare să se împace cu „culoarea orientală" a oraşului. Prefăcîndu-se că nu vede sărăcia şi murdăria, poetul ne descrie Brussa :

Cu-ale sale minarete
Ce se-nalţă strălucind
Brussa pare, predomnind
Dealuri verzi cu verzi vîlcele
'Cınse-n rîuri de argint...

Poetul se zbate însă şi el în lipsuri ; scrie lui Zanne despre nevoile sale, dar căutînd să pară zeflemist îl întreabă totodată dacă n-are cumva să-i dea... şi o nevastă !

Cînd a venit Bolliac la Brussa ca să-şi vază prietenii, aceştia se mai aflau încă, deşi se scurseseră cîteva luni de atunci, sub impresia morţii lui Grigore Romallo. Luptătorul moldovean, lovit greu în piept de puştile dorobanţilor lui Mihail Sturdza, se îmbolnăvise de plămîni, scuipa sînge, iar în mai fusese transportat de la Brussa la Constantinopol, la spitalul Lazaristelor, unde îşi găsise sfîrşitul. Exilaţii romîni l-au înmormîntat, jelindu-l, la cimitirul Balikly, iar Vasile Alecsandri,

cel mai apropiat prieten al defunctului, își muiase peniţa în lacrimi ca să-i scrie la mormînt :

Încă o rază care se stinge
Din cerul nostru întunecat !
Inima noastră amar te plînge
O dulce frate înstrăinat... *

Ca pretutindeni, şi la Brussa, Bolliac e în continuă activitate. E văzut cînd la Marin Serghiescu, cînd la cumnatul Pleşoianu, cînd la Cristofi, Negulici, ori la Bolintineanu. Acesta din urmă mărturiseşte lui Bolliac că ar vrea să se întoarcă în ţară, profitînd de faptul că Alecsandri pleacă în Moldova. Cristofi îi împărtăşeşte „planul unei noi revoluţii" făcut de el şi de Magheru, chiar cu consimţămîntul consulului englez la Constantinopol. Le trebuie numai un „preşedinte" al comitetului revoluţionar, care să fie însă în legături bune cu turcii. Bolliac — care se socoteşte în prietenie cu Ghica — ia asupra sa misiunea de a-l convinge pe acesta.

Două înştiinţări venite aproape una după alta din partea lui Ghica fac pe Bolliac să-şi scurteze şederea la Brussa. Turcii s-au sesizat de plîngerile ungurilor în chestia diamantelor şi au hotărît să ia măsuri. Ghica îl invită pe Bolliac să vie la Constantinopol ca să se disculpe în faţa autorităţilor, hotărîte, altfel, să-l aresteze. Bolliac, pentru a nu se expune unor măsuri represive, dă curs invitaţiilor repetate ale lui Ghica şi părăseşte Brussa, întorcîndu-se la Constantinopol. Cu toate acestea arestarea nu poate fi evitată.

*
* *

Pe vremuri, Eliade spusese : „oricine vede pe Bolliac simte pentru el dragoste ori ură ; niciodată

* V. Alecsandri, „La mormîntul lui Gr. Romallo", Constatinopol, 31 mai 1849.

însă indiferență". Mai just ar fi să spunem că prima impresie pe care o făcea Bolliac oamenilor trebuie să fi fost defavorabilă și că pe măsură ce izbuteau să-l cunoască și să-l judece îndeaproape, după faptele lui, impresia se schimba ; neîncrederea, rezerva sau ura făceau loc prieteniei și încrederii totale. Așa se întîmplase cu Bălcescu, așa are să se întîmple și cu Ion Ghica.

În iunie 1849, Bălcescu, din Pesta, avertizase pe Ghica : „De la Transilvania nu mai știu nimic ; tu poți afla aceasta mai bine de la Bolliac, cu care să te pui în corespondență... Știu că nu-l faci haz..., dar cred că oamenii politici nu trebuie să aibă patimi..." Pe măsură ce Bălcescu cunoscuse mai de aproape pe Bolliac, părerile lui se schimbă, iar în noiembrie 1849, pe cînd se află la Paris, Bălcescu se ceartă cu Szemere pentru Bolliac, luîndu-i apărarea cu mare dîrzenie : „Spune-i lui Bolliac că am avut aici la Teleky o ceartă pentru dînsul cu Szemere, care pretindea că el n-a dat acei nasturi de diamant lui Omer Pașa. I-am spus curat în ochi că e o minciună". De altfel nu va exista scrisoare de-a lui Bălcescu către Ghica în care să nu întrebe de Bolliac și să nu ceară ca acesta să-i scrie. Convingerea lui Bălcescu în chestia diamantelor este de mult făcută : „convincția mea morală este că ungurii sînt mișei" *. Ca și Bălcescu, Ion Ghica are să treacă de la impresiile defavorabile, la sentimente de amiciție și să recunoască după cum am văzut capacitățile evidente ale lui Bolliac.

Chiar dacă, în afacerea diamantelor, Ion Ghica avusese oarecari rezerve la început, cu vremea ajunge și el la concluzia lui Bălcescu, că este o simplă înscenare a grofilor unguri. Părerea este întărită și de faptul că un apropiat de-al lui Bem sosind la Constantinopol i-a dat lui Ghica o nouă versiune : „Bem crede că Bolliac a trimis diaman-

* Bălcescu se referă, natural, la cei cîțiva grofi unguri care îl acuzau pe Bolliac.

turile la adresa lor, dar că acesta le-a schimbat cu altele de o valoare mai mică". Versiunea lui Bem îl face pe Ghica să exclame: „Acum dracu să scie de unde găsi Bolliac alte diamanturi ca să le schimbe!"

Nu se poate închide însă acest episod tragic fără a releva puterea morală a lui Bolliac, care preferă să fie arestat, acuzat și insultat decît să denunțe pe Omer Pașa. Ori, turcii vor să stoarcă neapărat de la Bolliac o mărturisire care să compromită pe Omer Pașa în ochii sultanului. Iată o parte din interogatoriul ce i s-a luat lui Bolliac la Serascherat:

— Ce obiecte ai trimis lui Omer Pașa?

Bolliac: scrisori și gazeta mea *Espatriatul.*

— Obiecte de preț i-ai trimis?

Bolliac: Nu i-am trimis nimic.

Anchetatorul arată lui Bolliac o scrisoare a lui Bem către Omer Pașa, în care cel dintîi anunță că îi trimite prin Bolliac un „prezent" de mare valoare... Și anchetatorul întreabă:

— Ce zici, acum?

Bolliac: Nu am primit de la Bem decît o scrisoare pentru Omer Pașa, dar n-am putut să i-o trimit fiindcă mi s-a pierdut la Caransebeș împreună cu toate ce aveam.

Văzînd că nu poate scoate de la el nici o mărturisire compromițătoare pentru Omer Pașa, anchetatorul dă ordin ca Bolliac să fie arestat. Mai tîrziu Bolliac are să fie însă eliberat, întrucît Ion Ghica dă chezășie pentru el că nu va pleca din Constantinopol.

Încă sub impresia zilelor groaznice petrecute în închisoare și emoționat la vestea eliberării, Bolliac se desparte de Ghica, uitînd să-i adreseze un cuvînt de mulțumire. Ajuns acasă, Aristizza (care între timp sosise la Constantinopol) își sfătuiește soțul să repare greșala și acesta se execută, scriind lui Ghica: „Domnul meu... Eram prea umilit și n-am putut astăzi să-ți mărturisesc prin grai toată recunoștința mea. Nevasta mea mă silește

să-ți scriu și eu sînt încă în vîrtejul arestului de unde m-ai scos. Primește dar mărturisirea recunoștinței noastre... etc." *

În sfîrșit, la 15 martie 1850 totul se aranjează... Ion Ghica scrie lui Bălcescu : „Îți vestesc cu mulțumire că istoria cu Bolliac a luat sfîrșit : a ieșit de sub prepus ; alaltăieri i s-a dat pașaportul și slobozenia a merge unde va voi sau a ședea în Țarigrad". Dar Bolliac înțelege să scoată de sub orice bănuială și pe Omer Pașa, pe care grofii țineau cu orice preț să-l discrediteze în ochii sultanului. În scrisoarea din 7 mai 1850 pe care o adresează ministrului de externe turc și pe care o dă lui Ghica s-o traducă în frațuzește Bolliac scrie : „după răsturnarea lui (a guvernului revoluționar maghiar) calomnia care se pune totdeauna peste tot ce cade, a trebuit să-mi dea și mie lovitura ei, și din nenorocire în fabula ce a creat a amestecat și numele unui dignitar al Înaltei Porți".

În ceea ce îl privește, el e hotărît să plece de la Constantinopol la Paris „pentru că suferințele morale ce am avut în acest curs de zece luni mi-au atacat sănătatea atît mie cît și nevestei mele".

*
* *

În așteptarea răspunsului, Bolliac are să ție însă contactul cu Magheru, cu Tell și cu Pleșoianu, căutînd să organizeze o nouă mișcare revoluționară. Bolliac crede că a sosit momentul să-i destăinuiască lui Ghica cele discutate la Brussa și să-i ceară să accepte șefia mișcării. El insistă pe lîngă Ghica, se duce de cîteva ori la reședința acestuia de la Bogadjikeuy ; îi șoptește că Cristofi s-a pus de acord, în secret, cu Caning, ambasadorul englez în Turcia ; că Eliade și Tell au complici chiar printre turci, dar Ghica nu se lasă convins și refuză să ia legătura cu grupul revoluțio-

* Publicată de Ion Ghica în „Amintiri de pribegie", Ed. Socec, 1889.

nar. Atunci Bolliac nu mai insistă ; bate în retragere, rărește vizitele la Ghica.

E adevărat că între timp capătă o insolație și e nevoit să cheme doctorul „care i-a luat cîteva oca de sînge din vine". Ghica se duce să-l vadă. Bolliac se tînguie că era să moară peste noapte. Aristizza plînge. Ghica se retrage, dar scrie mai tîrziu lui Bălcescu : „îți mărturisesc păcatul că nu l-am găsit așa de schimbat precum sînt oamenii care au sărit groapa !"

A doua zi, simțindu-se mai bine, Bolliac se duce la Pera, unde aerul este mai plăcut, și se poate însănătoși mai repede. Întîlnindu-se cu Ion Ghica în fața hotelului Iosefini, Bolliac îi mărturisește că vrea să plece să-l întîlnească pe Tell în chestia mișcării revoluționare întrucît Pleșoianu nu avea plenipotență de a trata. Ghica îl sfătuiește să nu se amestece, apoi se desparte de el „cam rece".

Peste două nopți, Bolliac are să părăsească clandestin Turcia, îmbarcîndu-se pe un vas grecesc și fuge la Atena ca să-l găsească pe Tell. Banii de drum i-a împrumutat se pare de la un alt refugiat romîn, mai avut, Dossiadi. Aceasta e soarta lui Bolliac : să ceară, ici, colo ; să încropească bani de mîncare, ori de călătorie. Nae Alexandrescu are să declare că pentru cei cinci mii de lei, banii cu care Aristizza venise de la București la Constantinopol, Bolliac fusese nevoit să dea un amanet „cu soroc".

Veșnica lipsă de bani îl face pe Bolliac să întrerupă pînă și corespondența cu Bălcescu, prietenul atît de drag și săritor. Aceasta o aflăm chiar din scrisorile lui Bălcescu către Ghica : „Fă bine și ocărăște pe Bolliac că nu mi-a răspuns la scrisoarea ce i-am scris pentru frate-său. Nu-i mai scriu de vreme ce nu-mi răspunde. Am intrat în platcă cu 250 franci căci am trebuit să iau datoria lui pe seama mea (e vorba de Grigore Peretz) și să dau poliță ca să nu-l închiză. Dacă pînă în

10 zile nu vom primi banii de la Bolliac apoi mă închide pe mine. Russet încă a plătit o sumă şi mai mare. Chiar dacă n-avea bani Bolliac, putea să ne scrie ca să ştim ce facem şi să nu ne lăsăm în nădejdea lui".

Ce-ar fi putut răspunde bietul Bolliac, decît că se zbate şi el ca să încropească nişte bani pentru a se duce la Paris, unde putea servi cauza ţării sale mai bine decît la Constantinopol. De altfel scrisoarea lui Bălcescu are să ajungă la Constantinopol după fuga lui Bolliac.

Plecarea tainică a poetului îl supără grozav pe Ghica: „Bolliac îşi face un mare rău; o să treacă drept ce nu este, amestecîndu-se într-o mişcare se amestecă într-o nerozie" — scrie el lui Bălcescu.

„Are să pară ce nu este!" Cum aluzia se referă la afacerea diamantelor, grija pentru reputaţia lui Bolliac ni se pare izvorîtă din convingerea ce şi-a făcut-o Ion Ghica în nevinovăţia acestuia.

* * *

În august, sub numele fals de Timoleon Paleologu, Bolliac debarcă la Atena. În timp ce fugarul se mai găsea încă pe vapor, Grigore Peretz vine de la Paris la Constantinopol, probabil în căutarea fratelui său vitreg, dar n-o va găsi decît pe Aristizza. Ghica, ştiind că Bălcescu garantase cu bani pe Grigore Peretz, se grăbeşte să-l anunţe pe cel dintîi: „aflu îndată, că astăzi a sosit aci vestitul Gr. Peretz, refugiatul de la Paris!"

Lucrurile se complică şi pentru Bolliac personal. Moştenitorii contelui Zichy, executat la Pesta de revoluţionarii unguri, pretind de la Bolliac suma de 1 000 de galbeni, „cît zicea acesta că ar fi preţuit diamantele". Ghica trimite pe Marin Serghiescu la Aristizza ca s-o convingă să-i scrie lui Bolliac să se întoarcă de la Atena. Aristizza însă refuză, şi peste cîteva zile, primind o sumă de

bani pe care Cezar o împrumutase de la Tell, părăsește și ea Turcia...

*

* *

În toată această perioadă înfrigurată și învrăjbită, cît a stat în Turcia, Bolliac n-a scris decît o singură poezie: „Se naște sau se face omul". În ea vom găsi însă toate gîndurile care frămîntaseră pe poet, atunci cînd se găsea pe ghimia care îl ducea în exil. Poezia este totodată și mărturisirea că scriitorul nu mai crede „în predici și predicatori", întrucît și biserica își dăduse mîna cu tiranii pentru a ține în robie pe clăcași și pe țigani:

Am zis, și mîntuire
În veci nu vom avea,
D-om aștepta să vie
Prin sînte predicări. —
Orice o fi, să fie!
Ne trebuiesc lucrări;
Căci popa e complice
Al vechii tiranii,
Ș-orcîte va s-explice
Ne-afundă în robii *.

Pentru a realiza în viitor, ceea ce revoluția din 1848 nu fusese în stare să facă din cauza unor împăciuitoriști ca Eliade și Golescu, adică împroprietărirea clăcașilor și adevărata independență a țării, Bolliac — după cum am văzut — s-a lăsat din nou tîrît în „zgomotoase discuții" (cum le numește Ion Ghica), cu Filipescu, cu Zane, cu Manu, sau cu Pleșoianu, doar va putea înfiripa un alt nucleu revoluționar. Bolliac nu poate uita că țara pe care a părăsit-o este din nou biciuită și jefuită de boieri: clăcașii au căzut din nou în robie, țiganii sînt și mai trențăroși și mai oropsiți ca înainte. Ori unde s-ar duce, încotro s-ar întoarce, lui

* „Se face sau se naște omul", Constantinopol, 20 martie, 1850.

Bolliac i se pare că năpăstuiții îl urmăresc ca propria-i umbră :

Și țiganul, și clăcașul,
Ne-ncetat în umbra mea,
Mi-arăt spetile crăpate,
Fiarele ce îi dobor,
Și ciocoii c-ăi omor.

Iar pe freamătul vîntului, și din unda apelor, poetului i se pare că aude doar plînsetul nenorociților :

Pe zefiri îmi vin suspine
De la-nchișii chinuiți,
Și pe rîuleț îmi vine
Plînsul celor jefuiți. —

Și tocmai pe el, care suferă și clamează suferința altora, caută toți să-l doboare ; tăbărînd asupra-i ca iesmele din întuneric, arătîndu-și „pumnii, scrîșnind neîncetat, amenințîndu-l cu osînda, și acuzîndu-l de apostazie" * ! Toți ciocoii pe care el i-a biciuit, și i-a urît din suflet, acum i-au jurat pieirea.

*

În furia sa, Bolliac se apucă să-i scrie lui Rosetti la Paris, și pe măsură ce ideile se limpezesc, frazele lui se aștern pe hîrtie, cînd șugubețe, cînd de-o ironie mușcătoare :

Roset,

De la sfîrșitul martiriului meu, de cînd ne-am dat o sărutare frățească pe batel, nu ne-am mai schimbat nici o vorbă, ca și cînd ar fi intrat eternitatea între noi. De mai trăiesc nu este vina mea ; am căutat primejdia în tot chipul ; am intrat prin toate părțile unde am aflat că moare omul spre a putea da un demantit ** d-lui Voinescu, ce mă acuza

---

* Ibid.

** Demantit : (francez : dementi) dezmințire.

de fricos pe ghimie ; dar toate au fost în zadar. Romînul este nemuritor, ca păcatul din naştere. Şi-apoi nu este destul că nu moare, va să şi mănînce. Şi ce este mai rău n-are nici un meşteşug. Cu toate comorile şi coroana Ungariei ce s-a zis că sînt la mine, eu tot sînt silit să-mi caut catastişele cele vechi şi, fără să intru în ispita a cerceta ce s-au făcut suma de 80 mii galbeni ce ceruse boierii de la noi, şi pentru care nu ne lasă să vindem nimic din ce avem, te întreb pe dumneata : după căderea glorioasei revoluţii, cînd eram fereca ţi în mînăstire, a venit strălucitul locotenent domnesc N. Golescu între noi, roşu ca soarele în apus şi chemîndu-ne şapte la număr, ne spuse că se duce să ia banii depuşi la Colcum * trei mii de galbeni mi se pare, şi vine îndată să-i împărţim frăţeşte... Se duse şi nu-l mai văzurăm pînă la puşcăria Giurgiului ! La faimoasa împărţeală a leului ce s-a făcut la Semlin, de banii ce era asupră-i spunea că banii de la Colcum o să-i primim la Viena sau la Paris în poliţe. Ce destinaţi cu aceşti bani ? Să se întoarcă statului sau să se împărţească între cei ce n-au primit bani pentru nici o misie ? Eu aş primi cu împrumutare acea părticică a mea şi cu îndatorirea a o întoarce ce mi se cuvine, cînd s-o putea să vînz din cele sechestrate de boieri" **.

Odată pornit, Bolliac simte nevoia să-i scrie şi lui Eliade, ca să-şi răcorească mai bine sufletul. Printre altele, Bolliac are să întrebe cu ironie, deşi tot timpul îl asigură pe Eliade de „stima" şi „respectul" său : „ce aţi făcut în străinătate pentru revoluţie ? Este un an de cînd sînteţi la Paris, aţi fost în Londra, care este partida ce aţi făcut în Camere ? Ce jurnale aţi interesat la cauza noastră ? Ce instrucţii aţi mijlocit ambasadorului englez şi francez de aci (Constantinopole) pentru nenorocita noastră ţară ?"

---

* Colcum : consulul englez la Bucureşti.

** N. Iorga : O scrisoare importantă a lui Cezar Bolliac, comunicare făcută la Academia Romînă, 28 mai 1936.

A terminat scrisorile. Surîde în barbă, cu mulțumire : știe că nici Golescu, nici Eliade n-au să răspundă, și pe bun cuvînt.

* * *

Bolliac și Aristizza rămîn la Atena pînă la începutul lui octombrie, apoi pornesc împreună spre Paris. În capitala Franței vor sosi cam pe la sfîrșitul lunii, și se pare că imediat legăturile dintre familia Bolliac și familia Rosetti vor fi reluate.

Bolliac uită că scrisese cîndva lui Eliade despre Rosetti : „eu nu văd pe nici unul, din cei care s-au ales acum în comitetul de la Paris, capabil a fi într-un comitet, afară de Bălcescu și Ghica, care și-au dat demisia. Magheru este bun, însă bun pentru altele și Roset nu poate fi primit în nimic pînă mai întîi nu-și va da socoteală, cum de ne-a scăpat din mînă portofoliul Bibescului și cum s-a dat Bibescului dosarele celor trei tineri calomniați că au tras în el?" Uită de asemenea că vrea să ceară socoteală și eventual să-l provoace la duel pe Szemere, care în salonul lui Teleki îl calomniase. Scrisese doară din Constantinopol lui Eliade : „doresc pe Tell din suflet și aș dori să-l poci avea ca secondant la o pricină ce o să am la Paris".

Presupunem că șederea la Atena și călătoria pe Mediterană îi calmaseră nervii, și îi potoliseră gîndurile de răzbunare. La Atena avusese chiar vreme să scrie o poezie „Patria", iar Aristizza îi adusese, în bagajele pe care le luase cu ea de la Constantinopol, rînduite frumos printre niște batiste, cîteva hîrtii pe care el așternuse unele versuri printre care marșul „Romînia solidară", scris la Szeghedin, „Spada", pe care o compusese pe cînd se afla în mînăstirea - Romelia și „Unirea", începută la Brussa.

Călătoria de la Atena pînă la Malta pe vasul francez „Eurotas" fusese o încîntare continuă. Marea se așternea în fiecare dimineață și seară, supusă și blîndă ca un cîine uriaș care linge picioa-

rele vasului. Soarele, clement, își potolise sărutarea fierbinte pentru ca oamenii să poată sta tolăniți pe punte.

La Malta au schimbat vaporul și au trecut pe un alt vas francez „Alexandre". Oamenii i se adresau cu „domnule Timoleon", fiindcă toți credeau în falsa lui identitate. Dar ce importanță are faptul ? Timoleon ori Cezar, lui îi este tot una. El e fericit că vaporul pe care se găsește nu mai e ghimia mizerabilă, așternută cu plumbi și rogojini, pe care exilații mureau de sete, după ce mîncau pastramă sărată. E fericit că Aristizza e lîngă el și nu mai tremură zi și noapte gîndind la cîte i se pot întîmpla, femeie singură, neapărată, ca atunci cînd o lăsase în Transilvania, iar el plecase spre Orșova.

*
* *

Călătoria îi limpezise multe gînduri și potolise multe furtuni sufletești. De aceea, odată ajuns la Paris, Bolliac lăsă deoparte planurile lui de răfuială cu oamenii ; se adresează din nou oamenilor, încrezător și hotărît să servească nobila cauză a țării sale. El ia imediat legătura cu Bălcescu, cu Eliade, cu Rosetti, chiar și cu Nicolae Golescu, cel „roșu ca soarele în apus". Planurile lui sînt grandioase : un ziar propriu, un volum de proză, altul de poezii. Vrea de asemenea să publice articole în presa franceză.

Bălcescu, întîlnindu-l într-o zi pe stradă, e uluit pur și simplu de proiectele lui Bolliac, cu atît mai mult cu cît acesta le prezintă ca și cum ar fi în curs de realizare. „Noutatea zilei — are să informeze Bălcescu pe Ghica — sînt trei mari scrieri ale lui Bolliac, cari, după spusa lui în secret, la toată lumea, sînt sub tipar. Un volum de poezii, idem de proză și un jurnal *Popolul Suveran* într-un format mai mare decît *Débats*. Mie îmi vine să cred că secretul acesta este lipsit de realitate".

Bălcescu are dreptate să se arate sceptic. Volumul de proză, ca și acela de poezii, n-au să apară decît peste cîțiva ani *, iar ziarul n-are să fie editat niciodată. Eliade și Tell nu se împacă cu ideea unui ziar de format mare : ei ar dori un ziar de format redus, cum e de pildă *Albumul pelerinilor romîni* tipărit de Bolintineanu, pentru a putea fi strecurat mai ușor în țară.

Bolliac nu are resurse materiale ca să poată scoate pe socoteala sa ziarul, iar veștile sosite din țară sînt dezastruoase : turcii puseseră sechestru pe toate moșiile exilaților. Situația acestora, fie că trăiesc la Paris ori la Constantinopol, devine pe zi ce trece mai penibilă. Bălcescu se jeluiește de la Paris lui Ghica : „apoi știi că cei mai mulți dintre noi nu mai au mijloace de trăit aci și sînt siliți a se împrăștia. Eu însumi nu știu încotro să plec ca să pot trăi. Mi s-au sleit toate mijloacele și trăiesc pe datorii de atîta vreme" **. Nici la Constantinopol exilații nu o duceau mai bine. Cu toate că, în principiu, ei erau „pensionari" ai Porții, banii îi primeau însă cu mare întîrziere și după numeroase intervenții.

*
* *

În lipsa unui ziar propriu, Bolliac are să publice deocamdată în ziarele altora, și primul articol apare în *Republica Romînă*.

Autorul ține să precizeze de la început că se adresează : „la o parte din clasele a doua și a treia, ca cele mai de considerat dintre toate clasele privilegiate ce împart nația". El exclude boierimea mare, „această clasă care apasă asupra poporului romîn, servindu-se de acele patru întocmiri feudale : Regulamentul Organic, Arhondologia,

* „Choix de lettres et memoires" în 1856 iar volumul de poezii „Renașterea Romîniei" în 1857, Paris, Imprimeries De Soge et Bouchet.

** Scrisoare datată Paris, 6 iulie, 1850.

Nr 3319

CURIOSUL

ЖѸРНАЛ ДЕ ЛІТЕРАТѸРЪ, ІНДѸСТРІЕ, АГРІКѲЛТѸРЪ ШІ НОѲТЪЦІ

Ачест жѸрнал есе одатъ пе лѸнъ, кѸ рѧмѸрїлѧсе пѣ лѸмъ рѧцїї ла еші ші де хоръ орї. Прецѹл прѣнѹмъраціеї есте де трей сфанцїхі пъ лѸнъ. Абонаментѹл се фаче ла кѸлегїї ла каса столніцѹлѹї Петраке Пърес; ла жѹдеце ла ДД. Секретарї аї окѹрмѹїрілор.

ПОЕZІЕ

Къдерѣ фрѹнзелор.

Імітаціе дупъ La chute des feuilles par Millevoye де Д: Кѹпітан Дімітріе Чокърдіа.

1.

Болнав ѹн тѧмѣр пăін де 'нтристаре
Ін прімъвара анілор съї,
Пăшінд п'а морцїї крѹнтъ къраре,
Ікъ одатъ маї стрѣбѹтѹ
Скѹмпа дѹмбравъ дін ніще вїї

1.

Coperta primului număr din „Curiosul" de Cezar Bolliac

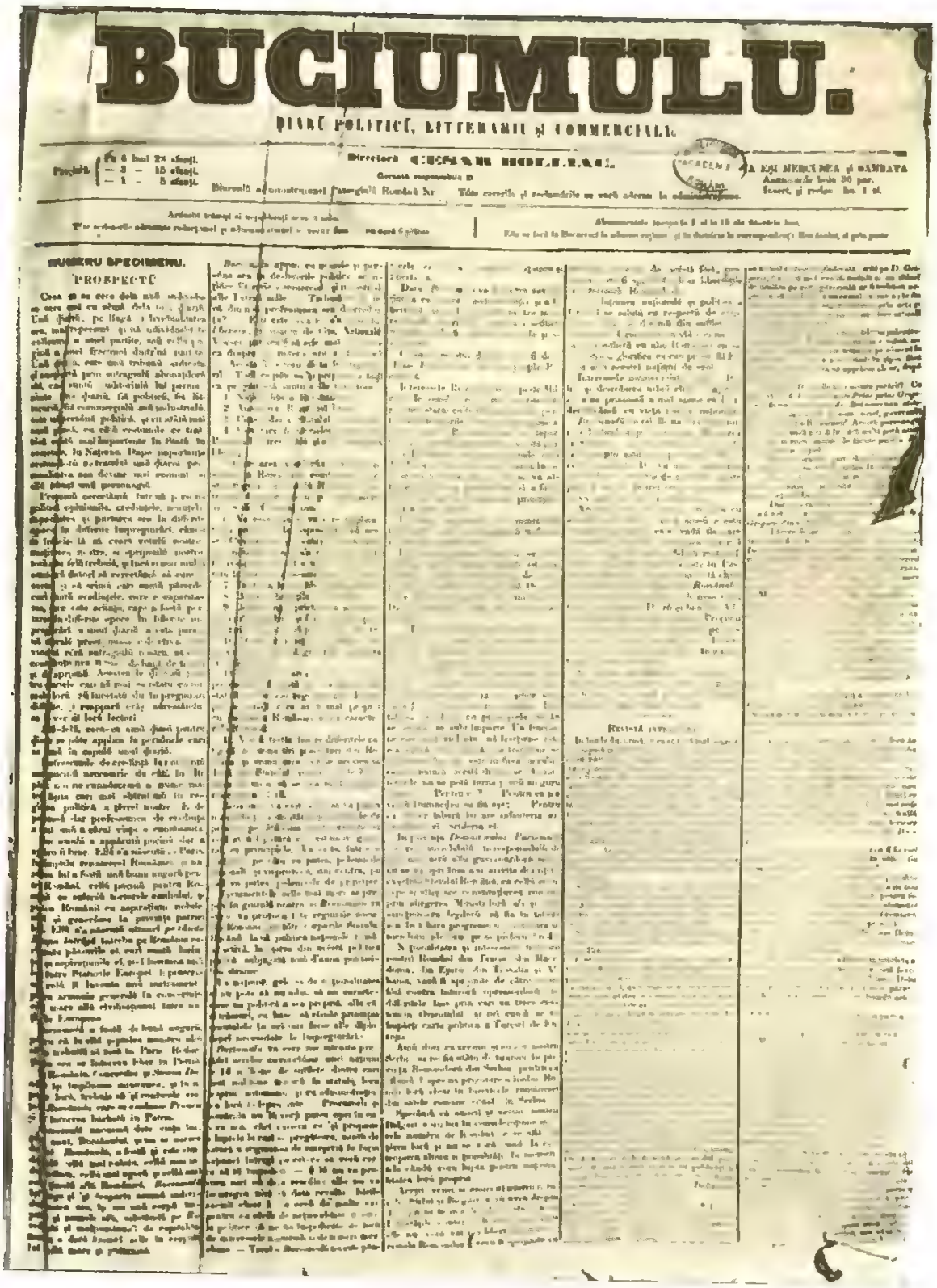

BUCIUMULU.

DIARIU POLITICU, LITTERARIU ŞI COMMERCIALU.

NUMERU SPECIMENU.

PROSPECTU

„Buciumul", numărul special, pentru care i s-a intentat proces lui Cezar Bolliac

TROMPETTA CARPATILORU

„Trompeta Carpaţilor“ nr. 9 — ziarul lui Cezar Bolliac
(exemplar din anul 1871)

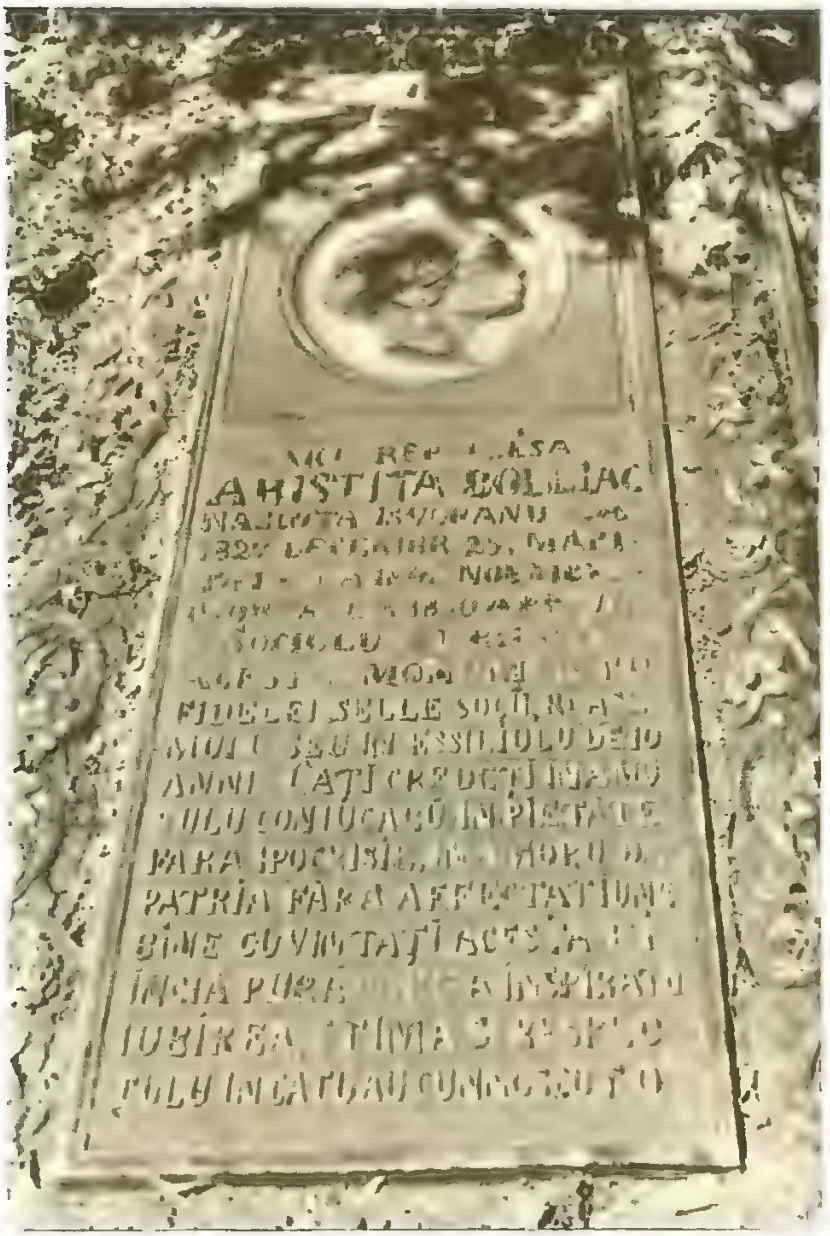

Mormintul soţiei lui Cezar Bolliac

Pravila lui Caragea și Condica criminală, abia recent instituită de căimăcămie, după înăbușirea revoluției". După Bolliac, numai mica burghezie (pentru că din ea au ieșit de fapt boierii de starea a doua și a treia) a dat dovadă de „inteligență, capacitate, onoare și patriotism — și numai ea — în unire cu negustorii și meseriașii a proclamat revoluțiile în țara noastră, a dat cele dintîi sărutări frățești în nație și a emancipat pe frații lor în țară". După cît se vede poziția lui de clasă îl face să atribuie micii burghezii rolul de conducător, dar din cele ce urmează reiese clar că-i vorba de forțele unite ale maselor populare : „Ciocoii cei mari sînt cincizeci de familii cu tot pripasul lor. Noi sîntem cinci mii de familii și împreună cu negustătorii din capitală și din alte orașe, cincizeci de mii de familii. Frații noștri muncitori și meseriași sînt cinci sute de mii de familii. Ce-ar putea face aceste cincizeci de familii, cu toate roțoiturile lor, cînd noi cinci mii de familii și cele cincizeci de mii de negustători uniți cu cinci sute de mii de familii de muncitori și meseriași le-am zice : duceți-vă de unde ați venit sau stați de poftiți ; dar nu mai sînt clase în nație ; noi nu mai avem trebuință nici de bărbile dumneavoastră, nici de regulamenturile și de arhondologiile dumneavoastră, nici de pravilele dumneavoastră ; ni le vom face noi toate acestea, d-acum înainte" *. Pare curios că formulînd necesitatea alianței dintre intelectuali și lucrătorii de la orașe pentru izbînda revoluției, Bolliac nu se gîndește și la rolul pe care îl poate juca țărănimea ; cu toate că personal văzuse la 1848, cum se comportase această clasă socială, împîinzind ulițele Bucureștilor, alături de lucrătorii mărginași, ori de cîte ori guvernul provizoriu fusese în primejdie. Uitare cu atît mai ciudată cu cît Bolliac recunoscuse mai de mult că dacă în rîndurile celor „cinci mii

* Cezar Bolliac : „Regulamentul, Arhondologia etc." *În Republica Romînă*, Paris, 1851, reprodus în *Studii și cercetări de istoria literară*, An. II, 1953.

de familii" de intelectuali și negustori burghezi s-au produs defecțiuni, unele din „oboseală", altele din „reacredință", țărănimea rămăsese pînă la sfîrșit credincioasă revoluției :

Num'opinca sărăcuța
Numai ea nu ne-a'nșelat !

*
* *

Scriind despre exilul la Paris Alecsandri îl judeca după viața pe care o dusese acolo în plăcuta companie a actriței Dridri ; totdeauna îmbrăcat după ultima modă, călătorind între Paris și Londra în condiții confortabile. Rosetti scrie : „mi se sfîșie inima văzînd viața de dandy ce trăiesc fiii unei nații în robie !" Alecsandri va afirma chiar mai tîrziu că pîinea exilului fusese „destul de albă și nu tocmai amară".

Alecsandri uitase că Bolliac se zbătea pentru o sută de franci cu care să-și asigure hrana ; că pictorul Rosenthal fugise de la Paris în Elveția ca să nu mai fie o povară pentru ceilalți tovarăși de exil și a murit schingiuit în temnițele de la Budapesta ; că Negulici murise la Constantinopol în cruntă sărăcie ; că lipsurile și boala doborîseră pe un alt tînăr pictor revoluționar, Barbu Iscovescu, pe al cărui mormînt, poetul Bolintineanu scrisese ca epitaf :

Abia se nasce-o floare în arburul de viață
Nefericitei țări
Și moartea cea fatală o scutură, o-nghiață
Sub ale sale crude și-amare sărutări...

Bălcescu se stinsese la Palermo, după ce scosese acel strigăt deznădăjduit : „nu mai aștept nimic bine și de la nimeni pentru mulți ani încă pentru țara noastră". Pe lespedea-i funerară nici o mînă de poet nu-i scrisese epitaful ; patriotul fusese înmormîntat în cimitirul săracilor, în groapa co-

mună, alături de toți obidiții și chinuiții cărora el le dorise libertatea și demnitatea.

Exilul cu amărăciunile lui ; viața în comun și mentalitatea clasei cărora aparțineau exilații, făcuseră ca neînțelegerile dintre ei să izbucnească foarte curînd și acuzațiile să cadă de o parte și de alta.

Judecînd însă după poezia „Apostrofă", scrisă la Paris, în 1856, Bolliac se crede cel mai năpăstuit de către foștii săi prieteni de luptă :

Voi, ce-mi veninați exilul,
Voi, mai cruzi și mai barbari
Decît cei ce-mi iau căminul,
Țara, muma, frați, surori ;
Voi, cu care-n curăție,
M-am sculat spre a lupta
Pentru astă Romînie
Ce ciocoii o trăda !
Spuneți, — de aveți credință
Cît grăunte de mușlar
În ce-ați jurat, — e ființă
Care-n ast exil amar,
Cu mai multă bărbăție
Ca mine a suferit ?

Ca toți exilații poate chiar mai mult decît ei — Bolliac are să lupte șase ani încheiați ca să atragă atenția cercurilor franceze conducătoare asupra soartei țărilor românești. Are să întocmească memorii, are să trimită scrisori ; are să ceară audiențe la oameni politici și chiar la Napoleon III, căruia îi va înmîna un memoriu însoțit de „o hartă geografică a Romîniei, în relief, și care, împreună cu memoriul au stat zile întregi pe masa lui Napoleon, pentru a le studia" *.

Scrierile lui Bolliac despre țara românească, despre formația poporului român, despre drepturile acestui popor la libertate și independență stîrnesc

* C. Aricescu, „Dl. Bolliac candidat de drept".

interesul şi aprecierea multor istorici. Malte Brun are să scrie: „D. Cezar Bolliac, pătruns de acele nobile simţăminte ce fac pe un scriitor a apăra ţara sa, nu numai împotriva ignoranţei generale, a încercat a face cunoscută patria sa Europei civilizate într-o serie de memorii, din care cel dintîi «Topographie de la Roumanie» a şi apărut şi este pentru noi de un interes direct. Moldovalachia a fost pînă acum prea puţin cunoscută. În geografiile ce am avut despre valea Dunării, numele localităţilor sînt desfigurate. D. Bolliac a reconstituit Romînia, prin care înţelege Dacia-Traiană. Acest travaliu are pentru noi o atracţie mult mai puternică decît o pură topografie" *.

La rîndul său, Ubicini are să mărturisească în cartea sa „Provinces Dunubiennes": „D. Bolliac întrebuinţează timpul său în exil strîngînd materialul pentru istoria Romîniei. Cele relatate de noi în această operă au fost extrase în mare parte din notele manuscripte ce d. Bolliac a binevoit a ne comunica".

Activitatea de istoric a lui Bolliac se împleteşte cu aceea de arheolog şi numismat, precum şi cu o întoarcere la vechile unelte ale poeziei. Din această epocă datează „Acvila străbună", în care este exprimată mai deschis ideea unirii ţărilor surori:

Ce e astă împărţire
Şi a numelui smintire!
Că vlăşcenii, moldovenii
Transilvănenii, bănăţenii
Nu-s în tablele d-aramă
Nici că-i ştie vechea Famă.
. . . . . .
Dar romînii au un nume
Pe cît vor trăi pe lume.
Deci să-ncete poroclirea,
*Dezertarea, dezunirea".***

---

* „Nouvelles annales de voyages", par. V. A. Malte Brun, 1856.

** Cezar Bolliac. „Acvila străbună", Paris 1856.

Pentru Bolliac, anul 1856 pare să fie și cel mai propice inspirației poetice. După „Acvila strămbună", scrisă în martie, el dă în luna aprilie poemul „La Romînia" în care licăre speranța apropiatei renașteri a poporului romîn :

Deșteaptă-ți, Romînie, orgoliul strămbun,
Căci iată sună ora, și geniul cel bun
Să îmble început-a pe tot pămîntul tău.

Într-o seară, C. A. Rosetti invită cîțiva prieteni să asculte lectura „Apelului către oamenii liberi" întocmit de el, și căruia ar dori să i se dea o cît mai largă răspîndire prin presă. Bălcescu, Bolliac și Golescu răspund invitației și toți sînt de acord cu conținutul apelului, prin care se declară deschisă lupta împotriva ciocoilor din țările romîne și răsturnarea lor de către „gestul colosal al revoluției generale", revoluție pe care ei, proscrișii, o presimțeau și o doreau.

Cu un gest teatral, Rosetti are să declare celor prezenți : „Sînt hotărît să nu mor pînă nu voi vedea o republică universală !" Mai tîrziu, în 1872, Rosetti are să uite cele spuse ; va fi chiar foarte supărat că Aricescu, la îndemnul lui Bolliac, publicase printre alte acte secrete și acest apel. Aricescu are să invoce declarația lui Bolliac : „Tot ce aparține istoriei trebuie să fie dat celei mai largi publicități. A voi cineva să nu dea publicității acte importante ca apelul la oamenii cei liberi al d-lui Rosetti este a voi să sustragă publicului o proprietate a sa" *.

Rosetti, care între timp devenise apărătorul monarhiei și se plictisise de controlul pe care opinia publică, luminată tot de el cîndva, înțelegea să-l exercite asupra guvernelor, nu este de acord cu teoria lui Bolliac.

* * *

* C. D. Aricescu, „Corespondența secretă a capilor revoluției", 1873, București.

Meritul cel mare al exilaților rămîne însă pregătirea climatului favorabil pentru unirea principatelor. Exilații preiau de data aceasta, cu fermitate, idealul unirii celor două țări surori Muntenia și Moldova, pe care voiau să-l înfăptuiască prin revoluția de la 1848, chiar dacă oficial nu-l înscriseseră în proclamația de atunci. Bolliac, ca și Rosetti, se declară pentru republică ; el scrie împotriva unui principe străin și proslăvește faptul că „patrusprezece milioane de romîni vor trăi într-o singură Republică democratică, solidară cu toate republicile națiilor Europei" *.

În 1857, Bolliac scoate, în sfîrșit, o gazetă proprie, *Buciumul*, în care publică în afară de articole și poeziile „Principe străin", „Răsunet la Hora Moldovei", „Țara Romînească către Moldova". În ele găsim nu numai calda pledoarie pentru unire, dar și atitudinea pe care Bolliac o are în problema mult dezbătută a principelui străin.

A renunțat el la ideea unei „Republice democratice" ? Articolul publicat în primul număr din *Buciumul* este de fapt programul „partidei unioniste" : „deviza ce el a adoptat : autonomia, unirea și prinț străin arată îndestul că cauza acestui ziar nu este individuală ci colectivă". Dar Bolliac lasă să se înțeleagă că dacă ziarul aderă la părerea majorității, el personal, în chestia prințului străin, gîndește altfel.

„Profitînd de o mai mare libertate — cum scrie Bolliac — romînii de la Paris pot discuta problemele în legătură cu unirea, mai pe larg, mai cu îndrăzneală, decît cei din Muntenia și Moldova, unde «partida unionistă» se izbește de opoziția îndîrjită a marilor boieri, separatiști". Articolele lui Bolliac din „Buciumul" au să fie strînse într-o „Culegere de mai mulți articoli" publicată în 1861... Titlurile acestor articole sînt grăitoare pentru diversitatea problemelor pe care le ridică unirea : „Autonomia romînă", „Prin școli la civilizație",

* *Republica Romînă*, Paris, 1851.

„Guvern reprezentativ", „Otarele țării", „Domnitorul latin" etc. Deosebit de importante sînt însă „Actualitatea" și „Ce este de făcut"? În cel din urmă articol, Bolliac învață pe alegătorii romîni cum să procedeze pentru ca legea electorală dată de Poartă să nu fie în favoarea separatiștilor, așa cum doresc turcii și boierii romîni, ci în favoarea partidei unioniste. Rolul preponderent în aceste alegeri, Bolliac îl dă tinerimii, „care este însăși opinia publică": „Tinerimii îi revine sarcina nu numai de a cenzura pe cei ce lucrează", dar să ia sub protecția ei „micul număr de clăcași sfiicioși, ce vin să reprezinte două milioane de asupriți ca și dînșii, singurul element productiv, prin care se ține industria națională, comerciul țării și boerismul". În articolul „Actualitatea", pana de pamfletar denunță „reacția" care se opune unirii. „Învălită, deghizată subt masca patriotismului, această reacție își are cuibul în curțile pretendenților la domnie și a partizanilor lor. Cea mai mare parte din ei se află chiar în Capitală, alții pe la Constantinopol. Unii, foști domni, se servesc de programe, de profesiuni de credință liberale și mai cu seamă de intrigile oamenilor lor spre a se alege din nou. Alții, foști democrați, și-au luat acum masca, și afectînd iarăși opiniuni liberale, caută a pune mîna pe domnie. Și unii și alții își au clientela lor, oamenii lor, cari, servindu-se de toate armele candidatului lor, vor să fie aleși în divane spre a-i putea pune în capul țării și romînii da-vor în cursele ce li se întind? Crede-vor pe acești noi patrioți? Puțin bun simț le va fi destul spre a vedea adevărul" *.

Problema prințului străin este și ea ridicată în acest articol, Bolliac prezentînd-o cu strîngere de inimă, ca pe o necesitate fatală: „chiar cînd romînii nu vor cere un prinț străin, Europa încă ni-l va da, precum a făcut în Grecia și în Belgia: căci aci e chestiunea de echilibru european!"

* „Actualitatea", — *Buciumul*, nr. 5, aprilie 1857.

Cu articolul „Actualitate" existența *Buciumului* e aproape încheiată. La 3 mai ziarul încetează, iar peste o lună Bolliac părăsește Parisul pentru a se întoarce în țară...

Cu opt ani în urmă, o părăsise hotărît să caute primejdia ori unde s-ar afla, să moară luptînd, indiferent pe ce front, pentru libertatea poporului său. Crezuse că va găsi moartea pe cîmpiile Transilvaniei, alături de bătrînul Bem, atunci cînd scrisese :

Nu e mare, nu e mic...
Națiile de-opotrivă.
Ard robie și arhivă ;
Din trecut nu vrem nimic *.
Să bem, să bem, să bem
Cu noi e bătrînul Bem !

Dar moartea îl ocolise. Acum se întoarce în țara lui, și privind la cei opt ani pe care îi lasă în urmă poate spune cu mîndrie celor care l-au persecutat cu ura și nimicnicia lor sufletească :

Mi-ați surprins vr'o nevoință ?
Umilitu-m-am la răi ?
Șovăit-am în credință ?
Alergat-am la călăi ?
. . . . . .
Spuneți ! — care se alege ? —
Părăsit-am ast stindard ?
Mi-am călcat eu a mea lege
Ca apostol sau ca bard ? **

---

* Cezar Bolliac : „Romînia solidară", Szeghedin, iulie, 1849.

** Cezar Bolliac : „Apostrofă", 1856.

XXVII

PUBLICISTUL

Urît în multe rînduri de cei ce am iubit.
CEZAR BOLLIAC

În iulie 1857, Bolliac se întoarce la Bucureşti în plină apoteoză. Ziarul *Secolul* îi închină cîteva rînduri delirante : „În zilele acestea mai reintră în capitala noastră d. Cezar Bolliacu, unul din emigranţii romîni. Acest bărbat de merit, în lungul său exiliu, deşi apăsat de toate amărăciunile vieţii nesigure a exilului, nu a încetat a se ocupa necontenit cu trebile şi interesele ţării sale ; el publică mai multe scrieri asupra Principatelor, care mai cu seamă în împrejurările actuale, nu ne îndoim, a făcut mult bine cauzei Romînilor" *.

Sărbătorit în presă, îmbrăţişat de familie cu lacrimile bucuriei, primit pretutindeni, Bolliac vede în acestea toate semnele de bun augur pentru viaţa nouă care începe. Oraşul însuşi i se pare mai plăcut, mai ospitalier, decît îl lăsase. Dar este numai o iluzie. În curînd are să-şi dea seama că numai fericirea lui de moment împrumutase Bucureştilor acele culori delicate şi armonioase care-l înşelaseră. Oraşul, din păcate, rămăsese acelaşi : „civilizat în barbarismul său şi barbar în civilizarea sa ; încîntat şi încîntător, cu acest vîrtej perpetuu de plăceri în durere, de mulţumiri în necazuri, de frumuseţi în oribil" !

* *Secolul*, 1857.

— Într-o zi am să scriu despre oraşul acesta şi am să arăt cum se reflectă în el, în aspectele şi obiceiurile lui viaţa noastră socială! — spune Bolliac prietenilor. Şi adaugă rîzînd: „Mozaic social! Asta e viaţa noastră socială, aşa este şi Bucureştiul!".

Mozaic social! Expresia este întîmpinată cu aprobări entuziaste de către prieteni. Sînt de faţă Bolintineanu, Grandea şi Pantazi Ghica, fratele lui Ion.

Bolintineanu spune, zîmbind amar:

— Ar trebui să adaugi ceva despre viaţa scumpă de-aici, despre luxul şi corupţia care domnesc în oraş. A ajuns Bucureştiul mai scump decît Constantinopole, iar slujbele sînt atît de puţine că pentru un loc sînt o mie de amatori gata să-şi ofere sufletul diavolului. Ce să mai vorbim de femei! Dacă vreo cîteva scapă de corupţia generală, ele nu scapă de calomnie... *

Şi Bolintineanu încheie amarnic:

— Oamenii fură, femeile se înjosesc, toate acestea pentru a trăi în lux. E trist!

Bolintineanu abia se întorsese din Moldova şi vorbea prietenilor în termeni entuziaşti despre primirea pe care i-o făcuseră ieşenii, copleşindu-l cu daruri.

* * *

Bolliac are să-şi ţină făgăduiala şi are să scrie articolul „Mozaicul social". Mai înainte însă, cam în lunile martie şi aprilie 1858, cuprins de pasiunea sa pentru arheologie, Bolliac are să coboare la Turnu-Măgurele şi Zimnicea, iar de-acolo, trecînd Dunărea, spre Nicopole şi pe Valea Oeskului „cu apa ei tot atît de limpede ca a Argeşului". În drum, aproape de Turnu-Măgurele, un sătean „in-

* Scrisoarea lui Bolintineanu datată 12 dec., 1857, Bucureşti, publicată în *Neamul Romînesc Literar*, 1911, nr. 4, 13 februarie.

telighinte" din cătunul Netoți are să-i vorbească despre un loc pe care el îl știe din bătrîni sub denumirea de „Cetate" și Bolliac, plin de nerăbdare, se tocmește cu „moșteanul" ca să-l ducă pînă acolo. Apa Vedei este din fericire scăzută și poate fi trecută cu piciorul, iar drumul pînă la „Cetate" nu este mai lung de o jumătate de oră ! „Pe vîrful unui pisc, văzurăm o poziție minunată : gîrla șerpuia dinspre răsărit și miazăzi ; dinspre miazănoapte o rîpă adîncă tăia piscul ce se prelungea spre apus. În fața lui spre miazăzi se înălța alt pisc mai de aceeași formă pe care, după spusa moșteanului ar fi fost și acolo ruine de cetate." Cetatea nu are însă vestigii romane și Bolliac socotește că se află în fața ruinelor unei cetăți dace ; cîteva praștii mari și prelungi de piatră vînătă pe care le găsește aici, ca și ceva mai la vale, la Orbeasca, îi întăresc această convingere. „Se poate conjectura, are să-și însemne Bolliac în jurnalul său de călătorie, că aici este una dintre cetățile dace dărîmate de Traian după bătaia generală ce a dat lui Decebal la Tares" *. După ce făgăduiește „moșteanului intelighinte" — drept plată a ostenelilor sale — că are să intervină pentru schimbarea numelui satului din Netoți în Nedați, Bolliac a hotărît să-și prelungească șederea în Valea Dunării, unde mai are de vizitat Celeiu și Islazul. Dar peste noapte, ispravnicul vine și-i spune că a primit ordin de la „stăpînire" să-i interzică orice deplasare și îl roagă să părăsească orașul cît mai în grabă. Bolliac dorește să afle motivul acestei măsuri. Ispravnicul se mulțumește să îngîne doar : „Așa e porunca stăpînirii, domnule !" Din reticențele ispravnicului Bolliac își dă seama însă că motivul este de ordin politic : alegerile pentru Divanul ad-hoc se apropie și caimacanul Ghica nu poate vedea cu ochi buni prezența unui „pașoptist" și luptător pentru unire, pe meleagurile Dunării și mai ales la Islaz de unde pornise odinioară scînteia revoluției.

* „Din călătorie arheologică în Romînia", 1858.

Clocotind de furie, Bolliac se supune ordinului și se întoarce la București. Dar de la intrarea pe bariera Capitalei, aspectul semi oriental și semi occidental al podurilor și ulițelor, forfota pestriță, gălăgioasă și inutilă a oamenilor, se impun cu atîta violență atenției sale, încît uitîndu-și proiectele de răfuială cu caimacanul, Bolliac caută să-și fixeze în memorie, pentru totdeauna, acest „mozaic" urbanistic și social: „unde bărbatul devine țingău, bătrînul se întoarce în copilărie și junele se usucă; oraș sărac dar care înavuțește pe oricine vine într-însul; umple cu aur geamantanele trecătorilor, unora pentru că ne sunt amici, altora pentru că ne sunt inamici"... Pe măsură ce droșca înaintează către Podul Mogoșoaiei, Bucureștii se dezvăluie în originala și revoltătoarea lui așezare: „Între palatele strălucite o șandrama ce se surpă și între două șiruri de case frumoase, o uliță strîmtă cu gropi de noroi pînă în burta cailor. Aci o curte spațioasă cît să zidești un oraș într-însa, dezgrădită, cu o casă în stil bizar în ruină în fundul curții, cu o caleașcă și o înhămare superbă la scara șovăită, cu un arnăut de fir, cu un lacheu chiulotat, cravatat și mănușat, cu un șasor împănat și spădat în capul scării pe care se coboară o damă parată de bal în orele dimineții, strîngîndu-și și aridicîndu-și fustele în toate părțile spre a nu se împle de noroiul de pe scară".

După forfota mulțimilor, după indivizii ce furnică pe Podul Mogoșoaiei în trăsuri, călări și pe jos, călătorul ar putea crede că nu este niciun alt oraș în Europa care să aibă aparența unei așa mari activități. Dar un călător perspicace, așa cum e Bolliac, știe că nici măcar doi la sută din oamenii care invadează ulițele Bucureștilor nu merg la vreo treabă. „Pentrucă așa e la noi de cînd lumea petrecerea e luată drept treabă și treaba serioasă drept petrecere. Cînd unii dorm, alții mînîncă, alții ies la plimbare pentru poftă de mîncare, alții la plimbare pentru digestie, alții la plimbare sculați de pe somn... Cînd o cancelarie lucrează, cealaltă

nu s-a deschis încă, cealaltă s-a și închis... Dacă capul unui departament a învățat în Franța, mănîncă la șase ore, vine la cancelarie la două ore și toți subalternii, toți cîți au afaceri la acel departament trebuie să-și reguleze timpul după cum și l-a regulat și ministrul ; dacă, după cîteva luni vine la acel departament un ministru care a învățat în Germania, el mănîncă la două ore, vine în minister la unsprezece și toți subalternii, toți cîți au afaceri la acel departament au să-și reguleze timpul după cum și l-a regulat și ministrul.

...Dacă ministru n-a învățat nicăieri, mănîncă cînd i se face foame, vine la departament cînd i se urăște acasă și toți subalternii, toți cîți au afaceri la acel departament au să pîndească mișcările ministrului acasă la el și să profite de momentele favorabile..." *

E august, către sfîrșitul verii, Bolintineanu și Pantazi Ghica au să găsească în ziarul *Naționalul* articolul „Mozaicul social" și au să strige amîndoi, în același timp : — „Bolliac s-a ținut de cuvînt !" Apoi Bolintineanu citește cu glas tare, în timp ce Pantazi Ghica aprobă și subliniază cu hohote de rîs săgețile la stările noastre sociale, care țîșnesc din mai toate rîndurile articolului.

* * *

Pentru moment tot orașul acesta făcut numai din contraste și tot acest mozaic social care este Țara Romînească are o preocupare serioasă : alegerile pentru Divanul ad-hoc. Bolliac este în plină activitate ; partida unioniștilor l-a propus candidat al ei în județul Ilfov. Lupta este grea ; separatiștii — adică marea boierime — încearcă în toate chipurile să frîneze drumul unioniștilor, și dintre toți, Bolliac li se pare cel mai vulnerabil. De altfel,

* Cezar Bolliac, „Mozaicul social", august 1858, în *Naționalul*.

de acum înainte, ori de cîte ori se va prezenta în alegeri, aceeași poveste a diamantelor va fi agitată de către adversarii săi politici, puțin scrupuloși. Deosebit de manifestul „Profesia noastră de credință" semnat de personalitățile politice, alcătuind partida națională și publicat de ziarul *Romînul,* Bolliac are să mai publice personal o profesie de credință în ziarul *Secolul:*

„Cea mai mare parte a vieții mele m-am ocupat de politică. Niciodată n-am fost omul nimănui. Niciodată n-am servit o putere străină. Cu totul al patriei mele, mi-am nesocotit interesul personal și de familie, libertatea și viața chiar, ori de cîte ori s-a înfățișat ocazia ca să sper o îmbunătățire a stării noastre politice sau sociale. Apăsătorii țării mele mi-au fost singurii inamici și apărătorii ei singurii amici" *.

Profesia de credință a lui Bolliac indică însă o schimbare de poziție politică, întrucît candidatul se adresează marilor proprietari, adică celor denunțați în „Sila", în „Clăcașul", cerîndu-le votul și asigurîndu-i: „De trebuie să mai spun aici, ceea ce cred despre proprietate, ca să astup gura calomniei, mărturisesc că am respectat și voi respecta proprietatea în temeiul căruia mă propun candidat de deputat și vin să cer voturile proprietarilor. Mă voi lupta totdeauna pentru întărirea proprietății precum mă voi lupta și pentru întărirea familiei ce s-a slăbit și pentru întărirea religiei ce se clatină" **.

Să fie necesitatea de-a intra — cu orice preț — în Divanul ad-hoc, ori o nouă orientare politico-socială care îl fac pe Bolliac să jure în „profesia de credință" că tot ceea ce i se pusese în sarcină, în legătură cu religia, proprietatea și familia fuseseră numai calomnii? Răspunsul negativ pe care îl dau alegătorii din Ilfov în ziua de 14 septembrie

---

* Pasagiu reprodus în „Cezar Bolliac luptător revoluționar și jurnalist" *(Studii și cercetări de istorie literară).*

** Ibid.

1857 (din 77 de votanți numai 12 voturi vor fi pentru Bolliac) ne arată că aceștia nu cred în sinceritatea ideilor exprimate acum de către candidat. Se va vorbi mult în anii ce vor urma și chiar în anii foarte apropiați de noi, dacă „profesiunea de credință" a lui Bolliac a fost sinceră ; dacă era o renegare totală a idealurilor, ori o simplă manevră politică de moment. Un critic inclină să creadă în sinceritatea apostaziei lui Bolliac, scriind : „Bolliac, după întoarcerea sa de la Paris, se situează pe pozițiile burgheziei. El nu a putut rămîne pe pozițiile revoluționare ale anilor 1847—1848, deși se gîndește mereu la ele" *. Prof. G. Călinescu nu crede „că Bolliac ar fi fost un revoluționar absolut, un om de stînga, cu visuri cosmopolite" **.

La rîndul său, D. Popovici scrie : „Ca întreaga lui generație Bolliac se resimte de desfășurarea lucrurilor din Franța, unde ideile socialiste în plină expansiune îndată după revoluția din 1848 sînt înăbușite de regimul lui Napoleon III. Și astfel scriitorul romîn va ajunge cu vremea să combată socialismul cu aceeași energie cu care mai înainte luptase pentru idealurile sale" ***.

Mai recent, George Munteanu ne oferă o explicație mai convingătoare : poziția prea înaintată pe care se situase scriitorul în raport cu programul revoluției de la 1848 făcea ca acum însuși Bolliac să-și dea seama de caracterul utopic al socialismului său. Bolliac n-a cunoscut nici Manifestul publicat de Marx și Engels în 1848, iar Saint-Simon, Fourier, Proudhon, Owen pe care-i studiase el, își pierduseră în bună măsură — chiar în țările de baștină — creditul de care se bucurau. Așa se explică faptul că scriitorul a renunțat la ideile socialismului utopic, considerîndu-le pe drept cuvînt

---

* Vezi „Cezar Bolliac, luptător revoluționar", în *„Studii și cercetări de istorie literară și folclor"*. An. II, 1953.

** G. Călinescu, în „Istoria Literaturii Romîne", 1941.

*** D. Popovici, „Cezar Bolliac, romantism și socialism în definiția poeziei", Sibiu, 1944.

neviabile... Dacă Bolliac nu mai era aşadar un democrat revoluţionar ca în perioada anului 1848, el rămăsese totuşi un democrat, în timp ce burghezia devenise reacţionară" *.

* * *

În decembrie 1858, lupta electorală era din nou în toi ; foştii exilaţi se supralicitau, fiecare revendicînd pentru sine gloria de-a fi suferit şi de-a fi luptat pentru unire şi pentru independenţa poporului ; dar nu este mai puţin adevărat că, deşi dezbinaţi ca indivizi, luptau pentru acelaşi ţel : reuşita partidei naţionale împotriva partidei conservatoare, care ar fi dorit alegerea la domnie a lui Ştirbey sau Bibescu.

Romînul este în acest moment ziarul care polarizează toate speranţele partidei naţionale. Rosetti protestează împotriva guvernului provizoriu care „înăbuşe libertatea presei" şi „dreptul de propagandă politică". La rîndul său, ca să nu-şi înstrăineze voturile proprietarilor, partida naţională are să publice prin *Romînul* platforma politică, în care se afirmă „dreptul sfînt" al proprietăţii... În faţa valului de simpatii cu care masele de electori înconjurau pe candidaţii partidei naţionale, caimacamii reacţionari au încercat să scoată de pe listele electorale cît mai mulţi votanţi dovediţi a simpatiza cu foştii exilaţi. Bolliac are să fie printre cele dintîi victime, alături de C. A. Rosetti şi de Vasile Boerescu. Printr-un „afiş" al căimăcămiei din luna decembrie 1858, cei trei sînt scoşi „vremelniceşte" de pe lista electorală a Capitalei. Bolliac protestează prin ziarul lui Bolintineanu, *Dîmboviţa,* împotriva acestei măsuri arbitrare ; Rosetti şi Boerescu clamează prin ziarul *Romînul.* În cele din urmă, administraţia e nevoită să cedeze şi celor

---

* G. Munteanu, prefaţă la „Cezar Bolliac, Opere", E S.P.L.A., 1956.

trei oameni politici li se recunoaşte dreptul de elector şi de eligibil.

Bolliac se poate consacra de acum înainte luptei electorale care va trebui să se termine cu aprobarea Unirii. Ca şi în 1848, Bolliac poate fi văzut cutreierînd uliţele şi podurile Capitalei, lămurind pe oameni, chemîndu-i la întruniri ; iar seara, în sălile de adunare, prost încălzite, slab luminate, urcînd pe o tribună improvizată, de multe ori chiar pe un scaun, ca să ceară alegătorilor să voteze numai pe candidaţii partidei naţionale. „Muntenia şi Moldova — spune el alegătorilor care-l ascultă cu mare atenţie — sînt chemate să formeze un singur stat. Toate condiţiile esenţiale pentru o adevărată înfrăţire există, trecerea noastră la o asemenea stare nu ni se pare nouă ; fiindcă nenorocirile şi suferinţele trecute ne-au făcut să aspirăm neîncetat a dobîndi acest mare bine".

Oratorul nu pregetă să facă o incursiune în istoria ţărilor romîneşti pentru a găsi exemple de domnitori a căror ţintă supremă a fost unirea. „Unirea — spune el — ne-a proectat-o mai toţi capii naţiei care au avut o frunte ceva mai mare. Cantemir, de n-ar fi prins de veste Constantin Brîncoveanu, ar fi realizat-o negreşit. Voltaire ne spune că planul său era să se facă stăpîn pe amîndouă provinciile" *.

Cum alegerile în Moldova au loc înaintea celor din Muntenia, Bolliac cere alegătorilor şi aleşilor munteni, să se declare şi ei pentru domnul moldovenilor, împlinind astfel visul de veacuri al poporului.

* *

În preajma alegerii de domn, Bucureştii au cunoscut o animaţie puţin obişnuită. Cete de mărginaşi poposiseră în Valea Mitropoliei, polcuri de

* Idei exprimate încă din 1857 în articolul „Autonomia, unirea şi Principe străin" — în *Buciumul*, Paris.

soldaţi treceau către bariere cu ordinul de-a nu lăsa pe ţărani să intre în oraş ; grupe de tabaci, cîntînd şi agitînd în mîini cuţite, umpluseră malurile Dîmboviţei între Dobroteasa şi palatul Bibescului ; iar sus, pe înălţimile Filaretului, marginaşii şi sătenii care izbutiseră să pătrundă în Capitală, după ce se „ciocniseră" cu ostaşii, cantonaseră biruitori şi aşteptau doar semnalul să ia cu asalt „Divanul" şi să gonească pe boierii separatişti în caz că ar fi ales alt domn decît pe Cuza, alesul moldovenilor. Bolliac, Orăşanu şi Valentineanu făceau naveta între cetele de orăşeni şi ţărani înarmaţi ; cei trei ştiau că în ziua aceasta se decide şi viitorul lor propriu întrucît antiunioniştii îi trecuse pe lista de proscripţiune. Dacă unirea nu se face, înaintea lui Bolliac se deschide încă o dată drumul exilului. De frica poporului boierii din Divan aleg ca domn pe Alexandru Ion Cuza, iar Bolliac are să se prindă şi el, cu poporul, în horă şi are să cînte alături de mulţimea în delir versurile lui Alecsandri :

Hai să dăm mînă cu mînă...

Poate că Bolliac îşi va fi adus aminte atunci, că pe cînd se afla în exil la Paris, scrisese şi el o replică la „Hora Unirii", sărbătorind astfel cu anticipaţie, alături de poetul moldovean, marele eveniment ce se realiza abia acum, sub ochii săi. Dar, aşa după cum i s-a întîmplat ori de cîte ori creaţia lui poetică a intrat în competiţie cu aceea a altui liric romîn, poezia lui Bolliac nu va fi reţinută de istorie şi mulţimile vor întinde „hora mare", de fiecare 24 ianuarie, cîntînd cu fervoare versurile bardului de la Mircești. Noi ştim însă că ceea ce face farmecul şi puterea versurilor lui Bolliac este accentul social, protestarea împotriva tiraniei şi a nedreptăţii, accent neîntîlnit încă pînă la el în lirica romînească.

La cîteva zile după proclamarea unirii, Bolliac are să publice un articol, în care arată ce vrea ţara de la Domnul său. Cu toate că este scris într-un

stil religios, fiind aproape pastișa unei rugăciuni, faptul nu trebuie să ne surprindă. Mai tîrziu poeții, Comunarzii din 1871, au să facă și ei o rugăciune, pentru spus seara, enumerînd doleanțele lor politico-sociale și terminînd :

Și ne scapă, Doamne, de piticul Thiers.

Bolliac scrie deci : „mărească-se numele lui (al lui Cuza) prin mărirea nației sale și întărească-se brațul său spre apărarea poporului romîn și a dreptului său. Pue el (Cuza) în practică vie libertatea și egalitatea în nația sa și lumineze și îmbărbăteze poporul, căci el este alesul nostru spre vindecarea rănilor noastre. Meargă totdeauna înaintea tuturor dorințelor națiunii fără ca să se ostenească. Libertățile publice fie garda sa și libertățile individuale agenții săi. Luxul său fie : simplitatea. Egalitatea : mîndria sa. Luminarea poporului fie puterea sa dinlăuntru și armarea lui, forța sa în afară" *.

Mai tîrziu, ca și cum ar vrea să lichideze definitiv polemica iscată în jurul chestiunii „prinț strein — domn pămîntean" Bolliac are să scrie :

„Norocita inspirare a romînilor din toată Romînia liberă, a alege în unanimitate pe Domnul Alexandru Ion I, domn al lor, a mîntuit țara de toate consecințele ce urma să atragă realizarea ideii de un prinț strein în capul nostru". Recunoscînd public, cît a sîngerat inima lui odinioară cînd ceruse și el, alături de alți exilați de la Paris, un prinț strein : „nu e romîn a cărui inimă să nu fi sîngerat cînd pronunța ăst remediu eroic la lîngoarea și piroteala în care ședea căzută patria" **. Bolliac declară că după „norocita inspirare" pe care a avut-o poporul romîn la 24 ianuarie, „ideea unui prinț strein nu mai este permisă nici chiar măriei sale". Aluzie la o declarație a lui Alexandru Cuza că el socotește domnia ca un depozit temporar. „Acum — scrie Bolliac, entuziast — afară de cîțiva păti-

* Cezar Bolliac, Entuziasmul din 1859, *Romînul*, 31 ian. 1859.

** Cezar Bolliac, „Prinț strein", 7/19 febr., 1859.

mași de domnie, al căror viciu împielițează înaintea lor himere zîmbitoare încă, care pun persoana lor peste nație, egoismul lor peste patrie și interesul material privat peste interesul țării, nimeni alt nu mai poate cugeta la o turbare a lucrurilor".

*
* *

În august 1859 au loc alegerile pentru Adunarea Generală și Bolliac își pune candidatura la Tîrgoviște, împotriva lui Eliade.

Rosetti scrie în *Romînul* recomandînd pe colaboratorul ziarului său, dl. Bolliac: „cei care vor dreptate și naționalitate să aleagă numai pe cei care au dat multe dovezi că sînt cu mintea și cu inima pentru naționalitate și dreptate". Iar după alegeri, Rosetti are să-și exprime satisfacția: „Acolo (la Tîrgoviște) lupta a fost între partidul național, care a ales pe d. Bolliac și partidul reacționar ce avea candidat pe d. Heliade, care ne mirăm cum a cutezat să se propună ca reprezentant al nației, d-sa care a susținut pe rînd toate partidele și toate regimurile" *.

Eliade se întorsese în țară mai tîrziu decît ceilalți proscriși, fapt care nu fusese privit cu ochi buni de foștii capi ai revoluției de la 1848. De asemenea, la Paris, Eliade nu numai că își enervase tovarășii de exil cu înfumurarea sa, dar se declarase potrivnic unirii, sub pretext că „unirea ar fi o intrigă a țariștilor". Refugiat pentru cîtva timp la Chios, Eliade venise însfîrșit la București și își pusese candidatura în orașul natal, ale cărui ruine le cîntase cu accente atît de dramatice. Dar atacurile ziarelor *Romînul* și *Dîmbovița*, ca și creditul de care începuse să se bucure Bolliac în ochii alegătorilor făcuse pe tîrgovișteni să-și dea voturile pentru acesta din urmă.

---

* *Romînul*, nr. 46 și 52, 1859

Tîrgoviștenii nu bănuiau însă că alegerea lor are să fie inoperantă întrucît Adunarea Generală are să invalideze pe Bolliac. În schimb însă campania electorală de la Tîrgoviște, din 1859, are să ducă din nou la ruperea relațiilor dintre Eliade și foștii săi emuli, Bolliac și Rosetti.

Înfuriat de cele apărute în *Romînul*, Eliade își amintește de „Sarsailă" de odinioară și fabrică pe iuțeală un alt „Sarsaılă", model 1859 ; adică „om politic", nu „poet" : „El e democrația, el socialismul încarnat ; el geniul «cu ochi de broscoi» ; el «arheologul secolului» ; de el se tem monarhiile și îi ard sau îi spînzură portretul în efigie, el cavalerul erant ce-și caută în toate părțile un scutier. El e revoluția împelițată, el Romînia în carne și oase, el martir viu-viuleț. Tîrgoviștea tremură de el să nu-i dea foc ; Piteștii se crucesc, Craiova credulă crede și e în pericol de-a-l alege Meimandar și preparator al unui viitor cum nu s-a mai pomenit" *.

E adevărat că provocatorii fuseseră de data aceasta Rosetti și Bolliac. Acesta din urmă, în articolul „Critica criticii", scrisese despre Eliade : „astfel făcu și cu Bibescu : îl cîntă la alegerea sa, la cununie și cînd văzu că nu mai iese nimic, trecu în opoziție și tună în contra lui. Pe cît fu parale în casa revoluționarilor rămase cu dînșii, adică pînă la 1849. Ce solemnități, ce jurăminte la mormîntul lui Dinicu Golescu ! Cît sărăciră cu totul revoluționarii, prin exiluri și temnițe, iată-l la Devlet înjurînd pe toți revoluționarii". **

Alături de „arheologul secolului" Eliade mai văzuse în Sarsailă și pe Rosetti : „geniul cu ochi de broscoi". Interesant este că atît ironia lui Eliade pentru arheologia lui Bolliac cît și portretul fizic pe care i-l face lui Rosetti au să fie preluate mai tîrziu de către alți scriitori. Astfel, Alex. Odobescu are să persifleze pe Bolliac în privința unor „pipe de lut

---

* Eliade, „Colecții de brebenei și viorele", Bibl. Portativă, XV, 1860

** *Romînul*, 19 dec., 1859.

preistorice", iar Eminescu își va însuși, la rîndul său, expresia „ochi de broscoi" și are s-o transforme, în campaniile duse contra lui Rosetti, în : „bulbucații ochi de broască".

*
* *

La alegerea lui Cuza ca Domn al romînilor, Bolliac, adresîndu-se acelora care uneltesc din umbră, sau conspiră implorînd la curțile streine ajutor pentru a desface unirea, scrisese : „Răsplata lui Dumnezeu asupra voastră și a fiilor voștri ! Noi din fundul temniții, din mizeria exilului, vă vom da o patrie fără voia voastră și vă vom lăsa cum v-am lăsat totdeauna să-i mîncați voi bunul ! Oameni de materie, luați materia ; căci noi, oameni de spirit, purtăm cu fală cununa de spini și nu ne propunem nimic alt decît gloria că v-am dat o patrie" *.

Oamenii „de materie" n-au să se lase cu una cu două... Urzelile au să se țină lanț tot timpul domniei lui Cuza. Reformele mari, ca secularizarea averilor mînăstirești ori împroprietărirea țăranilor vor fi mereu sabotate ; în parlament și în afara lui începe să activeze o așa-zisă „partidă moderată", tolerată de către retrograzi pentru că ei — după cum scrie Bolliac — „împiedică progresul, pentru că le trebuiesc la timp votul lor, pentru că nu li se opun mai niciodată". Bolliac nu are decît cuvinte aspre la adresa acestor moderați, care fac jocul partidei boierești : „Oamenii moderatismului sînt totdeauna cei mai pricepuți la interesele private și egoiste : ei au mai totdeauna partea corbilor într-un cîmp după încetarea rezbelului sau mai bine a vrajbei civile, căci la rezbel nu se prea amestecă" și încă ceva : „progresiștii și retrograzii se luptă între dînșii, se urăsc adesea și de multe ori se combat de moarte ; se stimă însă mai totdeauna și, cînd se salut, cînd își dau mîna, o fac cu respect unul către altul : mode-

* Cezar Bolliac, op. cit.

rații sînt disprețuiții de amîndouă părțile și de multe ori chiar și de dînșii". *

Deocamdată retrograzii și moderații se vor uni pentru ca după alegerile din iulie 1860, cînd Bolliac este ales deputat de către „micii proprietari" din județul Vlașca, să excludă din sînul „Representațiunii naționale" pe noul venit. Vechile calomnii au fost lansate acum de la tribună, oratorii însușindu-și pînă și povestea cu arestarea și evadarea din închisoarea ungurească. Rosetti apără pe Bolliac fără să poată împiedica însă excluderea acestuia din Adunare. Inexplicabilă este atitudinea lui Ion Ghica în această ședință, el raliindu-se acelora care cereau lui Bolliac să se disculpe și pretinzînd el însuși „dovezi pipăite". Ghica știa însă foarte bine, chiar de la Constantinopol, că Bolliac nu poseda nici un înscris prin care să dovedească predarea diamantelor în mîna lui Omer Pașa.

Excluderea din Adunarea Generală este o lovitură cu atît mai grea pentru Bolliac cu cît el e lipsit acum de cuvintele de mîngîiere și încurajare ale Aristizzei. Bolnavă, plictișită de certurile cu familia ei, descurajată de urzelile ce se țeseau împotriva soțului, Aristizza se prăpădise în primăvară. În ajun calmă și împăcată cu ideea morții, Aristizza își împărțise averea între mama ei și soțul său. Avere scurtă vreme deținută : moșia Glina pe care apăsa o ipotecă de 4 000 galbeni are să fie scoasă peste un an la licitație cu toate că Bolliac prin întîmpinări și proteste încearcă să amîne vînzarea. Pînă la urmă, „o proprietate prețuită prin acte oficiale la 18 000 galbeni" are să fie vîndută pe 8 000 galbeni „unui singur concurent tolerat și înțeles cu un om de paie al creditorului" **.

---

* Cezar Bolliac, „Moderații", *Romînul*, 28 martie, 1859.

** Vezi *Romînul*, V. Nr. 242, 30 August, 1861, Petiția lui Bolliac.

*
* *

În 1861, Cezar Bolliac este inspiratorul unei petiţiuni adresată domnitorului Cuza, prin care se cere unirea desăvîrşită şi întinderea censului electoral. În dimineaţa zilei de 11 iunie, la chemarea unui comitet, o mare mulţime s-a strîns pe Cîmpia Libertăţii de la Filaret, ca să asculte pe Bolliac şi să-şi dea adeziunea zgomotoasă la principiile cuprinse în petiţie. Aricescu ne spune în legătură cu acest eveniment : „Cîmpia Libertăţii era inundată de un popor numeros şi petiţiunea lui Bolliac era acoperită de patru sute de mii de iscălituri din ambele ţări surori aderînd la principiile dintr-însa".

*
* *

În 1862, cu puţinii bani care-i revin din moşia Glina, cu împrumuturi obţinute de la fraţii săi vitregi şi cu bani luaţi pe poliţă de la Petre Iancovescu, Bolliac îşi cumpără o tipografie şi hotărăşte să editeze un ziar, imitînd astfel pe Eliade, de al cărui spirit negustoresc îşi bătuse joc în pamfletele sale. Tipografia era situată pe strada Scaune, iar ziarul va purta titlul *Buciumul,* fiind considerat ca „seria 2-a bucureşteană", a ziarului de la Paris.

Apariţia *Buciumului* provoacă numeroase neplăceri lui Bolliac ; e tîrît chiar în faţa judecătorului de instrucţie Blaremberq, pe motiv că numărul prim al ziarului nu avusese încuviinţarea cenzurii. Bolliac se apără însă : el trimisese un „specimen" de ziar ministrului de interne şi ministrului prim, care îşi dăduseră aprobarea.

Relatînd ulterior această întîmplare, *Buciumul* are să scrie : „Nu ştim încă dacă d. procuror va susţine acuzaţiile sale înaintea curţii, ştim însă că d. Bolliac, care ţine de treizeci de ani pana de publicist în mînă, a fost pentru întîia oară chemat la parchet pentru scrierile sale". Procurorul Blarem-

berg trimite însă pe Bolliac în fața tribunalului, care îl condamnă la opt luni închisoare și 1 500 lei amendă... „Aflăm — scrie *Buciumul* — că spre mai multă derîderea d. Bolliac a fost dat îndată sub chezășia unuia din apărătorii săi, căci altfel trebuia să meargă de la onor curte de-a dreptul la pușcărie !" *

Procesul are un epilog neașteptat : două ieșiri pe teren. Întrucît procurorul și fratele său aghiotantul domnesc Blaremberg se năpustiseră asupra ziaristului, pe sălile tribunalului, și îl loviseră grav, Cezar Bolliac și fratele său vitreg locotenentul Alex. Peretz îi provocă la duel. Agresiunea scosese ziarului *Romînul* strigătul : „Unde mergem ?" strigăt pe care redactorul susține că l-a auzit „pornind din toate inimile oamenilor". Duelurile se lichidează pe teren, cu rănirea fraților Blaremberg și cu îmbrățișarea învinșilor de către învingători. E un final cu o notă destul de caragelească, subliniată parcă și mai tare de nota exultantă din *Romînul :* „Salutăm pe d-nii Bolliac și Peretz pentru nobila lor procedare și sîntem mîndri că avem fericirea de a fi amicii d-lor !" Este însă ultima afirmație de amiciție a *Romînului* față de Bolliac. În octombrie, campania acestuia împotriva „monstruoasei coaliții" va rupe toate punțile între Rosetti și fostul său tovarăș de exil.

*
* *

Manifestația de la 11 iunie de pe Cîmpia Libertății nu plăcuse liberalilor radicali, care încercau să închege o coaliție cu conservatorii, sacrificînd cu nepăsare interesele maselor populare, pe care erau ținuți să le apere, ca reprezentanți ai ei. Scopul principal al coaliției era detronarea domnitorului Cuza, acuzat că vrea să-și instituie „o domnie personală" și, în subsidiar, apărarea marilor proprietăți de primejdia unei reforme agrare. Nici rezolvarea spinoasei probleme a „Mînăstirilor închinate"

---

* *Buciumul*, An. I, 18/2 martie, 1863.

nu fusese pe placul multor boieri, care se temeau, chipurile, de „complicații" externe.

Bolliac fusese cel mai dîrz apărător al drepturilor statului romîn de a intra în posesia veniturilor ce i se cuveneau și volumul pe care îl tipărește, sub titlul „Mînăstirile din Romînia" ca și articolele din *Buciumul* tind să demonstreze acest drept. „Chestiunea mînăstirilor, și mai cu seamă a celor închinate, este o chestiune națională de autonomie și de economie — scrie Bolliac. Nu poate fi romîn care să n-o simtă : ea atinge demnitatea națională, averea statului și averea particularilor fără excepțiune. Demnitatea națională o atinge prin disprețul a cincisprezece călugări greci față de toate legile noastre ; averea statului prin sustragerea de douăzeci de milioane pe tot anul din venitul cuvenit casei statului ; și averile particularilor le atinge prin impozitele și taxele ce sîntem nevoiți să ne impunem din cauza acestei sustrageri, spre împlinirea trebuințelor statului. A treia parte din pămîntul Țării Romînești este proprietatea sinților (sfinților), prin urmare și a treia parte din locuitorii țării muncesc pentru acești divini proprietari" *. Procesul intentat lui Bolliac fusese provocat, în parte, și de articolele acestuia în sprijinul secularizării averilor mînăstirești. Procurorul Blaremberg nu știa, sau se prefăcea a nu ști, că tocmai documentele și violentele expuneri ale lui Bolliac „aveau să-i servească domnitorului Cuza pentru a smulge din mîinile călugărilor greci o imensă avere națională" după cum scrie V. Bilciurescu în „Ghidul Bucureștilor". Iar Ionescu-Gion are să legitimeze toate acțiunile lui Bolliac în această chestiune : „și dreptate a avut Cezar Bolliac cînd în 1863 a spart cu topoarele ușile de la Radu Vodă, ca să dea afară pe egumen și să pună mîna pe actele și odoarele ce mai rămăseseră". Bolintineanu, într-un raport către domnitorul Cuza, recunoaște și el că opera lui Bolliac asupra mînăstirilor

* Cezar Bolliac, „Monastirile din Romînia (zise închinate)", 1862, București, Tip. Rasidescu.

„a contribuit mult la a deştepta opinia publică asupra acestei chestiuni de interes naţional" *. Dar Bolliac nu va recolta numai laude. Sub inspiraţia călugărilor deposedaţi de averi şi huzur, presa din Atena are să-l prezinte drept „impiu" şi „mîncător de greci", iar C. A. Rosetti se socoteşte îndrituit să ia apărarea aşa-zişilor „ctitori" bisericeşti, în loc să stea alături de acela care apăra averea statului.

Dacă cele două volume publicate de Bolliac au ajutat statului romîn să recupereze douăzeci de milioane pe an şi au dat o justificare domnitorului Cuza pentru opera sa de legiferare, tipărirea lor s-a făcut pe cheltuiala autorului.

Strîmtorat materialiceşte Bolliac se va adresa deci lui Bolintineanu (care între 1863 şi 1864 era titularul departamentului Cultelor), şi la intervenţia acestuia domnitorul Cuza îi acordă suma de 300 galbeni „despăgubire pentru plata tiparului".

* Raportul lui Bolintineanu (Arhivele Statului, dos. 343, 1864).

XXVIII

MONSTRUOASA COALIŢIE

Relaţiile dintre Bolliac şi C. A. Rosetti sînt definitiv rupte în primăvara anului 1863 cînd foile „monstruoasei coaliţii" (în cap cu *Romînul)* încep să calomnieze pe domnitorul Cuza şi să combată proiectele sale în legătură cu secularizarea, dar mai ales cu reforma agrară. Bolliac are să constate în ziarul *Buciumul* că aceste foi, indiferent că-şi zic „liberale, independente, ori reformatorii, scriind pentru ciocoi şi contra poporului" ajunseseră „atît de frenetice" încît s-ar putea ca într-o bună zi guvernul să se gîndească să le suprime. Concluzia nu este desigur pe placul autorului, care totdeauna militase pentru libertatea deplină a presei. El totuşi se gîndise cîndva cu teamă, că încăpută pe mîna unor oameni lipsiţi de scrupule, s-ar putea ca presa să nu mai corespundă menirii sale. Ori teama lui devenise acum o realitate. El constată că presa coaliţiei „nu mai respectă nimic, nici legi, nici guvern, nici religiune, nici simţăminte patriotice, nici individ, nici familie". Cu toate acestea el nu este nici atunci pentru suprimarea presei. Cere doar ca osînda s-o dea însăşi opinia publică. „Să lăsăm aceste foi în osînda esteticei, a pudoarei şi a simţului celui bun al publicului!" * Cum însă nu

* *Buciumul,* An. I, Nr. 28, 1863.

opinia publică burgheză era dotată cu „simțul cel bun", Bolliac își propune să țină în scurtă supraveghere ziarul *Romînul*, întrucît, după părerea sa, această foaie se făcuse cea mai vinovată devenind „organul neinteligente al coaliției de distrugere". Odinioară stindard al partidei naționale, militînd pentru consolidarea tronului cu domn romîn, pentru unirea Munteniei cu Moldova, pentru împroprietărirea țăranului cu despăgubiri, pentru oborîrea privilegiilor, *Romînul* ajunsese acum să combată aceste idealuri și să susțină toate ilegalitățile unei Camere „ieșită din cel mai restrîns, absurd și ilogic cenz"... Cît despre citatele reforme, ele au fost complet uitate : „Mai zise *Romînul* o vorbă despre împroprietărirea țăranului, fie chiar cu o cît de mare despăgubirea ? — întreabă Bolliac. Zise el vreo vorbă pentru instrucția poporului abrutit spre servagiul stăpînilor ?"*. În consecință, Bolliac cere nu numai supravegherea atentă a *Romînului* ci și dizolvarea Camerei, și noi alegeri, ceea ce va umple de mînie pe Rosetti și pe ceilalți membri ai coaliției monstruoase.

Trebuie amintit aici că la baza deselor schimbări a guvernelor moldovenesc și muntenesc de la suirea pe tron a lui Alexandru Cuza stătea tocmai problema agrară. În 1861, Kogălniceanu fusese nevoit să părăsească ministerul, declarînd că pleacă „pentru că a îndrăznit a face să atîrne fericirea Romîniei de fericirea țăranului". În 1862, în ianuarie, se făcuse în sfîrșit un guvern unic și o cameră unică ; o comisie parlamentară fusese însărcinată cu pregătirea unui proiect de lege agrară, dar Kogălniceanu, într-un discurs ținut în Parlament, atacă proiectul spunînd : „nu-i drept ca legiuitorii să se folosească de puterea lor spre a nedreptăți pe cei slabi. Ei nu fac decît să drămuiască brazda de pămînt trebuitoare hranei țăranilor, uitînd că boierii își datoresc cea mai mare parte a averii lor muncii și sudorii acestora". Tot problema țără-

* *Buciumul*, An I, Nr. 40, 1863.

nească grăbește și procesul de formație a „monstruoasei coaliții". Pe domnitor proiectul de lege rurală din 1862 nu-l mulțumea, așa cum nu-l mulțumea nici pe Kogălniceanu ; dreapta spumega, socotind că și așa, cu măsuri palide, tot se izbește în dreptul de proprietate ; Rosetti, Goleștii și Brătienii susțineau că problema nu este de strictă importanță, nici de actualitate. Atitudinea lui Rosetti este ușor de explicat : el ținea, ca și Brătianu și Golescu, să facă pe placul roșilor (dreptei) cu care se aliase împotriva lui Cuza.

Legea agrară va fi adusă în discuția Camerei abia în martie 1864, după ce Kogălniceanu revine în fruntea ministerului. Din circulările pe care ministrul le trimite în țară, reiese că legea este „pentru țară iar nu pentru proprietari". Dar „coaliția monstruoasă" acuză pe Kogălniceanu că înarmează pe țărani și că vrea să-i aducă în Capitală pentru a forța votul deputaților. Bolliac se aruncă în luptă, în apărarea lui Kogălniceanu și a legii agrare : „Reacțiile coalizate își ascut limbile, contrafac fizionomiile, care mai sarcaste, care mai plîngătoare, care mai aținătoare. Ele aținătă pe proprietari, îi îndeamnă să facă petiții. Dar ce s-ar întîmpla însă dacă, luînd exemplul acestor proprietari nesocotiți, vor începe să alcătuiască petiții către Domn și clăcașii, cari plini de încredere în justiția Domnului vor propune și ei amendamente la proectul de lege ?"*

Bolliac își dă seama însă că „monstruoasa coaliție" are posibilitatea în Cameră să împiedice votarea proiectului lui Kogălniceanu. De aceea, cu îndrăzneală, el propune Domnitorului dizolvarea Camerei și facerea unui plebiscit. Ruga lui Bolliac către Cuza este emoționantă : „Prea înălțate Doamne ! Răul nu va putea face binele ; asupritorul nu va putea mîntui pe asuprit ; deci, precum ai avut mărinimia și inspirația sacră în facerea legii pentru împroprietărirea țăranului plugar, hotărăște sancționa-

* *Buciumul*, An II, 9 apr. 1864.

rea acestei legi printr-un plebiscit august al Măriei Tale. Ce pasă ţării dacă 15 privilegiaţi, dacă 15 indivizi din oligarhia care striveşte naţiunea romînă face gură şi face paradă de fraze... ce pasă ţării dacă există acest parlamentarism care n-a adus niciodată un bine în ţara noastră ci a fost totdeauna piedică acţiunii Măriei Tale întru cele bune şi de folos patriei !" *

Articolul e scris în aprilie 1864. La 2 mai, are loc lovitura de stat şi legea agrară are să fie semnată de domnitor. Pentru moment în derută, „monstruoasa coaliţie" are să-şi revină curînd şi are să continue să surpe tronul domnului pămîntean pînă va izbuti să aducă un prinţ străin. În acest fel, ideile exprimate de Bolliac în legătură cu acţiunea „coaliţiei monstruoase" se dovedesc profetice : „O repetăm : coaliţia monstruoasă de astăzi nu poate duce la nici un rezultat bun nici naţiunea, nici libertatea noastră ; şi ni se sfîşie inima cînd vedem talentele cele mai eminente, oratorii cei mai mari ai naţionalităţii şi libertăţii romîne urcîndu-se pe tribuna naţională aridicată de revoluţiunea de la 48 faţă-n faţă cu tronul Romîniei, că se pun în serviciul reacţiunii şi că se sforţă din toate puterile spre a spăla trecutul condamnaţilor de naţiune spre a-i pregăti, spre a-i face proprii să mai vie încă o dată în stare a strivi principiile dobîndite în 1848" **.

Depozitar aproape unic al principiilor de la 1848, Bolliac are să vadă cu durere în suflet cum foştii tovarăşi de luptă şi exil se îndepărtează de la aceste principii, le reneagă, şi se contopesc pînă la urmă în masa burgheziei mari, îmbrăţişîndu-i interesele. În ziua în care va izbuti să intre în Parlament, Bolliac are să acţioneze ca un izolat, impunîndu-şi deviza : „nu mă aliez nici cu retrograzii cei mascaţi (liberalii) nici cu retrograzii cei pe faţă (conservatorii)". Poate că unii dintre cei vizaţi ar fi dorit să şi-l apropie, cunoscîndu-i tăria de caracter şi as-

* Ibid.

** *Buciumul,* 20 febr., 1863.

cuţimea peniţei. Dar majoritatea „retrograzilor" nu pot trece cu inimă uşoară peste denumirea „monstruoasa coaliţie" cu care Bolliac, într-un moment de inspiraţie, îi stigmatizase şi care va trece în Istorie, ca sinonim al trădării.

*
* *

Peregrinările delegaţiilor romîni pe la curţile princiare din Europa pentru a obţine un domnitor străin Ţării Romîneşti sînt ţinta atacurilor, unele violente, altele pline de haz, ale lui Bolliac. Cum prinţul aşteptat şi anunţat ba venea, ba nu venea, Bolliac scrie în *Trompeta Carpaţilor,* care înlocuise *Buciumul* încă din 1865 : „Ni s-au rupt bumbii de la surtuce tot probînd : vine ? nu vine ? vine ? E ca şi în poezia „Sburătorul" unde fata îl vede în somn, viind pe drum de seară :

Pe bidiviu de alună
Cu tichia de frînghie
Cu pene de ciocîrlie
Şi la gît cu sangulie ! *

Ba vine un prinţ de la Monaco ; ba unul din Lichtenstein, ba conte de Flandra, ba un prinţ german de Hohenzollern. Lumea se cruceşte, se întreabă ce să fie : unii chiar se gîndesc serios din nou la un domn pămîntean.*Monitorul Oficial,* ca să curme visurile acestora din urmă, scrie la 15 martie 1866 : „cu un domn pămîntean am reveni la sfîşierile şi discordiile trecutului şi am ajunge la situaţia din Grecia, aşa cum o descriu ziarele franceze". Ignoranţa, sau poate voita denaturare a adevărului dè autorul acestui articol este înfierată imediat de Bolliac : „Oare Grecia se guvernează de un domn pămînean ? Ne mirăm cum *Monitorul* nu ne spune pe faţă că în Grecia sînt lupte, sînt sfîşieri, discor-

* *Trompeta Carpaţilor,* 15 martie 1866.

die şi nenorociri, dar că această ţară a ajuns în aşa poziţiune numai din cauza principelui strein" *.

La 22 martie prinţul străin intră în ţară şi Bolliac scrie în ziarul său : „Sînt taine pe care omul nu le poate pătrunde !" Aceasta nu înseamnă că publicistul s-a resemnat şi acceptă pe Carol de Hohenzollern. Dimpotrivă, campania va începe şi mai violentă. Pentru cîtva timp Bolliac nu este singur. Eliade îl sprijină, declarîndu-se şi el împotriva domnului străin.

Cu două săptămîni înainte, adică la 19 aprilie, Bolliac răspunsese vehement acelora care confundau *unirea cu principele strein,* susţinînd că numai aducerea şi menţinerea acestuia pe tron poate salvgarda unirea celor două ţări. „Aceasta nu este adevărat — răspunde Bolliac. Unirea este unire romînă făcută de către romîni şi streinul este strein, n-are a face cu romînii. Dacă guvernanţii nu sînt în stare să menţină unirea atunci de ce l-au gonit pe Cuza care a făcut-o ?" Şi autorul întreabă pe guvernanţii neoneşti : „Cînd s-a făcut unirea fost-a vorba de un domnitor strein ? N-am simbolizat-o noi prin dubla alegere a unui romîn ? De unde scoateţi acuma că unirea şi principe strein este un singur lucru ? Dacă s-au pus cocarde negre la Bucureşti, doliul n-a fost pentru că menţineţi unirea ci fiindcă chemaţi un domn străin asupra Romîniei. Pe vremuri cînd la Iaşi se subscria contra unirii petiţii la turci n-aţi arestat pe nimeni ; dar tot la Iaşi cînd s-au ivit cei care au strigat contra domnului strein aţi pus puştile în dînşii" **. Diatriba lui Bolliac împotriva celor care măsluiesc istoria se termină cu un *nu* la adresa domnitorului străin şi cu o patetică evocare a soartei care aşteaptă pe un pamfletar antidinastic în Romînia burgheză : „Cu acest *nu* noi nu ne aşternem foi de roze la bătrîneţea noastră ; neamţul şi baronii, şi conţii creaţi

* Ibid, 22 martie, 1866.

** Cezar Bolliac, „Unire şi principe străin", *Trompeta Carpaţilor,* 19 aprilie 1866.

de către neamț au să ne frece la coaste ; dar conștiința noastră ne va consola de toate relele ce are să ne aducă acest *nu*, care numai Dumnezeu știe din ce simțământ iese !" *

Primul efect : în alegerile care au loc în aprilie, Bolliac candidează, dar nu este ales. După obicei, candidatul își făcuse și de astă dată o „profesie de credință" în care citim : „Am combătut toată viața mea fără abatere privilegiul de orice natură ; am luptat fără preget și fără întrerupere pentru libertate și pentru egalitatea tuturor înaintea legilor. Nu m-am depărtat de la posturi decît prin demisiile mele repetate ; posturi judecătorești și administrative".

Profesia de credință se termină cu asigurarea că de va fi ales deputat, n-are să voteze pentru nici un proiect de lege fără a se consulta în prealabil cu alegătorii săi. În *Trompeta Carpaților*, el cere ca : „legile existente să fie respectate și aplicate". Alte legi mai cuprinzătoare și mai înaintate nu se pot aștepta de la guvernele burgheze, într-un stat : „fără nici o tradițiune ; nici tradițiune în minister, nici tradițiune în comună ; nici obiceiul, nici legea ; obiceiul nu mai este nicăieri și legile se schimbă pe toată ziua" **.

Administrația a făcut tot ce i-a stat în putință ca Bolliac să nu fie ales în Adunare. Mai mult, un oarecare Grigorescu, prefect de Prahova, se simte obligat să declare că dacă Bolliac și-ar pune candidatura la Cîmpina, așa după cum se zvonise, el va împiedica pe scriitor să-și facă campania electorală. Bolliac îi răspunde cu ironie prin ziar : „și chiar dacă și-ar fi pus redactorul acestei foi candidatura la Cîmpina fără voia d-lui Grigorescu, care dirige afacerile județului Prahova, ar fi oare o vină ? Spunem pentru împăcarea d-sale și liniștirea celor închietați din cauza acestei candidaturi că d. Bolliac

---

* Ibid.

** Cezar Bolliac, „Legile și miniștrii" *Trompeta Carpaților*, 13 sept. 1866.

nu şi-a pus de fel candidatura la Cîmpina, ci în toată ţara, iar mai cu seamă la Bucureşti !"

* * *

Două luni după alegeri, Bolliac cere să fie scos din postul de director al Arhivelor Statului. Activ, totdeauna dispus să-şi cheltuiască energia în acte folositoare, înţelesese să nu facă din postul pe care-l ocupa o simplă sinecură. El va fi zîmbit desigur amintindu-şi de mărturisirea poetului Grigore Alexandrescu că pe cînd el deţinuse funcţia de director al Arhivelor Statului nu mişcase o hîrţoagă, un dosar măcar de la locul său, ceea ce îi adusese recunoştinţa şoarecilor :

Şeful de azi al arhivei, om de pace iubitor
Şoarecii îi vor fi recunoscători.

Bolliac reorganizase Arhivele, cercetase acte şi dosare ; catalogase documentele originale şi ţinea chiar să îmbogăţească instituţia cu acte şi documente noi şi preţioase ce s-ar fi găsit risipite prin diferite oraşe ale ţării. În aprilie 1866, după cum reiese din articolul „Lealitatea Romînului"*, avusese chiar intenţia să plece la Iaşi „spre a regula arhivele de acolo conform celor de aci, a cerceta documentele istorice aflătoare şi a aduce la Bucureşti pe cele mai importante".

C.A. Rosetti, în calitate de ministru al Cultelor, nu era însă de acord ca Bolliac să ia de-acolo „documentele originale, ci numai copiile, ca să se respecte astfel averea fiecărei localităţi". Totodată Rosetti ceruse lui Bolliac să-şi amîne plecarea la Iaşi pentru o lună „pînă ce spiritele aprinse de acolo se vor potoli şi vor putea aprecia cu interes lucrarea ce se va face". Bolliac protestează cu vehemenţa-i obişnuită împotriva sensului politic pe care Rosetti vrea să-l dea plecării sale la Iaşi : „Se teme ziarul *Romînul* că d. Bolliac aflîndu-se la faţa

* *Trompeta Carpaţilor*, nr. 416 din 27 apr. 1866.

locului are să vază cîte se petrec acolo, spre mîhnirea celor dintîi luptători pentru unire?" (Aluzie la cele întîmplate la Iași, unde, la vestea venirii unui prinț străin, se manifestase pentru separarea Moldovei de Muntenia). „Nu cumva ziarul *Romînul* va cuteza a zice că d. Bolliac ar fi contra unirii? Apoi cine nu știe că pe cînd d. Bolliac lupta fără nici o rezervă pentru unire propunînd în toate adunările ca ori pe cine vor alege moldovenii Domn, același Domn să fie și al Munteniei, fie acesta și chiar bătrînul Sturdza la al cărui nume se înfiora toată suflarea romînească; cine nu știe că în timp ce d. Bolliac profesa asemenea principii, patronii *Romînului* umblau cu manechinul lor în cutie și-l arătau împodobit pe sub perdea, trăgîndu-i sforile ca să facă complimentări și reverințe la privitori? Cine nu știe că ura cea mare a mandarinilor roșii contra d-lui Bolliac datează mai cu seamă de la toastul spus de d-sa la banchetul dat d-lui Negri cînd trecea la Constantinopole, cu care toast propunea ca Camera Munteniei să aleagă pe același Camerei Moldovei"*.

Arătînd că datoria acelora „care posed într-înșii un pic de balsam" era tocmai a pleca la Iași, unde cursese sînge, și unde partide antiunioniste activau, vîrînd spaima în romînii adevărați că ar mai putea fi pusă chestiunea unirii în acel oraș, Bolliac conchide: „Dacă d. Bolliac ar fi fost în alți termeni decît aceia în cari se află cu persoanele ce dirig afacerile statului, el ar fi venit francamente, în temeiul dreptului său să ceară guvernului o acțiune contra reacțiunii de la Iași; pentru că d. Bolliac a fost unul din cei dintîi luptători pentru unire, pe cînd vorba unire era o derîdere înaintea ochilor acelora cari luptă pe sub mînă să o strice".

---

* Ibid.

*
* *

Detronarea lui Cuza de către „monstruoasa coaliţiune" şi aducerea lui Carol de Hohenzollern l-au dezorientat pentru un timp pe Bolliac, care, apelînd la Kogălniceanu şi reîmpăcîndu-se cu Eliade, încearcă să creeze o nouă partidă, aşa-zisă „naţională" a oamenilor de la „2 mai". Partida nu are însă decît o existenţă efemeră. Întrunirile convocate de conducătorii ei se sfîrşesc înainte de a începe chiar, fiindcă oratorii : Bolliac, Kogălniceanu etc. sînt împiedicaţi să vorbească.

Tot în aceste momente de descumpănire, începe Bolliac o campanie şovină prin presă ; campania de care se va lepăda la timp, pentru a mai avea dreptul să afirme şi spre sfîrşitul vieţii, aşa cum o făcuse în tinereţe :

Şi pură, tot verginâ rămîne a mea pană ;
Să nu mă facă-n viaţă-mi de mine-a mă roşi
Corupţia departe ; tentaţii de satană
Să nu găsească-n mine cărare a veni. *

*
* *

În sfîrşit, după ani de înfrîngeri, în 1867, Bolliac este ales deputat şi izbuteşte să fie chiar validat de către parlamentari. Lucrurile n-au mers uşor nici de data aceasta ; administraţia de Vlaşca dedîndu-se la numeroase ingerinţe şi samavolnicii, mergînd chiar aşa cum scrie *Trompeta Carpaţilor* — la organizarea furtului de urne. Se pare însă că alegătorii, şi mai ales tinerimea din licee, au jucat rolul decisiv în a face să triumfe legalitatea. Elevii împărţeau pe străzile Capitalei afişe cu chipul lui Bolliac ; se hărţuiau cu poliţia, cereau în cor să fie ales „candidatul partidei naţionale". De la Giurgiu, unde veghea în mijlocul alegătorilor săi ca să

* Cezar Bolliac, „Reflecţie".

nu fie furată urna cu buletine, Bolliac ţine să mulţumească „junimei studioase" care combate alături de el : „manifestaţiunea voastră va fi *monumentul* vieţii mele, în faţa căruia orice decoraţiune, orice onoruri banale din lumea oficială vor rămînea palide".

Iar mai departe : „cu monumentul oferit de voi eu voi *trepasa* * ca cu singurul act al vieţii mele politice şi literare" **. Frazele ni se par bombastice, tonul teatral şi grandilocvent. Dar Bolliac pune toate acestea în sarcina emoţiei de care e stăpînit : „Frazele ies ciuntite cînd sufletul este în extaz".

De acum înainte, activitatea publicistică a lui Bolliac se împleteşte cu aceea parlamentară, şi el va susţine de la tribună ceea ce cere prin presă : asigurarea libertăţilor publice şi individuale, apărarea plugarului, legalitatea absolută. Bolliac va mărturisi în repetate rînduri, neobosit, colegilor din parlament, că rămîne credincios ideilor generoase de la 48 şi va lupta împotriva prinţului străin : „Noi nu suntem din aceia care îşi schimbă principiile de toată viaţă, democratice în monarhice, pentru un portofoliu ! Suntem ceea ce am fost încă din copilărie : democraţi, fii ai poporului, voind totul pentru popor şi crezînd că de la el vine orice viaţă şi orice suveranitate".

Bolliac înţelege schimbările pe frontul ideilor politice numai în cazul cînd ele s-ar face în bine, dar în nici un caz aşa cum au procedat foştii săi tovarăşi de la 1848, care s-au lepădat de crezurile revoluţionare pentru a se alia cu marea burghezie reacţionară : „Este un bine, este un progres ca de la idei absolutiste să vii la idei revoluţionare ; dar este trist, este o degradare ca de la ideile liberale să te întorci la idei ca acelea care au făcut din popoare proprietatea unei clase sau a unei familii" ***.

---

* A trepasa — a muri (fr. trépasser).

** *Trompeta Carpaţilor*, 16 dec. 1867.

*** Ibid.

*
* *

Campania antidinastică are să fie dusă şi ea mai departe. Dar într-o bună zi Bolliac are să-şi dea seama că rîndurile celor care militaseră alături de el la 1866 s-au rărit simţitor. Eliade ridică osanale lui Carol în ziua în care este ales preşedinte al Academiei Romîne ; Ianov, satiricul ieşean, dezertează din luptă pentru un loc de deputat. Bolintineanu, minat de boală, nu mai scrie nimic. În cruntă sărăcie, scriitorul a fost nevoit să-şi vîndă mobilele şi cărţile. G. Sion intervine la timp : organizează o loterie publică şi cum Alecsandri şi Costache Negri au să cîştige biblioteca şi cărţile, amîndoi au să le restituie nenorocitului confrate. Bolliac are să se zbată şi el pentru a îndulci suferinţele aceluia care îi fusese tovarăş de călătorii în tinereţe, şi mai recent, sub pseudonimul Cosmat, îl ajutase la *Trompeta Carpaţilor*. Dar mai toate demersurile lui Bolliac au să se izbească de indiferenţa guvernanţilor. Brătianu are să se arate cu deosebire insensibil la mizeria poetului. Cînd Bolliac îi spune, pe culoarele Camerei : „Iubite frate ! Acest poet, Bolintineanu, care ne-a mişcat inima cu cîntecele sale, ar fi o crimă să-l lăsăm în mizerie", Brătianu are să răspundă, ridicînd din umeri : „Ce să-i facem !"

Numai Bolliac rămîne neclintit, pînă ce, doborît de boală, are să lase pana din mînă. Atunci cînd linguşitorii din jurul regelui au să propună „împămîntănirea" domnitorului, numai Bolliac găseşte accentele de revoltă şi sarcasm necesare : „oricare naturalizare, p-a mică, p-a mare veţi oferi-o majestăţii ce voiţi să creaţi, nu-i poate fi de nici un folos şi va mai adăugi un ridicul asupra voastră, care nu recunoaşteţi nici datinele, nici natura, nici religiunea, nici legile ţărei voastre : care după ce aţi vîndut opinca din nou privilegiului, arvuniţi şi ţara întreagă streinului. Cărui strein ? Germanului ? Germanului de care se cutremură toată rasa la-

tină, cu care este în război perpetuu toată rasa latină de 2 000 ani fără întrerupere !" *

Servilismul senatorilor, care hotărăsc să meargă în corpore la palat pentru a duce lui Carol răspunsul la mesajul tronului, revoltă pe scriitor : „în numele demnității naționale, constituționale și personale, rău a făcut Senatul. O singură reprezentanță era destul, așa cum se face în toată lumea constituțională" **. Cînd Rosetti se extaziază prin ziarul *Romînul* de gestul unei copile, care după ce și-a plecat capul sub mîna lui Carol, s-a închinat, Bolliac denunță opiniei publice pe fostul său prieten : „Își închipuie cineva că asemenea percepte (Rosetti recomanda tuturor copiilor să facă la fel) ies din gura unui om care își deprindea copiii săi să hulească orice nume de suveran ; să nu pună mîna pe bani fiindcă pe ei este efigia unui suveran și care își înfrunta copiii la cea mai mică greșeală cu insulta : ești un rege, un împărat. Ei bine, același om zice azi copiilor altora să se închine suveranului !" *** În schimb, Bolliac apără pe toți aceia care se fac vinovați de lesmajestate, cum este cazul cu I. C. Lerescu, trimis în judecată pentru că publicase în ziarul *Strechea* o poezie în care arăta că :

Patria-i dată moștenire dinastiei prusiană
De un cîrd de mercenari
Ce-au luat puterea-n mînă, într-o noapte de trădare !

Jurații, în ropotele de aplauze ale publicului, au achitat pe Lerescu, iar Bolliac laudă în *Trompeta Carpaților* gestul curajos al acestora. !

* * *

Lerescu avea dreptate : politicienii servili dăduseră patria pe mîna dinastiei prusiene, care „o con-

* „Împămîntenirea princepelui de Hohenzollern", *Trompeta Carpaților*, 20 mai 1866.

** *Trompeta Carpaților*, An VI, 23 ianuarie 1868.

*** *Trompeta Carpaților* 28 iulie, 1868.

cesiona" acum tuturor conţilor şi baronilor germani, după cum constată Bolliac cu prilejul afacerii Strussberg.

Concesionarea drumului de fier este urmărită de pamfletar în diversele ei faze, cu sarcasm, cu umor, cu revoltă, şi cine răsfoieşte astăzi colecţia *Trompeta Carpaţilor* are impresia, cu puţină imaginaţie, că citeşte nişte note personale, un jurnal politic intim :

Februarie 1868 — „Peste toate nenorocirile care plouă în ultima vreme peste Romînia, cea uriaşă este acum compania prusiană pentru facerea drumurilor de fier... Cu tot respectul cuvenit titlurilor ce poartă conţii şi doctorii (Strussberg) vom spune că concesionarii aceştia nu sînt decît nişte samsari. Nemţii nu aduc nici un aport bănesc. Statul romîn dă tot. Dă şi 75 de milioane de franci avans, fără să participe la beneficiile societăţii. Dacă această batjocură va trece prin Cameră şi Senat atunci oricine e în drept să zică că noi înşine sîntem vrăjmaşii noştri şi vroim să distrugem statul".

19 septembrie 1868 — „Drumurile prusiene au trecut peste constituţiunea romînă, fără nici o atenţie la protestările romînilor, nici la strigătele disperate a cîtorva bărbaţi cu iubire de patrie. Ministrul Brătianu a făcut proectul, a făcut contractul, a dat concesiunea drumului de fier, a dat încă şi sapa şi lopata Romîniei punînd pe principe să arunce pămînt cu mîna sa peste mormîntul Romîniei".

Campania lui Bolliac împotriva principelui prusian are să culmineze în 1871, pe timpul războiului franco-german, cînd Bolliac în fruntea manifestanţilor va lua cu asalt sala Slătineanu, unde germanii benchetuiau. Ion Brătianu are să dezvăluie acest fapt într-o şedinţă a Camerei, în anul 1887, deci după moartea lui Bolliac : „Nu liberalii au trimis pe studenţi la sala Slătineanu, ci Cezar Bolliac, cu Boerescu şi Tell" *.

---

* C. Bacalbaşa, „Bucureşti de altădată", vol. II.

*
* *

Ne-am face o imagine falsă despre Bolliac dacă am crede că ultimii ani ai vieţii sale au fost rezervaţi cu exclusivitate politicii. Paralel cu campaniile de presă şi din parlament, scriitorul îşi completează sfera activităţii cu dese călătorii arheologice prin ţară ; publică cronici teatrale şi cronici literare în care accentul e pus pe latura socială şi din acest punct de vedere relatarea sa despre romanul lui N. Filimon „Ciocoii vechi şi noi" este un model al genului ; ocupă diferite posturi : inspector al muzeelor din ţară, preşedinte al Comitetului Arheologic din Bucureşti ; este membru onorific în Comitetul Teatrului.

Pasiunea lui Bolliac pentru teatrul romînesc a rămas tot atît de vie ca pe vremea Filarmonicii. Dovada că eroicele începuturi ale teatrului romînesc stăruie încă vii în amintirea lui ne-o face articolul „Teatrul Romînesc" * : „Teatrul Naţional s-ar chema atunci cînd autorii romîni ar tracta subiecte naţionali din istoria naţiunii şi acele piese în care s-ar arăta faptele romînilor, geniul naţiunii, nenorocirile şi izbîndele romînilor, obiceiurile, tradiţiile şi aspiraţiunile romînilor, defectele, pînă şi ridiculul romînilor. Acel teatru nu-l putem avea încă, pentru că cîteva farse, unele bine brodite de excelentul poet Alecsandri pentru comedia bassă, cîteva alte farse, parodie de drame, fără gust şi imorale cum şi o scenă, o singură scenă din tragedia *Mircea* la care lucrează D. I. Heliade Rădulescu de 40 de ani, acestea n-ar putea constitui, n-ar putea hrăni un teatru naţional ; şi pentru că autorii de drame şi tragedie nu ies aşa lesne ca poşidichiul de poetaşi cu crîmpeiele şi peticile de versuri cu frunză verde spre închinăciune pre la boeri şi cocoane, pre la domni şi pre la doamne ; pentru că autorii dramatici nu pot fi pre lîngă geniul dramatic, autori fără ştiinţă de carte.

** Cezar Bolliac, „Teatrul Romînesc", 1869, 27 noiembrie.

Teatrul Național nu-l putem aștepta curînd. Teatrul romînesc însă, unde să se dea în limba romînească opere mari, piese clasice, spre formarea animei și dezvoltarea gustului, teatru romînesc am avut și putem avea : însă modul, singurul chip, singurul mijloc a avea teatru romînesc este acesta, sau același ce și l-a închipuit Cîmpineanu cînd a creat teatrul romînesc".

În toate articolele închinate teatrului, cronicarul subliniază nevoia unei dramaturgii originale, a unei trupe complete și omogene (deplîngînd împrăștierea artiștilor în trupe diverse și concurîndu-se între ele); totodată semnalează publicului creațiile lui Millo, Pascaly sau Vellescu și sprijină debuturile tinerilor elevi de conservator, așa cum este cazul cu Grigore Manolescu, al cărui talent este relevat publicului doar de *Trompeta Carpaților*. Așa cum s-a întîmplat și în alte domenii de activitate, campaniile duse în legătură cu teatrul și mai ales un articol intitulat „Răspuns ziarului *Telegraful*", au să-i creeze lui Bolliac numeroși inamici și multe neplăceri.

Fiind înlăturat din comitet pentru îndrăzneala de-a fi denunțat unele practici care frînau bunul mers al primei scene romînești, Bolliac nu va servi astfel teatrul, din interiorul său.

XXIX

BĂTRÎNEŢE

Un păr alb ! Iată semnul că iarna mă ajunge.
Aşa şi bruma cade pe verdele ce fuge.

CEZAR BOLLIAC : *„Cugetare"* I.

De cînd s-a întors din exil, aproape că nu este an în care Bolliac să nu întreprindă o călătorie prin ţară. A vizitat Moldova ; a străbătut întreaga Oltenie ; a străbătut Valea Dunării, de la Giurgiu pînă la Severin ; a urcat în munţi, la peştera de la obîrşia Ialomiţei ; către Cumpăna Ciocîrlăului şi către mormintele de pe Vulcana Mare. Casa lui Bolliac din strada Speranţei e un adevărat muzeu : oriunde te mişti dai de custure de cremene, tîrnăcoape şi suliţe de piatră, monede de bronz şi argint, obiecte diferite din lut şi bronz, dintre care o „seceră de bronz" descoperită în apropiere de Glavacioc şi de care n-are să se despartă pînă la sfîrşitul vieţii. Multe din obiecte are să le doneze Muzeului Naţional ; dar va păstra destule şi pentru plăcerea lui proprie, după cum, pentru orele sale de lectură nocturnă, îşi va umple rafturile bibliotecii cu manuscrise preţioase şi documente istorice, printre care multe acte în legătură cu Tudor Vladimirescu sau cu familia Cantacuzinilor.

În 1870, Haşdeu, Şuţu, V. A. Ureche şi Dim. Sturdza propun achiziţionarea colecţiei de monezi vechi pe care o posedă Bolliac de către stat. „În timpul din urmă — are să scrie Sturdza în raportul său — am avut ocaziunea de a vedea mai de aproape colecţia de medalii a d-lui Cezar Bolliac. Seria me-

daliilor lui Traian atît de interesantă pentru istoria noastră, mi-a atras mai ales atenţia atît prin mulţimea bucăţilor din care este compusă cît şi prin minunata conservaţiune". Această colecţiune, compusă din 132 monede de aur, 97 de argint şi 126 de bronz, va fi cumpărată pentru Muzeul Naţional de Antichităţi. *

Din păcate, şi în domeniul arheologiei, ca şi pe tărîmul politic, Bolliac îşi găseşte numeroşi adversari. În 1845, disputa cu Laurian se întorsese împotriva sa; în 1873, Al. Odobescu încearcă să-l discrediteze în legătură cu nişte lulele de lut negru descoperite de Bolliac la Vadastra din Romanaţi, la Hunia de lîngă Calafat şi la piscul Crassani de pe Ialomiţa. Arheologul, sedus de asemănarea lor cu „lulele romîneşti", trăgea concluzia că „tracii fumau din lulea".

Peste treizeci de ani şi mai bine, trecînd prin Celei, un tînăr scriitor are să însemneze: „Acum treizeci-patruzeci de ani s-au găsit şi cîţiva cărturari care s-au dus la Celei şi au dat cu tîrnăcopul în masivul ruinelor malvense. Unul din ei, Cezar Bolliac, s-a oprit aici în cîteva rînduri şi a făcut oarecare cercetări. Între altele Cezar Bolliac a găsit, sub prispa unui sătean, un sarcofag ermetic închis, pe care cu învoirea ultimului său proprietar a pus să-l deschidă. Lucrul n-a fost tocmai uşor, căci capacul era prins de sarcofag cu scoabe de fier acoperite cu plumb, iar linia de închidere a celor două jgheaburi era cimentată. Dar la urmă sarcofagul fu deschis şi pe un pat de ramuri şi de foi de dafin apăru un schelet aproape întreg. Mirosul foilor de dafin, acum galbene ca tutunul de Havana, se răspîndi puternic şi plăcut şi muri în aer, după şaptesprezece veacuri de recluziune. Cercei de aur, un ac de păr (de fildeş), două semilune de dinţi, toţi la număr şi minunat de frumoşi, spuneau că pe crengile şi pe foile de dafin adormise o femeie tînără, frumoasă şi desigur mult iubită. Nici o inscripţie, nici

* Arhivele Statului (Dos. 8, 1870, nr. 128).

un nume ! Pentru ca secretul durerii sfîşiatului soţ sau amant, contemporan cu Caracalla, să rămînă indescifrabil în vecii vecilor" *. Tînărul scriitor, din 1910, era Gala Galaction.

* * *

Anul 1872 îndoliază sufletul lui Bolliac. În august, uitat aproape de oameni, Bolintineanu se stinge din viaţă şi este înmormîntat în satul natal, din apropierea Bucureştilor. Tot în acest an, moare şi Eliade, dascălul de la Sf. Sava ; prietenul mai mare, de atîtea ori lăudat şi tot de atîtea ori hulit de către Bolliac şi de către cei ce i-au stat în preajmă. Abia acum are să se realizeze acea arzătoare dorinţă exprimată cîndva de Eliade nepotului său Racottă : „cînd vom fi bătrîni, de vom trăi, sînt sigur că şi dl. Bolliac va uni *amor* lîngă *stimă* şi *stimă* lîngă *amor*" **.

În ceasul de definitivă despărţire, Bolliac are să scrie cu mare dragoste despre fostul său dascăl : „Moartea a venit în fine să pună cununa nemuririi pe numele lui Heliade. Ea a ezitat mult. Părea sfioasă chiar după moartea intelectuală, să se apropie de acela în care creatorul a pus nemurirea". *** Şi Bolliac se revoltă de nepăsarea guvernanţilor ; „abia prin tocmeli silite cu ministerul s-au putut smulge 2 500 lei, atît cît să poată ajunge la îngroparea unui om de rînd, sfîrşit în mizerie !"

Ciudată potrivire a destinului. La numai cinci ani după acest panegiric, Bolliac va paraliza, intrînd şi el într-o „moarte intelectuală". Necruţătoarea făptură înarmată cu coasă va ezita mult timp să se apropie de el. Iar cînd în sfîrşit îşi va lăsa deoparte sfiiciunea şi va secera viaţa poetului, alţi guvernanţi nepăsători se vor tocmi ca să

---

* Gala Galaction, „Gloria Constantini", în vol. „Lîngă apa Vodislavei", E.S.P.L.A. B.P.T.

** Din scrisoarea lui Eliade către Racottă.

*** Cezar Bolliac, *Trompeta Carpaţilor*, 1872.

găsească banii de înmormîntare. Dar pentru Bolliac, ca și pentru Eliade, nu se putea ca sfîrșitul să fie altfel, pentru că așa după cum scrisese elevul la moartea dascălului: „Cîți sînt acei ale căror holde cerești au umplut cîmpiile empiree, cari să nu sfîrșească mai ca dînsul? Oamenii nemuririi își fac averi în nemurire: ei n-au timp de pierdut cu cele pieritoare!" *

* * *

Noaptea noului an, 1877, Bolliac și-o petrece în casă, înconjurat de numeroasa-i familie și de cîțiva prieteni cu soțiile lor. Matilda și soțul său Ștefan Sihleanu se mîndresc că pot prezenta lui Bolliac pe fiul lor, Ștefan, un tînăr de douăzeci de ani, care își luase doctoratul la Neapole și care „cu toată vîrsta lui fragedă cunoscuse și se împrietenise în Italia cu Garibaldi și cu scriitoarea de origină romînă Dora d'Istria **.

Sînt acolo și cîțiva tineri studenți pe care Bolliac îi pregătește pentru cariera arheologică, predîndu-le cursuri acasă la el, întrucît guvernul nu voiește să facă un institut de cercetări. Între prieteni, Vellescu actorul, devenit director de internat pentru școlari; Hașdeu, cu care s-a legat de pe vremea cînd îi publicase nuvela „Ursita" în ziarul *Buciumul*; și pictorul Theodor Aman, care îi făcuse portretul și ale cărui tablouri, mai ales scenele de la țară, stîrneau entuziasmul lui Bolliac. Pentru acesta, atît Hașdeu cît și Aman erau parcă o frîntură din sufletul său; exprimînd fiecare, în poezie sau plastică, gîndurile care din toată vremea îl agitaseră pe el: scăparea clăcașului din „silă" și eliberarea țiganilor... Ce minunat redase Aman

---

* Ibid.

** Ștefan Sihleanu are să fie Director al Teatrului Național de la 1902 la 1905 și are să militeze pentru înjghebarea unei opere romîne.

scena de pe Cîmpia Filaretului, pe care el, Bolliac, o trăise ; cînd ţiganii se îmbrăţişeau cu revoluţionarii şi jurau să apere libertatea cîştigată. Asemenea, poezia lui Haşdeu, în care găsea că este o ironie să cînţi florile şi stelele atîta timp cît ţărănimea suferă, i se părea lui Bolliac un ecou al propriilor sale exprimări poetice. Citea şi recitea, fără să se mai sature, poezia lui Haşdeu :

Ar fi o ironie să cînt eu flori şi stele
În veacul nostru pe pămînt,
Cînd ele sînt o larvă grimată cu văpsele
Iar adevărul geme tempeste şi rezbele
Blestem, urgie, neguri, pucioasă şi mormînt...

Şi îşi amintea că odinioară strigase şi el confraţilor întru poezie : „că au dulcineele ochi negri sau albaştri că este primăvara veselă şi toamna tristă, că este cald vara şi frig iarna, asta o ştim şi fără dumneavoastră" ; şi lui i se păruse cîndva că stelele, soarele, luceferii şi florile îi spun că e zadarnic să le cînte ci să-şi vadă mai bine de ţigani şi de clăcaşi ?...

Micşuneaua adorată
Pentru ce s-a voalat ?
Şi-astă roză parfumată
Împotriva cui s-armat ?
Cine-nvaţă rîndunica
Cum să-şi facă un locaş ? —
Îmi strig flori şi păsărica :
„Vezi-ţi de ţigan, clăcaş !" *

Acum, în noaptea noului an, fiecare e vesel, pentru că fiecare ar dori ca anul 1877 să-i fie lesnicios şi favorabil... Bolliac povesteşte oaspeţilor unele întîmplări amuzante de pe timpul unei călătorii de-a lungul Dunării, în 1858, repede curmată din ordinul caimacanului pe motiv că ar avea un substrat politic. La rîndul său pictorul Aman po-

* Cezar Bolliac, „Se face sau se naşte omul".

vestește întrevederea emoționantă pe care o avusese în tinerețe, la Brussa, cu pictorul Barbu Iscovescu, care-i încredințase toate lucrările lui spre a i le aduce în țară... Pendula bate rar, metalic, de douăsprezece ori și deodată, în întunericul care-i impresoară, răsună glasurile tinerești ale studenților :

Să bem, să bem, să bem
Cu noi e bătrînul Bem !

Toți se reped, cu paharele pline spre Bolliac, ținînd să ciocnească cu el și să-i ureze un an fericit. Dar, de emoție, bătrînul își simte mîna ca moartă și paharul îi scapă pe podea, cu un zgomot ce pare plin de batjocură.

*
* *

Au plecat toți și în jurul lui s-a făcut deodată o tăcere apăsătoare. Ar vrea să se întindă pe pat și nu știe de ce, ca niciodată, patul îi inspiră repulsie : are impresia că dacă se va culca acum în el, n-are să se mai scoale niciodată. Se duce spre masa de lucru și desface sertarul, unde odihnesc scrisori uitate, dar atît de scumpe : scrisorile lui Costache Negri trimise de la Constantinopol în care se miră de unde scoate Bolliac „acei tezauri de poezie" ; scrisori de la foștii exilați ; scrisori în care se vorbește despre suferințe, privațiuni dar și despre recompensele pe care fiecare le așteaptă de la națiune, de la guverne.

„De la guverne !" Gîndind la recunoștința acestor guverne burgheze, Bolliac surîde cu amărăciune... Ce făcuseră oare guvernanții pentru oamenii care își riscaseră viața, ca ei să poată fi la putere și să se înfrupte din banul obștesc ? Ion Cîmpineanu își tîrîse bătrînețele, gîrbovite, stînd pe o laviță în

Cișmigiu ; cu ochii duși, cu capul plecat în pămînt, „umbră care trecea ca o protestare vie în contra nedreptăților, apăsărilor și a persecuțiilor". Bălcescu fusese zvîrlit în groapa calicilor de la Palermo. Eliade murise, uitat de toți, în casa mare, pustie, și la înmormîntare abia se găsiseră cîțiva bani din vistieria statului ; cu toate acestea, peste toate păcatele ce le va fi avut, fusese un mare dascăl al tineretului. Bolintineanu, sărac ca Iov, se stinsese de boală, la spitalul Pantelimon, părăsit de guvernanți pentru că voise să fie credincios memoriei marelui Cuza ; Grigore Alexandrescu, paralizat, stă țintuit în pat, ca un mort între vii, și nici un guvernant nu se gîndește să-i deschidă ușa ori să-i aline suferința, cu vreun ajutor bănesc ! El însuși, Bolliac, ce avusese după atîția ani de privațiuni, de chinuri, de exil ? Îl urgiseseră toți, din toate părțile : l-au gonit din parlament, l-au numit în funcții : la muzee, la Arhivele Statului, ori în Comitetul Teatrului, ca apoi să-l scoată, cu batjocură, pentru că îndrăznea să scrie împotriva nedreptăților pe care le surprindea ori pe unde ar fi trecut. El nu ceruse niciodată recompense pentru ceea ce suferise ; el știa că omul „se poate plăti de toate datoriile lui, numai de datoria lui către patrie și omenire nu se poate plăti pînă cînd se va împărți în elementele din care s-a produs !" Dar nici nu înțelege să fie lovit, alungat, persecutat, fiindcă „magistrat fiind nu și-a călcat conștiința" ; pentru că a socotit că mandatul primit din partea națiunii e sacru ; pentru că n-a fost niciodată „o zi măcar din viața sa omul privilegiilor".

Zorile triste și înghețate de ianuarie au pătruns în odaie și Bolliac nu se hotărăște totuși să se culce. Privirile lui se ridică acum spre perete, unde deasupra mesei de lucru chipul Aristizzei din rama groasă de bronz privește cu mare duioșie. Și deodată, gîndul lui se întoarce spre o călătorie pe malul Dunării, spre Nicopoli, unde citise săpată pe

o lespede funerară : „Floribus ut saltem recondat membra jucundis". „Roagă-te, regină a marelui Pluton, ca membrele puse în acest mormînt, ale iubitei mele Elia, să se împodobească cu flori desfătătoare căci ea a meritat multe de la mine, pentru faptele ei bune !" Îl podidesc lacrimile, vrea să se ducă la tabloul de pe perete, să se prosterne în faţa femeii nobile, în faţa Aristizzei, pe care, după patrie, a iubit-o şi o va iubi pînă la moarte.

Dar picioarele îi sînt înţepenite, mîinile refuză să mai facă vreo mişcare, vrea să strige, să cheme în ajutor, şi din gura lui nu mai ies decît nişte sunete nearticulate...

* * *

Aşa are să trăiască, un mort între vii, aproape patru ani. Pe timp frumos, mai ales vara şi toamna, bătrînul era pus într-un cărucior ca de copil, şi un servitor îl scotea la aer în grădina Icoanei. Pe alei, copiii jucau ţintar ori citeau ceasornicul ; cîte unul, mai îndrăzneţ, ridica privirile limpezi şi mirate spre bătrînul care din căruciorul său de invalid, părea că se amuză de jocurile lor nevinovate. Aşa l-a văzut scriitorul Al. Bassarabescu în copilăria sa, iar mai tîrziu are să scrie : „Ochii lui mici, vioi şi negri jucau în orbite ca nişte ochi de căţăluş frumos, contrastînd izbitor cu albul bărbii" *.

La 25 februarie 1881, ochii vioi şi negri au să se închidă pentru totdeauna şi ultima imagină din viaţă pe care o va deslusi este chipul blînd al servitorului devotat, tînărul Sofron Comşa. Peste două zile Bolliac va fi dus şi înmormîntat la Bellu, petrecut de o mare mulţime întristată. Cortegiul are să treacă mai întîi pe la Cîmpia Libertăţii, unde cîndva părinţii acelora care jeleau acum, şi chiar

* Al. Basarabescu, „Nou şi vechi", E.S.P.L.A.

unii dintre ei, juraseră să trăiască şi să moară pentru Dreptate şi Frăţie !

Poetul ţăranilor, urgisit şi ignorat în viaţă, nu are să fie însă uitat : el avea să-şi afle nemurirea prin epitaful pe care cel mai mare poet al neamului, Eminescu, îl dăltuieşte în versu-i :

Bolliac cîntă iobagul şi-a lui lanţuri de aramă !

* * *

Omul putuse inspira ură ori iubire, dar nicidecum indiferenţă. Între cele două sentimente, boierimea şi burghezia alesese ura, ceea ce explică faptul că asupra lui Bolliac, după moarte, s-a aşternut vălul greu al uitării. Rar, cîte un glas încerca timid să ne aducă aminte de el. Macedonski, poetul „Nopţilor", are să-l citeze cu veneraţie într-o conferinţă închinată mişcării literare de la 68—78 : „Fără îndoială că dezvoltarea junei generaţiuni este departe de a putea fi asemuită marei mişcări pe care au făcut-o Eliade, Alecsandri, Bolintineanu, Cezar Bolliac şi toţi acei rari bărbaţi cu ale căror nume literatura noastră este în drept a se mîndri" *. Bogdan Duică, ocupîndu-se de primii poeţi munteni, are să constate cu amărăciune că despre Bolliac nu se scrisese nimic serios pînă în 1920, cu toate că „pentru epoca sa a fost un tip caracteristic, util epocii, pe care împreună cu alţii o împingea înspre lumină ; în politică în spre egalitate, în artă spre realismul pătruns de idei nobile" **. Iar N. Iorga, trasînd o paralelă între ţăranul idilic al lui Alecsandri şi acela împovărat de nevoi şi umi-

* Al. Macedonski, Opere, vol. IV, ediţie îngrijită de Tudor Vianu.

** G. Bogdan-Duică, „Întîii poeţi munteni", curs, 2—3 mai, 1920.

lit de ispravnici și boieri al lui Bolliac, ne face să înțelegem că simpatiile sale se îndreaptă, cu precădere, către cel din urmă: „Acest țăran din care Alecsandri făcea pe l'homme des champs al lui Delille, cu moravuri simple și pure, trăind fericit în mijlocul minciunii care e grădina lui Dumnezeu, Bolliac îl vede, ce e drept, în mijlocul patriarhalelor datini, dar e în prada logofătului boieresc, care măsoară pogoanele clăcașului fără apărare, a împlinitorului nemilos al birului, a judecătorului strîmb" *.

Critica burgheză fusese aspră cu Bolliac, negîndu-i orice valoare poetică. Titu Maiorescu îl punea pe același plan cu Aricescu și cu Gh. Tăutu, dînd în schimb acces în Parnasul literelor Matildei Cugler ori lui Șerbănescu. Criticul „Convorbirilor Literare" nu putea suferi „intențiile politice" care se vădeau în poeziile lui Bolliac, prefăcîndu-se a uita că însăși formula sa de „artă pentru artă" era o angajare politică în slujba burgheziei, care vedea în poezie un narcotic, un derivativ de la problemele esențiale ale epocii, de la suferința maselor populare. Această politică a păturii suprapuse fusese însă perfect sesizată de Bolliac atunci cînd scrisese despre „Convorbirile Literare": „Nu voiți ca poezia să întindă aripile asupra cugetărilor politice, filozofice, sociale; vroiți să fie ceia ce literele sînt sub guvernele despotice? Ceia ce erau sub regimul lui căpitan Costache și celebrul Urzică?... Vroiți a se restrînge (poezia) în acel cerc de idei care ar face să petreacă paraziții, să ofteze duducele amorezate și să adoarmă o societate întreagă îmbătată de parfumul, narcotic și fad, răspîndit de atîta frunză verde?" ** De aici, ura lui Titu Maiorescu și a criticilor burghezi împotriva poetului.

---

* N. Iorga, „Spiritul nou de la 1840", Istoria Romîniei, vol. IX, Văleni, 1938.

** Cezar Bolliac, „Misiunea poeziei", 30 martie 1867.

Era oare el lipsit de acel har pe care, cu atîta dărnicie, Maiorescu îl distribuia lui Petrino ori lui Şerbănescu? Dacă n-ar fi fost orbit de patimă, desigur că Maiorescu ar fi văzut şi el, ceea ce are să vadă, zeci de ani mai tîrziu, G. Călinescu: „în contemplarea solitudinilor Bolliac pune o solemnitate sacră"; în poezia „Susana" dezvăluie o artă decorativă vrednică de un Théophile Gautier, tabloul fiind amănunţit, sclipitor arheologic". *

Preţuirea lui Bolliac, dorită de cîţiva rari critici şi care se făcuse mult aşteptată, a venit numai o dată cu instaurarea în ţară a regimului de democraţie populară. Adică, abia în ziua (pe care poetul o întrevăzuse profetic), cînd „poporul îşi este el însuşi legiuitor, iar capetele pîngărite s-au închinat la opinci de muncitor". El, poetul, presimţise şi regretase că nu va mai fi în viaţă cînd cei împilaţi şi obidiţi îşi vor face dreptate. Lăsîndu-mă legănat de valurile imaginaţiei, îmi închipui cît s-ar fi bucurat poetul ţăranilor, aflînd că pe pămînturile de la Glina (pentru care el se zbuciumase şi se amărîse la gîndul că le-a pierdut) s-au înălţat acum case chipeşe, încăpătoare; că în fostul conac, de unde porneau poruncile aspre ale boierilor, astăzi răsună glasurile voioase şi tinereşti ale formaţiei artistice; că peste apa Dîmboviţei, pe care odinioară, trăsura care îl ducea spre casă se împotmolea şi de multe ori era silit s-o treacă cu piciorul, astăzi s-a ridicat un pod de piatră, impunător şi durabil. Poate că şi-ar fi zis poetul în bucuria ce i-ar fi încins sufletul: „Iată răsplata pentru că am crezut în viitor şi am luptat pentru binele celor oprimaţi şi săraci, iată răsplată pentru loviturile pe care le-am primit în viaţă fiind, pentru urgia pe care boierii, contemporanii mei, au dezlănţuit-o împotriva mea..."

* G. Călinescu, Istoria Literaturii Romîne.

Spre deosebire de Grigore Alexandrescu, a cărei dorință era să treacă prin viață :

Ca rîul fără nume aș trece liniștit !

Bolliac a ales lupta și primejdia. Destinul său n-a fost să treacă prin viață ca un rîu, potolit și neștiut de nimeni. O asemenea soartă fusese hărăzită, și era destul, numai tatălui său, doctorul Anton Bogliacco, venit în București pe vremea lui vodă Ipsilanti, nu se știe bine de unde și dispărut dintre semenii săi, nu se știe unde și cînd.

BIBLIOGRAFIE

* * * „Anul 1848 în Principatele Romîne", Buc., 1902.

C. Aricescu „Corespondența secretă și acte inedite ale capilor revoluției de la 1848", Buc., 1873.

N. Bălcescu „Scrisori către Ion Ghica", Bibl. pentru toți, Ediția a V-a, 1911, cu introducere de P. Haneș.

G. Călinescu „Istoria literaturii romîne", Buc. 1941, Editura Fundațiilor.

G. Călinescu „C. A. Rosetti", în *„Revista Fundațiilor"*, An. VI, 1939.

Timotei Cipariu „Călătorie în Muntenia la 1836", în „Prietenii istoriei literare", 1931, An. I.

P. Constantinescu-Iași „Trei pictori romîni în revoluția de la 1848", Editura de stat, 1948.

N. Deleanu „Nedeia din Poiana Miresei", E.S.P.L.A., 1955.

C. Diaconovici „Enciclopedia Romînă", Sibiu, 1904.

Ion Filitti „Frămîntările politice și sociale în Principatele Romîne de la 1821 la 1828", Buc., 1932.

Ion Filitti „Turburări revoluționare în Țara Romînească", Editura Socec, 1912.

* * * „Portretul lui Cezar Bolliac", în revista *Familia*, 1875, nr. 32.

Ion Ghica „Scrisori către V. Alecsandri", Editura Cultura romînească, 1940.

Ion Ghica „Amintiri de pribegie după 1848", în „Scrieri", Editura Minerva, vol. IV.

C. H. Grandea „Cezar Bolliac", Noua Bibliotecă populară, nr. XI, 1889.

I. Heliade Rădulescu „Colecții de brebenei și viorele", Biblioteca portativă, XV, 1860.

N. Iorga „Istoria literaturii romîne în veacul al XIX", Buc., 1908.

N. Iorga „Istoria Bucureștilor", Editura Municipiului București, 1939.

Ionescu Gion „Portrete istorice", 1894.

G. Munteanu Introducere la volumul „C. Bolliac", Editura de stat, 1956.

Al. Odobescu „Fumuri arheologice", în revista *Columna lui Traian*, Buc., 1875, nr. 4.

Perpessicius „Mențiuni de istoriografie literară", capitolul „Instantanee din literatura anului 1848", E.S.P.L.A., 1957.

D. Popovici „Cercetări de literatură romînă", Biblioteca studii literare, Sibiu, 1944, capitolul „Cezar Bolliac, romantism și socialism în definiția poeziei".

D. Popovici „Santa Cetate", Buc., 1935, editura Institutului de istorie literară și folclor.

C. A. Rosetti „Note intime", vol. I—II, 1844, Publicate de Vintilă C. A. Rosetti, Buc., 1902.

I. Voinescu II „O călătorie pe ghimie, An. 1848".

Al. Xenopol „Istoria romînilor", Cartea Romînească, 1930

CUPRINS

I	Misteriosul doctor Bogliacco	5
II	Casa de pe Podul Mogoşoaiei	11
III	Oşteanul dezamăgit	20
IV	Visuri dulci	26
V	Elevul şi dascălul	36
VI	Filarmonica şi teatrul ei	45
VII	„Matilda"	55
VIII	Timotei Cipariu descoperă Bucureştii	64
IX	Robii	68
X	Curiozul	74
XI	Prietenii	82
XII	În „Babilonul Romîniei"	94
XIII	Sonet la anul 1839	97
XIV	Tainica alcătuire	105
XV	Carnavalul	119
XVI	Poiana Mărului	125
XVII	Şi ce-ar fi oare omul de n-ar simţi amor ?	137
XVIII	Marea împăcare	144
XIX	Anul de răscruce	154
XX	Itinerariul d-lui Bolliac	171
XXI	Poetul şi misiunea poeziei	179
XXII	Căsătoria	190
XXIII	O lumină în negură	206
XXIV	Toxinul	214
XXV	Exilul	274
XXVI	Diamante şi mizerie	283
XXVII	Publicistul	313
XXVIII	Monstruoasa coaliţie	332
XXIX	Bătrîneţe	348
	BIBLIOGRAFIE	361

Vă recomandăm să citiți

BOLINTINEANU

de *ION ROMAN*

Puțini dintre noi știm astăzi că actul de naștere al impunătoarei universități bucureștene poartă semnătura lui Dimitrie Bolintineanu, ministru al instrucțiunii publice în timpul lui Alexandru Ioan Cuza. Puțini dintre noi cunosc frămîntările care au premers acest act nemuritor, lupta pe care a dus-o Dimitrie Bolintineanu, alături de cărturarii progresiști ai vremii, pentru fondarea acestui înalt for al culturii romînești.

Generații întregi au cunoscut doar pe Bolintineanu scriitorul, și mai ales pe autorul „legendelor istorice".

Pe baza a numeroase documente, publicate sau inedite, autorul acestei cărți ni-l prezintă pe Bolintineanu cel rămas necunoscut de aproape un veac : Un om temerar, generos dar străin de orice veleitate de a se afirma — atît în timpul revoluției de la 1848, pe care a slujit-o cu loialitate, cît și în timpul activității sale de sfetnic apropiat al lui Alexandru Ioan Cuza — un om cu o viață onestă, dar tumultoasă, dramatică.

Relatarea unor episoade pitorești și semnificative din anii de formație, descrierea întîmplărilor, uneori hazlii, de cele mai multe ori însă tragice, din cursul îndelungilor peregrinări ale poetului surghiunit, conferă lecturii un caracter nu numai instructiv, ci și atrăgător. Urmărindu-l pe eroul cărții, cititorul are prilejul să cunoască oameni, locuri și moravuri, date asupra mișcării literare a vremii, însemnătatea lui Bolintineanu pentru literatura noastră, aportul său la dezvoltarea poeziei romînești.

Dar mai presus de importanța acestor informații, pe fundalul epocii istorice, se proiectează profilul moral al acestui fiu al poporului romîn, viața poetului și a ziaristului combatant, drama omului politic de admirabilă consecvență : *Dimitrie Bolintineanu.*

Responsabil de carte · M MIHALACHE
Tehnoredactor : V POSTELNICU

Dat la cules 15.08.1962. Bun de tipar 18.10.1962. Tiraj 15.100+2060 legate. Hîrtie semivelină de 65 g/m². Ft. 540×840/16. Coli editoriale 17. Coli de tipar 23. Comanda 5001. Planșe 10. A. nr. 0604. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8(R).

Tiparul executat sub comanda nr. 20 884 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — R.P.R.

Lei 10,60